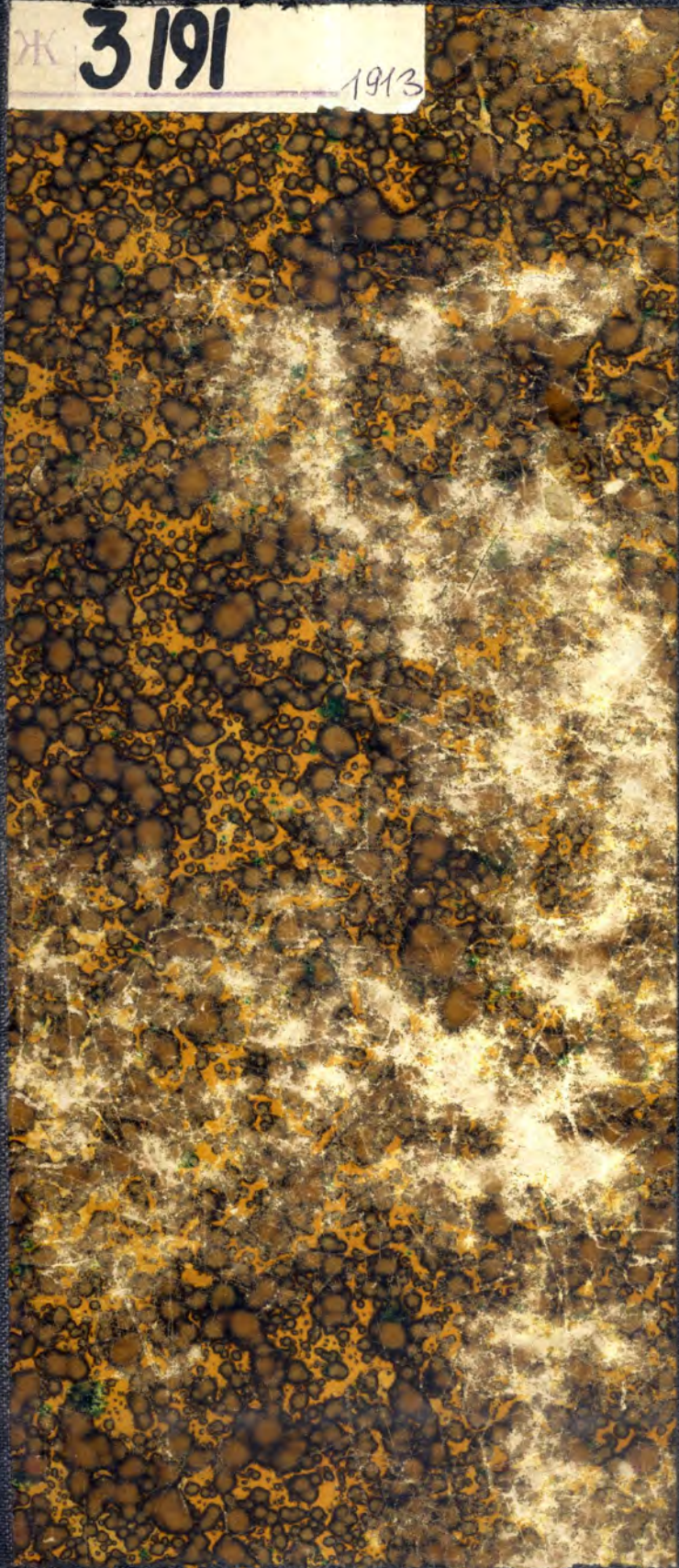

Ж 3 191

1913

17070

Українська хата

Січень

Київ—1913

З м і с т:

Микола Вороний. На зустріч 13-му	1
Гр. Чупринка. Етюди	2
Галина Журба. Гістерія (новеля)	3
Ол. Неприцький-Грановський. Дівчині	13
Ф. Петрунечко. Дивлюсь круг себе	„
Гордій Юрич. Тунелі (новеля)	14
Я. Мамонов. Прогноз	20
М. С. Листки з лісу	21
М. Сріблянський. Літературна хвиля	27
М. Євшан. <i>Листи з Галичини</i> . I. Література і життя	36
II. Зразок літературної критики	39
М. Шаповал. <i>Театральні замітки</i> . I. „Nocturno“	47
Як. Стоколос. „ “ II. Український театр в 1912 р.	50
Ол. Авратинський. Естетика в житті україн. громадянства	54
Вас. Алешко. Земне кохання	61
М. Сріблянський. <i>З громадського життя</i> . I. Чи буде просвіток	62
II. Pro domo sua	67
Журнал журналів	72
Бібліографія	75
Літературна хроніка	80
Оголошення.	

При цім № передплатникам, котрі надіслали цілорічну передплату до 15 січня розсилається перший додаток: Ол. Неприцький-Грановський: „Пелюстки надій“.

Хто не одержить книжки, то мусить заявити про се у контору редакції не пізніше одного місяця.

При зміні адреси просимо зазначати свою **стару адресу** і надсилати 30 коп. марками. Листуватися редакція і контора буде тільки **при оплаті** листів завчасу.

Приймається передплата за 1913 рік.

(див. передостанню сторінку).

17870

Українська хата

ЛІТЕРАТУРНО-КРИТИЧНИЙ
ГРОМАДСЬКИЙ УКРАЇНСЬКИЙ
МІСЯЧНИК

Київ — річник V — 1913

Том VI.

НА ЗУСТРІЧ 13-МУ.

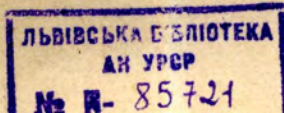

Дванадцять літ двадцятого століття
Сховалися в безодні забуття
І рік тринадцятий, немов яке страхіття
Полохає думки, хвилює почуття...
Що він готує нам, яке несе життя?
Чи знов жахи? чи знов кровопролиття?!..
Нехай і так... У боротьбі тяжкій,
Незломна волею і вірою людина,
Я виклик кидаю, могучий виклик свій
Тобі, тринадцятий...

Хай грає хуртовина!

Багато бурь зазнала Україна,
Та не схилилася і не схилитись їй!

Микола Вороний.

ЕТЮДИ.

I.

Міцно в броню льодянисту
Груди велетня закуті;
В гнівних шумах злого свисту
Літні пестощі забуті.

Гори льоду. Крига. Збріжжа.
Тут боровся Дніпр широкий.
Злило з полем поберіжжа.
Вкриті снігом смертні кроки.

Тут здолала безпорадність
Силу велетня міцного,
Давніх друзів бездогадність,
Зрада щастя молодого.

Він боровсь без квіт, без сонця
В довгій зрадницькій рутині...
Той не схоче оборонця,
Хто боровся в самотині.

Так заморять душу чисту
Сили зла в своїй отруті...
Міцно в броню льодянисту
Груди велетня закуті.

II.

По облогах, по заметах
Ходить буря снігова;
Грає, крутиться в банкетах
Дика сила степова.

Перельотом, перебігом
Віє степом буровій; —
Там під снігом, там під снігом
Зникли квіти давніх мрій.

ГР. ЧУПРИНКА.

ГІСТЕРІЯ.

Новела.

Рухом превеликої втоми стиснув чоло і застиг на хвилину.

Фарби йому з під пензля розлазились по полотні в дивні якісь химерні смуги.

Звідкись пробивався сніп білих промінів. Анемічне і хворе, як в останній стадії сухотів, сояшне промінне. І цілком не було сояшне, а мов би від електричної лампи кинутий крізь фіолетову вітрину рефлекс.

Звідки у нього взялися ті промінні?

Коринтська колюмна обвита пів-зівялим листем винограду.

Червоне, мов би зварене морозом, умираюче в тій хворій смузі проміннів.

Затуманена далека перспектива рівнин, розтягнутих в пустинну даль.

Під колюмною дві постаті сковані з собою обіймом. В тяжкій навислій тіні утонув капітель колюмни і лица постатів, тільки контури двох сплєтених розпачно тіл зарисовані виразно. І над усім це світло білих проміннів.

Відкинув пензель і так з головою в долонях обезрухомів.

Не вдалась йому ця картина. Почував це, хоч не знав, що саме її бракує.

Колись в осіннє полудне в Коринті замріяв про такий образ. Вигнала його тоді в тамті краї якась несвідома себе розпачна туга.

Удруге не переживе вже цього настрою.

Коли б пустині землі сягали по-за місяць і сонце, був би тоді їхав без кінця, без пристанків. Все лишне було йому цілком байдуже, — одна страшна жадоба далекости.

Тоді в Коринті зустрів цю дивну жінку та прожив там літо і осінь.

Була це любов чи ілюзія, чи лиш настрої?

Але у всьому цьому було щось елегійного, — щось, що мають у собі всі досконально чудові фрагменти — власне цей обірваний початок і кінець. Згук, котрий не знаходить октави нігде і ніколи.

Яку тая жінщина з матовим лицем і темними очима, мала у собі предивну гармонію.

Усе в ній було мелодією і ритмом.

І нігде не зустрічав вже пізніш такої ніжності і ліричної тиші чуття. В осіннє полудне, тоді в обіймі замріяв про цю картину.

Кінець фрагменту...

Схопивсь нагло і заходив нервово по кімнаті. Зовсім не така вийшла картина. От, хоч би це світло?.. наче якесь пролите через крипту костюла, — мертве, застигле в холоді цієї крипти.

Поправді це було років тому чотири, ще перед академією художеств.

Вибликло в пам'яті. Почув нагло тупий біль десь в грудях чи в мозкові. Мріяв стільки літ про ту картину. Умисне не починав раніш доки не набуде всієї техніки пензля, щоб віддати доскональну цілість, що виносить у собі.

Не знає вже навіть сьогодні чому так викохав цей образ, — вклав у нього половину душі, — ні, себе всього.

І от на шталюзі перед ним щось цілком не те, наполовину лиш схоже на мрію.

Вчув, що цей образ нічого спільного не має з тамтим і для нього особисто не посіда ніякої вартости, — міг би його навіть продати, проти своєї звички.

Ніколи ще не продавав своїх праць — вважав це за річ високо неетичну. Шматок своєї душі змінити на рублі... Перший раз промайнула йому ця думка.

Пристав перед шталюгою. Так, так... вся ця історія злиняла в пам'яті.

Все лишилося в мені таке вже як це промінне, падаюче крізь пусту крипту моєї душі.

Нічого вже не лишилось з тамтого, нічогісенько.

Погляд його впав на малу рожеву коперту кинуту на столі. Взяв її недбало і витягнув листа.

— „Мій дорогий, коханий, Марку!

Квіти прегарні, але все ж тільки... квіти.

Їх запах наповняє мою душу чимось чудним... Хочу неодмінно бачить тебе, — прийди, прийди конче.

Чи ж так всеціло захопив тебе цей образ?

Може маєш хвилинний романчик?.. признайся.

Чекатиму тебе сьогодні, — коли не прийдеш то... Але гадаю, що прийдеш, мусиш прийти. „Ганка“.

Мій дорогий, коханий, Марку. Вдало йому це все якесь тривіальне трохи. По одержанні листа послав їй цілий кіш свіжих квітів, але не пішов.

Не міг ніяким чином. Відписав, що не має часу, що творить і прохає вибачення. Ну, і не пішов.

Вже три тижні.

Кохаю однаково її, може навіть тепер ще більше... але людина часом мусить бути сама, — конче, навіть від найближчих втікти.

В дійсності якось занедбав Ганку останніми часами, але так був переповнений ідеєю своєї картини.

Носив, голубив її. Ет, одна марність!

Засунув листа у коперту і поклав собі за сорочку на груди. Знов заходив по кімнаті.

Зовсім инакше кохав тамту і цю. Такі дві великі ріжницьі.

Якось неспокійна, химерна та його любов до Ганки. Аналізував все її з холодом хіміка, аналізував до варварства.

Так, це любов якась хвора і болюча. Шарпала його іноді як нарив вирослий на серці.

Кохав її дико якось, егоїстично, майже хижацьки.

Але кохав не менш тамтої.

Два лише ті кохання впали йому в життє, зовсім ріжні і далеко від себе.

Між ними сотні женщин, романів, настроїв, — але це все метені вітром листя в божевільнім танці, щезають без сліду.

Якийсь гістєричний шал життя.

Нагло застукано у двери.

Війшов Жоржик. Скулений, з поставленим коміром, в старому картузі. Лице дрібне і сіре морщив мов би його все вражало якесь світло.

— Що ж ти, малюєш? — спитав, кидаючись на ліжко з руками в кишенях.

— Кинув уже, — ет, бриндза!

— Давно це казавем.

Вліпив очі у стелю і філософично став посвистувать. Марка нагло взяла незборота жадоба винуритись перед цим малим зморщеним чоловіком.

Були товаришами по університеті і навіть трохи розумілись. Зрештою, Жоржик був в своєму роді оригінал і мав звичку до цинізму говорить правду. Ніколи не обідав і ніколи не був голодний, часом занедужував на мовчання і тоді можна йому було говорити найбільш інтимні історії, — на все відповідав лагідними пів-сонними жестами, або притишеним свистом.

І мало це якийсь спеціальний дар успокоювать найбільш зденервованих людей.

— Слухай, Жоржик, мені сьогодні нестерпуче погано.

— Чого?

— Не знаю.

— У Ганки був?

— Ні, не можу, завтра піду.

Жоржик нагло сів на ліжку все держучи в кишенях руки і засвистів.

— Собача твоя любов до цієї жінчини.

— Не можу, зрозумій, що не можу, мушу бути сам.

— Не кохаєш її, признайся?

— Більш ніж думав, ніж хтівем, — нащо ти питаєш, Жоржик?.. Я її кохаю над силу.

— Мучиш її над силу.

— Я, Ганку, чим?

— Не почуваш сам цього?

— Ах, чим же я Ганку мучу?..

Жоржик встав з якимсь неясним жестом заклад за голову руки і зробив кілька нервових кроків. На його

дрібнім, сірим обличчі з пародією бороди і вусів незрівняним контрастом були очі. Мудрі, великі, майже гебанову чорні і з цим спеціальним висловом який мають часом грузини. Вічно мінливі вогнем і меланхолією напереміну.

— Слухай, ти це сам почуваєш аж надто гарно, аж надто. Нащо казати?

— Що?..

— Що це нікчемність, — вимагаєш від неї постійних уступків, охвір, а даєш взамін?.. Квіти. Ха, ха, ха! Ідіот найгіршої марки!

— Ах, дай спокій, дай спокій, — таких женщин як Ганка инакше не кохають.

— Гадаєш?..

— Знаю її прецінь.

— По-ми-ля-єш-ся може?

— Ні, Ганка надто пасівна натура і надто мене кохає — я цього певен.

— Помиляєшся може?

Марка раптом шарпнуло щось, вхопив Жоржика обіруч за плечі, вчепивсь в нього.

— Чому ти це кажеш, чому?

— Так, бо помиляєшся.

— Що до її любови для мене?

— Ні, що до неї взагалі... маєш цигарку?

Павза.

— Ганка не з тих, котрих кохають по-твоєму, — вона надто логічна і, якою б сильною не була її любов для тебе, переможе її завше любов до життя. Це передовсім тип життєвий.

— ?

— Не схаменишся як нагло тобі щезне. Такий осел її нінащо не здасться.

— Жоржик, що ти верзеш?.

Вчув, що піт обливає його всього, якась дрож пронизує все тіло.

— Волівбим щоб на тебе найшла твоя холера мовчання, не мучивбись так мене.

— Е, плюнь на це.

— — — — —

В хмарі диму утопив очі. Якесь превелике почуття з'огиди виповнило йому груди. Так осточортіло це все.

Така затуманена, просичена димом атмосфера. Мов дим цигари розповзуються кругом життєві малости, баціли нікчемности людської.

Оплутують мозок, серце. Трують людину.

Така безмежна марність. І ще в додатку самоневдоволення. Все разом колотиться у щось неможливе. Один задавлюючий дим.

— Фу, нема чим дихать! Тікати кудись треба геть, на якісь чисті простори. Ганку взять з собою і тікати. Мати її біля себе завше і скрізь, на березі якихось озер, на сосящих прилуках, десь... тільки він і... Ганка... Ах, треба роздобути грошей і тікати! Завтра, сьогодні, зараз!

Так дим цей нагло став його душити. Неможливо лишатись тут далі.

— Треба десь взяти грошей, — на південь їхати, в гористий край, над море. Приміром у Коринт. Ах, улюблене місто!

Нагло жажнувся.

— З Ганкою у Коринт? з Ганкою?.. Ні, ні, де-небудь тільки не у Коринт. Тікати!

А дим цигарки все більш, все густішою хмарою обвива його чоло, очі тьмарить, тохмачеться в горло.

— Слухай, то ж це чудова картина.

— Га?..

— Ця твоя картина геллійсько-декаденська.

Марко прокинувся з півсоння.

Голос Жоржиків вдав йому дивно яким і мов пливучим з простору. Не зрозумів навіть про що він каже і до кого.

Кімната виповнилась лагідно-золотистим світлом і стало в ній дивно, дивно.

Перед шталюгою стояв Жоржик. Лагідно, ритмічно колихався і було в ньому щось із сонного птаха. Вся його мізерна постать майже зовсім стушувалася в півсмеркові тільки вогонь очей набрав подвійної сили.

— Ах, не гадаєм, що ти такий великий артист.

— Га, га, га... Ти, Жоржик, умисне прийшов сьогодні глузувати з мене?

— Знаєш, таке світло часом в горах буває — у спеціальну погоду таке фіолетово-біле... Ах, які колосальні барви! Якась примха фарб та ліній, — просто надзвичайне!

— Жоржик, дай спокій, нудний часом буваєш неможливо.

Гіркість вчув у горлі та губах, — хтів зірватись і викинуть Жоржика за двері. Ніколи ще не дратував його так. Але Жоржик нагло з сонним супокоем і майже безшес-лесно сів, руки спустив між коліна, повісив голову на груди і тихо заговорив.

— Знаєш, у тій картині єсть щось гістеричного. Властиво ти гістерик, вліпив там себе всього.

— Можливо.

— Але це річ чудова, бо в ній єсть живий біль. Зовсім ще не застиглий, червоний біль.

— А?..

— Ти не міг його заховати ні у тіні цієї, ні в пилі світла, ані робленим супокоем, бо він є. Скрізь, в кожній лінії, в кожній краплині фарби, — я на цьому знаюсь.

— Ти, Жоржик?

Маркові нагло згадалось, що цей спокійний, зрівноважений чоловік з півгрузинською кровю, завше посвистуючий прецінь два рази стрілявся.

Такий протест проти життя два рази — мусить на болю знатись.

Жоржик піднявся і став застягати пальто.

— Ну, і щож ти порішив зробити з тією картиною, продаєш?

— Не знаю, байдужа мені.

— Коли б ти хтів, мігбись за ню добре взяти, за це за-платять.

— Однаково мені.

Жоржик пішов до дверей, але в пів дороги спинився.

— Знаєш, ходім краще у натовп, — часом людині натовп потрібен.

— Ах, так, правду кажеш, у натовп, — ходімо!

Йшли без мети, майже без мислі, нічого не говорячи з собою. Осипане з каштанів листя тихо шелестіло на тротуарі і повітря виповнилось фіолетовим світлом. Марка нагло огорнула розпачна зануда.

Упав би, головою об камінь бив би аби лиш убити це почуття.

Нехай би юрба йшла по ньому, топтала, лежав би байдужий. Холодив би собою холод асфальту і не почував би нічого над холод. Втерняв якось владу над ногами і йшов як п'яний, тручаючи прохожих.

Подумав, що в такому стані не зумів би навіть трахнути собі в лоб — не тому, що до самогубства не доріс, а просто не хватило б йому енергії потягнути за цінгель револьвера.

Хоч би це був найменший молекул волі, не міг би.

— Слухай, Жоржик, пусти мені в лоб пулю, зробиш найкращу річ в світі.

Не знав коли і нащо сказав, але вийшло це дитячощире, майже наївне.

— Можеш ту приємність зробити собі сам.

— Коли, бачиш, не можу.

— Чом?

— Так, не можу.

— Е, гістерик з тебе.

Не помітили, коли увійшли в ресторан.

Була це, властиво, така діра з білярдами, з буфетом, — одна з гірших, але як завше, не відомо чому, збирались тут на пиво і балачку талани і таланчики міста.

Уподобали її може тому власне, що була дірою. Злазились тут що вечора майже і кожен по своєму віддавався настроєві.

Жоржик зразу сів у куток не роздягаючись, кашкет насунув на очі підкреслюючи тим свою неприсутню присутність.

Марка привітало кілька приятних голосів.

Блідий, з довгим волоссям адвокат Грінштейн придержав його долоню.

— Знаєте, Свентицький приїхав, єсть тут, той з Кракова, критик.

— Ах, знаю!.. це гаразд.

— А ви як, малюєте? Давно не зустрічаєм вас.

— Ет, погано якось.

— Ну... плюньте на це.

Грінштейн потягнув його до столика і сів побіч.

— Бачивем колись ваші етюди на виставці, ви маєте величезний талан.

— Ех, переставем в це вірить.

— Та перестаньте краще порпатись в песимізмові—кажу вам, це дідька варте.

— Га, га!..

— Чувем, що робите зараз над чимсь більшим, якже йде?

— Погано.

— Знов песимізм?

— Справді не йде, а ви?

— Друкую третій том поезій, обіцяють цього тижня випустить.

— Багато нового?

— Мало, мало... все майже друковано по часописах. Знаєте, якось останнього часу не можу нічого дати із себе.

— Ба, смієтесь з мого песимізму.

Замовкли обидва.

В протилежнім кутку зали хтось голосно сміявся розв'язним, некультурним сміхом. Марка вражало це чимсь пронизуючим до глибини. Згадалось йому як колись реготів так п'яний хуліган розбиваючий вікна крамниць підчас погрому. І цей його брутальний, цинічний сміх в одно зливався з брязкотом битого скла.

На сам спомин цього вдало йому, що така тріска скляна поре йому десь по нервах.

Вчув нагло, що хтось наблизивсь з-заду і поклав йому на плечі руки.

Здрігнувся.

— Ах, добродій Свентицький! вельми, вельми тішусь.
Потиснули собі міцно руки.

— Познавем вас зразу, може інтуїцією симпатії. Як же ви?

Свентицький присівсь до стола і заговорив з такою м'якою сердечністю. Мав у лиці щось дивно принадного, сухі виразні риси, високе чоло і очі сірі, котрі дивились розумним спокоєм на все кругом. Волоссе носив довге і сиву довгу бороду.

— Я властиво тут проїздом, так на два дні, — хтівем побачитись з вами, тому зайшовем сюди з Грінштейном. Як же ви?

В Маркові на це питання шарпнулось щось, що не має слів, тільки пробиває одною искрою мозок і серце.

Не сказав нічого. Грінштейн засміявся своїм носовим сміхом.

— Намалював мабуть нову картину, ну і не радий їй.

— Дрібниця, художник рідко буває рад із себе.

— Я ніколи, чи може це назвете вищим артизмом? — засміявся іронічно Марко.

— Хто зна, може і так.

— Ні, ні добродію! щось таке єсть в нас. Чорт зна що, — якась хвороба... В вас, в ньому, в мені. Як ви це назвете, але знаєте, це страшно. Коли тут, у тобі виповниться океан натхнення, розумієте?... цілий океан натхнення. Грудь розносить, ти як сам Бог, світ мігбись сотворити, а не можеш, не в силі зробити одного мазка пензлем. Чуда, що в тобі зродилось не можеш віддати. Маєш його цілого. Доскональну творчу візію, а неміч в тобі така, що не здвигнеш руки. І це страшно, страшно. Або от, Грінштейн, нерв з нерву, кожним фібром артист. Дав такі шедеври поезії. Тільки два томи... і більш не дасть нічого. Вже виписавсь. Упевнюю вас, що більш нічого не дасть. Чим ви це назвете?

(Далі буде).

Галина Журба.

ДІВЧИНІ.

Мене на час скували ніжні пута
 Червоних уст твоїх...
 Порвати їх, тебе навек забути
 Немає сил моїх!..
 Коли в очей безодню подивлюся —
 Горить в душі екстаз
 І тут же морем смутку розіллюся...
 Коли б останній раз!
 Чому на них не можу не дивитись,
 Забути окрис рук,
 Або в підоймі забуття напиться
 Отих солодких мук?!
 Чого в твоїй присутності страждаю,
 Клену здибання час,
 А за-очи молюсь тобі, гадаю —
 Чи буде щастя в нас?!..
 Невже ж не розібю я ніжне пучо
 Принадних чар твоїх?!
 Так що ж... цілуй мене, цілуй отруто —
 Вже досить мук моїх!..

Ол. Неприцький-Грановський.

* * *

Дивлюсь круг себе, і не знаю,
 Чого тут опинився я...
 Як бідна квітка в темнім гаю,
 Так ти в житті, душе моя.
 До ночі темної од рана
 Тепла та сонечка ти ждеш...
 Неначе квітка та незнана,
 І ти самотно віддвітеш...
 А між людей ще гірше буде,
 Бо де хоча маленьку путь
 Протопчуть ті жорстокі люде,
 Там більше квіти не цвітуть!

Ф. Петруненко.

ТУННЕЛІ.

Новеля.

Трое їх пройшло вокзалом. Всі троє високі, ставні, сильні. Пройшли широкою, певною ходою, величньою, як горді звірі-царі, зашиті в хутра по самі очі.

Весь люд сіренький назирці їм оглядався і проводив поглядами побожними, і здивованими та ласкавими. Думали — і бувають же такі на світі люде гарні!.. Про те і ми собі — так само люде!.. — і пишались і надовго пів-усмішка приємна залишалась десь у закуточках обличчів буденних.

Урочистий льокай вніс за ними в купе три пакунки. Обізвався до старшого ввічливо:

— Шофер питає, коли пан звелить виїхати на станцію?

Звільна одказав чоловік і зиркнув нишком на жінку з братом, що стояли в коридорі край вікна. На знак згоди схилила вона голову, додавши байдужо — „певна річ“. Ввійшла спокійно й гордо в купе й сіла проти чоловіка.

І, не одриваючи гарячого погляду од пишної постати її, мовчки ступив був за нею, як зачарований, той другий, і згадав щось, повернувся; знов край вікна став.

Як вірний пес на сторожі став слуга коло свого пана й пильнував кожного руху, проворно скинувши з його хутро; той знов ласкаво-недбало кинув йому:

— Здається, більше нічого, Michel...

— Хіба те, — призириливо озвалась жінка, — що час вже увільнити нас од його особи...

Злістно загорілись в слуги очі на мить...

— Я ніяк не потраплю догодити пані, — покірливо мовив і, ніби бажаючи заслужити на ласку її панську, кинувся прибирати коло неї пакунки; тоді показав на місце тому, що все стояв край вікна, й виправдуючись, улесливо додав: — Я й не туди-то, може, пан Serge, хотіли б сісти тут...

І перевів гострий погляд на жінку — мов жаром обсипало її; і вмить, як дві стріли гострі зчепились погляди пана й слуги, загнались в серця їхні глибоко, за живе зачепили й злякано розскачили миттю.

— Ви дозволяєте йому занадто... — ледве вимовила крізь зуби жінка, гнівно блискаючи очима.

Поквапився чоловік:

— Ви більше не потрібні, Michel — турботно мовив, одвертаючись в бік.

І поквапився вийти слуга, турботно вклонившись. Жінка хотіла щось докорити, та передумала. Саме рушила машина й понеслась вперед як птах дужий.

Чоловік взявся до книги. А пан Serge все стояв край вікна непорушно і тільки часами, скорившись владним очам, чорним, суворим, силоміць одривав од них погляд покірний і втопляв його, невидючий майже в просторінь на-осліп. І насилу втримував, силкуючись розважити прекрасним пейзажем гірським, що пропливав повз вікно. Але надаремне — ненадовго...

Чоловік байдужо-швидко водив очима по рядках, дивно часто сторінки перегортаючи. Згодом, не одриваючи очей од книги, холодно-ласкаво звернувся до брата:

— Чом ти не сядеш, Serge? І не обридне тобі стояти...

І далі перегортив листки.

Раптово Serge з силою обернувся спиною до купе і мовчки припав чолом до скла та руками міцно вхопився за ремінні петлі. Мов запрягнувшись не оглядатись. Високою постатю геть вікно заступив...

Мяшко стукотіли колеса під ногами... Сірив за вікном холодний день... Ніхто не приходив, ніхто ніде не озивавсь. Морочило голову од тих гір, хатинок, та річок, та гаїв з прогалинами, що крутились плавко і ніби знов наvertsались ті самі, і знов, і знов пливли невпинно повз вікно. Втомлені очі заплющувались самі.

Поволі звелась жінка, ліниво-граціозно схилилась понад пакунками, заходилась чогось коло їх. Обернулась назад і, загнувши голову, глянула на верхню полицю, руки

вгору зняла, поправляючи коси... Тихенько-подражливо, таємничо посвистував невидимий шовк її вбрання.

Завміраючи, утримуючи подих, сидів чоловік і умисне-голосно сторінки листав. Схиливши голову, чекав-очікував тремтінно, чи обізветься до його. Напруженно дивився в книгу, не бачучи її; не чув, як стугоніла машина, тільки в скронях раз за разом вибухали удар по ударі...

— Robert, будь ласка, проberi мені місце, я хочу часинку полежать...

Нахилилась до його й руки на плече поклала; і той голос її так його м'яко торкнув наче хвилиною теплою-теплою в обличчя плеснуло. Охоче він звівся і став поруч жінки; несподівано розпросталась вона всім тілом, тим тихим котячим рухом, навспинячки ставши, і, всміхнувшись ніяково, ніби вибачення прохаючи, помалу вимовила:

— Я не виспалась сьогодні, Robert...

І немов заточилась трохи гнучким і пишним і високим станом. Сильною рукою владно й зграбно підтримав її чоловік; і очі її огневі й оксамитні зблиська-зблиська сяйнули, зачервоніли дитячі уста... Мить пролетіла искрами палючими по його тілі, в серці пожежою зайнялась, блискавкою червоною в очах йому майнула.

Поволі випустив її з рук.

— Тобі таки треба спочити трохи, — мовив стримано й привітно й поміг їй лягти.

Обгорнув щільно пледом, ясик зручніше підклав і вийшов, не оглядаючись.

Вона незабаром заснула.

Бігла машина все далі тай далі, невтомно. Почало ніби смеркати. Ближче тай ближче підступали до вікон гори наче крадькома, наче змовились задушити собою оту рухливу цяцьку з людьми. І чимось фатальним віяло під їх невинним приступом погрозливим, байдужим, неминучим...

Брати стояли коло різних вікон. Serge закамянів, як статуя, як неживий, здавалось, навіть очима не кліпав; але надприродньо блищали ті очі ясні, румянці з обличчя пашили, й виказували на тремтіння серця тяжке, на думи

пекучі, повабні, таємничі, невідступні... І моторошно було дивитись на його, на заховану боротьбу завзяту, в якій, з останніх сил вибиваючись, переможений уже, хотів він ще бути переможцем. Здавалось, дзвони якісь тихіші й голосніші йшли од його і завмірали, і знов брєніли; тихше й голоснійше... і зрушували довкола повітря. І коли доносило їх до чоловіка, тоді трівожно й боязко дослухався він і нишком позирав на брата, чатуючи... І тоді вгадував думки його... його думку єдину, читав її як по-писаному... і зненависть тоді мигтіла в погляді його в суміш з призирством і глумом...

Турботність, тривога, жах глушили всі шелести зовнішні. Тиша, здавалось, нависла, і в тиші тій лише болі людські й сміхи, й змагання напружено підкрадались, і ховались, і як птахи знесилені крилами бились. Невидимі, але втілені, живі, теплі, близькі; маячили й торкались обличчів людських і одно з одним збігались, штовхались одно об одне...

Свист різкий і жалісний обізвався. Немов на гвалт хто скричав, лементуючи; кидаючись у прирву... Ніч вродилася раптом. Неосяжне щось геть заступило всі вікна. Загуготіла машина гучніш. Туннелі почались... Один по одному з розкритими пащами стояли, ніби виглядали, коли б як найбільший кусень поглинути...

Мимохить одхилився чоловік од вікна чорного в чорну просторінь і, широко очі розкривши, вдивлявся, вдивлявся перед себе що сили, несвідомо. Сльозами очі заходились, темрява зливою лилася, дух забивало...

Аж ось засіріли вікна; з полехшенням чоловік озирнувся — і захолов: Serge'a не було край вікна... Без тямки вився він був до купе, та засоромився й поріг переступив спокійно й тихесенько сів у самісінький куток. Ясно було вже, але він боявся ворухнутись, ніяково до смерті було глянути перед себе. Вхопився нервово за книжку, як за останній рятуюнок. І знов вдивлявся в неї очима, а чуття гостре мимо волі його вбачало саму жінку та Serge'a...

Вона лежала так, як і покинув її. Спала, здавалось. Та не вільний був той сон. Вимушено, умисне дихала чутно.

Serge коло ніг її сидів. Голову рукою підпер, очі в землю втопив. Тонка усмішка невтриманна грала й переливалась під вусами. Мрійлива поза умисна, була повна руху... Чоловік прижмутив очі й притулився до стінки головою, збираючи роз'ятрені думки, силкуючись опанувати ними...

Глухо гуготіла машина. За вікнами сіріло. Здавалось, то в голові гуде, здавалось, вічність лине сіра й коливається на ході. Свідомість одлітала геть...

Свист болісний знов як бичем ляснув... Знов — ніч раптова... Мить, друга — ще... Безконечність... Тихі згуки покривають гуготіння машини, стрілами оговеними вбиваються у вуха. Ледве чути шамотіння шовку, приглушений шепіт. Обома руками здушив чоловік свою голову. „Боже-волю“ майнула думка. Коли спасенне світло знов, привітне, глянуло в вікно — блискавкою кинувся погляд його вперед і заховався миттю під віями засоромлений.

Жінка ворухнулася і повернулася обличчям до його. Ніжна усмішка ніякова засяла на устах червоних дитячих.

— Я таки задрімала, Robert, — м'яко обізвалась.

І немов полуда з очей йому впала. Серце широко розкрилось і любо й тепло затріпотіло до неї. Не знав, що сказати.

— Туннелі вже почались, Marie, — мовив привітно, сійнувши очима на жінку, і замиловані погляди їхні на мить злились, цілуючи один одного...

Прихильно глянув тоді на брата, що сидів так само схилявши голову на руку:

— Marie, там десь Michel напакував тобі закусок; може б ми підживились трохи? Мабуть, Serge, так само голодний, еге ж?

Serge звів на його очі нетямущі й прикував до жінки.

— Так. Я — голодний, — одповів важко натиснувши на кожне слово.

Зщулилась жінка під тим поглядом і, щільно в плед загорнувшись, неохоче одмовила:

— Нехай-но скінчаться туннелі, а то саме розпочнем...

Свист перебив її.

Темрява одразу наповнила купе... Знов загуділо... І знов дух одчаю й божевілля потисся з усіх кутків... Знов тихе-тихе шамотіння шовку і знов приглушений шепіт... Задуха. Морок. Жах. Як обухом ударило — поцілунок зачувся ясно. Кинутись на їх хотів чоловік. Та світло, лукаве, закивало у вікнах. Мигнула постать Serge'a й застигла в тій самій позі зігнутий. Жінка спокійно-ліниво спустила з канапки ноги до долу. Обсмикнула сукню. І знов з своєю ніжною усмішкою звернулась до чоловіка:

— Я де-що приготую тим часом, Robert, будь ласка, подай мій несесер.

І простягнула до його білу як квітка руку. Покірний голосу її, збентежений, услужив їй. Не свідомий був дійсності далі.

— Чи ще багато туннелів залилось? — спитала, схиляючись над несесером.

Serge одказав їй:

— Один. Але найдовший.

І знов слова його впали як важкі дзвони з дзвіниці...

— Ну, то почекаємо, — ніяково одказала, ховаючись в плед по самі очі, — правда, Robert?

— Як хочеш, — тихо мовив чоловік. — Душно тут — додав і, не маючи сили далі zostаватись в гурті, непевною ходою вийшов в коридор і ходив там вздовж всього вагону.

Свист, надірваний і гострий, як крик передсмертний, застав його в найдальшому кутку. Під вагою темряви зупинився він, зігнувшись, і вагався чи вертатись до жінки і знов піддаватись незрозумілій спокусі страшній, омані пекучій, чи перестоять тут...

Щось могутнє, необорне штовхнуло і навіпомацки пішов. Де далі все більше квапився, задихаючись од тривоги, розуму позбувшись... Ось поріг... Став. Тиша. Полехшало зразу... От жагучі поцілунки один по одному посипались безліч, нестямно, голосно.

Жовті плями пішли йому в очах. Помалу переступив поріг і тихесенько посунувся вперед.

— Serge, Serge, божевільний, покинь, — шептала безглуздо жінка і слова поцілунками переривались...

Він був близесенько й чуттям гострим бачив в темряві ті дві постаті, що одна до одної щільно припали; палом пашило од їх, подихи їхні гарячі обвівали його...

— Пусти, пусти, — безсило лепетала жінка і заклик любашний брнів в словах тих.

— Або ти будеш моєю, або я не житиму, — ледве вимовив крізь зуби Serge.

Задихаючись, простягнув чоловік тремтючі пальці навмання. Ось її коса, ось... Так от чого вона ховалась в плед! розхристані гарячі як полум'я груди, — ось і його голова тут, ось права скроня...

— Це ти, Serge? — питає непевно вона, — покинь, почекай, згодом...

Аж застогнала в його обіймах...

Стріл глухий вдарився в стіни купе, в скло, стукнуло об підлогу металом... Serge важко здригнувся.

— Кінець! — страшним шептом шепнув і звільна впав коло її ніг.

Темрява чорніша зробилась...

Це був найдовший туннель.

Гордій Юрич.

ПРОГНОЗ.

Блискоюю кометою
Я путь твою перелечу
І тугою безмежною
Безгрішну душу засмучу.

За обрієм погасну я,
Погасну в синій даліні
І мрією прекрасною
Знов оживу в твоїм пів-сні.

Любить мене не зможеш ти.
Такою будеш, як була.
Лиш серденько стрівожене
Прониже гострая стріла.

Лиш думонька пекучая
Лишиться в темній глибині:
— Комета та блискучая
Вже не осяє путь мені.

Таємною оmanoю
Я путь твою перелечу
І мрією туманною
Навіки душу засмічу.

Я. Мамонтов.

ЛИСТКИ З ЛІСУ¹⁾.

IV.

Завірюха розходилась надворі, як вовк у кошарі.

Просто жажно сидіти в хаті: стіни двигтять од ударів снігових крил, по-за причілком б'ється вітер і так свистить пронизувато, що в ухах коле.

А тополі підняли крик. От собі кричать як перед смертю: трівожно, злякано, наче їм хто горла понадрізував, або вони падають в прірву. Одна тополя перестане, друга почне, а то і всі разом... Гілки торохтять намерзлими гілочками, дзвенять. Наче скло сипеться з розбитої шибки. Сидіти в хаті мовчки, коли й миші не шарудять, було страшно. Здається от-от вітер підважить стріху, стрибне по-розбишацькому на горіще, проломить стелю і сплигне мені на голову, погасить лампу... Що тоді робити?.. Аж мороз по-за спиною пішов...

Слухаю: щось шкрябає в вікно. Прислухаюсь — пошкряботить і змовкне. А потім зненацька гукне в димарь і чорний звук блисне гострими очима з дверець грубки. Я причинив дверці.

Трохи згодом — чую — свистить в кватирку причілкового вікна. Зиркнув: біла волохата лапа на шклі. Морда з рідкими зубами заглядає в другу шибку... Я удав, що не бачу, а читаю. Дивлюсь, а літери стрибають по книжці. Вчулось, наче прицілюється в спину. Тікати нікуди було. Пришуливсь я, напружив спину і заляк... Нічого. Я випроставсь. І так кілька разів. Справді, отак може-ж вийти з лісу, натрапити на огник, а потім закортити висадити мене з хати! А в спині, куди прицілюється, холодить і наче коле...

Не чути було дзвону з недалекого села, а він-же дзвонить цілу ніч в завірюху...

Погасити лампу, щоб не видно було, де я сидю? Але що я робитиму в темоті? Я-ж не засну, хоч око виколи,

¹⁾ Див. „Укр. Хата“, 1912 р., №№ 9—10, 11—12.

в таку добу. І взяти в руки зброю, не ставати проти вікна, а тільки проти стіни, і рубати голову, коли тільки вона всунеться по шию? Але й це було безумство: поки рубатиму біля одного вікна, лізтеме в друге, третє, четвєрте. І хтось таки влізе, плигне з вікна до долу і ошарашить мене по голові так, що...

Сиди отак безпомічно проти розбурханої стихії. Викрешеться в її рухові зла воля і мусить знайти жертву. І впаде той, кого далі видно. А всі інші так мізерно сплять в норах, що їх брать навіть жертвами ніхто не схоче.

Значать, треба погасити лампу. Щоб не прорізувався огонь стрілою кріз розтанцьований сніг.

Погасив. У хаті стало як в льоху.

По-над стіною свистить, у вікна стукає, тополі кричать, як недорізані.

Коли вже судилось загинути, то щоб не в хаті, а то гидко буде, коли прийдуть на похорон і труситимуть навіть білизну.

Вдягаюсь, беру палку в руки і виходю.

О-го-го! Двері ледво одсунув — намело.

Нічого не видно... Крутить, стрибає, в'ється сніг, гойдається вітер. Темно. А ліс як шумить! Тягне якусь страшну, густу ноту, як сірена на морі. Уявіть — мільйони сірен і кілька мільйонів усяких свистків. Потім якийсь шелест. Як з тисячі тисяч мішків зерно сипеться.

По обличчю почало бити мокрим, холодно-колючим снігом.

Я пірнув у ліс.

Пішов навпростець, по-між кущами. Бруслина вже майже засипана, жостір так собі метляється, ліщина лягає за вередливим вітром. Ступаю, а сніг вище коліна. Крутиться вітер по-між деревами, піднімає стіною сніг і, як бугай ворота, носить, кидаючи, куди прийдеться. В корі позабивані всі щілини снігом.

Сосни височезні і дуби стоять вже розділені вітром. Він наповнив усю просторінь між ними і обвіває холодом. Гляну у-гору: гнуться темні стовбури і б'ються головами один об одного. Протестуючи кричить кожна гілка, кожна

хвоінка. І чого розходився вітер, і чому нема йому вгаву, і що то за сніг набрався, що так б'є по обличчі? Боже мій, та то-ж стояти не можна! Тут і так вимерзла душа в тілі, останні крихти живої сили залякли, а він нагинає, крутить так, що кожна кліточка, наповнена мерзлою кригою, бгається, ламається. Все в середині зрушено, все знівечено... Обламуються гілки і віти — зробились такі крихкі, що торкни, а воно все летить додолу...

У лісі, як передвічному хаосі зробив вітер...

Ледви виймаю ноги з снігу. Вище колін уже. Одежа в снігу, мокріє од мого тепла і гидко торкається тіла. За комір вже разів зо-два сипнуло і ростало.

По-між деревом иноді замаячить якась потвора: зіпнеться на задні лапи, роззявить вершу і, потрясаючи кудлатою головою, прямує кудись, а тут вітер назустріч стане стіною, обкрутить великим рядном і повалить додолу — ні великі зуби а-ні дужі лапи нічого не вдіють. Така війна йде в лісі, а я ще держуся. Дерев падають, зломлені, якось так, що мене не чіпляють, потвори ніяк не долізуть в снігу і падають головою в замети, набираючи снігу повен рот, і не встигнуть трохи поборсатись, як вітер їх поховає і загуде страшною панахидою.

Чую, що сили падають. Чоботи зашкарубли і давлять мої заляклі ноги. Коліна тремтять і от-от підломляться. На спині чути иноді холодний піт. Борода і вуси понялися кригою і висять важко, наче крига смикає по волосині. Брови намерзли і звисають над-очима. Вії ледві підносяться і холодять намерзлими волосинками в очі. Сніг все валить і валить. Та це-ж можна втонути в морі снігу! Ревище страшне йде лісом... Коліна можуть зненацька підогнутись, впадещ, сніг зрадіє і стрибне на тебе, танцюватиме по тобі, аж поки вдавить ще глибше і розчавить на твердій землі. Розляжеться товстим шаром, затулить рот, припре дихання і задушить... Чи гукати на поміч? Я думаю, що це зовсім дарма. Ну, хто таки трапиться, щоб піти рятувати? Хто йшов лісом — вже мабуть похований.

І зазирнула в-вічі страшна сила, що оберігає ліс: йди, чоловіче, відкіль прийшов, щоб не скиглив, усвідомлюючи своє становище...

Я почав тікати, гонений переляком... Довго бився з снігом. Він хапав мене за поли, за руки, за бороду, тягнув у глибінь лісу, обходив, забігав вперед, кидався з кулаками на груди, стукав так, що аж стугоніло в середині, або немилосердно бив по обличчі мерзлою, костяною рукою. Я був зляканий і не відчував образи, сорому. Знущається з безсилового, безкрилого.

Не ходи в ліс під заверюху, не ходи, коли боїшся... промовляв і бив.

А все таки ноги напружувались, я весь пручався з його обіймів і сунувся за інстинктом до дому.

Як добився до дому — не знаю. Згадую освітлені кімнати, гомін, рипання дверей. І музику, що розливалася скрізь, як срібна вода. Загремить на басах, переллється вище, покотиться по склі і спиниться, а потім знову: виходять звуки, простягаються і руками ловлять один одного, потроху обвиваються, втягуються один одному в душу, наче їх обопільно всмоктує велика сила. З'єднуються в чудовій зграйности, затремтять солодко і розпливуться в насолоді, зникнуть один в одному. Летять двійками, кружляють, зхоплюються болючо-солодко руками і святочно потім летять колом. Пара за парою, в білих убраннях.

Музика тягла мою душу до другої душі, на повне з'єднання, щоб родити н а ш у музику. Щоб звучала душа, всмоктуючись взаємно в другу душу. І прийшла вона якась висока, біла з трохи очервоненим нутром і врзалась в мої груди. Такий крик пішов з двох грудей... Щастя двох — найбільше. І понеслися як двоє білих крил, з'єднаних в одній душі. Відбилися на якомусь полотнищі, як одна зоря в небі і в глибокій воді, стиснулись, як дві руки з одних грудей. І тонули глибоко в небі, блискаючи під промінем: то одно, то друге, або й обидва разом. Єдиність наша подвійна! Музика віковична, насолода остання і найбільша!.. Світить кругом, як двоє очей з однієї душі, як одні обійми двох закоханих...

Музика ще більш співала... Звуки ловили своїх друзів, парувались і потім мліла, мліла... вмираючи, знову визво-

лялись і падали з розгону в обійми, болючо-солодко пронизуючи себе наскрізь.

Чи було щось на світі опріч музики — не знаю. Чи були де люди, чи плакали, раділи, вмирали, родились, мучились горем розлуки і раділи щастем зустрічі, чи виглядала дівчина улюбленця, спершись на тин, і чи йшов він, співаючи за горою, до неї; чи йшли люде війною на себе, а чи братались... я нічого не знаю..

Мені грала музика...

Казали потім, що я був дуже хворий... Ха-ха-ха!..

V.

Ми святкуємо...

Вже з-ранку небо розплющило свої вії і зиркнуло... сонцем. Таке гарне це око. Крізь очі можна заглянути в душу людську і пережити в собі ціле море почувань. Наче крила вирости за плечима. А коли заглянеш в небесне око! Та-ж то глибоко так думка летить, як стріла вниз ується в блакиті глибше, глибше, все глибше.

Можна навіть згодитись з існуванням Бога за хмарами.

Блиснуло сонце і вся земля змінилася. Особливо зрадів ліс. То стояв собі понурий, маломовний, а іноді просто мовчазний, тільки потріпуючи іноді гілками, як птах, що трохи промерз. А тепер засвітився радістю і красою. Не міг вже ховати красу, як раніш. Та хіба легко ото не виявити себе, коли небо дивиться на тебе так тепло і щиро?

Найбільше зраділи сосни, аж зацвіли. Зеленіли своєю хвоею, по котрій посідав сніг білими купками.

Білі купки цвіли водяними ліліями по-між зеленим лататтям. Повітря стало блакитне і розливалось по-між віт-
тям, як велике озеро...

Так багато стало навколо блакитної води, зеленого латаття і білих лілій.

Що це собі ліс малює озеро? Згадав літо і ясне небо в воді і білі квітки? Боже мій, що твоє око діє! Хто б міг так прикрашувати землю своїми очима...

А озеро все більш розливається. Вода не летється, а росте з себе, без усякого руху. І повно її стало в лісі... Запахло літо, задзвеніло повітря, лілії п'ють проміні і блещать.

Зелене латаття колихається ледве-ледве.

І чому нема музики? Чому не потрясається земля радісними криками душі? До гурту! Зачиняйте — ось вже рояль сміється своїми переборами білими.

З новим роком!

Хоч кругом холод, але білість снігу така рухлива, що жар схоплюється в душі. З новим роком, розцвічені сосни, пишноволосі берези! Хоч тишина кругом велика, але така біла, що світить і звучить музикою.

З новим роком, мої спаровані вербички, і той шлях, по-над яким вона пішли так дружно. З новим роком, ліс величезний, що розплився зеленим лататтям по озері і квітне білими ліліями. З новим роком, широке біле снігове поле, що обнялось з небом і обступило колом по-над лісом, котрий точить блакитну воду і мерехтить як море фосфоричним світлом. З новим роком, вітрякові крила, що виглядають з-за обрію мов крильця метелика, який сидить на жертці. З новим роком, повзучі по обрію саночки, з сілуетами чорної жвавої конинки і людини.

Рушаймо! По величезному озері по-між лататтям і ліліями на біле поле. Настроїмо вітрила, вдаримо крилами і попливемо. Наш корабель вже йде... Крізь шибки вікон рвуться звуки. Музика на похід затинає. Рояль сміється білими зубами, що ворухуться швидче очей.

Станьмо тут всі на веранді, а корабель хай пливе. Мигтять мимо очей ялинки розцвічені, тополі розцвічені, навіть лісова малина, жостір і ліщина цвітуть.

Стою на веранді, як корабельний капітан на своїм містку, з прапором в руці і сурмою коло уст...

Та-та-т-та, та-та-т-та! Ми попливемо.

Літо цвіте навколо.

А небо дивиться все пильніше, яскравіше, око ясніє і розпалюється.

Я заплющую очі...

М. С.

ЛІТЕРАТУРНА ХВИЛЯ.

(Погляд на літературу українську за р. 1912).

Коли дивитись на життя, як на вібрацію сил генетивних (воспроизводительних) і стихійних, то ніколи не можна говорити про занепад чи відродження його. В такому об'єктивному погляді на життя не може бути момента оцінки, яка є властивістю погляду суб'єктивного, належного окремій людині. І коли наше життя після р. 1905 кажуть „впало“, то це лише можуть казати ті, що суб'єктивно відчують в собі занепад моторної енергії, движущої сили і своїми очима бачуть занепад, а не що інше. Об'єктивно-ж... життя і не впало і не піднялось, а тільки йде.

Але такого чистого, усвідомленого об'єктивного погляду ніхто з людей не має, бо погляд може бути тільки суб'єктивний, яко належний одній людині з'окрема (навіть і тоді, коли однаковий погляд мають кілька людей) і так званий „об'єктивний погляд“ вже в суті речі є суб'єктивний, бо належить ко-мусь. Через те всяке з'явище, що трактується кимсь, трактується суб'єктивно, цеб-то має таку чи іншу оцінку, з якою зв'язано поняття вартости.

Очевидно, що з такого пункту дивляться і на літературу, що сама виявляє найбільший суб'єктивизм людський. І коли тут прикладаються всякі оцінки, то вони не мають ніякісінького об'єктивного значіння і ваги, особливо тоді, коли люде починають шукати його. Суб'єктивизм, як вияв індивідуальности, має сам в собі велику наглядну цінність, вказуючи на розмах життя окремих людей, на диференціацію громадського думання і стремлінь. І чим більше тут суб'єктивизму, тим більше різноманітності, в котрій саме і знаходиться оригінальність, цеб то основна прикмета творчости; чим більше суб'єктивизму, тим більше стремлінь, бажань, руху, більше енергії, а це вказує на інтензивність воління, бажання, цеб-то живих активних сил. Коли віє вітер в один бік, то й життя стає одноманіт-

ним, однобоким, в якому замирають движущі сили, даючи простір тільки якійсь одній. Коли нема протилежних, суперечних сил, то не може бути і розцвіту, боротьби, а через те — не буде й життя.

Підходяючи з цим поглядом до української літератури, ми можемо з приємністю сконстатувати зріст протилежностей, котрі вражають нас так або инакше, не дають нам спокою і права байдужости, викликають рух душі. Нема тієї гнітущої одноманітности, яку ми вже на своєму віку бачили, як наслідство наших недалеких попередників. Одноманітність ця розбита новими течіями, що врзались бурхливо в її товщу і розіпхнули в різні боки, знищивши цим і її внутрішню відпорність. Ми знаємо, що то була за література!

Її принципом було говорити те саме завжди, а формою — писати так як другі. Не можна було сказати про щось инше, навіть про те саме, иншими словами. І з цього виник на наших очах цілий конфлікт, в якому знайдено було „винуватців“ і названо їх „модернистами“. Модерного (нового) у їх не було нічого — вони говорили те саме, що й старі, але иншими словами. Вони були такі-ж самі, коли не більші, — українські патріоти, такі-ж самі, але щиріші — народники, такі-ж самі але логічніші — колективисти-громадянци. Знадвіря ріжниця була тільки у формі висловів, але була ріжниця по суті: вони були більш поривчасті, дужчі в своєму запалі до роботи, завзятіші і сміливіші. Вони розширили поле українства політично-громадського, засіяли нові зерна на ниві літературній і доклали рук до зросту національної культури, прищеплюючи до українських дичків культурно-європейські щепи. І це був дійсно епохальний конфлікт: він показав, що закони еволюції неохитні, що українські поступовці старої марки — вороги нового, вороги змін, вороги розвитку. Що вони не могли піднятися на висоту зрозуміння цього закону і через те не могли побачити нового життя, не могли терпіти нових звуків. Вони доказали, що вони раби рутини, раби звички. І чим вони були лютіші супроти нової форми руху, тим новіші люде більш їх цурались, більш ненавиділи і презирали. Ці відносини поглиблювались в обох таборах і потроху розмежовували людей.

Розмежовування йшло на користь новим формам: в цей бік одходило все живіше і талановитіше, сконцентрувало біля себе увагу передової інтелігенції, розвинуло широку літературну діяльність і новими думками, новими стремліннями оплодотворило порожню ниву.

Десять років (1900—1910) праці показали куди простіше наша літературна думка, на які позиції хоче ступити, а останні роки показали ще яскравіше де стали поступові люде з літератури, біля чого скупчила свої бажання літературна, жива і завзята, а головне — талановита більшість, і що вона дала нашому письменству.

Характеризуючи окремі течії в нашому письменстві і окремих представників цих течій, спинимось на давніх наших знайомих — українофілах.

Вони, як відомо, продовжують так звану „традицію“, інакше кажучи — рутину минулого століття. В національному смислі вони тримаються „старовини, й досі не знаючи, що український народ — нація. Їм здається, що він уламок руського народу¹⁾, який в своїй цілості може грітись і кублитись тільки в пір'ї двохголового орла²⁾; вони рішучо руками й ногами одбиваються від нових постулатів українства, а найбільш од так званого сепаратизму. Вони жахаються слова і не розуміють, що розвивати окрему од російської (московської) культури — це і є принаймні — емансипація, коли не сепаратизм, кажучи словами російських шовіністів. Головна їх мета — приготовляти з українців „сознательныхъ русскихъ гражданъ“, і вони-ж допомагаються національної української низчої школи для „лучшаго усвоєнія общерусскаго языка³⁾. Коли вони лизнули трохи нової української роботи, поглянувши пильніше на нові обрії і перспективи — то вжахнулись всього злочинства національного руху і почали скіглити:

„а чи не буде неоправимою помилкою здійснення тих бажань, які провадяться українською пресою: українзація школи, суда і инш.“⁴⁾).

¹⁾ М. Славинскій, „Русская Молва“, 1913 г., № 13. („Рада“ № 14. 1913 р.).

²⁾ „Рада“, ч. 202, р. 1911, редакційна стаття.

³⁾ „Украинская Жизнь“, кн. 1, 1912 г., стаття *Стараю Українця*.

⁴⁾ С. Р-ко „Лист до редакції“. „Сніп“, ч. 22, р. 1912.

Вони держуть вкраїнство в межах „для народнього добра“, по — народньому і т. п. „основ“. Це ж вони не знають інших тем, як окремі нещасливі випадки на селі, злидні і юмористика в стилі „або сатана в бочці“, регіт аж щелепи тріщать, або лайка в кілька етажів, починаючи обов'язково од „сто копанок тобі“. Це ж вони думають, що побут (та ще народний) — перший „символ віри“ всього мистецтва, а популярна література — основа національної культури; що-ж до тривожних запитів сучасної інтелігентської душі, що до повноти національного життя, поглиблення його русла, підвищення інтензивності його культурної творчості, то вони тепер вважають шкочливим навіть говорити про це¹⁾. То-ж їм не подобається все, що не походить на сіру мишу „загально“ галушкового патріотизму; все, що живе, пульсує, рветься і любить Україну по-іншому. То-ж вони колись не подавали руки І. Франкові, обвинувачували М. Драгоманова за марнотратство, то-ж вони не розуміли Франкового „*nie kocham Rusi*“, люблячи її сами як „дім, воли, корови“, і доводячи свою українофільську правдивість до оплювання і доносів на ревних українців, не оправдуючи „навіть найвищими мотивами“ нешабланову любов до України і боячись навіть натякнути ворогові-чужинцеві, що він ворог... Так, ці старі наші знайомі творять те-ж літературу. По часописах можна здібати їх оповідання і вірші, іноді „поезії в прозі“ (кажучи про поезію прозаїчно). Оповідается про дрібні окремі випадки або про „великі почування“ патріотичні, а коли ці твори „із психології“, то обов'язково на тему „як сумно проводить час учитель Іван Іванович, або учителька Докія Семеновна“. Це все нудний матеріал, не вартий уваги ні з якого погляду. Другий сорт цього матеріалу — проповіді на тему, особливо про „як треба любити меншого брата і боротись за правду“. Тут вже тенденція, груба тенденція домінує і про художність очевидно не може бути мови.

Слідуючий шабель вгору займає література, що те-ж стоїть під прапором народництва, але намагається його поглибити, надати йому життєвий ґрунт і до певної міри викори-

¹⁾ М. Григорович „Рада“, ч. 127, р. 1912

стати здобутки новочасної думки. Намагається старий зміст влити в нові форми і пристосувати тип старого народника до сучасного життя. Ця література з художнього боку дуже невеликої вартості і може грати хіба роль популярної, без усяких надій прокладати шляхи чи знаходити „нові землі“. В ній почувся гомін про поворот назад, щоб знову перевірити свій розвиток і уґрунтувати шлях. Джерелом цього з'явища стало почуття провини перед народом за якісь нездійснені обіцянки чи щоб-то. В цій лаві помітно нову фігуру Г. Васьківського, письменника з де-яким хистом розуміти психологію своїх людей і помічати характерні риси. Ніякого дару інтуїції у автора поки-що не помітно, бо домінуючу роль грають у його розумові конструкції, а не художнє відчування життя своїх героїв. Його збірка „До ґрунту“ не подає нічого нового, розробляючи старі, вже без вороття пройдені, ступні розвитку народника. Ґрунтовний імпульс життя його героя Юрка і його жінки — чуття провини перед народом за те, що народ живе бідно, а він в достатку. Це позиція „покутників“, які робили те, що вже давно було роблено: переїздили „на ґрунт“, займались сільським „показательним“ господарством і неминучими меліоративними роботами, в роді осушки болот; разом з тим займались „просвітою“ народа — читали книжечки, роздавали лікарства, впоряджали для школярів „Ялинку“ і т. п. Ця „орґанічна робота на селі“, „малі діла“ і т. п. вже були роблені і заявили себе зовсім не тим, що потрібне. Вихідний пункт — чуття провини — нікуди не годиться. Він стоїть в причиновім звязку з наслідком „стыдно быть хорошим“, чисто російської марки. Чому я винуватий, що я не так бідно живу, як сусіда? Тоді можна обвинувачувати розумного, що він розумніший од дурного, а талановитого, що він талановитіший од нездари. Хоч розум і талант — дари природи (?), а гроші, знання, становище — дари людські, але володіти ними можна без почуття провини перед тими, хто їх не має. В книзі д. Васьківського можна відчути критику того, що роблять його герої, але не відомо як розв'яжуть вони питання народництва (бо повість ще не скінчена). В усякому разі ті питання, що ворухить автор, — старі, вже вирішені в російській літературі і я не знаю, чому автор береться за них, бо-ж і у нас вони вже дійсний кредит згубили.

Про відносини інтелігента до народу, обов'язки, служення трактує покійний О. Плющ в повісті „Мале в великім, велике в малому“, написаній хронологично перед творами I-го тому, а в цих останніх О. Плющ уже вирішив поставлені в повісті проблеми і, не знайшовши виходу з категоричного імперативу народництва (чуття провини і обов'язку), покінчив з собою саможубством. Повість його не має художнього значіння, лише симптоматична, як спроба піддержати „традицію“ в сучасному житті, що живосилом випхнуло геть застарілі „проблеми“ і тому цікава для дослідника розвитку громадської думки, або краще — розвитку українського народництва. Служення медициною і учителюванням, без глибшого виховання своєї душі, не витримало іспиту в р. 1905—6.

На тему служення народові нравоучительним сільським господарством, тихою культурою — без політики — написана і повість Т. Осадчого „На грані XX століття“. Тут теж маємо невдалу спробу гальванізувати труп народництва 80-х рр., воскресити його після погрому революції. Проповідь „до ґрунту“ представлена тут в неглибокій історично-громадській перспективі і всі прогнози на будуче основані на тих-же „малих ділах“ і безполітичній, культурній роботі. Художнього значіння повість не має ніякого.

Оскільки поклик „до ґрунту“ не має тепер ніякого ґрунту в житті, оскільки він надуманий і кволий, видно хоч би з драми С. Черкасенка „Земля“. Тут вже об'єкт досліджування сама „Земля“, а психологія відносин до неї „дітей природи“ являється суб'єктом любови до неї, а переклавши це на патріотичну мову: земля являється дійсною культурою України і будучина „нашого народу“... в землі. Коли сам задум змалювати первопринципи народництва, відкрити їх дійсну силу (щоб уже на цьому оснувати ідеологію народництва) можна признати правильним (а не проповідь во образі героя-інтелігента, що віддався служенню...), то виконання і заботи народництва довели автора до фальші і знехтували його намір.

Наші пейзаж-патріоти страшенно не люблять чомусь інших промислів, окрім сільсько-господарського, і силкуються скомпромітувати фабрично-заводську машинну роботу, бо рішуче тут вбачають деморалізацію (власне денационалізацію) і

тому живосилом хотять удержати селянина „біля землі“. С. Черкасенко хотів доказати, що сільсько-господарський промисел натуральніший; що його селянин любить, не може жити без його і т. п. Щоб це доказати, С. Черкасенко одпровадив селянина Силу (тенденційність навіть в імені героя) на шахти, примусив його закохатись в красиву шахтарську дівчину Ольгу і зрештою вбити її, тікаючи через непереможну любов до землі, до дому від страшного кохання до „чужого елемента“. Так, мовляв, сила землі перемогла. І хоч твір цілком невдалий, показує лишень бездарність автора, тенденційність і штучність його розумових конструкцій, але характерний власне отим покликом „до ґрунту“, що розлазиться в нашій літературі в усі шпари. Чи можна сподіватись чого, коли автор не розуміє основного: кохання — стихія, а „земля“ — звичка. Кохання — основна пружина всього органічного життя, а хліборобство і „садок та млинок“ — певний промисел, з'явище з побуту, набуте, вироблене, а не первістне. „Сила землі“ як вияв професіонального життя не грає такої ролі, як інстинкт, стихійні сили. „Дитя природи“ живе непереможними інстинктами і чи ж можна утворювати драматичний конфлікт між інстинктом любови і професіональною звичкою? Яка ж може бути драма при переході від одного промислу до другого. Черкасенко не розуміє на чому виростає, відкіль родиться драматичний конфлікт: між силами стихійними може бути боротьба повна трагедії, але не між стихією і звичкою. Очевидно, що художник може брать собі різні рисковиті теми, але це зовсім не під силу такому більш ніж нехудожньому д. Черкасенкові, який йде сліпо за тенденціями інших, не маючи сили утворити своїх власних тенденцій, і тому його п'єса не має ніякого літературного значіння, лише симптоматична, яко показчик гальванізації трупа.

Цілком окремо стоїть талановите оповідання славного художника М. Коцюбинського „Тіни забутих предків“¹⁾, в якому чується любов до „лона природи“. Характерне оце бажання сучасного інтелігента спинитись на „природньому“

¹⁾ „Літ.-Наук. Вістник“, I—II 1912 р. і російською мовою в „Завѣтахъ“. Цікаво, чому російський журнал прилучає це оповідання до оригінальних російських творів, а не до перекладних.

житті: в уяві проноситься стихійна краса життя людей, що являються ніби нашими, вже забутими, предками. Перейшовши значну еволюцію од примітива, обернувшись з елемента природи майже в твір культури, ми зітхаємо за красою і силою того життя, од якого давно емансипувались. І підчас ліквідації нашого романтичного будування культури, після погрому наших демократичних ідеалів, хочеться скинути з себе вузьку одержу європейської реалістичної культури і пута позитивного думання, та впірнути в поетичний гомін ліса, гір, води — краси ґрунту. І Коцюбинський з'умів опоетизувати життя наших „забутих предків“ дикарів, але це стоїть на такій контрастовій позиції, що не може бути навіть мови про реалізацію життя предків в нашому особистому житті. Хто скуштував „культури“ той мусить навіки попрощатись з поезією лона природи.

З другого боку, як людина з дрібного ембріона повторює ніби всю свою біологічну історію, так можна в кожний момент бачити історію культури людскости: од гуцула аж до генія в сучасному смислі. Ніби бачимо всі окремі стадії розвитку людскости, вдивляючись в сторчовий її розріз по шарах культури. Так що-хвилини в людскости бачимо її початок і останній щабель розвитку. Мимоволі напрохується думка про вічність класового, про безконечність класової конструкції суспільства...

„Тіни забутих предків“ показали нам як „йшло життя, худоб'яче й людське, що зливалось до купи, як два джерельця у горах в один потік“, а інші оповідання Коцюбинського на дуже сучасні теми показують те-ж саме: „Коні не винні“, „Подарунок на іменини“ і „Лист“. Тут маємо синтез сучасного життя „культурних“ дикарів. Рівняючи життя сучасних культурних з сучасними некультурними — віддаємо всі симпатії тіням забутих предків. Талант письменника несвідомо може вказав поворот „до ґрунту“. І ця вказівка на стихійність природнього життя має в собі велику принадну силу.

Опріч поклику „до ґрунту“, що до певної міри заступає втрати визвольного руху, можна також поставити на кошт того руху ліквідацію його ідеалів або зріст „тверезого розуму“ і жорстокости: ми це бачили в гарних малюнках Коцюбинського („Коні не винні“, „Подарунок на іменини“), в творах В.

Винниченка („На вѣсахъ жизни“, „Таємність“), Н. Романович (Петрусь, Нінус, Юресь“) і де-яких дрібніших.

До-речі, про В. Винниченка. Опріч гарної, талановитої „Історії Якимового будинку“ невтомний автор дав у минулому році згадану велику повість російською мовою „На вѣсахъ жизни“, оповідання „Таємність“, п'єси „Натусь“ і „Дочка жандарма“, які вказують на те, що автор рішучо пішов в бік тенденцій, які краще рішаються в публіцистиці і науці, а-ніж у мистецтві. Накидування мистецтву чужих йому обов'язків завжди вело і веде до того, що мистецтво не справляється з ними. І з цього погляду праці Винниченка служать добрим показником ніби автор занепадає на талант. Талант — є талант, але не властива йому робота знищує його. Ставлення проблем, що більше належуться історії, психології, біології то-що, цілком марне звертає увагу художника. Винниченко, впрочім, ясно сказав, що ставить в першу чергу моральні задачі, проповідництво („Мораль господствующих и мораль угнетенных“, Львів, 1911 р.), що вже належить до публіцистики і науки.

Пульсуючий швидко і голосно талант Винниченка в усякому разі являється й досі великою движущою силою нашого життя.

(Далі буде).

М. Сріблянський.

ЛИСТИ З ГАЛИЧИНИ.

І. Література і життя.

Теперішнє літературне життя на галицькій Україні — се справдішній кошмар. Слідячи за ним і обсервуючи його прояви, мимоволі дістається неначе завороту голови від тої атмосфери, щось брудне і погане неначе чіпляється, мучить як страшний привид.

Від кількох літ відбувається тут якась „переоцінка цінностей“. Іншими словами кажучи: література страшенно занепадає. Люди ніби пишуть, всякі поети, критики, публіцисти єсть, навіть більшає їх з кожним роком, — ще більше людей „грозить“ виступити на літературне чи критичне поле і аж тоді буде лад, — але по мимо всього література просто на очах загибає. Я вже минулого року на сім місці присвятив пару слів тому занепадові і старався відповідно освітити той розкладовий процес, — але там я його освітив тільки з одного боку, — з боку самих письменників. Тепер хочу показати другий бік справи — сказати власне де-що про публіку і про атмосферу літературного життя взагалі. Факти для того єсть досить цікаві.

Так єсть, ми, Галичане, сходимо рішучо на пси. Котилося в долину по площі похилій і не знати де завтра опинимось. Ніхто вже тепер не укриває того фатального положення, всі неначе згодилися з тим фактом розкладу творчої думки — тепер тільки почалось те, що звичайно в таких випадках буває: один старається скинути всю вину на другого, зробити його відповідальним за гріх упадку літератури. Явище надзвичайно прикре, бо в таких випадках люди привикли виладовувати всю свою злобу, найгірші і найпаскудніші інстинкти. Се так як дім горить і всі нараз тікають, товплячись, штовхаючи один другого, бючи та лаючись.

Публика кричить на письменників і поетів, що не дають їй нічого, що вона мусить читати всяку лубочну польську літературу, — письменники неначе радіють з того голоду публіки, мовляв, маєш тепер, коли не умієш шанувати та почитати своїх геніїв. І про літературу саму люди перестають журитися по-за тими взаїмними обвинувачуваннями, злобними насмішками, інсинуаціями та клеветою. Головна мета: дошкулити добре своїм ворогам. І вже тепер дійсно не займається ніхто нічим іншим, тільки криком: немає нічого, талантів нема, літератури нема, критики нема, — отже ти, Стефанику, винен, бо ми на тебе покладали надію та ти не пишеш нічого, ти, Яцків, також винен, бо ти пишеш і виявляєш занадто великі претенсії, а тому „критикови“ (обовязково в курячих лапках) треба втерти носа, бо він так заховується як би по-над нього нікого не було — і так далі і так далі. Страшний крик, гвалт, вічні полеміки, люди стали страшно строгими, повитягали навіть Шекспірів та Лессінгів для оцінки нужди інтелектуальної свого ближнього, — просто нема де подітись...

А серед тої суматохи і гнилої атмосфери починають появляться гієни, зачувши падлину, всякі „лицарі темної ночі“, люди які виходять з засади, що варто й їм підняти яку-небудь авантюру, коли ніхто не дивиться на пальці. Зовсім так, як карманні злодії серед збіговиська. І трапляються зовсім неймовірні факти. Органи такі як „Діло“, строгі в оцінюванні таких письменників як Кобилянська, містять у фельєтонах нераз просто сміттє і критичні справоздання заступає від часу до часу клеветами; другі, як „Руслан“, де сидять всякі україністи а навіть професор української літератури на університеті, дає в справах літературних слово графоманам найпідліїшої марки ала Дмитренко, які рішають нараз, що властиво кажучи Стефаник чи Яцків абсолютно нічого не варті; — ну, а по-за тим єсть безмежне поле чисто приватного пльоткарства, інтриг та цькування. Се атмосфера творчої думки в Галичині.

Raubritter літературний стає типом. Розбій на гладкій дорозі — явище щораз частійше. А що в боротьбі з ворогами українські письменники стають навіть конфідентами і помічниками поліції — се також факт. Авантюристи, всякі „темні личности“ в українській літературі та пройдисвіти, що з укра-

їнської справи хочуть добувати зиски, — мають знамените поле до ділання¹⁾.

Нехай і так. Позалазили люди в болото, гризуться, іритується, злобою живуть. Кажу дослівно: живуть злобою. Знаю сам досить людей, які не могли б прожити одного дня, щоб не допекти комусь, не потішитися з „нешчасливого випадку“ ближнього; відберіть їм ту змогу тішитися і клеветати — ви відберете їм „щастє“ життя, його рацію. І се наші літерати, учені люди, поважні, з титулами, з заслугами... Те все стало чимсь таким звичайним, буденним, просто „хлібом насущним“, що й не викликає здивовання, а-ні обурення.

І тому я се пишу тут. Приватні амбіції та злоба, які не дають жити письменникам добре особисто — перейшли поволі і непомітно на поле літературне, в публіцистику і в критику. Галичина абсолютно за тісна, атмосфера згущена і просто смродлива до неможливости. Туподумство старших галичан ще й тепер каже їм бути партикуляристами, клеветати на все, що приходить „з-за кордону“ — і їм з тим було добре, з тою тісністю і відграниченнем себе від всяких зовнішніх впливів. Але молодше покоління зовсім не мало чим віддихати в тій тісноті, люди стали родитися хорі, немічні і злі. А наймолодше покоління зовсім сухітниче, зовсім не має ніяких виглядів на будучність. І поки ота атмосфера не буде розбита, поки не повіє свіжий вітер — нема чого надіятись на „ліпші часи“.

---

¹⁾ Пишу ті слова з повною свідомістю того, що роблю. Може „Кієвлянин“ знов підпишеться під моєю статєю, як підписувався обома руками свого часу під статєю М. Сріблянського, може і львівський „Przegląd“ признає ще раз рацію „Української Хати“ — те все мені не страшно, навіть як „Рада“ чи „Діло“ буде відтак кувати з того капітал і скаже, що „Укр. Хата“ йде в своїй критиці українства разом з чорною сотнею та польськими шовіністами. Такі аргументи зовсім не страшні — се „Рада“, подаючи огляд літературний за 1912 рік, повинна була тямити і не осмішувати себе до решти своїм „достоїнством“. Взагалі — нехай би всякі „всеукраїнські“ органи були трошки „чесніші з собою“, зацитькали наперед свої провокаторські та донощицькі інстинкти, а тоді вже давали науку моралі громадянству власному, як воно має поступати, аби ворог не тішився. Чи ми будемо кращі, сильніші та більше „збудовані“ як будемо укривати всякі свої „домашні“ свинства, тільки тому, щоб ворог нас не підгледів? А прецінь Щоголів так досконало все знає про нас, ліпше ніж „Рада“.

Галицька українська література заниділа, бо мусіла занидіти. Затісно. Сам Львів має забагато літератури і літератів, аби можна їм всім „вижити“. Занадто один другого зблиська знає, занадто пливе в нім батьківська кров, занадто він привик боліти чужим успіхом і знає навіть чужу кешеню, аби життя літератури могло бути нормальне. Кожний підозріває другого в „занадто великих претенсіях“, і від того не може спокійно жити, не то „творити“. І старші письменники тут такі самі як і молодші, початкуючі. Нема ріжниць по-між ними — бо всяка оцінка і здібність оцінки, а разом з тим яке небудь відграниченне чи гієрархія талантів, затратилися. І нема навіть поділу властиво на публіку і на письменників, на творців. Навіть творці — публіка. Вийде який твір, оповідання, драма, повість чи ліричний вірш, — зараз всі знають, кого автор представив. І в розмовах про живих людей, які були автори „матеріалом“, вичерпується переважно інтерес до твору. А коли публіка і „товариші-письменники“ не знають, кому напр. Пачовський присвятив свій вірш надписуючи „найкращій дівчині“, або кого Яцків представив в „Біскавицях“, то — іритується або обвинувачують автора в неправді, — він занадто „залазить в хмари“, а не бачить дійсного, реального життя. Бо галицький читач мусить все знати, мати все як на долоні...

Summa summarum — коли йде нарікання на упадок літератури в Галичині — то я зовсім не дивуюся, що так єсть, як єсть. Література і письменники такі самі стають як і публіка, як все життя. Зреформувати в основах життя громадське — то буде й література інша.

II. Зразок літературної критики.

Галицька літературна критика в останні часи — се явище одинокє в своїм роді, як у нас кажеться. Найглибших її підстав і її основної тенденції ніхто не зрозуміє, хто не жив тут, скажім у Львові.

Візьмім таке наприклад. Кружок людей, фахових літератів чи публіцистів сидить в кавярні при однім столику і, як звичайно, „натягає“ когось неприсутнього, насміхається, злобно коментує його твори і т. д. Хтось один найбільше роздирає

свій писочок. Те все, як кажу, звичайна річ. А тим більша рація єсть насміхатися з неприсутнього творця, коли він наприклад належить до противної партії, коли він, скажім, клерикал і пише вірші до Матери Божої, або що. На другий день котрий-небудь з тих „вільнодумців“¹⁾ написав рецензію про ті вірші. Читають всі і очам своїм не вірять: рецензія надзвичайно прихильна, підносить глибину та серйозність думки, культуру артистичну і т. д. І рецензент додає: се не такі вірші як того та того (імя рек) „модерніста“, що торочить „про вічність“, а сам не знає чого хоче. Що сталося тут? Ніхто того не буде знати, хто не знає „фактичного стану річей“, як кажуть галицькі політики. А фактичний стан річей такий, що рецензент більше ненавидить „модерніста“ — поета як клерикала і похвалив через те, аби мати негоду „з'їхати“ тамтого. Ясно?

І от схема галицької критики готова. Нею послуговується в потребі кожний, хто має ворога. Ворога має кожний — і тому кожний критик. Тож вже навіть мужики стали „критиками“, пишуть до газет довгі дописи на свого сусіда, який переорав межу. Тут страшенно, в Галичині, люди переорують собі межу і уявити собі навіть трудно, що було б, як би не було „критики“.

Не скривджу артиста-маляря Івана Труша, коли подам його за приклад галицької критики. Без відповідного документу мої уваги можуть видатися неймовірними, просто клеветою, мені конче треба дати приклад, а найкращий приклад власне Труша. Раз тому, що Іван Труш відомий по обох боках кордону український маляр і ніхто не скаже, що я вибрав якого-небудь графомана на доказ галицької критики, а друге, що критика Труша — факт ще зовсім недавний і свіжий.

Маю на думці власне ряд фельєтонів Труша, поміщених минулого року в „Ділі“ (див. чч. 236, 243—45) під заголовком: „З області нашої нової літератури“. За головну

¹⁾ З вільнодумством, то у нас в Галичині так буває: гімназисти люблять бути страх „атеїстами“, нездоймають шапку перед хрестом, обдурюють попа, коли треба йти сповідатися, — на доказ свого радикалізму йдуть під церкву залагоджувати свої природні потреби (товариші свідками тої відваги). Відтак роблять кар'єру, записуються до „християнсько-суспільної“ партії — і добре їм з тим... „вільнодумством“.

мету тих фельєтонів поставив собі Труш „знищити“ Михайла Яцкова, власне його оповідання „Самотний огонь“. Бог з ним, з тим Яцковим — тепер пішла в Галичині мода його „нищити“ і нехай він сам собі дає раду з критиками, — я тут хочу говорити про Труша. Мають люди право не сподобати собі певних письменників чи певні твори, тут дискусії нема, так само має право й Труш — і я помину тут *meritum* самої справи, отже той „Самотний огонь“, а ближче за те приглянемся, як Труш „критикує“.

Починається справа, очевидно, від ширших уваг про нашу нову літературу. Починає від гурту колишньої „Молодої Музи“, яка по невдалій пробі з видаванням свого органу „Світ“ і по суперечках з видавцем В. Будзиновським скоро почала нидіти, поки зовсім не розбилась. „З того всього памятаю дуже мало, майже нічого“ — пише Труш. Що дійсно майже нічого не памятає, се бачимо з його слів про „новий періодичний орган“ „Молодої Музи“, який існує хіба в уяві Труша. Він памятає тільки пару фраз з друкованого протесту „Молодої Музи“ після того, як Будзиновський перебрав сам редакцію „Світа“. Але пише далі знов: „Не памятаю в котрих роках се діялося, які назвиська літератів видніли під сею класичною відправою, забув навіть, як називалися видавництва, в котрих спочиває творчість молодих талантів. Як не фаховець не маю навіть обов'язку памятати такі річі“ (підкреслення моє — М. Євшан). Ну, як ні, то ні. Могло те все бути нецікаве артистові-малярєві, якому що инше в голові, а не літературна продукція „Молодої Музи“ — і тому не можна мати до нього занадто великих претенсій. Він собі малює, а вже читає як має час і охоту. Але вивчивши добре молодих літератів, які шукали собі слави в 1907 році. Труш пише: „бо треба знати, що ніде не оцінюють літературних талантів так високо, як у нас. По-за нами ніхто в світі не зуміє конструувати цілих поважних розділів історії на роду на підставі літературних видавництв“.

„На підставі довершених чи властиво недовершених фактів, можу, на жаль, також упевнити читача, що не знайдеся так скоро у нас чоловік, який міг би уважно переци-

тати, — кладу жарт на бік — писанину наших, от хоч би „модерних“ літератів, белетристів та критиків і показати: кільки тут недозрілості, провінціональщини і дикости, як багато тут банальної фразеології та плиткості, а як мало знання, мало справдішного артистичного чуття, і обсервації. Велику заслугу положив би такий чоловік може не коло поправи нашої теперішньої літератури, а для виховання підростаючого покоління, як би показав, який застрашаючо низький інтелектуальний рівень у літературній фактурі майже всіх наших письменників та майже всіх наших літературних критиків“.

Пригадую, що наведені слова не писав ані Буренін, ані Бурнакін, і вони не друковані в „Новомъ Времени“, — а писав артист-маляр Труш і видрукував їх в органі, який хоче, щоб його шановано, — в „Ділі“. Згодімся з усім, що говорить Труш про нову українську літературу і спитаймо його: а відки-ж ви, ласкавий добродію, знаєте про ту всю парафіянщину, дикість, низький інтелектуальний рівень літератури, як ви самі так добродушно признаєтеся, що не пам'ятаєте „майже нічого“, що не знаєте імен літераторів навіть, забули про назви видавництв, де їх твори друкувалися, як навіть самі себе увільняєте від обов'язку знати те все? Не фаховий чоловік не потребує того всього знати — прекрасно, але чому не фаховий чоловік потребує владити в те, чого не знає, а ще більше: чому він потребує говорити так, як би знав? Як він не знає і не пам'ятає нічого, що звідки взяв факти для своєї думки про дикість та недозрілість, відки так чудово поінформований про стан літературного життя і його фактуру? Невже тільки „нефаховий“ чоловік може писати на підставі „недовершених фактів“?

Ні, їй Богу, щось подібне можливе тільки у нас, в нашій Галичині. Людина бачить і знає, що робить свинство, а все таки... Все таки се рішучо мусить бути несвинством, бо він так каже. „Ja, wójt, wam to powiadam“ — як говорить в одній повісті Реймонта ввійт до дурних мужиків: а вони мусять в те вірити. Пан Труш так говорить і на тім кінець. Він переконаний про „застрашаючо низький інтелектуальний рівень у літературній фактурі“ наших письменників і критиків, — то на що йому їх знати, читати, або хоч би памятати їх назвиска?

Так, так, — велика у наших літературних відносинах дикість — а найкращим того доказом стаття Труша. І та дикість та низький інтелектуальний рівень спроваджувана в літературу і критику не ким иньшим як Трушом, які по мимо почуття своєї „нефаховости“ та браку памяти взяли в аренду „знане“, „артистичне чуте“ та смак літературний. І доки вони будуть дбати про „виховане підростаючого покоління“, — нема надії щоби та дикість уступилася. Вона не уступиться ані з літератури, ані з життя, а сплодить тільки дальшу дикість, а дальша дикість поможе собі в своїй дбайливости о „культурний уровень“ та артистичне чутте хиба вже з брудними пальцями та злочином... Гарна перспектива...

Впрочім ми ще тільки навіступі, ми ще не ввійшли в подробиці справи. Пан Труш бачить всі трудности праці коло перчитання новіших творів української літератури. Тому він вибирає собі скромний терен, полишаючи працю саму иншим, які дбати будуть про підростаючі покоління. Він пише:

„Тернову дорогу вибрав-би собі чоловік, котрий захотів-би перчитати всю нашу літературну фактуру новіших часів, а заслужив-би собі на царство небесне, як-би ad oculos з'умів показати її артистичну нестійність і шкідливість для життя. Я мушу з сього зрезигнувати, а виберу собі далеко скромніший і цілком обмежений терен“. Гм... Певно! Нащо йти „терновим шляхом“ і напружувати непотрібно свою память, коли можна короткою і вигідною дорогою дійти до тої самої мети, не памятаючи нічого!.. „Хотячи прислужитися бодай крихіткою до збільшення літературного критицизму, ограничуся на естетичній оцінці нарису М. Яцкова „Самотний огонь“, який належить до нових — найновіших явищ нашої „модерної“ літератури“.

Na, also!.. Естетична оцінка! Як той якийсь казав: *Kłękajcie narody i bijcie się w pyski!* — А все ж таки: яке щасте має Труш, що так відразу, не читаючи нової української літератури і не знаючи навіть імен письменників, натрапив на те, чого йому власне було треба. Се таке шалене щасте, що стає навіть... підозрілим. Підозрілим? — хто се сказав. А отже Труш з гори застерігається: „Знаючи нашу громаду, яка привикла вишукувати в кожному голосі критика — оскільки він не

переповнений superlativ'ами похвал — колючок особистої злости, заздалегідь запевняю, — і хто хоче, нехай мені повірить, що не маю ніяких особистих анілюзій до сього автора, а вибрав його тільки тому, бо як-раз він є тим, на котрого вказує кількох критиків як на галицького, коли не всеукраїнського літературного героя, реклямуючи його літературні праці справді до неможливих границь“.

Ну, на таке то я вже мушу мовчати про підозріле щасте Труша в виборі теми, хоч сам факт того застереження і запевнення впливає більше як скептично на читача. Але не можу не пропустити нагоди, щоб „ad oculos“ не показати ще одної характеристичної прикмети „Галицької психе“. Труш вибрав за предмет свого „критицизму“ нарис Яцкова, „бо як-раз він є тим“... Галицький мужик, а очевидно й інтелігент, котрий вчора був ще мужиком, найчастіше оперує такою логікою. Його не болить те, що його бють, лише те, що його сусіда не бють; він перенесе свою нужду, але не може стерпіти багатства свого сусіда; нехай його самого лають, але чому мають сусіда хвалити. Така логіка — нічого тут не вдієш. Переходім радше до „естетичної оцінки“...

Отже естетична оцінка галицького інтелігента, очевидно й Труша, така: хтось скаже наприклад: той а той автор написав чудові річі. Що — чудові? — здивувався Галичанин — а от я вам покажу що ні. От ви візьміть саме мотто твору: „Покину житте, між людьми — пише хтось — терпінне в святини“. До того мотто навязує автор зараз перші стрічки свого нарису, пишучи: „Переглядаю отсі стрічки, і чую шелест барвінку на твоім гробі і шум орлиних крил над головою, любий хлопчино, мій герою“... — ви розважите тільки ті слова, і побачити зараз в авторі позера. Хлопчин з орлиними крилами знає історія мабуть не багато. Мені спеціально такий тип цілком незнаний, тільки з трудом міг би собі такого хлопчину уявити...

Так починається критична оцінка, естетичний розбір твору. І, очевидно, галицький колтун відразу зажене бідного ентузіяста твору в глухий кут, своєю логікою припре до муру, і викаже всій публіці як на долоні, які глупі річі пописав автор. І чим тут ентузіязмуватися?..

Такою ж схемою послугується при своїй оцінці і Труш, пишучи три довжелезні фельєтони про короткий нарис. І остаточно зробив з Яцкова комплетного дурака, який не знає сам, що пише. Наприклад: Яцків пише про куканне зозулі, але Труш виказує, як на долоні, що він не має поняття про се: куканне зозулі — се „звуки виразно горляного характеру“ — а Яцків написав щось зовсім инше. Дальше: Яцків описує, як чоловік побив жінку, прийшовши в ночі п'яним до дому. А Труш зараз пояснює: але ж люди, — „те все не правда, бо чоловік, як приходить в ночі від коханки до сім'ї, а ще до того в п'янім стані — то не із заміром і смілістю оббити жінку; а жінка знов, уже з далека занюхує цілком запитого чоловіка і не буде мовчки приймати ударів чоловіка, а в потребі копне його ногою“... Відтак ще Яцків описує побиту жінку. А Труш: „Інтересна річ, що автор нічого не згадує про голову жінки. Таж такий хам як б'є, то б'є і по лиці, як місить „біле тіло“ обцасами, то не щадить і лица! Жінка мусіла мати поранену голову, з носа або з губів певно текла кров, під очима видніли синці, а на чолі певно можна було доглянутись знаків попротинаної шкіри“. Ага! Яцків хотів мати з своєї побитої Раданихи образ *matris dolorosae*, а побите лице йому не пасувало!..

Ви бачите, як Труш все знає: і позу письменника відразу занюхав, і про горляний характер кукання у зозулі, і про те, що чоловік як прийде п'яний до дому то не б'є жінки але жінка його, і про те, як чоловік повинен бити жінку: так, щоб поранити лице, щоби кров йшла носом. А то чорт-зна що описує автор — не бійку. Впрочім, як треба, то й годинник Труш виймає, аби на мінuti вам виказати, як страшно Яцків заплутався. Він наприклад обчислює протяг часу події, описаної в другім розділі ескізу, почавши від слів „горлиця воркує“ до вечора, аж до моменту, коли Раданиха заснула. Отже дослівно:

„Описи краєвиду стоять по-за межами часу, а спомини нічної події можуть тревати дуже коротко, скажім 10 мінут. По пробудженню сиділа Раданиха на краю ліжка, глядячи тупо перед себе, не довше 20 мінут. Разом пів години, а найбільше годину, коли продовжити час задуми. Коли сиділа серед тишини, як постать Божої Матери, було по вказівках автора уже по годині 12 полудня. По полудню відпадає що найбільша

година на задуму, оглядання синяків на своїм тілі та бігання по хаті, а сцена зі сином не могла також довше тривати як годину, на що вказують певні данні кінцевого оповідання. Описана автора цілоденна акція ескіза могла отже тривати найдовше три години. Тут треба мати на увазі, що Раданиха мусіла встати пізно о годині 8 або 9 (на селі!) і що заснула зараз, або півгодини по заході сонця, отже о год. 7 вечера, бо подія відбувався в перших днях мая, коли сонце заходить коло чверть на 7. Що діялося в протязі трох годин — знаємо, цікаві тільки, де поділася решта дня 10 до 11 годин“.

Знаменито його пригвоздив — що?

А ще тільки наведу уступ з закінчення, де критик починає реасумувати свої уваги.

„Перечитавши „Самотний огонь“ — пише Труш — відніс я вражіння подібне до того, яке я виніс одного разу з третої класи поїзду зі Львова до Бродів. Там сиділи баби та оповідали собі різні історії. Там пізнав я, як пороли живіт мужови Грицихи з Куткоря, як друга баба була занята коло операції болячки корови, якто „цвіркула“ „матерія“ з протятого місця на неї і на синка; або як то одного разу на ярмарку станув кінь „фрунтом“ до неї, а ногами втяв в лице жидка, по яким ще довго червоніла калабаня крови на землі. Слухачки слідили з великим зацікавленням оповідань, бо їх як раз такі сильні факти беруть, як подобаються служницям брукові газетки, переповнені бруковими подіями“.

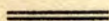
Правду кажучи — я той уступ не зовсім розумію. Виходило б ніби, що Яцків любить грубі ефекти, так як баба Грициха. Се ординарно. Але чому ж перед тим Труш вимагав від Яцкова власне тої ординарности, коли хотів, щоби Радан добре вибив жінку, аби кров текла носом, і лице було поперетинане?

Ну, але досить. Се „естетична оцінка“. Kłękajcie narody i bijcie się w pyski — в Галичині народився новий критик! Критик, який, по мимо того, що заявляє про свою дбайливість о будучі покоління, по мимо того, що не може стерпіти низького інтелектуального рівня і дикости української нової літератури і критики, — кільканадцять літ дивився спокійно на ту дикість і не виступив на боротьбу з нею! Критик, якого

не було кільканадцять літ, в часі котрих заподіяно багато кривди і насильства літературі і людям, що її обслуговували, коли траплялися розбої на гладкій дорозі і не було кому подбати про „підростаючі покоління“, і захистити їх перед затроєною атмосферою нової літератури! А тепер, коли та література дихає тільки остатками, коли заводяться всякі Raubritter'и, а люди з під темної звізди мають сміливість виступати в імені українських письменників — тепер Труш бачить небезпеку в „Самотнім огні“ Михайла Яцкова!

М. Євшан.

ТЕАТРАЛЬНІ ЗАМІТКИ.

I. „Nocturno“ *музика М. Лисенка.*

16 декабра ми слухали останній твір М. Лисенка „Nocturno“, поставлений в громадському зібранні „Родина“. „Nocturno“ — маленька опера-одноактівка, повна лірики в своїй композиції, граціозних звуків і образів у виконанні. Нам дуже вподобалась ця мініатюрна, але повна змісту опера. На схилі літ часто зір вглиблюється в давню минувшину, на лоно молодих літ, уявляє з великою любов'ю ті фарби, що колись реально світилися, реально лягли на нез'оране поле душі. Перші вражіння, перші образи залягають першими і тому під кінець життя опинюються на споді душі. З протягом життя перспектива глибшає, перші вражіння одсовуються в далеку глибину, але контури їх і фарби не зменшуються і не змякшуються, не губляться в далечині. Будучи в своїй суті незмінними, вони на далекій одлеглости здаються такими ж по розміру, як в моменті свого заложення в душу. І через те мусять вирости, щоб і віддалеки здаватись яскравими і незменшеними.

Перші вражіння виростають поруч з літами і при кінці життя, коли сучасність така одмінна і нудна, принаджують погляд до себе. Душа з ними спочиває, наповнюється незвичайною насолодою молодости і хочеться з тими вражіннями і солодкими словами на устах сплющити її навіки. Воскресити свою молодість, повторити в уяві, відчутти (може) емоціонально всю сумму вражінь її захотів М. Лисенко, це йому вдалось чудово, про що свідчить „Nocturno“.

Які ж вражіння і картини тут? Ми бачимо старі фігури — офіцер, стара пані і панна. Фігура вакханки, старий рояль... Словом, початок XIX стол., в образі дворянської, очевидно, сем'ї і не менш очевидно — кріпацько-поміщицької. Проноситься тут зразу вражінне бенкету, гульні. Поміщик на той час неминуче офіцер, що служить „родинь“, воює, гуляє, дебоширить і, бува, по-геройському вмирає десь в снігах, пустинях чи горах. До його постаті з далекого кутка „помѣстья“ містично приковані очі панночки, що живе в „ежових рукавицях“ домостроївщини, виконуючи совісно обов'язки смиренниці, господині, вакханки (і під старість „салтичихи“ — додам) по черзі...

Її милий десь живе героєм, в розцяцькованій одежі, при шаблі і острогах, знищує невірних і увінчує себе славою, а вона його — молитовною, благоговійною любов'ю.

Оживає, як бачите, героїчна епоха „меду і млека“ дворянського життя, окрашеного сентименталізмом знудьгованих панів — в розлуці, безшабашністю — на охоті і війні, оргією і вакхичністю дома, на спочивку, в колі жінки, „придворныхъ дѣвокъ“, актрис і пр. Чудовий час!

Перед очима М. Лисенка встала епоха гострих почувань, екстравагантности і дивних пригод Бестужева-Марлінського в літературі і „салтичихи“ в житті...

І хоч цю картину ми давно тричі прокляли, ненавидимо її навіть гарні фарби, — алеї, пірамідальні тополі і будинки з мотивами українського барокко; хоч ми вже перетравили любов, до поезії „дворянських гнізд“ але іноді переносимось через трагедію сучасного життя, в поезію старих дворянських гнізд, з їхнім колишнім бурхливим життям, повним вакхичної краси, музики, вихруватих локонів, химерних манер, повних

драм войовницького життя, шабель, розлук перед походом і зустрічі після війни... (Тут чути спільність мотивів українсько-військових і російсько-дворянських). М. Лисенко воскресив свою молодість, перші враження, опоетизував минулисть в образі дворянсько-поміщицької поезії лірикою панського хутора, не вважаючи на 50-літню культуру в душі демократичних образів.

Перший акорд життя і останній — однаковісінки. І демократизм ввірвався на сцену тільки в образі вульгарної горнишної і п'яної пісні „Последній нонешній денечек“... Так... це чудесно. Так М. Лисенко проспівав лебедину пісню. Дворянин і вирає дворянином.

Послідньою молитвою М. Лисенка була молитва перед образом минувшини дворянського гнізда. Передсмертною лірикою нашого музики була лірика хатнього життя в будинку колишнього поміщика, життя, до якого не вривається шум порки на конюшні, життя паразитів, — освічених, блискучих, — дворянська лірика...

„Nocturno“ написане чудово — в стилі дворянської минувшини, і зробило на мене прекрасне враження. М. Лисенко представив тільки лірику поміщицьких іділій і таких драм, що близькі ко жній людині, тактовно усунувши цілком контрасти конюшні і соціальні суперечності. Соціальність — додаток, без котрого може обійтись мистецтво, і котрий рідко коли буває достойний уваги мистецтва...

В усякому разі ця думка виникла у мене, коли я слухав „Nocturno“.

Кілька слів про лібрето до „Nocturn'a“, зложене Л. Старицькою-Черняхівською („Сяйво“, ч. I, ст. 11—13). Ще ні одно лібрето не було варте написаної до його музики. І це також підтримує цю традицію. Вірші якісь грубі, навіть вульгарні супроти своєї музичної інтерпретації, якась дізгармонія між лірикою і ніжністю музики та словами. Арія вакханки зовсім слаба, особливо зайві оті вигуки „о, Астарто“. Де-які строфи в інших аріях справді граціозні, але вони розпливаються в російщині стилю віршів, що нагадують російські вірші початку

XIX ст. Зверніть увагу на наголоси: лѣгка, лѣхкі, на тѣнкім білім полотні, гїркі, незрѣдливу, тяжке; російське „причастіє“ — „палающих“. Конструкція виразів „на тонкім білім полотні“, „Він навік простився“, „темнім“, „буденнім“... Закінчення „ім“ — це цілком російська форма, а натомість ми маємо „ому“ — на тонкому, білому, темному. Нема чого пхати нам перекалічену російщину, удаючи це за українську мову. Видно, якої культури діти.

Композиція М. Лисенка „Nocturno“ мало піддається сценічній інтерпретації, бо тяжко ілюструвати „спів“ цвіркунів — панночками. А вечірня містика мало характеризується виступом портретів з рямців. Твір цей можна віддати тільки глибоким інтуїтивним розумінням і переживанням. Хоч при повному використанні сценічних ефектів і артистичній чутливості виконавців можна досягнути таких результатів, котрими цілком задовольниться публіка. Сцена клубу „Родина“ для цього цілком не підходить, а виконавці 16-го декабря були не на висоті свого призначіння, особливо „цвіркуни“. Кращими були офіцер і панна.

М. Шаповал.

II. Український театр в 1912 році.

1912 рік не пройшов безслідно для театального мистецтва. Можна сказати, що тільки тепер стало ясно, що театр не є, ані амвоном для проповіді, ані місцем для розривки, а є храм в котрому повинні панувати виключно ідеали мистецтва, без ріжних практичних і інших розщотів. Що служителі цього мистецтва повинні перестати бути рабами касси, а стати натхненними жрецями чистої Краси.

Наш театр, який міг істновать довший час, маючи в своїм розпорядженню тільки найпростійші елементи театального

мистецтва, і міг ними задовольняти себе і публіку — був театром діллєтантів. Коли раніше від артиста потрібно було виключно нутряного таланту, то тепер необхідна ще тонка технічна ерудіція. І коли сей діллєтант - театр міг остільки зазнатися, щоби порахувати себе єдиним і дійсним представником мистецтва, котрому нічого вже не треба, то життя вперто почало вимагати од його еволюції, культурности, настоящего, дійсного і високого артизму.

В минулому році як раз найдужче і найбільше ясно зазначились ті вимоги. В пресі і в громадянстві почались дебати, котрі можна резюмувати так: театр повинен бути художнім, талант і культура повинні перемогти зарозумілість „любителів“, котрим доволі вже профанувати мистецтво своїми набридливими „штампами“. Повинно поглибити і утоньшити актьорську культуру, виховавши нового актора з великою внутрішньою перспективою, з високою свідомістю творчости, зі спроможністю передавати силою свого сценичного переживання всю гамму людського чуття, навіть самі таємні рухи душі.

І коли ці вимоги не конкретизовані ще, то маємо одвагу думати, що життя своє візьме, що нові художні завдання неодмінно будуть мати вплив на розвиток нашого драматичного театру, що вони допоможуть актору знайти дорогу до нового сценичного реалізму, підвладного внутрішній музиці душі, поетичного і яскраво виславляемого в позах і рухах, мов вільний танець.

Ітак, завойована життям поки що тільки психіка, поки що є тільки потреба в реформі, в обновленню, яка виявилась в замірах напр. п. Заньковецької та д. Саксаганського утворити художний укр. театр, також в потугах харківського громадянства зреалізувати сю думку шан. артистів, а ще більше в атаках преси на сучасний стан театру. І коли може ці атаки і були часами жорстокими, то все таки вони справедливі і необхідні, бо щоби пробити товсту шкуру зарозумілости, інертності та забобонів ріжних, щоби збудити в публичності живий інтерес до мистецтва, щоби досягти нарешті якихось нових берегів, потрібен часами і „нахрап“, впертий штурм філістерських позицій, безмежна смілість і завзяття.

Але занотувавши ці нематеріальні здобутки в обсягу театрального мистецтва, не хочеться пройти мимо по-при деякі втішні дрібнички, які всетаки мають місце в нашому театрові і котрі свідчать, що живе не може не жити і тому не поступатись... Перше, се—бажання внести свіже щось в наш репертуар. Але звичайно то свіже може бути внесено тільки людьми, котрі можуть почути тоту свіжість, а позаяк таких у нас немає, то і свіжого немає... і є одні потуги на се — і то слава Богу!.. Далі, артист, елемент більш рухливий, частіше обновляемий і не так звязаний в своїй роботі, виявляє часами спроби пірвати старі традиції, рознести шаблони і обновились. Йому часами бувають не чужими таки дійсно художні прийоми гри, але в масі, то губиться і затирається. Режисура... Шаблон і традиція, хоча в новіших (відносно, звичайно) п'єсах несвідомо вриваються деталі нових прийомів, якого не можна рахувати поступованням через брак свідомости. Плюсом рахуємо участь в сценічній творчості декоратора-художника і дерігента-композітора, бо знаємо, що од них вже можна вимагати потрібного і вони його повинні дати. А також слабенькі спроби в обсягу пластики. Звичайно до артизма тут ще занадто далеко, але добре і то, що зборена опозиція проти співучасття в театральному мистецтві і танця.

Література минулого року, котра так успішно дебатувала питання про театральне мистецтво, дала дуже мало для обновлення репертуара (п'єси Лесі Українки: „Лісова Пісня“ та „Камінний Господар“, В. Винниченка: „Натусь“, С. Черкасенка: „Земля“, Васильченка: „На перші гулі“, Г. Левченка: „Князь Хорів“ та В. Євтімовича: „По той бік казки“ і скільки перекладних). Мало раз через те, що кращі п'єси не взято в репертуар, а друге — що ті, що увійшли в репертуар не дають нічого нового. В них немає матеріалу, щоби утворити на сцені живий образ навіть з тих натяків, з котрих талановитий актор може і міг би, спотикаючись за художні неадаптованості та внутрішньо-неправдopodobні тіради і слова, утворити цілостний сценічний характер.

Але коли відсутність оригінальних п'єс можна поставити на карб нашій літературі, то відсутність в постанові п'єс перекладних в більшій мірі можна однести на карб самому театрові.

Їх не ставлять тільки через неміч самих акторів, виявляючих як, по-більшості, обмежена їх спроможність реінкарнуватися в когось іншого, крім Стецька і подібних, оскільки чужа і далека їм та глибина духа, котра проникла у твори класиків...

До літературних здобутків минулого року необхідно ще однести появу книжки М. Вороного: „Театр і драма“, збірка критичних статей з обсягу театрального мистецтва і драматичної літератури“. Це перша книжка, котра може бути добрим підручником кожному, хто цікавиться станом і суттю українського сучасного театру. Написана докладно, з доскональним знанням взагалі театральної справи і української особливо, книжка ся внесе багато необхідного світу в нову ще і молоду справу відродження українського театру на ґрунті високого мистецтва, покладе солідний камінь в фундамент нового, прекрасного храму-театра.

Все вище згадане свідчить, на радість нам, що український театр не тільки переживає старе, але свою смерть в старих формах, відроджується в новому. І нам залишається на останку побажати самої швидкої смерті йому, щоби в наступному році можна було сміло сказати: дійсно! „нічого убо не оживе, аще не умре“...

Я. Стоколос.

ЕСТЕТИКА В ЖИТТІ УКРАЇН- СЬКОГО ГРОМАДЯНСТВА.

Коли доводиться виїхати по-за межі Києва і здибатись со своїми знайомими та земляками, то зараз же тебе обкидають десятками запитань про громадські та літературні справи. Ну, а що там? як? Відповідать мусиш дипломатично. Треба знати кому і як відповісти. Нажаль, щоб була землячкові не відбити зацікавлення українським рухом, або скористати з „патріота“ в громадській справі, мусиш не раз малювати справу в іншому світлі як вона єсть. Там намалюєш страшний стан, а тут підпустиш ладану. Буває... І дуже часто нарешті землячок з заздрістю таке тобі промовить:

— Щасливі ви, кияне. У вас театр, клуб, концерти, реферати, танці, маскаради і всякі там гулянки. І все то своє українське. Живети в серці України. Працюєте, але й духовна їжа єсть. Хоч одержуєте естетичну насолоду, збогачуєте свою душу і все це так гарно впливає на розвиток вашого естетичного почуття.

Скаже землячок і в очах заграють огники. Він всіма нервами відчуває якусь бездонну заздрість і з гірким незадоволенням клене своє існування на селі, далеко від города. Подивившись і нерозумієш чому людина заздрить, дивуєшся, що вона рада змінити райську тишу на шумливий город з його суворою дійсністю, з безупинним гармідером.

— Так, театр, клуб, концерти, танці, маскаради, — відповідаєш зтиха, — все це єсть, але...

І тут мусиш змовкнути, щоб не брехати, бо здибаєш „камень преткновения“. Що відповісти, коли добре знаєш, що все це не дає ніякої духовної їжи, а тим більше естетичної насолоди, ніякого розвитку художніх почувань. Хіба що навпаки, отруює душу беззмістовною одноманітністю, зразками міщанського смаку, а нерви до решти висотує глумливою безцеремонністю. Візьмем, наприклад, Український Клуб. Просто жаль стає тої публіки, що так широко учає до „свого“ клубу. Коли ж придивившись до

тієї публіки уважніше, то тричі переконаєшся що вона нічого кращого й не варта. Як у керманичих, так і більшості членів та гостей клубу такий примитивний смак, такі плиткі вимоги, що приходится з боєм дивуватися низькому рівню культури нашої інтелігенції та молоді вищих шкіл. І то в серці України! А щож тоді робиться по-за межами „столиці“? Хочеться вірити що там більші вимоги, тонший смак і більш різноманітні потреби.

Духовні та художні вимоги київського українського громадянства своєю мізерністю дійшли до найнижчого щабля культурних потреб інтелігентної людини. Воно дійшло до такої самозневаги та до безсоромного самоопльовування, що трудно собі щось подібного уявити. Все це робиться несвідомо через брак самокритики і розуміння своєї гідності. Сумно. Я не хочу бути голословним і наمالюю кілька маленьких картин з життя українського громадянства у Києві, тоді побачимо як воно проводить вільний од праці час. Так буде краще.

Український Клуб займає в тому розумінні першорядне місце. Тут найчастіше збирається громадянство різних станів й різного віку. Одвідується клуб однаково як письменниками, артистами, художниками, особами інших вільних професій, так і урядовцями, канцеляристами, рядовою інтелігенцією та студентами й курсистками. Навіть на рік улаштовується кілька вечорів виключно дитячих. Як бачимо, находити тут притулок різнобарвна публіка, щоби відпочити, щось побачити, відчутти, пережити, побавитись. Для розваги своїх гостей клуб улаштовує що-неділі звичайні концерти та по суботах танцювальні вечірки. Крім того що-року відбувається кілька вечорів камерної музики, художніх вечірок, з призами за кращі українські убрання, улаштованих художньо-етнографічною комісією при клубі, кілька маскарадів для дорослих та дітей, кобзарські вечорі, мініатюри і навіть кабаре та вечорі „модерн“. З такого списку видно, що ніби справа поставлена гаразд і громадянство укр. користується нагодою добре розважитись. Правда, ще що-середі бувають реферати, але ж вони улаштовуються не для розваги і тому я про них не говоритиму, бо маю на меті розглянути, як то бавиться наша інтелігенція і що її більш цікавить. Згадавши про реферати вже мушу хіба до-

дати, що на них буває в десять раз менше людей ніж на танцювальних вечірках, то-що.

При такій широкій програмі, дійсно, можна було б здобути багато насолоди і розвинути естетичні почуття, коли б то справа стояла з тими концертами до путя. Але... і тут знов те кляте „але“! Для того щоби добре використати таку програму і по-людському упоряджувати вечорі, не вадило б старшині клубу подбати перш за все про художню їх постановку, а не як то кажуть „аби з плечей збути“. Хай краще буде менше „номерів“, ніж мають заставляти публіку слухати бог зна що. Керманичі ж повинні би знати, що аби яким виконанням співочих номерів і деклямації знеохочують кращу публіку частіше заглядати до клубу, а через те тратять багато, як на сімпатіях, так і з матеріяльного боку. При такій постановці неможливо й думати про поширення своєї діяльності і про поліпшення свого становища. Від організації справи в великій мірі залежить і добробут її. А організації в укр. клубі немає майже ніякої, все робиться надто вже по домашньому. Улаштування концертів і всяких вечірок звалено на молодь, котрій байдужісенько який то буде концерт, а про стильність та видержаність вже й говорить не доводиться. Через те всі вони подібні один до одного. Досить піти разів кілька на недільні концерти, щоби переконатися, що всі вони починаються замість 8 годин у 10 або й пізніше. Кажу ні на крихту не збільшуючи. Далі. Кожен раз ви обов'язково почуєте такі „шедеври“ української музики, як напр. „Ой казала мені мати“, „Ой джигуне, джигуне“ та інші того ж сорту. Крім загально відомих народних пісень ви також обов'язково почуєте „Айстри“ хоч вони і прекрасні по мелодії, але кожен раз чути одне й те саме, — біг-ме обридає.

Репертуар української пісні такий багатий, кольоритний і різноманітний, то чи-ж неможна познайомити з ним публіку більш серйозно, показати перед люди красу тої пісні, котру ви на всіх роздоріжжах вихваляєте, а слухачів свого клубу годуєте заялосеними, вже всім відомими „Ой казала мені мати“. Слухаючи такі „шедеври“ соромно робиться за виконавців та їх керманичих. Коли вину ще можна звалити на публіку за спізнені початки, то тут вже ні в яким разі.

Більш серйозну музику доводиться чути дуже рідко, а коли хто й виступить, то з таким виконанням, що краще б вже й не виходити на людські очі. Безцеремонність виконавців дуже часто доходить до свого апогею. Люде йдуть до клубу почути прекрасний спів української пісні, хочать чаруватись ніжною мелодією її, а чують глум своїх людей над своєю піснею. Подвійний глум! Бо таких людей мало, що бажать почути свою розкішну пісню в прекрасній оправі голосу, а більшість гостей клубу йде, хто їх знає для чого, на ці концерти. Хіба для того, щоби несвідомо поглумитися з пісні й самого себе. Бо инакше не можна назвати, як глумом бурю гучних оплесків на бездарне виконання, чого б ви думали? — та тої ж „Ой казала мені мати“. Хіба ж це не глум над собою? Глумляться однаково виконавці й публіка.

І так дуже часто. Часом гарний голос, прекрасне виконання пісні здобуде бліді, бліді оплески, бо проспівав серйозну річ, а досить виступити з шаблоною річчю, затертою такою популярністю, що сміло може конкурувати з „Послѣднимъ нонишнимъ денечкомъ“ і успіх забезпечений. Тут безпардонність публіки доходить до дикости, коли не більше. Оплескам краю нема! Коло вас який-небудь д-ій студент політехники, як зареве, зареве на цілу горлянку, що аж страшно робиться, а як почне гримати в долоні, то від ляску його оплесків боїшся щоби не оглухнути. Глянеш навкруги — скрізь бачиш страшенне задоволення і широкі усмішки обмежености криють майже кожне обличчя. Безкритичність і примитивний смак панує в такому необмеженому масштабі, що доводить до жалю й здивування. Констатуючи такий факт з сумом думаєш: невже ж вся наша інтелігенція так мало культурна? Невже немає вона більш вищих вимог, що ці грубі, бездарні, нехудожні виконання можуть її задовольнити? Невже немає в них естетичного почуття й любови до краси?

Теж саме й з деклямацією. Навіть можна сказати, що з нею ще гірше. Коли инколи трапляється гарний номер співо-чий, то деклямації доброї чути не доводиться. Перш на все, чомусь виступають завжди одні й ті ж самі добродії і знов таки з тими ж самими віршами. Виходять шепеляві, без'язикі д-ії і з пафосом деклямують вірші найбільше Руданського,

Шевченка інколи Олеся і, здається, разів зо два Чупринки. Коли ви чули добру деклямацію, то з сорому приростете до свого стільця. Більш огидної дікції трудно собі уявити. Що до самих віршів, то тут те саме, що й з піснями. Деклямують всім вже відомі, слухані й переслухані співоновки Руданського і деклямують невміло, а публіка регоче задоволена таким віршем як „Чумак з мазницею“. Викликають на біс разів з десять, а на біс ви почуєте тогож „Чумака з мазницею“ або „Ковбасу“. Широко розкривши очі дивуєшся — деж ділися твори кращих поетів українських? Чому не деклямують віршів Філянського, Чупринки, Карманського т. ин. сучасних поетів? Але для українських артистів і громадянства світ клином зійшовся і більш вони нічого не знають з поля рідної поезії крім Шевченка та Руданського і то в мікроскопічному вигляді. О, у нас єсть свої поетичні імена, наша поезія дорівнюється до загальноєвропейської, — таке нераз почуєте з уст „свідомого“ українця, — а в „свому“ клубі частують байками „Раєвського“. Який небудь д-ій В. з цінничною міною на обличчі деклямає „анекдот“ буквально такий: „Прийшла баба на річку білізну прати“ з гумором земноводних створінь. Дійсно інтелігентна людина з призи́рством відноситься до подібних анекдотів, бо їм місце не в клубі, а скорше в трактирі, але більшість гостей не може натішитись таким гарним, на їх думку, „гумором“. Боже коханий! Бреньчать вікна від оплесків і здається старенький паркет завалиться від лупотіння ногами. Нарешті виходить артист увінчаний „лаврами“ юрби з приємною, самозадоволеною усмішкою на устах і деклямає на біс знов анекдот тільки ще кращий: „Ружо“. Тут д-ій В. викладає весь свій хист, крутить „великомученицю“ мову українську, як тільки можна собі уявити, а вона сердешна терпить. Можна невагаючись признати, що цей д-ій переміг і Раєвського. Я знаю з певного джерела, що в клубі існує, щей не аби яка „цензура“ що до деклямаційних виступів; перше прочитають відповідне „наставленіє“, розпитають, що будеш деклямувати і аж тоді дозволяють. І „цензура“ пропускає такі „шедеври“ — значить ухвалює. Коли так, то се рекомендує з гарного боку керманичих цієї справи, нічого казати! Виступи В. були майже самими гучними. Це свідчить про рівень культу́рности одвіду-

вачів клубу. Вище балаганного смаку, базарних анекдотів вони не піросли ше. Це теж добре рекомендує укр. громадянство: показує його духовні вимоги і погляди на естетику в житті.

Так проходять звичайні що недільні концерти. Од них нічого не зостається крім гіркого осадку на душі і з обуренням ремствуєш на себе, що даром час згаїв. Чим далі, то менше одвідує ці концерти більш серйозна публіка і це зрозуміло.

Крім звичайних концертів зо два рази на місяць улаштує художньо-етнографічна комісія при клубові „Художні вечорі“. Вони відрізняються від звичайних концертів тим, що по концерті бувають танці і видають призи за краще стильове укр. народне убрання. Заля прикрашується кіосками з продажем кустарних виробів т. ин. Ці вечорі спочатку приваблювали багато публіки, бо молоді люде в комісії таки дбали трохи про своїх гостей і дотепно улаштовували концерти. До того ж жіноцтво було зацікавлено призами. Так тяглося не довго. Скоро інтерес підупав до тих вечірок через брак в них свіжости й ініціативи. „Художні вечорі“ стали трафаретом. Концерти почали відбуватись по точнісенькій програмі, як що недільні звичайні концерти. Ті ж самі скандальні виступи з деклямацією та співами, нічого нового, нічого цікавого. Нудно й одноманітно. За то після концерту танці! Ось тут то можна розійтись і себе показати. І дійсно молодь, себе показує. Чого тільки тут не виробляють, чого тільки тут не побачите? Студенти, курсистки та инший цвіт української молоді—почуває себе ше краще як вдома, ніхто за ними не стежить — можна розгулятись. Порозгнзудуються і танцюють до десятого поту... Танцюють крім європейських танців шей свої національні „гопаки“. Кожен сотні раз вже бачив ці знамениті гопакі, але коли танцюється гопак, то мало не на стіни лізуть, аби хоч одним оком побачити, як садить який небудь д-ій обчасами. По скінченню—сотні оплесків свідчать за цілковите задоволення. Як мало треба, щоби здобути насолоду і ухвалу громовими відлясками. Вискочить на середину, зробить скілька вільних рухів, задріботить ногами, вульгарно вимахуючи руками і... досить. Публіка задоволена. Не пластиком, не красою рухів, а навпаки, дикими не красивими рухами. Про стильовість танцю

говорить вже не приходиться. Багато людей навіть здивується, що гопак може мати стильові, стислі рухи, як і кожен європейський танець і, що за границі певних „па“ виходити не можна. „Свій“ танець розуміється инакше. Нащо тут якісь межи, це занадто вже, мовляв, по культурному, на те він і „свій“, що дозволяється все що хочеш. І кожен танцюрист, дійсно, робить все що хоче — вимахує руками, ногами, мало на голові не ходить. Такий танець наводить на думку — чого він зветься національний український, а не кацапський комаринський, або навіть танець людей „Огненої Землі“. Він нічим не відрізняється від кацапського комаринського через таке прекрасне виконання. Але тих викрутасів досить для глядачів, значить мета здобута і нарікання бути неможе. Оттаке то!

Щоб освіжити трохи затхлість гопака і показати громадянству, що крім нього єсть ще й інші національні танці, артист театру Садовського д-ій Верховинець заходився вивчить охочих танцювати народним танцям: „аркана“, „лісу“, „рмана“ т. ин. Молодь накинулася з жадобою. Перші виступи були під керунком д. Верховинця і пройшли можна сказати добряче, без „одсебятіни“ в строго видержаних рухах. В рухах цих танців помітна була дійсна краса, а складність де яких гуртових фігур чарувала майже балетним виглядом. Так було разів кілька, поки керував сам д-ій Верховинець, а далі пішло звичайне росперізування. Замість того, щоб удосконалити танець, зробити його пластично-красивим, — танцюристи почали вироблять такі викрутаси, що трудно розібрати що то за танець. Своєрідний ритм рухів загубився, а за ним і вся основа даного танцю. Публіка добре бачить і знає фальсифікацію, а чомусь не протестує, а навпаки, виявляє свої симпатії до подібних підробок та прекручувань. Їй однаковісенько... ні, навіть ще краще, бо більше дикости, безграничної безпардонности, а це так до смаку їй. Вона просто не хоче зрозуміти краси рухів, як і всякої краси, в чим би вона не виявлялась. Краса для них мертвий звук, а як би хто осмілився колесом пройтись по залі, то я певен тому, що регот задоволення і гучні оплески не змовкали би довго, довго... так проходять танці на „художніх вечірках“ і на спеціально танцювальних суботах.

Таке розуміння краси вибачити можна ще темній народній масі, але інтелігенції з вищою освітою — ні в яким разі. З великим острахом бентежить мене думка: а що, коли вся така наша інтелігенція? З певністю можна сказати, що ні; єсть інтелігенція в кращому розумінні цього слова, котра боліє душою за більшість свого громадянства, того котре з національних дібр утворює намул і каляє себе в власному болоті. Ці окремі одиниці, наче совість українського народу, привидом з'являються серед гурту нашого громадянства і одною присутністю, мов би паралізують ганебні дії його, нагадують про інші, вищі потреби.

(Далі буде).

О. Авратинський.

ЗЕМНЕ КОХАННЯ.

Я ударю в срібні струни
І до сонця кину зов,
Щоб його палке проміння
Запалило чорні труни
І взяло з того горіння
Мою давню любов!..

Я молитися сонцю стану
З першим усміхом весни,
Щоб його палкії чари
Поцілунком стерли рану,
Щоб розвіяли примари
І вернули давні сни!

Душу юною з піснями
Сонцю в жертву я віддам —
Я спалю себе огнями...
Я стерплю палке страждання
Й понесу земне кохання
В золотий великий храм!..

Вас. Алешко.

З ГРОМАДСЬКОГО ЖИТТЯ.

1. Чи буде просвіток?

Хто не знає Максима Горького? Ім'я це популярне настільки в Росії і Європі, що придбало собі вагу авторитета, і поки авторитети міряють популярністю, а також і впливом на інтелігентні шари людскости — то до голосу їх ми прислухаємось з затаєним віддихом і хапаємо іноді їхні слова, як слова пророчі. Максим Горький користується іменем авторитета за свою незвичайну долю, великий художний талант і крайню радикальність соціально-політичних поглядів, а через те його думки про різні справи дуже цікаві, іноді мають рішачий характер, і залягають в душу слухача на чималий час.

Ми, українці, дорожимо думками великих людей, надто прихильних до нас, і тому з великою цікавістю слухали, що сказав М. Горький про нас і нашу справу¹⁾. Відповідаючи на анкету „Украинской Жизни“, він висловив, як сам каже „нѣ-скільки общихъ, всѣмъ знакомыхъ положеній, которыя я (каже) считаю неоспоримыми“. Зразу він признає себе некомпетентним в українській справі і через те тільки й обмежився „неоспоримыми общими мѣстами“. Зведемо до купи ці „неоспоримыя мѣста“, користуючись по можливості буквальними виразами:

1) „Поскольку я знаю психику лучшей части русской интеллигенции, я знаю, что русский народъ всѣхъ трехъ племенъ мыслился и чувствовался ею какъ единое цѣлое, имѣющее предъ собою врага вполне опредѣленнаго для „хохла“, „кацапа“ и „ягута“.

2) „Русскій интеллигентъ-демократъ... одинаково упорно и безкорыстно работалъ во всѣхъ кругахъ пестраго населенія Россіи, и, поскольку это населеніе сознаетъ свое культурное единство, свои соціальныя права, — этимъ сознаниемъ оно обязано только работѣ демократической интеллигенціи“.

¹⁾ Див. „Украинская Жизнь“, 1912 г., № 9, ст. 7—15.

3) Під державою М. Горький пропонує розуміти: „колективъ, проникнутый... пониманіемъ единства національныхъ задачъ, единства культуры“.

4) „Если говоритъ о Россіи какъ цѣломъ, не надо забывать, что строили ее всѣ три племени вмѣстѣ и что они-то и есть живой ея скелетъ, крѣпко обросшіи мускулами иныхъ племенъ; надо неуклонно заботиться, чтобы этотъ стержень хорошо чувствовалъ свое химическое единство, чтобы онъ могъ быстро и успѣшно развивать всѣ свои добрыя, здоровыя свойства, тогда и мускулатура плотнѣе спростется съ нимъ“.

Виходячи з таких „общихъ мѣстъ“, М. Горький обурюється на націоналістів ворохобників з П. Струве, що, мовляв, роблять замах на одну з „устойчивыхъ традицій“ російської інтелігенції; це може „задержать благодатный ростъ сознанія русскимъ народомъ единства его политическихъ задачъ“.

Чи не видно, яка міцна концепція російської державности у М. Горького? Він, як бачите, стоїть на догмі „трієдинаго“ руського народу, а цю догму скріплює з особливою ретельністю офіційльна Росія в школах і т. п. З одвертістю щирої людини М. Горький констатує, що єдинство — непокитна традиція російської демократичної інтелігенції, яка головним побитом і держить в руках догму політичного і культурного „єдинства“ рус. народу. Що значить ця культурна єдність? Єдність єсть єдність і чи вона допускає існування української національної культури — логічно не може бути й мови про це. Що українці, велико- і білоруси є „стержень“, який ще мусить відчувати своє „химическое единство“ аби добре тримати „мускулатуру“ інших народів — цього ми не сподівались од М. Горького. Тут нового нічого нема. Ми це чули од гасителів російського духа. Добре відомо, що вся рухова робота організму виконується „мускулами“, а сторчак (стержень) тільки держить їх при собі, як опора для їх. Зводити роль націй до несамотійних мускулів — це значить сказати чимало. Аналогія ця наскрізь неправдива, бо коли мускули є частина організму, то нації — самотійні організми, з своїм окреим „стержнемъ“ і своєю окремою мускулатурою. Повертання організму на другорядне становище при іншому організмі називається... ну, хай асіміляцією (на мові національних стосунків).

Ми можемо подякувати М. Горькому, що нас покликано в стержень, а не в мускулатуру, але як же бути з культурним

єдинством? Таке єдинство вимагає логічно єдиної культури, а що таке єдина культура „русская“? Це сучасна назва великоруської культури і зв'язана з нею діяльність „демократичної“ інтелігенції на користь тієї-ж культури. Дякуємо! Хоч „ми“ і приймали участь в творенні руської культури, а це значить що „ми“ були на висоті розуміння що таке культура, але... от ми утворюємо українську національну культуру і всю свою русько-культурну роботу даруємо руському народові, собі-ж беремо „дике поле“ і на ньому збудуємо храм нової культури... Що значить руська культура? Це те, що ми бачимо навколо себе: щось одягнуте в руську одягу і пройняте свідомістю політичного „культурного“ єдинства?

І дивно звучить далі мова М. Горького. „Русский народ“ не може будувати „велику Росію“ на пригнобленні племен, серед яких живе! Інтелігенція буде стремитись перебудувати Росію на основах „широкого федералізму“... Боже мій, то що-ж буде з „мускулатурою“? А що-ж нам? бути в стержні і ошчасливлювати тільки мускули широкою федерацією?

„Русский народ“, як бачите знову, буде заводити федерацію, а хімічне єдинство його держатиме мускули при собі цеб-то... в державі з однаковими політичними задачами, з єдиною культурою. По щирости, я не знаю як це можна зробити!

Навіщо-ж тоді д. М. Горький осолоджує свої „общія мѣста“ ріжними „святыми мѣстами“ з демократично-поступового молитовника:

а) „искренній демократъ понимаетъ, что если и единиць потребна для проявленія силъ ея духа возможно полная свобода, — эта законная потребность становится совершенно неоспоримой и, такъ сказать, священной, когда о ней заявляютъ миллионы еди-ницъ“.

б) „Каждое племя есть источникъ неисчислимыхъ возможностей обогащенія жизни энергією духа, и необходимо, въ интересахъ быстрѣйшаго роста міровой культуры, чтобы эта энергія развивалась нормально, втекала въ жизнь — на счастье и радость намъ — при условіи наибольшей свободы“.

в) „Пусть каждый свободно живетъ и работаетъ на землѣ, удобренной прахомъ его предковъ, украшенной ихъ великой работой, и тогда всѣ мы почувствуемъ себя въ нашей Россіи какъ дѣти на груди матери. Каждому — свое и всѣмъ — все доброе“.

Ми розуміємо цей пафос дійсного патріота нашого краю, але не розуміємо того духу страшенного централізму, що віє з державно-руської концепції культури М. Горького, з тим крайнім єдинством аж до „химичного“ злиття нас у стержені на ролі прикріпителів иноплеменної мускулатури. Оскільки образ державного єдинства у М. Горького хибний, то годі змагатись: мускули самі держуться, поки вони живі, а стержень пасивно держить на собі усю систему, з якої і годується.

Взагалі, аналогія річ непевна. От-так ні з цього ні з того прирівняти продукт соціальних відносин — державу до живого організму, взятого з природи — це легко, але щоб це щось-небудь показувало — можна сумніватись з неменьшим правом, ніж стверджувати.

М. Горький, цілком симпатичний в деталях і поступовій фразеології, опирається на той стержень, од якого нас одверг ще п. П. Столипін, пхнувши у инородці. І це нам було дуже користне: як культурний товчок до освідомлення нами свого становища.

І ми будемо вдячні тим, хто розбуджує нашу приспану свідомість національну і гідність людську. Ми стаємо кращими людьми, як освідомлюємось національно, бо працюємо для нашої обшарпаної хати, причепрюємо її для людського світа, для грядущого Жениха. І хто нам так або сяк нагадає, що у нас є незасвічені світильники, — ми вдячні. Національна свідомість у нас розвиває і людську гідність, почуття власної гідности, що було у нас затуркане отими „общими мѣстами“, на які опирається д. М. Горький. Робота „демократичної інтелігенції“, яку підносить д. Горький, направлена на скріплення „тріединой“ суті руского народа, для нас шкодлива: цю роботу провадить, за допомогою адміністративного апарату, офіційльна Росія ось вже дві з половиною сотні літ. „Трієдина суть“ — це колода на шляху нашого поступу і коли на ній буде „демократична інтелігенція“ культуру і культурну Росію на кошт нашої свідомости, — то це може стати фатальним і для „демократичної“ культури! Демократична інтелігенція будує, а Україна... потопає в істино-руському (трієдиному!) чорносотенстві, постачає хулігансько-націоналістичні чорні банди на всю Росію. Офіційльна Росія розуміє всю вагу „тріединої суті“ для свого панування і наса-

жує її на Україні: Україна на кошт своєї свідомости робиться резервом російського чорносотенства. З України, як з коловального підземного резервуару, вибивається чорний стовп офіційної нафти, що заливає нам очі, а разом з тим заливає очі і демократичній Росії. І буде час, коли каламутні ці хвилі так вдарять в берег „демократичної культури“, основаної на „трієдиній колоді“, що колода пустить всю ту культуру шкереберть.

І коли „демократична російська інтелігенція“, собі завдячує скріплення „єдинства“, двигання „трієдиної суті“ вгору, — мусить колись завдячити собі-ж, коли наше українське чорнороте кодро проковтне „демократичну культуру“ зуздром!

Радимо д. Горькому послухати не „общих“, а демократичних своїх „мъсть“ і признати: що, затягаючи нас в „трієдину суть“ (до речі, давно вже скомпромітовану серйозною наукою), він зменшує загально-людську культуру, працює на шкоду „планетарній єдності“, однімаючи у великої народности право на розвиток своєї індивідуальности. „Каждое племя есть источникъ неисчислимыъ возможностей“ — так! і от ці „возможности“ можуть розвинутиись тільки тоді, коли їх не будуть з заїлістю дикарів викоріняти російські інтелігенти — культурного думання, а офіційні патріоти — з життя. І ми маємо такі „возможности“, але як їх виявляти, коли д.д. Горькі, Струве, Родічеви — з одного боку, „Новое Время“, „Москов. Вѣд.“, „Кієвлянинъ“, „Утро Росси“ — з другого, а Савенки, Кашкарови, Саченки, Щеголеви, Двиченки — з третього гнуть в баранячий ріг і запихають в куткок тісного „єдиненія“ з міфічною „общей“ культурою, і все на підставі „трієдинства“.

В цьому пункті крайні ліві і крайні праві лави стоять, тісно приткнувшись головами в „трієдинство“, на позиції нехтування нашої національности.

Ні, добродії демократи! Щоб тягти нас в учасок „трієдинства“ — на це є спеціалісти „по спасенію отечества“, а будувати дійсну культуру нас ще ніхто не кличе. Прийдіть і своїми руками виполіть бур'ян, засіяний на наших степах трієдиною сіянкою, признайте у нас „возможности“ і не шкодьте зростові національної української культури і ми заключимо з вами вічний мир і згоду для праці на вселюдську культуру і планетарну єдність. А до того... sapientis sat.

II. *Pro domo sua.*

Ми дістали од „Ради“ поздоровлення з Новим Роком і прочитали з вдячністю та смаком. Користуючись нагодою, „Рада“ стала в нашу оборону і нагадала громадянству, що підтримка преси лежить на його обов'язку. „Українська преса — це один з найвидніших тепер світочів, що можуть ще світити, і громадянство не може коло його своєї сили не з'осередити“ (передова, „Рада“ № 1, 1913 р.). Далі „Рада“ розповідає про підтримку нашої преси... щоденної газети. Але ще далі („Українська преса в 1912 році“) згадують вже і про нас. Власне, попереду „Рада“ згадує дуже прихильно про... саму себе. Потім знаходить хиби „Л.-Н. Вістника“, особливо незадоволена публіцистичним відділом, який „особливо в другій половині року, звівся, власне кажучи, до хронікальних оглядів і взагалі прийняв досить сухий характер“. Як же це так? бо в тому відділі бере значну участь С. Черкасенко, представник „Ради“? Далі М. Жученко спиняється на „Українській Хаті“, потім щипає „Сніп“, ставлячи його куди нижче од „Дніпрових Хвиль“, в яких д. М. Жученко співробітничав. Прихильно згадує він „Ріллю“, „Рідний Край“, „Молоду Україну“, „Украинскую Жизнь“ і зрештою бажає не сваритись новим журналам, а провадити творчу, позитивну роботу. Про всіх добре думає д. М. Жученко, хиби знаходить лише у „Л.-Н. Вістника“ і „Снопа“, а на „Українську Хату“ кладе Каїнове тавро:

„Другий наш місячник „Українська Хата“ за минулий рік ще глибше угруз на тій позиції гострого ворогування з представниками інакших громадсько-літературних поглядів, яка прийняла на стільки неприємний тон, що виключала можливість полеміки з нею. Нетерпимий і ворожий до сучасних форм літературного й українського життя характер статей головного публіциста „Укр. Хати“ знайшов собі созвучний відгук тільки на сторінках спеціально ворожого українству видання, і в цьому найвлучніша оцінка „Укр. Хати“, сумна для українського органа“ („Рада“ № 1, 1903 р.).

Ми своїм очам зразу не повірили, але ще кілька раз читали підкреслені нами слова і переконались в характері замітки д. М. Жученка: це зроблено внутрішній донос на „Українську Хату“.

Коли б Україна була незалежна, то мала б свою „охранку“ і донос на патріотичну неблагонадежність поступив би туди, а тепер подається в степи та хутори „нашому громадянству“. Подумайте: сякий-такий характер статей „головного публіциста“ „Укр. Хати“ знайшов собі созвучний (!) відгук тільки на сторінках ворожого українству видання! Об'єктивність д. Жученка далі доходить до такого логичного абсурду: через статті одного публіциста з „Хати“ весь журнал має сумну оцінку, просто нікуди не годиться, „угруз“ і т. д. Коли повірити д. Жученкові, що один публіцист зіпсував репутацію журналу, то як бути з іншими публіцистами, поетами, белетристами і критиками того ж журналу? Що д. Жученко зробив донос (внутрішньо-українського характеру), тому докази: донос анонімний — не вказано ні імени публіциста, ні назви ворожого українству видання, і зміст: „Укр. Хата“ созвучна спеціально-ворожому для українства виданню, цеб-то: непатріотична, неблагонадежна, а через те: на обов'язку громадянства не передплачувати „Укр. Хату“. О, мудреці і великі добродії! Вони бажають добра Україні, тільки вони уміють її любити і бездоганно, всесторонньо їй служити, а себе хвалити... Як баба Палажка цідить: „Я ніколи не зачепила малої дитини, за всіх молюся Богу, ще й Параску, стару суку, поминаю в молитвах“.

Тут власне не цікавий ні той публіцист, ні вороже видання, а важно... скомпромітувати журнал, що й стверджено фразою „і в цьому найвлучніша оцінка „Укр. Хати“, сумна для українського органу“...

Коли „Укр. Хата“ така „сумна“, то чому „Рада“ хвалить сама себе? Це-ж просто неприлично — розписуватись, що ми, мовляв, освітлювали об'єктивно, широко, теоретичні основи обмірковували і т. п. Словом, були універсальними в своїй роботі! А між тим... в минулому році, не далі, ми чули слова відомого поступового талановитого публіциста Олександра Яблоновського: „Когда раскрываешь „Раду“ — дѣлается стыдно за газету“... Що писало недавно „Діло“ про „Раду“ — не згадуємо. А це яка оцінка самофалки „Ради“? Це-ж свій созвучний голос так говорить... Чи од такої компетентної і неворожкої оцінки не горять уші од

сорому у „Раді“, що з такою дивовижною безсоромністю вихвалює себе на своїх сторінках? Фе, як гидко...

Оскільки „Рада“ об'єктивно оцінює з'явища, наведу я оцінку „Укр. Хати“, зроблену безсумнівно-поступовим і созвучним „Раді“ органом. Ніколи не прийшло б нам на думку хвалитись тим добрим словом, як нам сказав орган (об'єктивний, бо нічим з нами не звязаний). Д-ій Жученко з майстерністю пересмикувача і „скромністю“ радянщина хитро підморгує громадянству про созвучність „Укр. Хати“ з „спеціально ворожим українству виданням“, а що він скаже на ці слова:

„Представители современной украинской литературы раздѣлились на два лагеря: одинъ — вѣрный добрымъ старымъ традиціямъ, лагерь старой литературной школы, консервативный въ вопросахъ искусства и глухой по отношенію къ другому, стремящійся ко всему новому, оригинальному, неподдающемуся шаблону; это послѣднее теченіе молодой Украины, несмотря на всѣ препятствія, смѣло прокладываетъ новые пути среди враждебной и затхлой атмосферы рутины и застоя; оно уже успѣло выдвинуть изъ своей среды не мало свѣжихъ силъ, обладающихъ несомнѣннымъ талантомъ и дѣлающихъ честь этой формирующейся на глазахъ нашихъ школѣ, оно же имѣетъ свой литературный органъ: „Українську Хату“, который является въ настоящее время самымъ интереснымъ, наиболѣе культурнымъ, смѣлымъ въ разрѣшеніи жгучихъ проблемъ и оригинальнымъ украинскимъ журналомъ. Все, что имѣетъ своєю цѣлью борьбу противъ гнилыхъ традицій и догматовъ старой школы, всякая свободная мысль, каждое весеннее движеніе души, все, что преслѣдуетъ задачи новаго искусства, новыхъ міровъ и настроеній въ области литературы, театра, критики, культуры — все это находитъ себѣ отраженіе и освѣщеніе на страницахъ этого интереснаго журнала“.

Далі автор прихильно оцінює писання М. Євшана, М. Сріблянського, М. Рильського, Г. Чупринки, М. Філянського, М. Вороного і инш. і закінчує:

„Въ общемъ — журналъ производитъ очень хорошее впечатлѣніе въполнѣ культурнаго, идущаго навстрѣчу молодой жизни и ея жгучимъ проблемамъ — органа“¹⁾.

(А. З. „Огни“, № 40, 6 октября, 1912 г.).

¹⁾ Автор цієї замітки А. Закржевський — відомий російський критик-філософ, що добре зарекомендував себе книгами „Подполье“, „Карамазовщина“ і „Релігія“.

А це думка якого органа? Ворожого українству? Не того, що завів у себе спеціальний український одділ і гаряче обороняє українські постулати? Все це „Рада“ знає, але щоб вона ставилась об'єктивно до „Укр. Хати“ — це занадто для літературних фальшивників. Ще „Укр. Хата“ й на світ не родилась, як „Рада“ одмовилась друкувати оповістки „Укр. Хати“ не то що в обмін, а навіть за гроші. Тільки після довгих переговорів згодилась, а потім... Громадянство знає, з якою заїстістю „Рада“ хотіла знищити наше видання, але й багато де-чого ще не знає...

Правда, ми відносимось з ворожістю і нетерпимістю, але до таких лише фактів, як оця чудесна „оцінка“ „Укр. Хати“ в „Раді“. Ми ніколи не будемо плескати в долоні перед вопіючими гидотами, що родяться в нетрах українофільства. І нехай піймана на негарних вчинках „Рада“ не підморгує про „Хату“, бо можна доморгатись до несподіваних наслідків. Хвалити себе, підмазувати себе солодким патріотизмом, аби проскочити кріз вузьеньку шпаринку до громадських кешень, і разом з цим пускатись на такі безчестні вчинки в перший-же день нового року — це занадто вже й для безстыдної „Ради“... Пускати сльози над українською пресою і в тому-ж числі вживати таку нечесну зброю для боротьби з українським органом, що має сміливість не по-радянському любити свій край — це вже останній щабель морального занепаду і громадського банкруцтва.

Не знаємо, чи українське громадянство розуміє всю цю прірву крутіства і хижачтва, але ми переконані, що „Рада“ вже занадто часто почала псувати повітря. Ми радимо „Раді“ оглянутись на своє недавнє минуле і згадати всі свої розумні вчинки: роздмухування ворожнечі в громадянстві, нерозуміння своєї місії, повну безпринципність, залицання до „двохглавого орла“, вихвалювання своєї братії і гидотну лайку на „інакомислящих“ земляків, а тако-ж і ті яскраві оцінки, котрі з багатьох уст вже лунали. Так то, добродії. Ви вважаєте недостойним полемізувати з „Хатою“, але сердечно полемізуєте з „Кієвлянином“. Де-ж тут ділось ваше достоїнство? Невже „Кієвлянин“ менш чужий, ніж „Укр. Хата“? В цьому-то й секрет вашого українського братолюб'я... Так, так, ви любите людей і Україну...

Якось боляче нам думати: невже ми нічого не зробили вартото путнього слова? Розпочинаємо 5-й рік видання журналу з надією, а за спиною сичить якийсь голос з-під рідної стріхи і нашіптує на бік людям брудні натяки... Містили в „Хаті“ твори багато-багато людей, з гризучою журбою: невже це не користне для рідного краю? Невже нема ні одного вірша, оповідання, нарису, статті публіцистичної, критичної і ин., щоб варте було нашої любови? Невже ні одного нового слова ми не сказали, ні одного щирого почуття і пориву не виявили?

І невже наша робота не варта иншої „оцінки“, як це зробила „Рада“ в день нового року? Невже ми даром тратимо огонь душі, працю, час, засоби? Навже ми марно зріклись кар'єри прилипчивих патріотів, що під крилом авторитетів і панів в'ють гніздечко патріотичности і трафаретної любови до України?

І нас би хвалили, й не аби-як, коли б ми прийняли готові форми думання і патріотизму, а не шукали... Ця думка отруює зародки покірливости, примирення і згоди.

А хотілось би все забути, все простити...

Та зробіть ви хоч одну чесну оцінку „Укр. Хати“ — і ми забудемо всю вашу семилітню гризню і крутість, але при теперішніх тенденціях ваших — один Бог знає коли ми покинемо „ворожнечу“ і „нетерпимість“.

З Новим Роком, землячки!

М. Сріблянський.

ЖУРНАЛ ЖУРНАЛІВ.

На острові, — *М. Коцюбинський* („Літ.-Наук. Вістник“, Січень).

Ескіз часто буває багато кращим картини, через те, що він таїть в собі невиявлені можливості. В нерівних штрихах, в дріжачих тінях, в непевних контурах міститься багато такого, що і не може бути виговореним до краю. Нам здається, що художник в ескізах буває більш щирим, більш інтимно пригортається до читача душою...

Таким ескізом і називаємо: „На острові“. В йому немає фабули, немає змісту, але сама ота ескізність твору дає можливість художникові вільно творити, дозволяє йому в нескладних зарисах рисунка запрягати свій настрій, своє інтимне почуття і ним заразити читача.

Без зайвих слів, без яскравих фарб і образів, художник переносить нас на той кутик землі, де люди живуть коло моря, з морем і на морі, де люди, — мов діти грізної стихії, стали душою і обличчям подібним до його. І образи людей вдалились художникові прекрасно, але й не менше прекрасні зариси картин природи...

„...А Джузеппе співає. Мішає, зігнутий, фарбу і посилає на море крилаті слова. Яка вона пишна, — його країна, коли цвіте виноград! Коли вітер несе над садами золотистий з цвіту пилок, сонце п'янить, наче добре вино, а тобі нема ще й двадцяти років!...

„...Джузеппе співає. Він тут більший хазяїн, ніж на землі. Він певне подумає перше, ніж скаже, від кого родився: од жінки, чи од морської хвилі. Старий оддав морю сина і внука, за те скільки підняв з його глибини! Море било і гризло його, як прибережну скелю, він став шерсткий, як губка, просолився, наче канат, але душа голубіє у нього, як море в годину і очи ховають промінне сонця. Він знає всі вісім вітрів, як братів рідних, розуміє мову неба і моря, і збирає рибу наче плугатар хліб з поля, наче сам він засіяв нею морську глибину“.

Тут в сусідстві з прекрасним, могучим морем, під чаруючим південним небом і чужі приїзжі люди почувають себе наче дужими, легшими і свободними. Досить одного погляду,

щоби зрозуміти один одного і віддатися цілком, бо то єсть частина краси і волі, котра тут виключно панує.

...І коли ненароком неначе розкриває на мене свої вохкі фіяпки, мої очі впевнено кидають в них:

— Ти моя?

Вона ще не знає — „чия“, вагається трохи.

Але я не вагаюсь і жду лиш, коли ми поглянем на себе.

— Ти моя.

Тоді її очі раптом розкривають свою променисту безодню, готову мене поглинуть і твердо говорять:

— Твоя.

— На віки?

— На віки.

Хиба-ж може бути инакше? Стоїмо на тій самій землі — ледве десять кроків між нами, — одно сонце нас вяже, ті-ж краєвиди входять у нас і навіть тіні наші зливаються разом.

Ми то купаємо очі у морі, то очі в очах“...

Люблю жінчину, психологічний етюд на 1 дію — Гн. Хоткевич („Вістник Культури і Життя“, чч. 1, 2 і 3).

Між горою сміття і трафаретів думки й форми приємно зустріти в українській драматичній літературі надто цікавий по змісту і глибоко оригінальний по будові етюд — „Люблю жінчину“. Свої смілі, оригінально-глибокі думки автор вклав в уста двох персон: божевільного Роберта і лікаря Льоренцо, котрий виратувавши свого клієнта, тим взяв наче на себе його хворобу — став також божевільним. Головною точкою їх божевілля була любов до жінчини...

Роберта кинула його кохана жінка Бьянка. Сеї зради він не міг знести, бо вона була для його все. У його був сад — вона вирвала у нім всі квіти і потоптала їх. Був бог — і вона повалила його алтарь. Віру взяла, життє, розум, волю... З нею він згубив матір, світ цілий і життє без неї — темниця. Він поставив її в центрі мирозданя — і хотів одного на світі — любови, бо з цєю любовю він був єдиним щасливцем, котрому заздріли шепочучи: „хто сей, що має таку прекрасну жінчину“? На поклики матері через слуг з'являється лікар — Льоренцо і хоча мати запевняє, що хворий лікаря не прийме, він намігся таки бачити Роберта — бо хоче примінити один новий спосіб лічення. Роберт, по оповіданню матері, хворіє тим, що „ходить, ходить, ходить і говорить безперестанно“. Ось тут і завданне

лікаря: „пацієнт говорить, се його вбиває. Треба не дозволити йому говорити, взяти монополію говоріння в свої руки“. Лікар певен, що він стоїть на певній дорозі, що вирятує хворого, а тому просить залишити його сам на сам з ним. Мати пішла, входить Роберт і горить, говорить і нічого не чує, ні нащо не звертає уваги. Але коли лікар почав собі говорити без перестанку, то хворий переставав тільки в ту хвилину, як чув одні і ті ж созвучні слова. Така балачка шла довго і вже хворий перестав давно, а лікар говорить і говорить. Говорить про любов свою до жінки, про тугу свою і кличе її. Але в сій сповіді він значно одрізняється од Роберта своєю любов'ю. Він каже: „я так тебе люблю, що перенесу навіть відсутність твою“. І ціле життя своє він не мав жінки, він побідив в собі свого звіря і йшов самотнім, чужим і незрозумілим, бо бачив в жінці „лиш ту, що прийшла сюди з Країни Чистоти“. І божеволіє він „не за себе, а за жінку! За всесвітню ідею її чистоти!“ Ролі міняються — вже Льоренцо стає наче лікарем, бо хоче його заспокоїти і впевнити, що його жінка прийде до нього, бо „стільки на світі є прекрасних жінок“. І тут він показує йому у вікно протилежне мешкання, де танцює у танцювальному багатому дівчат і висловлює, що „любити жінку — се значить оддавати їй сік життя, тратити на неї і для неї все найдорожче з себе і у себе“. Льоренцо хапає Роберта за горло і душить. Той кличе поміч і обзиває Льоренцо божевільним. Далі Льоренцо тонко, ідко сміється над сим назвищем — „божевільний“. Се є просто класичне місце для характеристики сучасної путанини понять, але сила і краса його неможлива для пересказу. Треба його перечитати...

Недостаті нашого життя, — І. К(рип'якевич). („Ілюстрована Україна", ч. 3).

...„Що недостає нам багато, се річ ясна. І теперішні відносини по в усім є корисні і минушина не дала нам стільки, кілько могла дати. В минушині нитка нашого життя рвалася часто і тільки великими зусиллями можна було навазати її наново. Багато нашої сили йшло в те, щоби лише захвати в цілості придбання минулих поколінь, щоби не дати пропасти культурним добуткам, — не було змоги кинути на нові шляхи, ширше розвинути крила... Лишилося в нашій минушині багато пам'яток незавершених, багато мрій і планів, якім не судилося здійснитись... На тих руїнах буду-

вали ми нову українську культуру. Не легка се була робота. Спадщина лишилася багата — але була немов скарб закопаний, за яким треба було шукати довго і з трудом... А нераз пошукування ішли не марне, бо час знищив старі вартости, або відібрав їх ціну. Що було гарне і добре для давніх поколінь, для нових показувалося без хісна і вартости. Не все можна будувати на давних основах. А знайти нові горизонти не легка річ, — не відразу можна трафити на відповідну дорогу... Багато сил і трудів йде без ціли на самі пошукування... Наше життя має ще багато прогалин і не виповнених місць, багато дізгармоній і контрастів... В нашій культурі не виробився ще стиль“...

Далі автор спиняється на ролі яку відіграють в нашій житті „традиція і чужий вплив“. Минулим ми цікавилися і наче знаєм його, але з ним ми не жилися, воно не вийшло в нашу кров і кістки, а тому і немає наслідків для сучасного, тому ми так легко піддаємось впливу чужих, сусідніх культур — польської і російської. І не біда позичати у культур сталих, вікінських, клясичних, але горе, що ми позичаємо у тих, що й самі ще не знайшли своєї дороги. Та мало того, що користуємо у них, бо таки не раз піддаємося їм, переймаємо некритично все, що бачимо...

...„Треба нам змагати до чого иншого. Національна культура се вислід праці поколінь, що разом трудилися на спільній основі. Сю основу можемо знайти тільки в нас самих — в доробку минувшого життя і в теперішніх наших потребах. Від чужих можемо взяти тільки сирий матеріал і загальний досвід, будову нашу мусимо будувати на власних наших плянах і у власнім стилі“.

БІБЛІОГРАФІЯ.

Іван Франко. *Мойсей*, поема. Вид. 2-е з передмовою. Львів, 1913 р., стр. 63, ц. 60 сот. (24 коп.).

На тлі біблійного оповідання про великого вождя ізраїльського народу, Іван Франко розлився лірикою людини, що переповнена стремліннями і настроями вождя народу. Поема вся — ніби підрахунок думок і втрачених сил на користь того сфінкса, що зветься народом і живе зовсім иншими жаданнями. Жадання народу — жити добре, а жадання вождя — влаштовувати добре життя народові. Цілком инші позиції. І через те, що ніколи ніхто не був задоволений сумою свого життя, то ніколи „народ“ не був задоволений своїми вождями, котрі тако-ж ніколи не були задоволені своєю діяльністю. Коли людині не вистачає сил зробити своє власне життя, то, очевидно, ніколи вона не влаштує доброго життя мільонам одиниць, пересичених жаданням лише хліба. Через різницю позицій завжди

виникають конфлікти народу з вождями, особливо з тими, котрі можуть обіцяти лиш „духовний хліб“, але свої обіцянки одягають в алегоричні слова, пр. про „медом і молоком пливучі ріки“ або „золоті яблука райського саду“. Мудрим оком можна завжди бачити прірву між народом і вождями, яка тепер ще глибша, ніж коли, бо коли раніш вождь був демагогом, деспотом, пророком — підтримуючи свою владу авторитетом Божим і ведучи народ тільки наказами ніби од Бога, то тепер вождь хоче вести народ, опираючись на „інтереси широких народніх мас“. А маси мають масу су перечних інтересів і вимагають, щоб вождь задовольняв їх. Очевидно, він не може зробити цього хоч-би через те, що він керується іноді певною системою принципів, що суперечать інтересам „широких мас“. Ніколи ще духовні вожді не були такі без-збройні реально для того, щоб бути вождем, як тепер. Люди, що не мають нічого, покладають надії на свій „духовний скарб“, „духовну силу і владу“, вимахують чорнильними перами, вважаючи їх за скипетр чи булаву, і переживають великі муки, „трагедію народнього вождя“, непризанного своїм „народом“. Тим більше це виглядає сумно, іноді трагікомічно, що наша епоха хворіє на „перепроизводство вождів“ і на „одсутність народу“, що задовольняв-би славолюбні тенденції всіх вождів і кандидатів на їх.

Видно, що наш поет глибоко був перенявся думками про цей конфлікт народу з вождями, що знайшов собі сюжет лише в біблії, героя — лише Мойсея, рішення проблеми — лише в „божій карі“ бунтівникам народнім і „божому суді“ провідникові народньому, а свою розпуку — в „посланні“ до українського народу.

І дивно, те „послання“ звучить як безнадійна промова Мойсея до народу, з погрожуванням неслух'яному, прозаїчному аж до нудьги народові (ст. 28—30): „Горе вам, бунтівничі уми!“ Маюючи те безнадійно-сумне становище нашого народу, поет скінчує все діло сліпим: „Та прийде час, і ти огнистим видом засьєєш у народів вольнім колі, труснеш Кавказ, вперешешся Бескидом, покотиш Чорним морем гомін волі і глянеш як хазяїн домовитий по своїй хаті і по своїм полі“. Це все дуже добре для тшеслав'я і самолюб'я „народу“, але... не просвітлює грізного питання, поставленого досить яскраво нашим поетом. Поет — вождь сучасного калібру — лереповнений вірою в народ і зневірою в себе: присвячує поему „своєму народові“: „Твоєму генію мій скромний дар весільний“. Словом, ви, браття, — геній, а я... здатний лиш на скромні дари. А це-то й позбавляє сучасних вождів всякої надії на званіє вождя. Треба признати сумну правду, що вождь мусить бути багатий! і сильний остільки, щоб не робити „генієві“ реверансів. І в цьому трагедія і І. Франка, що все життя був багатий лише на „духові скарби“, які „народ“ оцінює на смак кожного окремого блазня. Вся трагедія сучасного вождя в тому, що його ніхто не визначав на вождя, він сам себе оповішує вождем, „духовим“ для авторітетности, а дійсні вожді ті, кого обирає „народ“ і призначає жалуванне за політичні і адміністративні таланти. Але ці вожді — скучна проза життя, без усяких трагедій, хіба одної — позбавлення жалування.

Д. Іван Франко глибоко прозрів у проблему відносин вождя до народу, але скінчив „посланням“ до народу, признанням утопічності настроїв вождя, цеб-то тим, з чого родилась „трагедія вождів“ — романтикою, яку Ів. Франко завжди осуджував досить різко. „Духовий вождь“, як Мойсей, добре зробив-би, проклявши іменем Бога народ, знищивши в прірві „бунтівників“ і вмерши граціозно самотним на високій горі, а народ, люде гонені „невідомим Божим перстом“

... підуть вони в безвість віків,
Повні туги і жаху.
Простувать в ході духові шлях
І вмирати на шляху.

Поема, написана гарним віршом, представляє собою один з кращих творів нашого письменства. Будитеме серйозну думку в кожному читачеві, а користна дуже для всіх кандидатів на вождя. Пройнята живим публіцистичним нервом, збуджує відповідні мотиви в душі і навіває багато думок, вроді вищенаведених. Перед юбілеем поета свідчить, що доля його подібна до Мойсеевої — бути самотнім, хоч і великим. Хоч постать Ів. Франка і більш реалістична, ніж Мойсеева, але і йому довелося прожити болючу „трагедію вождів“.

М. Сріблянський.

Микола Вороний. *Театр і драма*. Збірка критичних статей з обсягу театрального мистецтва і драматичної літератури. Вид. „Волосожар“. К. 1913. Ц. 50 к. 168 ст. in 16°.

„В останній час нерідко доводиться чути, що писати про український театр стало майже неможливим. Лекше, мовляв, перейти по натягненій лінві через Ніагарський водоспад, ніж написати правдиву критичну статтю, не зачепившись за артистичне самолюб'є, не наразившись на непорозуміння, а часом і гострий конфлікт з якимось театральним керманічем“. Так починає свою книжку ш. автор. Правда, починає з „мовляв“, але далі сам признає існуючим сей „антагонізм“ між артистами та театральними критиками і „по совісті“ признається, „що всі мої симпатії все-таки лежать на стороні... артистів“. Чому? Бо „що там не кажіть, нехай наші артисти спеціальної техніки сценічної гри і не вчилися, але ж вони практично, протягом довгих років, засвоїли її собі, зробилися спеціалістами своєї справи і вже дають нам щось певне, вироблене і позитивне. Що ж позитивного дає нам наша сучасна театральна критика?“ Се останнє питання ставить автор тільки на те, щоби вицитати критиці довгу нотацію власними словами, словами німця Г. Фукса, а нарешті і — „українського артиста“, а сим довести, що „щоб чомусь вчити другого, щоб давати комусь добрі, корисні поради, треба самому щось знати“. Золоті слова!.. але ще не всі, бо далі ш. автор радить полемичній критиці з її „цілковитою неосвідомленістю з театр. справами“ пам'ятати, що „боротьба користна, вона освіжає і оздоровляє творчі сили, але тоді, коли вона ведеться з принципіальним ворогом, а не з самим собою, не в своїм власнім організмі. Се повинні пам'ятати всі наші національно-культурні робітники, щоб не марнувати сил своїх“. Не знаю, може ставші на боці одного з ворогів таки дійсно не порадиш боротися другому з ним, але мені се невідомо. Відомо тільки те, що живе, здорове життя є безперестана боротьба не тільки двох організмів, але в самих організмі. І коли б тої боротьби не було, то і життя не було-би. Правда є боротьба і „боротьба“... Тим часом „серед такої-то, згущеної атмосфери“ ш. автор, оддавши поперед усі свої симпатії... артистам бере перо і вірить, „що чесно, широко і головово об'єктивно і спокійно висловлена думка“ доведе до порозуміння. Кого з ким? Критики і артистів? Але де ж тоді буде об'єктивизм, коли ш. автор став на боці артистів? І чи може він бути в його словах?... На мою думку „чесно, широко і головово об'єктивно і спокійно“ необхідно говорити, але ставши оддала од тих двох ворожих ставів, а коли вже й ставати на сторожі чийх інтересів, то виключно — інтересів чистого театрального мистецтва, во ім'я котрих, гадаю, і веде свою боротьбу „полемична критика“ з артистом. А стати на стороні одного і похвалитись об'єктивністю свого присуду, то про се ми чули і забули вже.

Я навмисне довше зостановився над „вступом“ в книжку, бо він яскраво характеризує роботу ш. автора і її єдину головну недочаду. Правда, далі, в захваті критичного аналізу автор буває значно об'єктивнішим, ніж обіцяє, бо там і тоді він стоїть на боці самого театрального мистецтва, яке безперечно любить чесно і широко та во ім'я котрого забуває все. Більша і головна стаття в книжці є: „Театральне мистецтво і український театр“. Стаття має такі розділи: Вступ. 1, Загальний погляд

на театр, мистецтво. 2, Артист і режисьор. 3, Драма. 4, Публіка і 5, Загальні висновки і перспективи. Широко користуючись методом порівняння, автор дає в кожнім розділі велику суму знання про кожне питання в європ. літературі, про стан справи в людей з багатою культурою і тут же порівнює з тим, що є в нас. Такий спосіб крім того, що дає ширше знання читачеві, ще надає певного рода авторитетність говореному, бо без сеї авторитетності, особливо в місцях критики нашого, для амбітного читача се все здалось би тільки „зубом“ на артистів, чи когось другого.

Вся робота свідчить про широку очитанність автора, про тонке розуміння самої справи і про велике уміння його переказати все необхідне читачеві. З величезної маси матеріялу, автор зумів дати саме необхідне, дати історію театру, його розвій і сучасний стан, окреслити доступно і тонко суть самого мистецтва і кожної складової частини його, все се знайти в наших театрі і зазначити його хиби. Здається немає і дрібниць, котра би була дотична театрові, а не була згадана автором книжки, чи то з історії його ідей, чи техніки... Се все робить сю книжку найкращим підручником для вивчення театральної справи, як рідної, так і всесвітної для всіх, а що для укр. артиста — просто необхідною.

Другі статті: „Драма живих символів“ і „В путях брехні“, то єсть ширші студії над одним питанням, вони мають між собою цілість внутрішню, бо друга є ілюстрацією до першої, а саме характеристика нової драми — „драми живих символів“ і перша спроба такої драми в нас в „Брехні“ Винниченка. Статті менш цікаві, але своєю присутністю в книжці тільки доповняють справу.

Кінчаючи сю заміточку, я не можу не зостановитись ще над загальними висновками і перспективами автора. Тим більше, що вони є прекрасною антитезою до вступу, а тому і позитивною стороною праці його. Порівнюючи європейський театр з нашим і тут автор каже: „Сучасний європ. театр переживає кризис і кризис доволі таки важкий і затяжний. Творчість актора понизилась і здрібніла, драматургія підупала, а сам театр перестав бути храмом чистого мистецтва“... „Зовсім инакше стоїть справа з укр. театром. Він також переживає певний кризис, але сей кризис походить незвиснаги. не з виродження нашого театру. мист., яке навпаки ховає в собі ще багато трітвих зародків, потрібних для його розвою. Се кризис молодого організму, який вже переріс свій дитячий вік і тепер саме стоїть на порозі змужнілости... Безперечно річ, що нашим акторам здебільшого бракує загальної і фахової освіти, що наш драматичний репертуар здрібнів і з'убожів, що наше укр. громадянство слабо підтримує свій театр... але причини сих сумних явищ лежать не в самім театрі, а за межами його“...

Але, скажимо ми, сконстатувавши кризис нашого театру, зазначивши його хиби в сей час не слід би було всю вагу негативного в нім складати на щось по-за межами театру, бо се є мало не оправданнем для багатьох сучасного стану річей, нашої бездіяльності і некультурности. А звідси чи далеко вже й до повного застою?..

Два слова видавництву „Волосожар“... „Хорошее начало—половина дѣла“. Виданням в першу чергу такої потрібної і корисної книжки, як вишезгадана, в—во зробило вже дійсно половину діла, а саме — воно зарекомендувало себе з найкращого боку. Побажаємо йому тільки одного — держатись висот чистого мистецтва, і не спускатись в долину, щоби не вгрузнути у болотах комерції та несмаку.

Ян. Столюк.

Дм. Донцов—„Модерне москвофільство“. Київ 1913 р. ст. 30. Ц. 10 коп.

Цітатами з українських газет і журналів і фактами з громадського життя українців автор доводить, що ціле сучасне українство знаходиться під великим впливом російської культури, що в самому українстві існує дуже сильна течія, яку автор називає москвофільською. Вплив помічається

передо всім в мові. Автор наводить кілька зразків „української“ мови, і йому доводиться запевняти читача словом чести, що він взяв свої зразки з українських статей, бо інакше йому могли би не повірити — так мало в цих цитатах подібности до української мови! Далі автор характеризує психіку росіяні і слідить, як вона відбилася на психіці українців. Рабське падання до ніг російської культури, повна відсутність почуття національної гідности, повне нерозуміння своїх національних завдань, безвиразність політичного світогляду, наївна віра в силу проповіді і т. д. — все це автор пояснює згубним впливом на нас російщини. З думками автора про негативне значіння для нас „модерного москвофільства“ можна хіба згодитись і подякувати авторові за живе, одаерте слово.

А. Товкачевський.

С. Н. Щоголевъ. Украинское движение какъ современный этапъ южно-русского сепаратизма. Київъ, 1912, стр. 588, ц. 2 р. 50 к.

Це дивовижна книжка: написано багато, а читає нема чого. Є такі книжки на світі: на кожній сторінці написане те саме. Зміст усієї книжки вкладається в двоє-трьох слів, але чому автори повторюють їх на сотнях сторінок? Наприклад: в книжці п. Щоголева на кожній сторінці написано: український національний рух штучний, шкідливий; руйнує Росію; весь рух — польська інтрига; укр. преса, література і діячі — нікчемні нездари. І все це пересипано а д р е с а м и, до яких треба шукати „членів української партії“, щоб цупити їх „къ отвѣтственности“ і карати. Основна точка п. Щоголева: українського народу нема, не було і не повинно бути. Є тільки „русские“, в тім гурті і „малороссы“. Оце і все. Як бачите, „науку“ п. Щоголева можна викласти в кількох рядках, але навіщо він писав кілька сот сторінок? Аби писати... С. Щоголев хвацько шпурляє „фактами“, „цитатами“, „авторитетами“, бурею проходить по всій українській, російській, європейській науці, літературі, політиці і накопичує українські „ужасы“ як повинь кригу. По формі писання книжка п. Щоголева цілком подібна на ті авторитетні „доклади“ учених філерів „починальству“, що можна було колись як курйоз читати в „Виломъ“. Спочатку „наукова“ частина, потім „критична“, потім „мѣры“. Так і тут планомірно від „науки“ аж до „должны быть строго караемы“.

Книга повна хвальші, брехень, перекручування і „участкового смороду“. А вказівок на „джерела“ тисячі. І майже кожне джерело перебріхане, підтасоване, перекручене. Найбільш точна поліцейська частина. Єдиний брак тут є: нема списку по-іменного всіх передплатників української преси, всіх „членів української партії“ і де-яких адресів. Це була б тоді „настолярная книга N-го охранный oddѣлу“, хоч і в такому вигляді книга служить своєму призначінню. Книга повна такої звирячої злоби і ненависти до українського руху і народу, в якому цей рух іде, що коли-б п. Щоголев мав змогу реалізувати свої „симпатії“ — це була б інквізиція страшніша од середньовікової. Цей „добродій“ називає себе „южанином“ („мы-южане“ звертається до однодумців), щоб-то він вважає себе за „малоросса“ — і цьому можна повірити, бо тільки ренегати такі злобні до свого коріння, тільки зрадники так ненавидять те, що вони зрадили, продали. І це ренегатство має найогиднішу форму — іудинства. Уявіть: п. Щоголев страшенно турбується, щоб „бѣдный малороссъ“ був культурний, щоб українці його не деморалізували і т. п., а рух український вважає обскурантним, реакційним! Тим-то Україна така нещасна, що має „синів“ таких, як Пихно, Савенко, Стороженко, Щоголев, Шульгин і інші. Настільки ці ренегати злобні, брехливі і гнусні, що в самому Києві прилюдно дихають такою ненавистю до України, якою не може пишатись кожний душогуб що-до своєї жертви. Тільки український народ можна так ображувати, тільки в його хаті можна так вільно поводитись і розмахувати руками.

Книга п. Щоголева нечесна і через те ми не вважаємо ні полегізувати з ним, ні змагатись — лише констатуємо. Жаль бере за людину...

М. Сріблянський.

ЛІТЕРАТУРНА ХРОНІКА (нові книжки).

- Микола Чернявський — Богові невідомому.* Оповідання. Вид. Укр.-Руськ. Вид. Сп. К.—Л. 913 р. Ц. 70 к.
- В. Винниченко — Твори, т. V.* Вид. „Дзвін“, К. 913 р. Ц. 1 руб.
- Леонід Глібів — Байки.* Вид. „Лан“. К. 913 р. Ц. 25 к.
- В. Гауф — Казки,* кн. II, пер. О. Олесь, з мал. Ів. Бурячка. Вид. „Лан“. К. 913 р. Ц. 25 к.
- В. Товстонос — Вічна пісня.* П'єса на 3 дії. К. Ц. 35 к.
- Х. Майстренко — Рукавичка.* К. 913 р. Ц. 3 к.
- Д. Коломійцев — Така доля,* поема. Вид. п'яте. Сімферополь. 913 р. Ціна 8 коп.
- Д-р Василь Щурат — Літературні начерки.* Л. 913 р. Ц. 3 кор.
- Богдан Лепкий — Начерк історії укр. літератури,* кн. II. Вид. „Галиц. Накладня“. Ц. Кор. 1'50.
- Микола Вороний — Театр і драма.* Вид. „Волосожар“. К. 913 р. Ціна 50 коп.
- Дм. Донцов — Модерне москвофільство.* К. 913 р. Ц. 10 к.
- Мих. Возняк — Просвітні змагання галицьких Українців в 19 віці* (до 1850 р.). Вид. „Просьвіта“. Л. 912. Ц. 80 сот.
- Мих. Возняк — Житє і значінне Ів. Франка.* Л. 912 р. Ц. 50 кор.
- П. Сениця — Музичні твори до слів Олесь.* 4 №.
- В. Яблоновський — Сіjna трава.* Вид. „Рілля“. К. 913 р. Ц. 1 к.
- І. Щоголів — Як позбутися осельні.* К. 912 р. Бібл. „Села“ № 3. Ціна 3 коп.
- В. Антонович — Коротка історія козаччини.* З ілюстр. і картою. Коломия. Вид. „Галицька Накладня“. Ц. К. 1'20.
- О. Синявський — Про що співають кобзарі.* Харків. 912. Вид. ім. Б. Грінченка, Ц. 10 к.
- Лев Толстой — Живий труп.* Драма в 6 актах. Вид. „Галицька Накладня“. Ц. 60 сот.
- Віктор Гіго—Ватерльо,* пер Ів. Франко. Л. 912. Вид. „Просьвіта“. Ціна 40 сот.
- Під прапором Свододи!* — вибір патріот. деклямацій. Scranton, Pa. 912 р. Ц. 30 сен.
- Український Співаник.* Зладив Ан. Гапак. Л. 912. Вид. „Просьвіта“.
- „Запорожець“, календар на 1913 рік.* Коломия. Ц. 72 сот.

ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВИЙ ВІСНИК

Приймається передплата на рік 1913 на український місячник літератури, науки й громадського життя, що виходитиме книжками по 12—15 аркушів. Містить белетристику оригінальну й переклади — повісті, оповідання, драми, поезії, статті з української історії, літератури, суспільної економії й інших областей знання: огляди літератури, науки й суспільно-політичного життя, критику й бібліографію. Редакція і головна контора: Київ, В.-Лідавська, 14. Передплата на р. 1913 для Росії: на рік 8 руб., на пів-року 4 руб. 50 коп. Передплата на „Літ.-Наук. Вісник“ в р. 1913 для незаможних учнів, студентів, сільських учителів і учительок, низших служачих, робітників і селян звичена на 6 рублів (коли вони передплачують журнал просто з контори). Кому трудно відразу, нехай присилає на перше число кожного місяця по 1 руб., поки збереться повна передплата, а журнал посилатиметься зараз. Книгарням і всяким посередникам від передплати 5%, але тільки в тім разі, коли передплата виплачується повна (8 руб.) і вся відразу.

МАЯК

Приймається передплата на новий Український літературний і громадський тижневик. „Маяк“ виходитиме що-четверга з Києва й буде освітлювати всі головніші події в нашому політичному, культурному й економічному житті. „Маяк“ містить твори з красною письменства, статті публіцистичні й науково-популярні. Подаючи багато новинок з того, що діється на Україні й по-за нею, „Маяк“ найбільшу увагу звертає на добрий виклад, на мову й задоволення потреб, численної сільської та робітничої української інтелігенції. Богато в тижневику малюнків, дописів, звісток та справочних відомостей. „Маяк“ призначається для незаможної української інтелігенції котра тільки що шукає стежок до самоосвіти й хоче придбати знання про свій край та народ. Ціна за „Маяк“ з пересилкою: на рік 3 карб. на пів-року 1 карб. 75 к. Адреса редакції: Київ, Тургенівська, 9.

ІЛЮСТРОВАНА УКРАЇНА

Приймається передплата на 1913 р. На велику двотижневую газету. „Ілюстрована Україна“ буде виходити від 1. січня 1913 р. що другої субботи у Львові на візір великих європейських ілюстрованих журналів. Часопись присвячена найважливішим справам української літератури, штуки, театрови, музики, науки, культурним інституціям. Ілюстрації з солідним викінченням будуть давати всесторонній образ життя цілої України. Крім знімків з України будуть також ілюстрації до всіх важніших подій в світі. Напряв безпартійний всеукраїнський. Всіх Українців просимо присилати вже тепер фотографії з українського життя як: знімки з артистичних творів, краєвидів, українських домів, театральних вистав і дружин, з січового та сокілського життя, всяких курсів, фестнів, прогульок і т. д. Передплата вносить річно: в Австрії 8 кар., Росії 5 карб., Німеччині 8 марок, Америці 3 долари. Поодинокі число коштує у Львові 32 сот. Адрес редакції і адміністрації: „Ілюстрована Україна“ у Львові, ул. Сербська ч. 15. II. поверх.

Діло

Приймається предплата на 1913 рік на щоденну часопись. Напряв газети національно-демократичний. Як єдина велика українська газета, що виходить без цензури, має „Діло“ можливість вільно займати становище до всіх національно-політичних питань України без огляду на кордони. — В газеті ведуться постійно огляди економічного, суспільного, літературного, наукового і артистичного життя. Як безплатний додаток діставатимуть в 1913 всі предплатники:

Бібліотеку Діла

яка дасть читачам ряд книжок з обему белетристики та літератури описової і соціально-політичної. Предплата „Діла“ в Австрії 23 К., в Росії 18 рублів річно. Адреса редакції: Львів, Ринок 10.

Рідний Край і Молода Україна

Приймається передплата на 1913 р. „Рідний Край“ часопись літературно-громадська з малюнками. Виходить двічі на місяць. „Молода Україна“ — дитяча часопись — додаток до „Рідного Краю“ — виходить раз на місяць. Умови передплати: на рік — 4 рублі, на пів-року 2 рублі. Адреса: Київ, М.-Благовіщенська, 101.

Український Студент

1-го березня 1913 р. має вийти № 1 неперіодичного органу. Програм його слідуєчий:
I. Історія укр. студ. руху; II. Сучасне життя укр. молоді; III. Укр. студ. молодь та її наукові потреби; IV. Укр. студ. молодь та укр. громадянство; V. Бібліографія. (Редакція прохає авторів і видавців надсилати за для рецензій книжки). Красне письменство не міститься. Замовляти завчасу можна в конторі. Рукописи приймаються написані на однім боці. Редакція залишає за собою право робити в них зміни. На відповідь треба прикладати марки. Адреса редакції: СПБург. Лівської, 2-й Муринський пр. 53, кв. 9. Адреса контори: СПБ. Лівської, Лівська ул. 11, кв. 14.

ДЗВІН

Приймається ся передплата на новий літературно-науково-артистичний журнал-місячник що виходить з януаря 1913 року. Дзвін буде журналом демократичним і обстоюватиме інтереси робітничих верств. Дзвін буде містити твори красного письменства, статті наукового змісту з історії, літератури і природничих наук, критику і бібліографію, огляди наукового, літературного і громадського життя в Росії і за кордоном, хроніку і переписку редакції. Дзвін буде при нагоді містити ілюстрації і на окремих листах і в тексті. Дзвін буде виходити при участі таких співробітників: Г. Алексинський, Х. Алчевська, Д. Антонович, Ю. Бачинський, О. Безпалко, М. Богун, П. Бувший, В. Винниченко, М. Вороний, С. Галячанин, І. Гилька, Дніпрова Чайка, Д. Донцов, В. Дорошенко, П. Дятлов, М. Коцюбинський, Б. Лазаревський, В. Левинський, Леся Українка, Д. Личко, К. Лозенко, А. Луначарський, К. Миргородський, О. Назарій, С. Петлюра, П. Понятенко, Н. Романович, В. Садовський, Д. Сергієнко, Юр. Сірий, О. Скоропис, В. Степанюк, М. Хвиля, С. Черкасенко, В. Чумак, Г. Чупринка, Л. Юркевич і інші. Передплата на „Дзвін“ коштує: на рік 3 карб., на півроку — 1 карб. 75 коп., на чверть року — 1 карб. Передплата приймається в книгарні „Літературно-Наукового Вістника“ — В. Володимирська 28; в „Українській Книгарні“ (бувш. „Київської Старини“) — Безакіська 8; в Крамниці „Час“ — В. Володимирська 53 і в Харькові в „Українській Книгарні“ — Петровський пер. 18. Для Галичини, Буковини, Америки і Німеччини передплата приймається в ред. часоп. „Добра Новина“ Львів, Різбярська 5. Австрія — Oesterreich. Рукописи надсилати в справу редакційних просять тимчасово звертатись по такій адресі: Київ, Жилианська № 20, редакція журналу „Дзвін“.

ДНІПРОВІ ХВИЛІ

Приймається передплата на 1913 рік. Українська часопись виходить у Катеринославі двічі на місяць. Умови передплати: На рік — 2 руб. 40 коп., Катеринослав, Проспект, Книгарня М. Лозинської для редакції „Дніпрових Хвиль“.

РІЛЛЯ

Ще можна підписуватись на третій рік (з 1 листопада 1912 року по 1 листопада 1913 року) на український хліборобський і кооперативний часопис з малюнками. (Рік видання третій). Виходить книжками що 1-го й 15-го числа кожного місяця і подає багато практичних статей і новинок українському хліборобові. Завдяням своїм має „Рілля“ — ставати у допоміж українським хліборобам, давати їм агрономічні поради, єдинити до купи й вияснити потреби окремих людей і селянських товариств. В програму часопису входить: хліборобство, скотарство, садівництво, пасішництво, ветеринарія, судові справи, кооперація і інше. Багато звісток з практики і відповідей читачам. В „Ріллі“ пишуть багато агрономів, спеціалістів і практиків хліборобів та кооператорів. Року 1912 — 13-го передплатникам буде розіслано: 24 №№ часопису з малюнками; 1 Хліборобського Порадника-Календаря на 1913-й рік; 1 Метелика-пораду видавництва „Рілля“. Ціна „Ріллі“ на рік — 2 карб., на півроку 1 карб. В Галичину річно — 5 корон. Окреме число — 15 к. Одно число на пробу — 7 к. Адреса редакції: Київ, Тургенівська, 9.

НОВИЙ КРАЙ

Орган „Товариства руських фермерів в Канаді“ є одиноким хліборобським часописом в Канаді. Виходить три рази на місяць. Коштує 1.50 річно. За границю — 2.00. Поодинокое число 5 цт. Передплату треба посилати на адресу: Nowy Kraj, Rosthern, Sask. CANADA.

УЧИТЕЛЬ

Приймається передплата на 1912—1913 шкільний рік на український педагогічно-науковий місячний журнал враз з науковим додатком. Орган „Українського Педагогічного Товариства“. Двадцять п'яти років видання. Журнал призначається для родини і школи. Програма журналу: 1) передовиці; 2) науково-популярні статті; 3) статті про домашнє й шкільне виховання; 4) значні штуки й розвитку науки в справі виховання і освіти; 5) сучасне становище народньої освіти, школи і народнього учительства в усіх українських землях; 6) сучасний стан освіти, школи й виховання в других культурних народів; 7) хроніка; 8) огляд найновішої педагогічно-наукової літератури; 9) огляд українських і заграничних педагогічних журналів; 10) критика й рецензії на твори красного письменства української літератури; 11) огляд суспільного, культурного й просвітно-політичного життя україн. народа; 12) бібліографія. Передплата вносить річно 6 кор., пів-річно 3 к. 20 с., а на чверть року 1 к. 60 с. Адміністративний рік „Учителя“ з „Науковим Додатком“ зачинається з початком кожного шкільного року. Передплата приймається в Адміністрації „Учителя“ у Львові (Австрія — Галичина), ул. Мохнацького, 12.

Україна

демократична часопись. Виходить що тижня, в четвер. Передплата вносить на рік 6 к. для селян 4 к. Поодинокое число без пересилки коштує 10 сотиків. Редакція і Адміністрація: Чернівці, улица Панська, число 22.

Громадський Голос

Голосу: Др. Іван Макух, посол до краевого сойму, Др. Микола Лагодинський, посол до державної ради у Відні, Др. Лев Вачинський, Др. Кирило Трильовський, Др. Северин Давилович, Др. Осип Назарук і інші. Громадський Голос містить в фейлетовах найновіші твори письменників. Василя Стефаника, Михайла Яцкова, Леся Мартовича, Івана Семанюка. Передплата вносить з р: на рік 1½ р. на пів року. Адрес: Австрія, Галичина, Львів, Громадський Голос.

ДЗВІНОК

Ілюстрована часопись для дітей і молодіж. Виходить 10 і 25 кожного місяця. „Дзвінок“ се одиниця в Галичині українська часопись для молодіж і обовязком кожного українця є передплачувати її для своїх дітей. „Дзвінок“ містить в кожнім числі одно або два оповідання для молодіж, розділ більшої повісти або комедії, веселі віршики, сміховинки і приповідки, наукову медийку, одну або дві поезії патріотичного змісту, веселі віршики, загадки, крутиголовки і перестаттю з історії, літературу або природних наук, забави для молодіж, загадки, де знаходяться короткі оповідання, казки, байки, віршики і загадки для молодіж. За розв'язку загадок дає „Дзвінок“ своїм передплатникам нагороди в книжках, які розлісовуються двічі на місяць. Кожне число „Дзвінка“ обіймає 20 сторін, а цілий річник творить книжку об'єму понад 500 сторін. „Дзвінок“ виходить вже 24 рік, виховав вже кілька поколінь і з'єднав собі велике число друзів і прихильників між молодіжю і батьками. Адміністраційний рік „Дзвінка“ починається з вереснем, але передплату можна складати в кожнім часі; на бажання посилаються безплатно оказові числа „Дзвінка“. Передплата: для Австрії річно 6 корон, піврічно 3 кор, 20 сотиків, квартално 1 кор. 60 сот., для Америки річно 2 долари, для Німеччини річно 6 марок, для Франції річно 7 франків, для Росії 3 рублі. Одно число 40 сотиків. Адреса Редакції і Адміністрації: Львів, ул. Мохнацького, ч 12.

КАНЕВСКАЯ НЕДѢЛЯ

Приймається записування на рік 1913-й на що-тижневу мосьсько-українську газету-журнал, присвячену питанням громадського, земського, кооперативного та сільсько-господарського життя. Виходить в м. Каніві, розміром од 8 до 12 сторінок книжного формату. Умови записування: на цілий рік 2 р. 50 коп., на пів року 1 р. 50 к., на три місяці 85 коп. Адреса Кантори і Редакції: гор. Каневъ, Київской губ., типографія Ш. Х. Голинскаго. Гроші за газету треба посилати виключно по такій адресі: гор. Каневъ, Київской губ., Алексѣю Петровичу Варавѣ. За гроші, послані по другій адресі, кантора редакції не одповідає.

Маладая Беларусь

1) громадзянські, адданы важным для Беларусі пытаньням; 2) навучны, з асаблівай увагай на навучнае пазнаньне Беларусі; 3) прыгожага лісьменства. У зборніку будуць супрацоўнікамі без мала усе беларускія літаратурныя сілы. Цэна перадплаты за 1-ую серыю (4 шыткі) с перасылкай 3 рублі, кожны шытак па сабе 1 рубель. Выйшэу ўжэ другі шытак. Суполка: „Загляне сонцэ і у нашэ ваконцэ“. Пецярбург, В. О. 4-я л. № 45, кр. 16.

НАША НІВА

Жаданьнё і патрэб беларускаго народу. „Наша Ніва“ будзе працаваць над адрадженьнем нацыянальным, грамадзянскім і людзім беларусоу, шануючы правы другіх націй нашого краю і цвёрда паказваючы граніцы, пераходзіць каторыя непавінна ні адна нація, каб небыло шкоды іншым. Гадавым падпісчыкам і поугадавым высылаецца дарма „Беларускі календар“ на 1913 г. Падпіска на 1 год — 2 руб. 50 кап., на 6 мес. — 1 руб. 25 кап., на 3 мис. — 65 кап.

ОГНИ

Приймається подпіска на еженедельный иллюстрированный журнал. Редактор-издательница О. П. Прохаско. Журнал, давая белетристический материал, даёт в то же время и веделные обзоры того, что происходит как у нас в России, так и за границей, (Русская жизнь, Еврейская жизнь, Украинская жизнь, Польская жизнь, Заграничная жизнь), а также статьи по вопросам политическим, экономическим, научным, литературным, статьи по кооперации, земскому делу и проч. Письма из провинции, из деревни, из рабочих, масс, которую освещают, как отдѣл „Въ міръ труда“, так и статьи. Цѣна съ дост. и перес. вь Россіи: по 1-е янв. 1914 г. — 2 р., по 1-е іюля 1913 г. — 1 р., по 1-е апр. 1913 г. — 50 коп., цѣна отдѣльн. № 3 коп. Адресъ редакціи и конторы: Кіевъ, Фувдуклевская, 26.

ХУТОРЯНИНЪ

Открыта подписка на 1913 годъ. Ежедѣльный иллюстрированный журналъ, посвященный интересамъ сельск. хозяйства, кооперации, промышленности и торговли. Издаётся Полтавскимъ Обществомъ Сел. Хозяйства съ 1896 года. Годовая подписка съ пересылкой и доставкой 2 р. 20 к. Въ теченіе года подписчики получаютъ: 52 номера (Отъ 2 до 3 листовъ каждый, что за годъ составляетъ тѣмъ свыше 2200 стр. текста съ иллюстраціями). Сборникъ с. х. статей. Календарь „Хуторянинъ“ на 1913 г. рисунокъ и чертежей. Цѣна въ отдѣльной продажѣ 25 коп. „Бесѣды по полеводству съ крестьянами Юга Россіи“. Сочиненіе А. Г. Мотисена, свыше 125 странъ, со многими рисунками. Въ отдѣльной продажѣ 20 коп. 10 сортовъ сѣмянъ. Редакція журнала въ теченіе послѣднихъ лѣтъ присуждена двѣ золотыя медали, одна на Ростовской на Дону выставкѣ садоводства въ 1909 году и другая на Южно-Русской областной выставкѣ въ Екатеринославѣ въ 1910 г. На послѣдней были выставлены многіе сельско-хозяйственные журналы и только редакція „Хуторянинъ“ получила золотую медаль. Журналъ „Хуторянинъ“ допущенъ въ бесплатныя бібліотеки-читальни и въ бібліотеки сельско-хозяйственныхъ учебныхъ заведеній Главнаго Управленія Землеустройства и Земледѣлія. Требуется бесплатно проспекты, номера и смѣты на объявленія. Адресъ: Полтава, Пушкинская ул., домъ Полт. о-ва с. х., ред. „Хуторянинъ“.

Южная Заря

Большая политическая, общественная и литературная газета основана П. Г. Гезе. Вступая въ восьмой годъ изданія, газета будетъ выходить по прежней программѣ, съ прежнимъ политическимъ и общественнымъ направленіемъ, ставящимъ ее неизмѣнно въ ряду прогрессивныхъ органовъ печати. Условія подписки съ доставкой и пересылкой: на 1 годъ—6 р., на 11 мѣс.—5 р. 50 к., на 10 м.—5 р., на 9 м.—4 р. 50 к., на 8 м.—4 р., на 7 м.—3 р. 50 к., на 6 м.—3 р., на 5 м.—2 р. 60 к., на 4 м.—2 р. 10 к., на 3 м.—1 р. 70 к., на 2 м.—1 р. 20 к., на 1 м.—70 к. Для народныхъ учителей 20 проц. уступки. Екатеринославъ, Упорная ул., д. Шабада, 19. Редакторъ А. Я. Ефимовичъ.

УТРО

Открыта подписка на 1913 г. на ежедневную (и по понедѣльникамъ) политическую, общественную, литературную и экономическую газету (7-й годъ изд.) издающуюся въ г. Харьковѣ. Большія телеграммы отъ собственныхъ корреспондентовъ. Ежедѣльно бесплатныя иллюстрированныя приложенія. Подписная цѣна на 1913 г. понижена — вмѣсто 9 р. въ годъ 7 р. Условія подписки съ доставкой и пересылкой: на годъ 7 р., на 11 мѣс.—6 р. 50 к., на 10 м.—6 р., на 9 м.—5 р. 50 к., на 8 м.—5 р., на 7 м.—4 р. 50 к., на 6 м.—4 р., на 5 м.—3 р. 40 к., на 4 м.—2 р. 80 к., на 3 м.—2 р. 20 к., на 2 м.—1 р. 50 к., на 1 м.—75 к. Заграницу вдвое. Учащимся въ высш. учебн. зав., фельдшерамъ, фельдшерницамъ и акушеркамъ, а также рабочимъ, подписавшимся на газету черезъ свои организаціи, подписная цѣна въ городѣ 60 к. въ мѣсяцъ. Подписка принимается съ 1 и 15 числа мѣсяца и только по 1-е число (по 15 число подписка не принимается). Годовымъ подписчикамъ дѣлается разсрочка платежа (при подпискѣ съ 1 января) при подпискѣ 4 р., 1 июля 3 р.; 6) при подпискѣ 3 р., 1 мая 2 р. и 1 августа 2 р.; в) при подпискѣ 1 р. и ежемѣс. съ 1 февраля по 1 р. При не уплатѣ въ срокъ высылка газеты прекращается. Адресъ: Николаевская плоча.

РУССКАЯ МОЛВА

Открыта подписка на 1913 годъ на большую новую ежедневную, прогрессивную, безпартійную газету. Въ газетѣ принимаютъ ближайшее участіе: З. Д. Авилонъ, С. А. Адріановъ, С. В. Анкинъ, С. Я. Арефинъ, К. К. Арсеньевъ, А. А. Блокъ, А. Н. Брянчанинъ, С. Н. Булгаковъ, Л. А. Великовъ, Н. М. Волковыскій, Д. Д. Гриммъ, Э. Д. Гриммъ, Н. А. Гредескулъ, П. П. Гронскій, Любошъ Гуревичъ, В. Ф. Гефдинъ, И. Н. Ефремовъ, И. В. Жилкинъ, М. М. Ковалевскій, С. А. Котляревскій, кн. Г. Е. Львовъ, Н. Н. Львовъ, А. Любимовъ, В. А. Маклаковъ, В. В. Муйжель, М. М. Новиковъ, В. П. Обнинскій, кн. В. А. Оболенскій, С. Ф. Ольденбургъ, Т. И. Полнеръ, А. С. Посниковъ, А. Е. Прѣсниковъ, Д. Д. Протопоповъ, А. М. Ремизовъ, А. Н. Ф. Рутценъ, А. М. Рыкачевъ, Борисъ Садовскій, М. А. Славицкій, А. А. Стаховичъ, П. Б. Струве, кн. Евг. Трубецкой, А. В. Тыркова (Вергескій), М. В. Челноковъ, С. П. Яремичъ, Г. Н. Штильманъ, А. А. Шахматовъ, С. Л. Франкъ и др. Подписная цѣна съ дост. и перес. на 12 мѣс.—12 руб., на 6 мѣс.—6 р. 50 коп., на 4 мѣс.—4 р. 50 коп., на 1 мѣс.—1 р. 20 коп. Адресъ Главной Конторы и Редакціи: С-Петербургъ, Троицкая, 15—17.

Провинціальныи голосъ

Открыта подписка на 1913 годъ. 3-й годъ изд. на ежедневную, общественно-политическую и литературную газ. „П. Г.“ органъ прогрессивно-демократическій, освѣщаетъ всесторонне какъ мѣстную такъ и областную жизнь и издается по расширенной программѣ и при увеличенномъ составѣ сотрудниковъ. Въ „Пр. Г.“ будутъ помѣщаться телеграммы С.-П.-Б. Тел. Аг., а также корресп. изъ Петербурга, Москвы, Кіева и др. городовъ. „Пр. Г.“ имѣетъ отдѣлы: Обзоръ печати, Русская жизнь, По Россіи. За рубежомъ, Еврейская жизнь, Польская жизнь, Украинская жизнь, Театральные и музыкальные обзоры, Рефераты, Судъ, Общества и Союзы, Жизнь мѣстныхъ учебныхъ заведеній, Городская, административная и уѣздная хроника. Происшествія, Виржевая хроника, Справки и т. п. Подробные отчеты о дѣятельности Государственной Думы и Государственнаго Совѣта. Условія подписки: на 1 г.—5 р., 6 мѣс.—2 р. 75 к., 3 м.—1 р. 40 к., 2 м.—1 р. и 1 м.—50 к. Редакція и контора: Умань, ул. д. Лившица.

Украинская Жизнь

до сих пор; но въ журналъ рѣшено ввести нѣкоторыя улучшения, а размѣръ книжечкѣ его установить въ 7—8 печатныхъ листовъ вмѣсто 5—6. Въ зависимости отъ этого годовая подписная цѣна изданія повышается на одинъ рубль.

Программа журнала: Руководящія статьи по національнымъ вопросамъ.—Обзоръ событий текущей жизни на Украинѣ.—Сужденія печати, преимущественно русской и польской, объ украинскомъ вопросе.—Письма изъ русской Украины и изъ Галицїи.—Критическія статьи и литературныя обзорѣнія; Библиографія.—Украинское искусство.—Разныя извѣстія и замѣтки.—Отвѣты редакціи на вопросы читателей, относящіяся къ программѣ журнала. Условія подписки. Съ достав. и перес. въ Россіи на годъ 6 р., на 6 мѣс. 3 р., на 3 мѣс. 1 р. 50 к. и на 2 мѣс. 1 р. 10 к. и на 1 мѣс. 60 к. За границу на годъ 8 р., на 6 мѣс. 4 р., на 3 мѣс. 2 р., на 2 мѣс. 1 р. 50 к. и 1 мѣс. 75 к. Книжные магазины, принимающіе подписку, могутъ оставлять въ свою пользу 10%. Для народныхъ учителей, сельского духовенства, младшаго земскаго медицинскаго персонала, а также для учащихся, рабочихъ и крестьянъ допускается, при непосредственномъ обращеніи въ редакцію, льготная подписка: на годъ 5 руб., на 6 мѣс. 2 руб. 50 к. и на 3 мѣс. 1 р. 25 к. съ доставкою и пересылкою. Подписка принимается въ конторѣ „Украинской жизни“: Москва, Б. Дмитровка, 14.

Голосъ Минувшаго

Открыта подписка на 1913 годъ на новый ежемѣсячный журналъ истории и исторіи литературы, издаваемый при постоянномъ участіи въ редакціи А. К. Джигелова, С. П. Мельгунова, П. Н. Сакулина и В. И. Семеновскаго. Постоянные отдѣлы: I. статьи; II. воспоминанія; III. беллетристика; IV. матеріалы; V. критика и библиографія; VI. обзоръ журналовъ; VII. хроника. Журналъ будетъ иллюстрированъ картинами изъ прошлаго и портретами дѣятелей русскихъ и иностранныхъ и выходить ежемѣсячно книгами, размѣромъ около 20 лист., начиная съ января 1913 г. Условія подписки: на годъ 8 руб., на полгода 4 руб., на одинъ мѣсяць 1 руб. Адресъ редакціи: Москва, 3-я арсенка, 15, кв. 15.

ПУТЬ

Открыта подписка на 1913 годъ на ежемѣсячный литературно-художественный и общественный журналъ подъ редакціей И. А. Бѣлоусова (2-й годъ изданія). Годовые подписчики получаютъ бесплатную премію: „Дорогія мѣста“ — альбомъ снимковъ и статей, посвященныхъ дорогимъ мѣстамъ русской литературы. Вступая во второй годъ изданія, журналъ значительно расширять свою программу и помимо обычныхъ отдѣловъ вводитъ слѣдующіе новые: I. Изъ дневника (мысли и впечатлѣнія) — живой откликъ на всѣ выдающіяся явленія литературно-художественной и общественной жизни. II. Литературный архивъ: воспоминанія, замѣтки и сообщенія о жизни и дѣятельности литераторовъ, художниковъ, артистовъ и общественныхъ дѣятелей. Этотъ отдѣлъ будетъ иллюстрированъ портретами, снимками, съ картинъ изъ жизни писателей и артистовъ, снимками съ автографовъ — писемъ, рукописей и пр. Отдѣлы — общественный (обзоры русской и зарганизной жизни) и научный будутъ значительно расширены. Въ распоряженіи редакціи для ближайшихъ №№ журнала имѣются произведенія слѣдующихъ авторовъ: И. А. Бунина, А. Федорова, Марка Криницкаго, И. Бѣлоусова, И. И. Попова, Н. В. Некрасова, Л. И. Гальберштадта, И. Шмелева, Н. Телешова, С. С. Мамонтова, Н. Тимковскаго, С. Гусева-Оренбургскаго, И. Новикова, Н. Мѣшкова, Л. Зилова, Юрія Соболева и др. Подписная цѣна: На годъ — 3 р., на полгода — 1 р. 50 коп., на 4 мѣс. — 1 р. съ перес. и дост. За границу — вдвое. Цѣна отдѣльн. № — 35 коп. За пересылк. и въ провинціи — 40 коп. Адресъ редакціи: Москва, Соколинная ул., 22.

За 7 дней

Издательство Т. ва „Хроносъ“. Открыта подписка на 1913 годъ (3-й годъ изданія) на еженедѣльный общественно-политическій, литературно-художественный и научный, богато-иллюстрированный журналъ, единственный въ Россіи еженедѣльникъ, издаваемый по программѣ „толетыхъ журналовъ“. Выходитъ при ближайшемъ участіи Льва Мовича. Культурныя цѣли, преслѣдуемыя журналомъ „За 7 дней“, и его выдержанное демократическое направленіе достаточно выяснились за истекшіе два года нашей дѣятельности и признаны какъ читателями, такъ и всей прогрессивной прессой; согласно своей программѣ „За 7 дней“ содержитъ въ каждомъ № слѣдующ. постоянн. отдѣлы: 1. Календарь текущей исторіи, 2. За 7 дней, 3. Литература и критика, 4. Общественный отдѣлъ, 5. Отдѣлъ искусства, 6. Научный отдѣлъ. Въ 1913 году подписчики получаютъ 52 №№ роскошно-иллюстрированнаго и художественно-отпечатаннаго журнала „За 7 дней“, 12 репродукцій съ картинъ великихъ мастеровъ, отпечатано на отдѣльныхъ листахъ въ 4 краски. 52 выпуска „Библиотеки Хроносъ“ — содерж. новѣйшія произвед. русск. и иностр. авт. 26 книгъ, въ составъ которыхъ войдутъ 7 книгъ „Мировая муза“ сост. Серг. Городецкимъ, 3 книги „Аполлонъ“ — Всеобщая исторія искусствъ, 5 кн. „Орфей“ — Всеобщая исторія религій акад. С. Рейнакъ, перев. подъ ред. графа И. И. Толстого, 5 кн. Философія жизни. — „Энергетическій императивъ“ Вильгельма Оствальда, 2 книги „Современные писатели“ М. Невѣдскаго, 4 книги „До прихода врача“. Подписная цѣна журн. „За 7 дней“ со всеми прилож. на годъ 7 р. съ дост. и перес., 6 р. безъ перес. Разсрочка въ 3 ср., при подп. 3 р., къ 1-му апр. 2 р., къ 1-му іюля 2 р., въ 4 ср. при подп. 2 р. къ 1-му марту 2 р., къ 1-му маю 2 р., къ іюля 1 р., Адресовать: Гл. конт. „За 7 дней“. СПб., Колокольная, 9/.

Дошкольное Воспитание

детских садовъ, и сближеніе послѣднихъ со школой; 2) психологія дѣтства и экспериментальная педагогика; 3) теорія и практика дѣтскаго сада: образцы уроковъ, бесѣды, игры, работы, пѣсенъ и т. д.; 4) гигиена дѣтскаго возраста и физическое воспитаніе дѣтей; 5) критика и библиографія; 6) педагогическая хроника; 7) письма въ редакцію; 8) объявленія. Журналъ выходитъ 9 разъ въ годъ. Подписная цѣна: 2 р. 50 к., на полгода — 1 р. 50 к. Цѣна отдѣльнаго № 30 к. Подписка принимается: Кіевъ, Стрѣлецкая, 4, кв. 3, въ магазинѣ „Дошкольное Воспитаніе“, Кіевъ. Прорѣзная, 4.

Для Народнаго Учителя

Открыта подписка на 1913 годъ на журналъ (изданія годъ 7-й). Редакція Н. В. Тулупова и П. М. Шестакова. Выходитъ два раза въ мѣсяцъ, кромѣ юня и юля, всего 20 разъ въ годъ книжками отъ 3-хъ до 4-хъ листовъ. Журналъ ставитъ своей задачей: 1) Содѣйствовать обновленію нашей школы на началахъ диктуемыхъ современной научной педагогикой и запросами русской жизни. 2) Содѣйствовать объединенію работниковъ по народному образованію для достиженія наибольшей успѣшности въ ихъ работѣ. Постоянные отдѣлы въ журналѣ: „Изъ школьной жизни за границей“, „Школьная практика“, „Библиотечная практика“, „Библиографія“, „Хроника учительскихъ организаций и просвѣдательныхъ обществъ“, „Хроника земской дѣятельности по народному оязованію“, „Изъ писемъ учителя“ и „Правительственный распоряженія“. Подписная цѣна на годъ съ доставкой и пересылкой 2 р. (вмѣстѣ съ „Практической Школьной Энциклопедіей“ — 6 руб.), на полгода 1 р. 50 к. Цѣна отдѣльнаго № журнала 20 коп. Подписчикамъ журнала на 1913 годъ предоставлены льготныя условія при приобретеніи новой книги: „Практическая Школьная Энциклопедія“. Годовые подписчики журнала получаютъ „Практическую Школьную Энциклопедію“ вмѣсто 3 р. 50 к. безъ пересылки, за 3 р. съ пересылкой. Подписка принимается въ конторѣ журнала: Москва, Б. Грузинская, д. 32.

ШКОЛА и ЖИЗНЬ

Открыта подписка на 1913 годъ. (3-й годъ изданія). Единственная ежедневная обществено-педагогическая газета съ ежемѣсячными приложеніями. Задача газеты: тѣсное единеніе школы съ жизнью и семьей со школою; свободное развитіе всѣхъ видовъ школы, отъ высшей до низшей. Въ число бесплатныхъ приложеній на 1913 г., не менѣе 80 печ. лист., входятъ, между прочимъ, трактатъ о воспитаніи Джона Локка, сборникъ статей, самаго выдающагося представителя эксперим. психологіи Стэнли Холла и другія классическія произведенія, необходимыя не только каждому педагогу, но и всѣмъ интересующимся школой и воспитаніемъ. Программа газеты: 1) Статьи по вопросамъ: а) организациі школы и школьнаго законодательства, б) общепедагогической теоріи и практики. 2) Статьи по различнымъ вопросамъ образованія и воспитанія. 3) Фельетонъ. 4) Обзоръ печати. 5) Хроника образованія; дѣятельность законодательныхъ учреждений, правительства и т. д. 6) Хроника школьной жизни въ Россіи и за границей. 7) Обзорнѣе спеціальной литературы, русской и иностранной. 8) Объявленія. Освѣщеніе всего, что касается умственнаго, нравственнаго и физическаго воспитанія, школьнаго и до школьнаго, какъ въ Россіи, такъ и за границей, обезпечивается сотрудничествомъ профессоровъ, преподавателей средней и низшей школы, земск. и город. дѣятелей, членовъ Г. Думы и Г. Совѣта, дѣятелей различныхъ обществъ и родительскихъ организаций. Въ газетѣ участвуютъ выдающіеся силы. Редакція газеты имѣетъ корреспондентовъ въ различныхъ городахъ Имперіи и за границей и спеціальныхъ корреспондентовъ въ Г. Совѣтѣ и Г. Думѣ. Подписная цѣна съ доставкой и пересылкой на годъ 6 р.; на полгода 3 р., на 3 мѣс. 2 р. Для учащихся въ начальныхъ училищахъ допускается разсрочка: при подп. 2 р. и къ 1 февраля, 1-му марту, 1-му апрѣля и 1-му мая по 1 руб. Подписка принимается въ Главной Конторѣ, Петербургъ, Кабинетская, д. Губернскаго Земства, № 18.

НАРОДНЫЙ УЧИТЕЛЬ

Открыта подписка на 1913 г. (Москва, VIII годъ изданія на ежедневный профессиональный и обществено-педагогическій журналъ. 40 №№ въ годъ и 3 безпл. прил. Съ 1912 г. журналъ выходитъ ежедневно, кромѣ лѣтнихъ мѣсяцевъ. Въ журналѣ участвуютъ видные дѣятели по народному образованію. Всюду собственные корреспонденты. Живая связь съ народнымъ учительствомъ и земскими дѣятелями. Разнообразныя иллюстраціи. Постоянные отдѣлы журнала: 1. Вопросы народнаго образованія въ Государственной Думѣ. 2. Въ учительскихъ обществахъ. 3. Хроника народнаго образованія. 4. Изъ жизни заграничной школы. 5. Народное образованіе въ земствахъ и городахъ. 6. Вѣтшкольное образованіе. 7. Педагогическое обозрѣніе. 8. Сообщенія съ мѣстъ. 9. Новости педагогической, учебной, дѣтской и народной литературы. 10. Справочныя свѣдѣнія по народному образованію. 11. Въ помощь самообразованію. 12. Среди книгъ (библиографія). 13. Школьная практика. 14. Письма въ редакцію. 15. Почтовый ящикъ. Въ 1913 г. всѣ годовые подписчики получаютъ бесплатно 3 приложенія: 1) 20 лекцій Н. Е. Румянцева по педагогической психологіи, 2) календарь-справочникъ, 3) альбомъ портретовъ знаменитыхъ педагоговъ. Подписная цѣна—3 р.—со всѣми прилож. Допускается разсрочка: при под. 2 р. и 1 р. къ 1 апр. Адресъ ред. Москва, Тверская застава, Царскій, д. 4.

МАЯКЪ

принимается подписка на 1913 г. на иллюстрированный журналъ 5-й годъ изданія. 12 книгъ, до 1200 стр. 12 приложений, до 500 иллюстрацій. 4 рубля въ годъ съ пересылкой для дѣтей старшаго и средняго возраста съ отдѣломъ для маленкихъ. Подъ редакціей И. Горбунова-Посадова. Редакція „Маяка“ стремится дать дѣтямъ здоровое, полезное и интересное чтеніе и способствовать развитію въ дѣтяхъ самостоятельности, творчества, равной любви къ умственному и физическому труду и дѣятельной симпатіи ко всему живому. Въ журналъ помѣщаются: 1) Разсказы, повѣсти и стихотворенія. 2) Географическіе очерки и путешествія. 3) Историческіе очерки и біографіи. 4) Бесѣды по естествознанію и наблюденіямъ природы. 5) Объ изобрѣтеніяхъ и открытіяхъ. 6) Переписка читателей и редакціи. 7) Смѣсь (задачи, игры, шутки и т. д.). Въ числѣ 12 приложений даются руководства о томъ, какъ дѣтямъ самимъ дѣлать интересные для нихъ приборы, машины, какъ дѣлать опыты и наблюденія, какъ рисовать и лѣпить. вообще руководства къ разнымъ занятіямъ, работамъ и играмъ въ комнатахъ и на открытѣмъ воздухѣ и т. д. Въ текстѣ журнала и приложений помѣщается множество иллюстрацій. Подписная плата съ пересылкой въ годъ 4 р., за полгода 2 р. За границу 6 р. Въ Москвѣ безъ доставки на домъ въ годъ 3 р. 50 к., на полгода 1 р. 75 к. Подписка принимается: въ конторѣ редакціи журнала „Маякъ“: Москва, Дѣвичье поле, Трубецкой пер., д. № 8.

НАРОДНЫЙ ЖУРНАЛЪ

Открыта подписка на 1913 годъ на еженедѣльный, иллюстрированный, общедоступный, годъ изд. II издаваемый Т-вомъ „Общественная польза“. Подписная цѣна: 4 руб. въ годъ 2 руб. за полгода съ доставкой и пересылкой. Въ первыхъ номерахъ „Народнаго Журнала“ на 1913 годъ будутъ напечатаны, между прочимъ, новые написанные для „Нар. Жур.“ разсказы: С. Я. Елпатьевскаго, В. Н. Ладыженскаго, А. Свирика, Н. Сурожскаго, Вл. Тана, Е. Н. Чирикова и др. Въ 1913 году подписчики получаютъ: 52 №№ по программѣ: беллетристика, поэзія, наука, культура, религія, русская и иностранная жизнь, народн. образованіе, сельское хозяйство и домоводство, кооперація, родная старина, критика, сатира и юморъ, рисунки и карикатура. 28 №№ приложений и премій. I. Полное собраніе сочиненій Н. Г. Помяловскаго. Желаящіе могутъ замѣнить собр. изобр. соч. Н. В. Гоголя. Лилы, желающія получить и Помяловскаго и Гоголя доплачиваютъ 75 к. II. Хрестоматія по сельскому хозяйству или иллюстрированная исторія искусствъ. Проф. С. Рейнака. Волѣе 600 рис. (12 выпусковъ). (Желаящіе получить и Хрестоматію по сельск. хоз. и Исторію искусствъ доплачиваютъ 1 р. 25 к.). III. Новая поэзія, сборникъ лучшихъ стихотвореній новѣйшихъ поэтовъ. Подъ редакціей В. С. Елпатьевскаго (2 выпуска). IV. 2 обзора новыхъ книгъ и журналовъ. V. 6 стѣнныхъ портретовъ извѣстныхъ русскихъ писателей: 1) Некрасова, 2) Надсона 3) Глѣба Успенскаго, 4) Чехова, 5) Короленко, 6) Горькаго. VI. Народный календарь на 1913 годъ. VII. Огрывный календарь на 1913 г. съ 365 рис. Сверхъ того годовые подписчики получаютъ художественную премію. VIII. Девятый валъ. Роскошная картина въ краскахъ знаменит. художн. Айвазовскаго исполн. въ лучшихъ въ Россіи худож. мастер. Голике и Вильборгъ. Подписка принимается во всѣхъ почт.-тел. учрежденіяхъ Россіи и въ главн. конторѣ „Народнаго Журнала“: Петербургъ, Б. Подъяческая, 39, с. д.

Духовная Бесѣда

Изданіе годъ 5-й. Весьма полезный для семьи, школы, войскъ и народа, религіозно-нравственный журналъ, который будетъ выходить въ 1913 году ежемѣсячно, книжками большого формата, въ 5—6 печатныхъ листовъ каждая, по такой программѣ: 1) Бесѣды на воскресные, праздничные дни и разные случаи изъ жизни христіанина. 2) Живое слово, или сборникъ текстовъ св. писанія, мыслей и изреченій великихъ людей, примѣровъ и назидательныхъ разсказовъ изъ прошлой и современной жизни благочестивыхъ людей. 3) Вѣра, Надежда и Любовь христіанская. 4) За трезвость и противъ пьянства. 5) Назидательное чтеніе воинамъ, инокамъ и заключеннымъ въ темницѣ. 6) Братская помощь, или приходская и общественная жизнь на новыхъ началахъ, при помощи устройствъ братствъ, попечительствъ обществъ трезвости и потребительскихъ товариществъ, пожарныхъ дружинъ, ссудо-сберегательныхъ, мелкаго кредита и т. д. 7) Врачебныя бесѣды и совѣты. 8) Извѣстія и замѣтки. Шесть бесплатныхъ приложений: 1) Календарь-справочникъ на 1913 г. 2) Благовѣстникъ. 3) „Покаянія отверзѣ ми двери“. 4) Азбука добродѣтели. 5) Другъ трезвости. 6) Христолюбивому воинству. Подписная цѣна: въ Россіи 2 р., за границу 3 р. въ годъ. На другіе сроки и наложеннымъ платежомъ журналъ не высылается. Адресъ редакціи: Павлочъ, Кіевской губ.

БИРЖА

Открыта подписка на 1913 годъ (4-й годъ изданія) на еженедѣльный финансовый и биржевой журналъ выходить по воскресеньямъ, съ приложеніемъ отдѣльнаго изданія „Биржевой Ежемѣсячникъ“. Журналъ „Биржа“ является единственнымъ органомъ печати, освѣщающимъ всесторонне и съ возможной точностью всѣ проявленія биржевой жизни страны, и потому необходимъ каждому капиталисту и лицу, оперирующему на биржѣ, а также кредитнымъ учрежденіямъ. Подписная цѣна: на годъ—12 руб., $\frac{1}{2}$ года—7 р., $\frac{1}{4}$ года—4 руб., 1 мѣс.—1 р. 50 к. Отд. №—15 коп. Пробный номеръ высылается за 10-коп. марку. Кредитнымъ и конторамъ безплатно. Комплекты экземпляровъ журнала „Биржевой Ежемѣсячникъ“ продаются за 1910 г. по 6 р., за 1911 г. по 5 р. и за 1912 г. по 4 р. Подписка принимается въ редакціи: С.-Петербургъ, мойка, 12. Редакторъ-Издатель Авг. Ив. Зейдманъ.

Новая Жизнь

Открыта подписка на 1913 год. Самый дешевый из толстых ежемѣсячныхъ журналовъ, до 300 страницъ убористаго шрифта, при участіи лучшихъ литературныхъ силъ. Четвертый годъ изданія. Въ 1913 году будутъ печататься романы: Ан. Крандѣвской, фантастическій романъ Ник. Березина, романы новѣйшихъ англійск., франц. и нѣмецкихъ авторовъ. — 12 книгъ полнаго собранія сочиненій Джэка Лондона, перев. І. А. Маевского. 24 книги въ годъ, что въ общемъ составляетъ за годъ около 380 листовъ печатнаго матеріала. На годъ (съ прилож.) 7 р. 20 коп., на полгода — 4 р. Разср.: 3 р. при подл., 2 р. 20 к. 1 марта и 2 р. 20 к. 1 июля. На 1 годъ (безъ прилож.): 4 р. 90 к. Разср.: 3 р. при подл., 2 р. 1 июля. Подписавш. совмѣстно на "Новый журналъ для всѣхъ" и "Новую Жизнь" платятъ на 1 годъ (съ прилож.) 9 руб. Разср.: 4 р. при подл., 3 р. — 1 марта и 2 р. 20 к. — 1 июля. На 1 годъ (безъ прилож.) — 6 р. 60 к. Разср.: 3 р. — при подл., 2 р. — 1 марта и 2 р. — 1 июля. Адресъ: С.-Петербургъ, Владимірскій пр., 19.

40 КНИГЪ "БОРНИКА НИВЫ" 40 КНИГЪ

СОДЕРЖАТЬ

ЧЕТЫРЕ ПОЛНЫХЪ СОБРАНІЯ СОЧИНЕНІЙ

(стояція въ отд. продажъ свыше 35 р. безъ перес.),
которые подл. получаютъ полностью въ теченіе одного 1913 г.:

ПОЛНОЕ СОБРАНІЕ СОЧИНЕНІЙ В. И. ТЮТЧЕВА.

Младшій сверстникъ и ученикъ Пушкина, старшій товарищъ и учитель поэтовъ послѣ-пушкинскаго періода, Тютчевъ внесъ въ поэзію то стихійное начало, которое отличало его душу. "Тютчевъ", — говорятъ Тургеневъ: — стоитъ рѣшительно выше всѣхъ своихъ собратьевъ до Аполлону. Онъ — одинъ изъ самыхъ замѣчательныхъ русскихъ поэтовъ, на немъ одномъ лежатъ печать той великой эпохи, къ которой онъ принадлежалъ и которая такъ ярко и сильно выразилась въ Пушкина. Человекъ тончайшаго чутка — Тургеневъ находилъ въ стихахъ Тютчева почти пушкинскую красоту оборота.

ПОЛНОЕ СОБРАНІЕ СОЧИНЕНІЙ ЛЕОНИДА АНДРЕЕВА.

Андреевъ — сынъ своего вѣка, много пережившій, способный глубоко задумываться и не находящій покоя, пока не придетъ отвѣтъ на измучивающіе его "проклятые" вопросы. По всей линіи житейскихъ вопросовъ — религіозныхъ, политическихъ, общественныхъ, промелькнувъ Андреевъ и каждый вопросъ измучилъ его, наполнивъ противорѣчіями, поразилъ тою своею стороной, мимо которой иные проходятъ съ равнодушнымъ вѣдомъ.

ПОЛНОЕ СОБРАНІЕ СОЧИНЕНІЙ В. ВЕРЕСАЕВА.

Широкая извѣстность пришла къ этому писателю съ момента напечатанія его знаменитыхъ "Записокъ врача". Въ современной беллетристикѣ Вересаевъ является писателемъ русской инстинктивной, той, что не ушла съ головою въ провинціальную тину, но еще растетъ къ лучшей жизни. Длинная вереница мужскихъ и женскихъ образовъ, мѣтающихъ объ идейной работѣ, благородно идущихъ въ рукопашный бой съ посланцами и мракѣбами, трогаютъ черезъ главныя его повѣсти: "Безъ дороги", "Повѣтріе", "На поворотѣ" и "Къ жизни".

ПОЛНОЕ СОБРАНІЕ СОЧИНЕНІЙ МОЛЬЕРА.

Комедіи Мольера — неистощимый родникъ смѣха на праздничномъ и пугающемъ, но мѣтко-сатирическомъ, исполненномъ глубокою психологическою правдою, поучающаго глупцовъ и сбивающаго съ пьедестала интригмановъ и пороковъ. Вся литературная сокровищница Мольера — огненный протестъ смѣлаго человека, слареннаго великимъ запасомъ честности и заравно смысла рѣшительно противъ всѣхъ общественныхъ и личныхъ пороковъ.

НИВА
ОТКРЫТА ПОДПИСКА НА 1913 Г.
(44-й годъ изданія).
Еженедѣльный иллюстриров. журналъ со многими приложеніями.

Подписчики "НИВЫ" получаютъ въ теченіе 1913 года:

52 №№ еженедѣльн. художеств. литер. журн. "НИВА": романы, повѣсти и рассказы, критик., и популярно-науч. очерки, биографіи, обзоръ дѣятельности Госуд. Думы и рисунки, политич. обзоръ; рис. въ краск., снимки съ картинъ, рисунки, фотозолоты и иллюстраціи соврем. событий. Рядъ очерковъ и рисунковъ будетъ посвященъ 300-лѣтію Дома Романовыхъ.

52 КНИГИ (при каждомъ № "НИВЫ" по одной книгѣ), отпечатанныя компактными, четкимъ шрифтомъ, въ составѣ которыхъ войдетъ:

40 КНИГЪ "НИВЫ" (полныя собранія сочиненій: Тютчева, Андреева, Вересаева и Мольера).

12 ЛЕГКО ПОНЯТИМЫХЪ И ВЫПУСКАЕМЫХЪ ВЪ ПОЧТОВЫМЪ ЯЩИКѢ.

12 ЛИСТОВЪ: до 300 рукодѣльныхъ и вышивальныхъ работъ и для выжиганія и до 300 чертковой вышивки.

1 ОТРЫВНОЙ (ежемѣсячный) КАЛЕНДАРЬ на 1913 г.

ПОДПИСНАЯ ЦѢНА "НИВЫ" со всеми прилож. на годъ:
въ С.-Петербургѣ: 6 р. 50 к. въ перес. по 8 р. 50 к.
Безъ доставки: 1) въ Москвѣ, въ конторѣ 8 р. 50 к.
Н. Печковской — 7 р. 25 к.; 2) въ Одессѣ, въ конторѣ 7 р. 50 к.; 3) въ границу — 12 р. 50 к.
ДОПУСКАЕТСЯ РАЗСРОЧКА ПЛАТЕЖА въ 2, 3 и 4 р. Иллюстрированное объявленіе о подл. высылается бесплатно.
Адресъ: С.-Петербургъ, въ контору журн. "НИВА", ул. Гоголя, 22.

Современный Мир

Открыта подписка на 1913 годъ на ежемѣсячный литературный, научный и политический журналъ. 23 годъ изданія. Журналъ

ставитъ своей задачей освѣщеніе современной жизни съ точки зрѣнія политическаго и социальнаго демократизма. Наряду съ вопросами общественной и политической жизни, журналъ уделяетъ серьезное вниманіе вопросамъ литературы, искусства, исторіи естествознанія. На 1913 годъ, въ числѣ другихъ, намѣчены къ печати: I. Въ отдѣлѣ беллетристики: „Онъ“, рассказъ Леонида Андреева; „Марина и Петро“, рассказъ Д. Айзмана; рассказъ Ив. Бунина; „Вслѣдъ разбойникамъ“ (Изъ впечатлѣній адвоката) Влад. Беренштама; „Диспутъ“, рассказъ А. Добронравова; „Слова“, рассказъ Марка Криничкаго; „Дома“, очерки Вл. Ладженскаго; „Преосвященный Лаврентій“, рассказъ Г. Младова; „На развалинахъ“, повѣсть В. Муйжеля; „Неровень часть“, рассказъ Н. Матвѣева; „На морѣ“, рассказъ Н. Морева; „Продавецъ звѣздъ“, рассказъ М. Моравской; рассказъ Н. Никандрова; „Передъ свѣтомъ“, рассказъ Н. Олигера; „Вѣчная Ева“, рассказъ С. Патрашкина; „Исповѣдь рабочаго“, Ив. Рогаткина; „Очерки изъ жизни Тарновщины“, А. Соловьева-Семикина; „Странный случай“, Вѣра, Надежда, Любовь“, изъ романа „Красота“, С. Сергѣя-Ценскаго; „Мельница“, рассказъ И. Сургучева; рассказъ В. Стрѣшевскаго; „Сигналъ“, рассказъ В. Табурина; „Его глаза“, повѣсть А. Федорова; „Волчій перекалъ“, рассказъ Ив. Шмелева и др. Въ этомъ же отдѣлѣ „Совр. Миръ“ даетъ своимъ читателямъ выходящіе новѣйшія произведенія иностранной художественной литературы. II. Въ отдѣлѣ публицистическихъ и научныхъ статей: „Послѣдняя ступень въ эволюціи капитализма“, проф. М. Бернацкаго; „Александръ и Наполеонъ въ сектантской литературѣ“, „Среди сектантовъ“, Вл. Бончъ-Бруевича; „Большой поэтъ маленькаго поколѣнія“ (А. Шницлеръ), П. Звѣздича; „Изъ рабочей жизни въ Европѣ“, очерки А. Коллонтай; „Творчество еврейскихъ писателей“, В. Львова-Рогачевскаго; „Славянофильство и западничество“, Философскіе взгляды А. Хомякова, Г. Плеханова; „А. Герценъ и К. Марксъ“ (по неопубликованнымъ матеріаламъ), Н. Рязанова; „Возрожденіе монархическаго движенія“, Ю. Стеклова; „Искусство народное и искусство для народа“, Я. Тугендхольда; „Мода“, „Современный спортъ“, Г. Цыперовича и мн. друг. Въ числѣ историческихъ матеріаловъ по литературѣ и общественному движенію на 1913 годъ намѣчены: „Письма К. Маркса и Энгельса“. Кромѣ того, редакціей „Современнаго Мира“ приобретена отъ „Общества Толстовскаго Музея“ съ правомъ исключительнаго печатанія въ теченіе 1913 года неизданная переписка Л. Н. ТОЛСТОГО съ Н. Н. Стаховымъ, подъ редакціей, со вступительной статьей и примѣчаніями Б. Л. Модзалевскаго, „Переписка“ будетъ печататься въ „Современномъ Мирѣ“, сверхъ обычнаго журнальнаго матеріала, въ концѣ каждой книги. — Постоянные отдѣлы: Историко-литературныя и критическія статьи: Вл. Крихфельдъ (Литературные отклики) и В. Львовъ-Рогачевскій; политическое обозрѣніе: Ник. Юрданскій; на родинѣ: Вл. Вольскій; общественный фельетонъ: І. Ларскій, Д. Заславскій и Демьянъ Бѣдный; за рубежомъ (Иностранное обозрѣніе): К. Вейдемюллеръ; Научное обозрѣніе: І. Лукашевичъ; корреспонденціи изъ за-границы: В. Антоновъ, Ѳ. Капелюшъ, В. Майскій, Spectator, Н. Тасинъ; письма изъ провинціи; искусство. Статьи по исторіи искусства и критическая оцѣнка современныхъ явленій въ области искусства: Ѳ. Батышковъ, А. Левинсонъ, Я. Тугендхольдъ и др. Библиографія. Обзоры новѣйшей литературы по отдѣльнымъ отраслямъ знанія и отзывы о новыхъ книгахъ. Условія подписки: на годъ 9 р., на полгода 4 р. 50 коп., на треть года 3 р., на 1 мѣсяцъ (для иног.) 75 коп. За границу на годъ 12 р., на полгода 6 р. Безъ доставки въ Спб. 8 р., на полгода 4 р. Подписка принимается: въ Главной конторѣ: С.-Петербургъ, Надеждинская, 33.

Бюллетени Литературы и Жизни

жизни страны. Журналъ печатаетъ только то, что имѣетъ длительный интересъ, интересъ, такъ сказать, вѣчности, что раскрываетъ жизнь въ ея основѣ, что углубляетъ душу читателя и расширяетъ его умственный кругозоръ. Библиогр. отдѣлъ представленъ въ такомъ исчерпывающемъ видѣ, какъ ни въ одномъ изъ существующихъ журн. Библиографія, какъ она ведется въ „Бюллт.“, необходима для самаго широкаго круга читателей. О такомъ типѣ изданія мечтали Г. Успенскій (см. „Русск. Бог.“, 1912 г., III кн. „Изъ переписки Успенскаго“) и Ѳ. Достоевскій (см. бесѣду Дроздовой съ Шатовымъ въ „Бѣсахъ“). За истекшій годъ въ журн. напечатано 350 статей и около 1,000 отзывовъ о кн., данъ перечень 2,500 новыхъ кн. и приведено содерж. 40 журн. за весь годъ. **Отзывы печати:** „Утро Россіи“: „Журн. заслуживаетъ особаго вниманія, какъ період. органъ дѣйствительно, новаго типа, потребность въ которомъ ощущалась давно. Въ журн. сообщается все наиболѣе интересное, что дано текущей печатью“. „Русск. Вѣдом.“: „Бюллетени“ довольно хорошо справляются со своею задачею. Они знакомятъ болѣе или менѣе обстоятельно съ выдающимися явленіями современной жизни. „Русск. Сл.“: Въ журн. запечатлѣна вся литературная жизнь года“. Ему также „нельзя отказать въ значеніи хорошаго справочника, пользование котор. облегчается соотвѣств. указателями“. „Совр. Сл.“: „Бюллт.“ переплетены теперь въ два изящныхъ тома и представляютъ собой обзоръ минувшаго года въ литератур.-художеств. и идейномъ отношеніи... Задача журн. имѣетъ несомнѣнно культурное значеніе“. Проспектъ по требованію высылается бесплатно. Подписная цѣна: на годъ—3 р. за 24 книги. Разсрочка: 1 р.—при подп., 1 р.—къ 1-му янв., 1 р.—къ 1-му мая. Для сельск. учит. на годъ—2 р. 50 коп. Подписной годъ начинается съ 1-го сентября. Можно подписываться съ 1-го числа кажд. мѣс. Подписка принимается во всѣхъ книжн. магаз. и почт. учрежд. Контора и ред.: Москва, Хлѣбный, д. 1.

Открыта подписка на 1912—13 г. (4-й г. изд.), двухнедѣльный журналъ новаго типа. Задача журнала—всесторонне отражать картину идейной, духовной

Живое Слово

журнала „Живое слово“; 20 книг произведений Л. Н. Толстого; 6 книг Джэка Лондона; 1 художественный портрет Л. Н. Толстого; 1 стѣнной календарь. Подписная цѣна: на годъ — 5 руб., на полгода — 3 руб. Адресъ: Москва, Леонтьевскій, 26.

ЕСЛИ ВЫ ЗА НЕБОЛЬШІЯ ДЕНЬГИ ХОТИТЕ ИМѢТЬ

для себя или Вашихъ дѣтей много хорошихъ книгъ, дающихъ возможность пополнять образование и способствовать саморазвитію, знакомящихъ со всеми новинками науки, литературы и современной цивилизации, дающихъ серьезныя и полезныя на практикѣ свѣдѣнія; если Вы хотите знать все, чѣмъ интересуется міръ, правду о русской жизни и политикѣ, то выпишите извѣстный, всегда выполняющій свои обязательства (издается одиннадцатый годъ) журналъ

8 р. перес. 9 р. въ годъ съ перес.

Въ 1913 году подписчики „Вѣстн. Зн.“ получаютъ:

52 №№

еженед. иллюстр. газеты-журнала

недѣля

(Редакторъ-издатель В. В. БИТНЕРЪ)

Извѣстникъ Знанія

12 книгъ „Вѣстн. Знанія“

наша, въ общедоступной формѣ знакомящая съ прогрессомъ человѣчества.

Отдѣлы:

естественно-научный, историко-географическій, социально-экономическій, философскій, математическій, психологическій, педагогическій, литературно-художественный (съ отдѣльными цвѣтными картинками), критическій, сельско-хозяйственный, новыхъ изобретѣй, юридическій, медицинскій, познанія Россіи, популярно-научный, одинаково интересныя взрослымъ и дѣтямъ старшаго возраста. Сотрудники журнала и приложений—профессора и извѣстные литераторы—дѣлають „Вѣстникъ Знанія“ единственнымъ действительно научнымъ, но популярнымъ журналомъ.

Въ приложеніяхъ

„Десять лѣтъ культурной работы“. Альбомъ портретовъ и картинъ, виды и проч. съ описан. (Это приложеніе получать только подписавшіе не позже января).
Иллюстрир. исторія украинъ, проф. Грушевскаго, въ 4 выпускахъ.
Лекціи по естествознанію и философіи, проф. Геккеля.

ОБЩЕСТВЕННО-ЭКОНОМИЧЕСКІЕ ИДЕАЛЫ НАШЕГО ВРЕМЕНИ, проф. М. И. Туганъ - Барановскаго.

ГИГИЕНА ДУХА. Физиологія мозга. Гигиена ребенка, мужчины, женщины. Половой вопросъ и проч., проф. Клестова съ дополненіями проф. Фореля, въ 2 вып.

ЭКСПЕРИМЕНТАЛЬНАЯ ФИЗИКА, проф. Бернштейна.
ПСИХОЛОГІЯ И УЧИТЕЛЬ, д-ра Мюнстерберга или др.
СОЧИНЕНІЯ ЛОПЕ-ДЕ-ВЕГА: „Дорога“, „Любовь и честь“.
КАВКАЗСКІЙ ЛИТЕРАТУРНЫЙ АЛЬМАНАХЪ.
ЛАТВИЙСКІЙ ЛИТЕРАТУРНЫЙ АЛЬМАНАХЪ.

Сверхъ того, подписчики, въ зависимости отъ избраннаго ими абонементъ (при подпискѣ указывать № абонементъ), получаютъ слѣдующія капитальныя сочиненія:

1-й абонементъ: 12 выпускъ иллюстрированной биографической библиотекы

ВЕЛИКІЕ ЛЮДИ,

жизнеописанія знамен. людей всѣхъ временъ и народовъ со статьями по экономикѣ, политикѣ и пр. проф. М. Ковалевскаго, проф. Туганъ-Барановскаго и др. Много рисунковъ и отдѣльных цвѣтныхъ картинъ.

Сочиненія Ч. ДАРВИНА:

Кругосвѣтное путешествіе на кораблѣ Бигль. Въ 4 выпускахъ, съ рисунками.

3-й абонементъ: въ 16 выпускахъ

КНИГА ПРИРОДЫ

и ЧЕЛОВѢЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ.

Совлнн. трудъ въ 9 част.: ч. I и II. Пространство и время, бар. Шейеръ-Лерхенфельда; ч. III. Мелница жизни, проф. Оствальда; ч. IV. Колебелъ жизни, проф. Шенхена; ч. V. Обитаемые міры, проф. Мейера; ч. VI—IX. Психологическ. эволюція человѣчества, проф. Вундта. Роскошн. изд., около 600 рис. и 60 отд. картинъ и хромотипій. (Въ книжн. магаз. должно стоить 15 руб.).

5-й абонементъ: въ 16 выпускахъ

ИСТОРИЯ РЕЛИГІЙ,

съ древнѣйш. временъ до нашихъ дней, проф. Шантепье-де-ля-Сосей. Роскошное изданіе, около 600 рис. и 60 отдѣльных картинъ и хромотипій. (2 большихъ тома).

ПОДПИСНАЯ ЦѢНА на „Вѣстн. Зн.“ съ газетою „Недѣля“ и всеми прилож. (необходимо точно указывать, какой абонементъ) въ годъ 8 р., съ перес. 9 р., за гран. (черезъ загранич. почтамы) 12 р. Разсрочка: при подп. 3 р. 10 марта, 10 июня, 10 августа—по 2 р. ПОДРОБНОЕ ОБЪЯВЛЕНІЕ БЕЗПЛАТНО.

2-й абонементъ: въ 16 выпускахъ

МИРОВАЯ ЛИТЕРАТУРА,

соч. д-ра К. БУССЕ.

Литература китайцевъ, японцевъ, египтянъ, индусовъ, персовъ, евреевъ, арабовъ, грековъ, римлянъ, кельтовъ, германцевъ, возрожденія Италіи, Англіи, Франціи, Испаніи и др. Литература славянъ: чеховъ, поляковъ, русскихъ, болгаръ и др. Роскошное изданіе со многими рисунк. и около 60 отдѣльныхъ картинъ и хромотипій.

4-й абонементъ: 12 выпусковъ

СВОДЪ ЗАКОНОВЪ.

4 вып. ПРАКТИЧЕСКОЙ ЭНЦИКЛОПЕДІИ (руководство по ремесламъ, хозяйству, домоводству, полезные рецепты и проч.). Въ 1913 г. въ этомъ изданіи будетъ дана книга

ПРАВА РУССКАГО ГРАЖДАНІНА, какъ ихъ опредѣлять, какъ ихъ осуществлять, какъ ихъ отстаивать. Съ общаго прошен. и пр. Сост. прис. пов. П. А. Брюнелли.

ПРЕМІЯ:

Вносящіе всѣ деньги до января имѣють право на премію книгами на 2 руб. (по особому каталогу), уплачивая лишь за пересылку. Каждый подписчикъ, доплачивая 4 р. 50 к. (за гран. 6 р.) можетъ получить сочиненія, входящія въ любой изъ абонементовъ, сверхъ того, который онъ выбралъ.

Адресъ: С.-Петербургъ, Невскій пр., 40, Контора „ВѢСТНИКА ЗНАНІЯ“

Приймається передплата на 1913 рік

(РІК ВИДАННЯ ПЯТИЙ).

4 руб. на рік
і
2 р. 50 к. піврічно.

літературно-критичний, громадський український місячник

Завданням журналу „Українська Хата“ є — по можливості повне освітлювання процесу ідейного, духового життя України, беручи його під розвагу національності. Література, як головний виразник його, розкриваючи се життя в його оснрві, займе перше і найповажніше місце на сторінках журналу. „Українська Хата“ обслуговуючи інтереси української інтелігенції, буде відкликатися на всі важливіші громадські події українського і світового життя, а також на розвій мистецтва в різних його проявах.

Журнал „Українська Хата“ буде мати відділи: а) художньо-літературний (поезії, нарисы, малюнки, оповідання, новели, повісти, романи, драми і т. и. оригінальні і перекладні); б) критичний (критичні статті, літературні огляди, характеристики письменників); в) науковий (теорія, історія і філософія літератури, психологія творчости та ин.); г) публіцистичний (статті, в котрих обговорюватимуться різні події українського і світового життя); д) мистецький (статті про музику, театр, малярство, архитектуру та инше) і е) широко поставлена бібліографія.

Крім того з 1913 року при журналі „Українська Хата“ вводяться слідуєчі нові відділи: а) Журнал журналів. З маси друкованого в українській пресі буде вибиратись все, що найбільше цікавого для інтелігентного читача, таким чином наш журнал поставить його в курсі біжучих літературних і громадських справ; б) Літературна хроніка буде занотовувати всі новини українських видань.

Виходитиме журнал в кінці кожного місяця чепурними, розміром не менше 64 сторінок набору, міцно зброшюрованими книжками в стильові обгортці.

Працюють в журналі кращі сили. До сеї пори містили свої твори:

О. Авратинський, Христя Алчевська, Юр. Будяк, Ганна Барвінок, Л. Будаї, П. Богацький, В. Винниченко, М. Вороний, В. Грицинський, А. Діброва, М. Євшан, Ол. Журлива, Михайло Жук, Г. Журба, П. Карманський, Н. Кибальчич, Гр. Коваленко, Ольга Кобилянська, І. Концї, М. Коваленко, Богдан Лепкий, Іван Липа, Іван Личко, Я. Мамонтов, Майорський, Ол. Неприцький-Грановський, О. Олесь, М. Підгірянка, Л. Пахаревський, С. Просвітянин, О. Плюш, С. Павленко, С. Русова, Одарка Романович, М. Рильський, В. Самійленко, М. Сріблянський, Юр. Сірий, Евг. Стебновський, Я. Стоколос, С. Твердохліб, В. Тарноградський, Ан. Товкачевський, М. Філянський, Гнат Хоткевич, А. Худоба, М. Чернявський, Гр. Чуприяка, М. Шаповал, Гордій Юрич, Михайло Яцків і багато инш.

Передплата річна на „УКРАЇНСЬКУ ХАТУ“ 4 руб. (за кордон 12 корон),
півроку 2 руб. 50 коп., окрема книжка 35 коп. (з перес. 40 коп.).

(див. на друг. боці).

Хто прише цілорічну передплату до 15-го лютого 1913 р
той одержить два останні додатки: Юліуш Словаць-
кий — «БАТЬКО ЗАЧУМЛЕНИХ», поема в перекладі Сидора
Твердохліба та великий юбілейний портрет
ІВАНА ФРАНКА.

Передплата на журнал з додатками і окремо приймається:

В головній конторі редакції журналу — Київ, Ділова, 4;
в „Українській Книгарні“ — Безаківська, 8;
в книгарні „Л.-Н. Вістника“ — В.-Володимірська, 28;
в крамниці „Час“ — В.-Володимірська, 53;
в Харькові: „Українська Книгарня“ — Петровський проул. 18.

Добувати книжки журналу без додатку можна в крім вище згадан-
них книгарнях ще:

в Петербурзі: Васіл. Острів 3 лінія, 24;
в Полтаві: книг. Г. Маркевича, Бульвар Котляревського та „Українська
Книгарня“, Петровська пл.;
в Катеринославі: книг. Є. Лозинської, Проспект, д. Вебера;
в Кам.-Подільську: Т-во „Просвіта“;
в Одесі: книжн. маг. „Труд“, Дерібасовська, 25; книг. „Діло“,
Преображенська, 11 —
та по всіх кращих книгарнях г. Києва.

За кордоном: Львів, „Книгарня Наук. Т-ва ім. Шевченка“, Ринок, ч. 10;
в Станіславові: в „Народнім Базарі“;
в Чернівцях: Равх і Лебединський, Ратушева, 4, Пасаж „Бек“.

Комплекти „Української Хати“ за минулі роки (1910, 1911, 1912) продаються
в конторі журналу по 4 карб. кожний з пересилкою.

Книгарні за продаж книжок журналу мають 30 % опусту.

Пробний № висилається тільки за три 7-коп. марки.

Адреса контори і редакції журналу: Київ, Ділова, 4.

Редактор-видавець *Павло Богацький.*

ЦІНА 35 КОП. З пересилкою 40 коп.

Друкарня Акц. Т-ва „Петро Барський у Києві“, Хрещатик 40.

17870

Українська хата

Лютий

Київ — 1913

Зміст:

Гр. Чупринка. Наші теми	81
Ол. Неприцький-Грановський. В Авратинських горах	82
Хв. Новицький. Поезія	„
Н. Романович. Акорди	83
М. Коваленко. В душі на дні	84
Павло Богацький. Фрагмент	85
Галина Журба. Гістерія (новела)	90
М. Сріблянський. Літературна хвиля	101
Ол. Авратинський. Естетика в житті україн. громадянства	111
А. Товкачевський. Приятелі і вороги народу	120
М. Сріблянський. З громадського життя	132
Журнал журналів	139
Бібліографія	141
Літературна хроніка	144

При цім № передплатникам, котрі надіслали цілорічну передплату до 15 лютого розсилається другий додаток: Юліюш Словацкі—„Батько зачумлених“.

Хто не одержить книжки, то мусить заявити про се у контору редакції не пізніше одного місяця.

При зміні адреси просимо зазначати свою стару адресу і надсилати 30 коп. марками. Листуватися редакція і контора буде тільки при оплаті листів завчасу.

Приймається передплата на 1913 рік.

(див. перегостання сторінку).

НАШІ ТЕМИ.

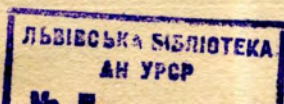
Шепотіння, колихання
Білоквітнучих дерев,
Хуги-вітру завивання,
Моря буряного рев,
Сяйво сонця, запах квіт,
Рідних луків колорит —
Наші теми.

Як приємно розгорнутись,
Щирим серцем стріпонутись,
Одкаснутись од законів,
Од умовин, од шаблонів
І картини рідні злить в світові поеми.

Душ самотних хвилювання,
Гибіль світлих, чистих дум,
Сліз і крові розливання,
Гострий біль, сердешний сум,
Крик одчаю, стиски мук,
Кожен вимучений звук —
Наші болі.

Як приємно разом стати,
Муки-болі розігнати
Дружно раттю наступною,
Духом, силою міцною
Світлі радощі розлить в кращій долі.

Гр. Чупринка.

В АВРАТИНСЬКИХ ГОРАХ.

Стою на горі, на високій скелі —
Навкола хвилює барвистеє море...
Як чудно узори сплелися в гиллі,
В тремтінні як шпарко щось листе говоре...

А з кручі далеко сягає мій зір!
Верхи за верхами збігають в долину...
Десь глухо ка-гикнув малесенький звір —
Той викрик нагадує хвору дитину.

Ось громом розбитая сосна стоїть,
Широко розправивши руки старечі —
Я слухаю скорбні пригоди століть
Її панування... Прекрасні то речі!..

За гаєм прослались кольори ланів,
Село притулилось, синіють ген ріки...
Десь шишка упала... тут птах пролетів...
Під небом чатує на здобич шуліка.

А листе вичікує смерть вже свою
І псальми прощальні в повітрі зітхає...
Як тяжко вп'ялись вони в душу мою!..
...А вітер верхами шумить, позіхає...

Ол. Неприцький-Грановський.

* * *

Глянь, — в далині над ланами просторими
Небо золотиться ясними зорями, —
Дух мій в кайдани журбою закований
В гімни дзвінки перетворює стогони.

Небо у зорях горить переливами:
Взяв таки гору над хмарами сивими
Вітер буйнесенький, брат мій улюблений...
Знову найшов я надії розгублені...

хв. новицький.

А К О Р Д И.

Як ніжна квіточка підтята морозом...

Се він, мій Лесь, який раптом перестав дихати й якого однесли з його затишного теплого куточка на сніговий простір, на поталу вітрам та морозу.

Моя дитина...

Щось там таке маленьке зайве в горлі — і життя з дитини відлетіло. Так, життя відлетіло і нема життя. Життя нема...

Там, де вітри літають-завивають в холоднім, не зігрітім ні одним диханням повітрі, серед снігів блукаю я — все коло того малесенького клаптика землі, яка закрила мого Лесь. Давно блукаю, і не хочеться йти до дому, в теплі кімнати, до огню, до захисту. Не хочеться — бо життя там нема.

Прихожу туди, прохожу по кімнатах — тихо. Ах, тут не може бути тихо, ні! Се помилка, се так на хвилинку затихло. Зараз затупотять ніжки, міцний крик залунає, заворушиться все в хаті, ціла хата оживе... Зараз... Ось і кінь стоїть піднявши вуха і надслухає в сподіванню свого хазяїна. Де ж ти, Лесь? Де заховався?

Виходь, мій шумливий хлопчисько; я вже не тікатиму од твого гомону до свого самотнього тихого кабінету, не замикатиму дверей своїх, щоб твій дзвоник-голосок не заважав моїм „вченим“ заняттям. І мама твоя не хапатиметься за голову і не казатиме з легким докором — „Лесь“, коли ти вихором пролетиш по всіх кімнатах.

Мама твоя...

Вона сидить в своїй кімнаті і не виходить. Нащо їй виходити?

Вона чекає...

І ти тут десь, тільки заховавсь на хвилинку. Ти тут... Нащо ж би кінь твій тут стояв, і сурма лежала і малюнки твої на стінах висіли, чистеньке й блискуче все твоє господарство?

Сутінки оповивають маленьку кімнатку. Ледве біліє подушка на ліжку.

Може там Лесь спить? Може він трошечки хорий? Переспить і встане жвавий, веселий. Я почекаю, я скільки вгодно чекатиму. А він встане, підведеться з ліжка, скочить мені на коліна, з усієї своєї сили обхопить за шию... Маленьке, жваве, рухливе мов живе срібло... тепленьке, живе— кров од крові, плоть од плоти моєї. Оченята сині блискучі, шовкові золоті кучері...

Скочить з ліжка, забігає по хаті і життє, життє настане в ній. А я не тікатиму до свого кабінету, не шукатиму затишку і спокою... Я сидітиму в сій кімнаті серед гомону й сміху, в хвилях згуків життє. Голосок дзвенітиме, ніжки, маленькі дитячі ніжки тупотітимуть.

Ніжки... маленькі ніжки...

Н. Романович.

* * *

В душі на дні
В глухій труні
Убрані срібними вінками
Лежать без крил мої пісні,
Извившись чорними клубками.
Лежать вони,
Закуті в сні,
В огні печалі мовчки тліють,
Про вбитий цвіт
Юнацьких літ, —
Про щось прекрасне вічне мріють.
Як щось ясне
В труну зирне,
Вони прокинуться, — заб'ються...
Тоді вони
На світ з труни
Химерно зміями пов'ються.

М. КОВАЛЕНКО.

ФРАГМЕНТ.

— „Щастя, або привід щастя —
чи не все одно“...

Було шумно, та не було весело... Була напівтьма, китайські кольорові фонарики, м'ягка мебіль, та не було затишного милого куточка... Були солодощі і фрукти на столах, та не було тихої сердешної мови, молодого, щирого сміху чуть... Було досить таки скучно... Похожали з усмішкою, щоби заховати позіхання, похожали підстрибуючи і поважно, але всі без мети, без цікавості — тинялись по хаті.

Я прийшов багато пізніше од других... Прийшов і одразу повіяло на мене холодом і непривітністю. Почувалось завчасу, що вона забула залишити для мене місце тихе й певне в своїй пам'яті, в своїм серці; що без великої втрати і жалощів для неї я міг би, неважучись, порушити надіслане мені ще вчора: „неодмінно приходьте“...

Але... я залишився. А залишившись, наче заразився загальним настроєм і згубив мету свого приходу, забув рацію своєї присутності тут... На хвилюку я злився в одне з цим гуртом чужих мені істот, злився до згуби думки і чуття свого. Але на хвилюку, поки, як всі, шукав можливості зостановити на собі її цілковиту увагу... хоча її заблуджений погляд...

Дарма!.. і гірко було, що все обіцяне мені моєю доброю фантазією так завзято не здійснилося. Боляче, бо квапився я сюди ов'яний тихсю мрією і надією, що попаду в царство радості, що зп'янію я тут от зухвало-сміливих поглядів, що згорю од несподівано-одвертих слів... а не знайшов я тут ані вінків з хмілью на головах їх, ані фарби виноградного соку на лицах їх. Ні молодості, ані молодих веселощів...

Та все таки я не жалкував, що прийшов сюди... О, ні... я знав, що життя занадто дорого продає кожную крихітку знання, а я так болів тим бажанням знати, так хотів збагатити хоча дрібничкою його... Так, але бажав я знати те,

про що не треба чути слів, що, як аромат квітів, є не роздільне з нею, що буде моїм, коли доля призначила мені його.

Вона, говорять, була вщерть милою і уважною хозяйкою... Вгощала, забавляла всіх...

— Таак?..

— А зараз втомилася, бідолашна...

— О, звичайно, звичайно...

Одного тільки шкода — інші мали право й можливість і втому її використать, наче солодку втіху, наче прохолоду й нігу пінного бокалу шампанського, що грає й п'янить, а я...

Але я не претендую... і каюсь, що осмілювся зробити подібне щось хоча в моїх грішних, неповздержливих думках, може навіть в своїх найглибших тайниках серця... Ні, я був спокійний і... задоволений навіть... Задоволений тим, що моя доля зостанеться незмінною і незалежною од подій цього вечора, які б вони не були...

І став я оддалеки неї. Зовсім далеко, в протилежнім кутку кімнати біля будуарного столика її... Силкувався прийняти покійно-байдужий вираз, щоби часами хто не зрозумів мене... навіть гордо і з викликом держав голову, а ціла постать, безперечно, прийняла легку, свободну й мальовничу позу — так стоять тільки філософично-байдужі до цілого світу чорногузи на болоті... Стояв і я з задумою на лиці, але не з сумом, а з веселою і глибоко-байдужою думкою в очах та дивився навкруги себе... На фонарики, на шпалери і гардіни... на сонні обличчя панночок і вялі губи панничів, що забавляли їх своїми оповіданнями. А думав я про те, чи багато зосталось ще гасу в лямпочці фонарика і чи надовго ще вистане його, щоби осяявати цю нудну і убійче-яскраву карікатуру молодих веселощів. І ще щось, і ще щось, але то все дурниці... А вони сиділи і гомоніли, інколи балачку перервуть блідим, нещирим сміхом і знову те саме... Довго... довгенько таки я так стояв, як несподівано підійшла вона з лівого боку...

— Хто вона?..

— Ну що за зайве запитання!.. Звичайно вона, хозяйка... Воля ж їй підійти і з правого, і з лівого боку, навіть з-заду... і чи питати їй про те, щоби то було сподіване?

Так оце вона підійшла, а я, признаюся, трохи захолов од радости — моя далека і таємна надія, що щастє мене не мине, що його завжди треба заслужити у того, хто тим порядкує, вже оце зараз сповниться прилюдно і для всіх несподівано. Я наслухав, здавалось, цілим своїм еством наслухав до кожного руху її і коли б вона тільки хотіла чути і розуміти, то вчула би дивний хор, що співав їй пісню хвалебну, а хор той склався з усіх пор мого тіла, котрі прагли тільки одного: прославлять її і цілувать край одежі у неї...

Але підійшла вона власне до будуарного столика. Витягла скриньку його, взяла там коробочку з фляконом духів... Я не підглядав за нею... о, ні!.. вона робила се все одверто, на очах у всіх, а я мовчав і все наслухав. Вже чорна злість і туга починали вялить мое росквітле серце, вже мої надії, як найкращі квіти, котрих так доглядав я і пестив, гинули під задушливим вітром її байдужости... А вона відкрила коробочку з фляконом, одкрила і флякон з духами і тоді в маленьку пригоршню своєї руки налила ароматної водиці... освіжила своє чоло й лице, наче гарний поранок — свої квіти і трави, підійшла до подруги і їй ніжним приторком долоні своєї освіжила чоло і зухвало-одважне декольте, котре так палило погляди багатьох... А потом... вернулась до столика і тоді сміло, не питаючись нікого, налила ще в жменю духів і своєю пустуючою завжди рукою погладила лацкани могого смокінга...

Оце і все здавалось би, бо вона зараз пішла до заставленого гурту і наче втонула там, бо не бачив я її до хвилики, аж коли вже насмівився підійти до неї і сказати їй своє: bon poі!.. А сталось це дуже швидко, бо чи миг я так мило і несподівано відзначений її увагою, котра важилась тільки на терезах щастя і ціни котрій скласти не сила було, чи миг я такий щасливець сидіти тут зо всіма отими пігмєями, котрі, хто знає, нащо і живуть на світі... Я наважився вже йти відсіля, йти під широкий простір небесного склепу, бо тут було мені тісно з моїм неосяжним щастєм... Йти, бо там на волі воно свобідно розпросториться, і заповне собою цілий світ... Йти...

Я підійшов попрощатись. А вона сиділа між ними, отими нікчемними створіннями і милостиво роздала на обидва боки їм руки свої. А вони впилися у її тонкі пальці і тим були задоволені — і здалась тоді вона мені велетнем Гулівером в краю карликів... На мій поклін вона ще мене мило удержувала і навіть надула незадоволено свої губки... правда, я не розумів цього, бо памятаю сі губки надутими і в час мого приходу раз... Та се певне якась небажана, застарила звичка, яку вона, пустунка, помічає завжди тільки після того, як губки втомляться... Але не довго в сей раз вона мучила мене і подала свою руку, відобравши у других... І тут підкреслила своє відношення особисте до мене... Я потиснув руку їй, а далі всім останнім та... та більш нічого — пішов геть...

Оце я під небесним шатром... Надо мною тисяча-тисяч цікавих очей-зірок, а між ними і місяць улесливо всміхається. Навкруги ніч і тиша, ну, одним словом, навкруги поезія, краса і чари... А в мені щось таке недобре твориться — серце чую зтиснене, у виски щось постукує та в горлі стоїть і дряпає... Певне се ті красиві і палкі слова, котрих я не встиг їй вимовить. А я йду. Йду і йду, не звертаю уваги ні нащо. Стає душно... розстібаю пальто, аромат духів вдарає в ніс і я... подаюся здивований назад... Вона тут зо мною. Оце стала просто перед моїми очима зо своєю ніжною всмішкою і вабить, і мучить світом очей своїх... Щось говорить, але не можу чути я... Мої груди сповняються вщерть захватом і щастем... боюсь, щоби не розірвались вони, мов не видержавши натиску паровий котел... Але поки-що все гаразд. І стоїть вона оце передо мною, вона мов жива, вона безумно-прекрасна, покоряюче-чарівна і всміхається мені...

Я шалію од щастя... і од несподіваного щастя я не вірю своїм очам, та навіть потрібую, мов хитрий Фома, торкнутись своїми руками до неї і тоді повірить, але вона не є здогадливий Христос — не знає моїх потайних бажань... О, ні!.. вона їх ніколи ще не знала та й не хоче знати... А вислухала б мене, може тоді і замислилась би назавжди і... Та ні!.. боюся задихтинись од щастя бажаного... А бажане

щасте, яке воно велике, яке осліплює-прекрасне і яке...
неможливе завжди...

Вона стояла і мов загадка мучила та мовчала. А я був гордий вже тим, що залишила вона всіх і не чутию стопою слідувала за мною. Я був щасливий тим, що вона мене зрозуміла і нагородила своєю увагою по-царськи... а царську увагу і царський гнів чи не треба шанувати однаково...

Через хвилину-другу я вже зник до свого становища і радіючи тихесенько підсміювався над жіночими хитрощами чи відсутністю льюгики... Та бо ж і справді — перевернуть людині душу, а то і цілий світ до гори корінем, вбити в серці його всі соромливі цвіткі надії, а тоді одним взмахом оксамитних вій своїх розстелити перед ним безкрайє море радості, відкрити безодню щастя... Се дійсно по-жіночому... Так, бо тільки краса і примхи її спосібні на се... І тоді я боязливий і вічно-мовчазний не вдержався та сказав їй сміливе слово своє:

— Признаюсь я, що і мріям моїм не досяжним було се... На холоднім пісковатім ґрунті байдужості до мене — такі чарівливі квіти зійшли... Ні справді, ви загадкові, як Сфінкс, прекрасні, як Демон, і могуті, мов сам Сатана... Я зачар...

Накінець одвага моя обірвалася і здається до речі, бо щоби потом не прийшлося каятись за своє неповздержливе слово. Мені враз ніяково стало, але вона лукаво визволила мене, промовивши тим же тоном з усмішкою:

— І солодкий горішок також в гіркій шкаралупі...

І тут наче жалко стало їй і цього для мене... Вона зареготалась якось знищуючи, наче сама зруйнувала мій славний замок до краю... Злість протверезила мене і я швидко застібнув пальто, бо тепер вже було мені занадто холодно, і пішов далі... А надо мною темне-темне, суворе небо... Олов'яні хмари ходять... З-за рогу вулиці лютий вітер дув... Вулиці були пусті і тільки під моїми ворітьми сажневий вартовий чатував... Одним словом, така проза, така убійча туга, що хоч вішайся отут на воротах...

Але ні!.. там у глибині душі тліла іскорка щастя мрійного... а з-за неї чи не варто жити і сто років...

Павло Богацький.

ГІСТЕРІЯ¹⁾.

Новела.

Свентицький сидів спокійний з головою спертою на руці і глядів в Маркові очі всею глибиною свого погляду. Тільки крізь лице Грінштейна промайнув якийсь маленький усміх напів-смутку, напів-іронії.

— Ви безнадійний песиміст, я не можу згодитись з вами, не позволя мені на це моя расова живкість.

— А однак вже не дасте з себе нічого.

— Не віру. Переживаю хвилинну стадію якоїсь стагнації, але творцем не перестаю бути.

— Ах, добродію! ви ніколи не перестанете ним бути. Будете завше артистом, і поетом, і творцем візії, але не сотворите нічого.

— Га, га, га!..

Марко механічно цокнув об чарку Свентицького і вихилив пів шклянки кон'яку.

— От, коли б змога залити алкоголем всі клітки мозку, може тоді доконавбим цього, що дарма шарпається в мені у будні. Але не можу зробити собі навіть цього свята — упитись. Мозок мій, мабуть, надто паталогічним став для цих чисто хімічних процесів, що?

— Не знаю. — Свентицький поклав долоню на руці Марка, — ви ще не навчилися дивитись на день сьогоднішній як на одну мить в історизмі і дратує вас, що не можете знати в ньому чогось більше над ту страшенно буденну нормальність. Хочете конче, щоб день сьогоднішній був чимсь більшим від вчорашнього і завтрашнього, а він йота в йоту такий самий. Чекаєте необхідно чогось надзвичайного від хвилини присутної, конче якогось „über“—конче. В цьому дошукавемся трагедії дня сьогоднішнього.

— Щож кращого ви відкрили в тій своїй аксіомі?

---

¹⁾ Див. „Укр. Хата“ кн. № 1.

— Кращого, рівно нічого, крім самої аксіоми, — зрештою, не шукавем ніколи дощок спасення, волієм зміряти тепелища і дошукуватись в них синтезу причин. Бо знаєте, тамте цілком даремне.

— Ніби, дошки спасення?

— Та вже ж.

Марко помітив нагло, що в лиці Свентицького єсть щось незглибно спокійного, що де-які мускули в цьому лиці зовсім нерухомі, наче б мармурові.

— Цікаво, по скількох розпачах дійшов до цієї досконалости спокою? — подумав допиваючи останок напиту.

— І зрештою — тягнув Свентицький — які можуть бути дошки спасення, скажіт самі, та нащо? Все йде в такому казково-логічному порядку, з такою страшеною консеквенцією причин і наслідків. І сам процес того, власне, для мене цікавий. Ви гадаєте, що вашої розпачі ніхто на землі не переживав ніколи. Ах, добродію, це така безсмертна історія.

— Що мені з того, з того? Що мене можуть кортіти якісь там моменти історичні, — я живу своїм моментом. Передо мною і після мене — хоч би потоп. Вам глядіти віддаєки на все, зі свого холодку філософії, добре, але який же результат для мене?

— Для вас?..

— Сховатись теж в який будь холодок, що? Га, га, га. Свентицький засміявся тоже і долив собі вина.

— А ргіогі, казавем вам, що ніяких вихідних точок не маю, крім, може того, як ви кажете, холодку філософії. Зрештою, все, що сказавем, зводиться у мене до одного — творчість сама по собі єсть джерелом превеликої насолоди, але витікати мусить з ран червоних, — знаєте, чародійське джерельце таке? п'ють з нічого лиш вибрані, чого ж вам більш треба?

— Га, га! Це бренть трохи парадоксом, мій добродію.

— Гадаєте?.. а однак ж творчість вимагає конче погною великих страждань, тільки тоді дає справжні плоди.

— Ergo?

— Мусите страждати і творити. Зрештою, не дуже там знаю де кінчається парадокс і починаєсь справжня правда,— а ви знаєте?..

— Га, га, га! Це все майже веселе, навіть дуже, аж до гістерії.

Справді якась чудна веселість огорнула Марка, пив, доливав чарок, сміявся і пив. Свентицький не виходив з настрою хоч сповняв келих один за одним.

— Мені цікаві всі процеси переживань творчих, — в данім разі лишаюсь тільки хіміком. Ви не можете зрозуміти мене, бо ви стоїте в центрі того фокуса, на який я дивлюсь з де-якого віддалення. Все, що ви переживаєте, всі імпульси, ті вічні переміни, сама еволюція творча мене цікавлять.

Марко нагло встав і пішов до Жоржика, непоміченого досі ніким.

— Що ж, ти, заснув?

— Слухаю, що той ідіот верзе.

— Га, га! Йди краще до нас, впийся, побачиш який зразу станеш мудрий.

Жоржик підніс свої меланхолійні очі на Марка з дивним якимось пронизливо-іронічним висловом.

— Такий, як ти зараз?.. — але встав і присівсь до гуртка.

Марко познайомив його зі Свентицьким.

Зала все більш виповнялась гістьми, стало димно від цигар і лиця людські вдавали у тій атмосфері, в червонім світлі ламп, якісь хворобливо бліді з мертвим висловом очей.

Кельнері снувались мов манекени, втомлені, півсонні.

— Це все гістерики, — думав Марко розглядаючись по залі. Кожен з цих людей має у собі зарід гнилі. Яка страшна марність!

Повернувшись на кріслі плечима до стола і з якоюсь жадністю став пробігати очима людські лиця, весь зал, всі дрібниці його.

Задержавсь впродовж хвилину на стоячій посередині величезній пальмі.

— Цікаво, жива чи штучна? Розуміється, штучна... надто зелене листя, надто чудова. В цім залі все штучне, все

роблене... Люде ці думають, що вони справді сміються, що їм весело справді, що справді живуть... га, га, га! Зрештою, що мені до того, — прегарна пальма!.. ...Чи це щастє чи не щастє моє, що ніколи не можу одурить себе самого, ніколи не бувам п'яний і ніколи не обрехавем себе ні на одну хвилину... чи це щастє чи нещастє моє?

При одному столику в найдальшій кутку зали помітив молоду жінчину в товаристві чорнявого чоловіка в пенсне.

Сиділи близько нахилені до себе. Молоде свіже личко жінчини усміхалось, а в очах темних було щось характерного. Радість з притаєним на дні сумом.

Чоловік похилився до неї і щось шепотів з усміхом.

Виглядав на років тридцять п'ять, з бритим гарним лицем, вуса мав чорні стрижені, а в цілїм вислові щось хижацького. Крізь пенсне блистіли чорні пристрастні очі. І цей усміх його був характерний.

— Вона мусить бути цим кращим типом жінчини — подумав Марко. — Він цинік малої вартости. Вона повна довір'я до нього і, коли не кохає ще його, то стоїть вже на тій дорозі — він тільки жадає швидче її здобути. Нищий, нащо він її привів сюди в таку діру, в такий бруд? Вона не зна нічого, вона ще нічого не знає.

Марко мимохіть переніс погляд з жінчини на пальму.

— У тій норі, в тій гістєричній атмосфері ця пальма і вона...

Помітив як чоловік налив лікйору до чарки своєї товаришки і при тїм стиснув її палець роздягнений з рукавички з таким цинічним висловом очей і губ повних низьких жаданнїв. І який чудовий ніжний румянець залив лице дівчини, яка безмірна ніжність і довір'є відбилось в її інтелігентних гарних очах.

— Він її сьогодні ще буде мати всю — подумав Марко і нагло зустрївсь з очима жінчини.

Вдало йому, що крізь ту одну мить вичитав всю її псіхіку і натомість послав її цілу переповнену хвилю своєї туги.

Жінчина нагло згорнула з капелюха чорний густий воаль та спустила собі на лице.

Бачив зденервованне її рухів. Піднесла до губ келих, але поставила його зараз. Потім обмінилась кількома словами зі своїм товаришем в пенсне і пересілись.

Вона заняла місце плечима до зали.

Вона єсть як Рафаелівський янгол — думав Марко — нащо цей мизерний привів її сюди, яким правом?

Ненавидів його. Хтів встать, підійти і спитать добродія в пенсне під грозою револьвера: нащо він її сюди привів?..

Дим ще більш згустнів в залі. Марко прижмурих очі.

— Ах, коли б вже швидче звідсіль втікти... Туди на морський беріг... під потопа сонця... Бути лиш у двох з Ганкою, нікого більш, нікого... Продам цей образ, дідько з ним... аби втікти швидче... Завтра піду до Ганки...

Стали йому роїтись якісь плани, каламутні як дим.

— Що ж, ви, не п'єте? — трутив його Грінштейн, підсовуюче келих.

Жоржик долих йому вина.

— Пий, все одно і ти і я завше будем тверезі.

— Чи це щастє, чи нещастє наше, Жоржик?

— Пий, що тобі до того.

Марко здивовано вглядівсь в лице приятеля. Наче ожив нагло, очі загорілись йому. Кожен нерв дріжав в цьому лиці.

— Жоржик, ти п'єш, що з тобою?

— Ех, бач, розгадавем те, чого не знавем, — вже йду по дорозі.

— По дорозі, куди?

— Ге... Панове, за ваше і за моє банкруцтво! eviva!

— За наше і ваше банкруцтво? здурів?..

— Що, вам не до сподоби? — не пийте. Марку в твої руки.

— Починаєш, Жоржик, як швець, зразу склянкою.

— Га, га!.. думаєш, що між шевцями не має артистів?..
Весь вік мріяти чуда мистецькі та шити чоботи людям — що, може кепське?.. Га, га, га!..

— Такому шевцеві ніколи жоден чобіт не вдасться.

— Гадаєш, що мені вдався?.. Eviva, шевці!

Знов Марко помітив якісь хвилюючі тіні крізь лице Жоржика. Не знав, коли цей чоловік жартує і каже правду, — чи це все іронія чи сум, сміх чи сльози. Певне все пополювині.

— Марко, за твій геній! Знаєте, панове, він великий артист, цей Марко.

— Хоч сам в це не хоче повірить — обізвався Грінштейн.

— Кажу вам, він великий артист. Підіть лиш подивіться на його останню картину.

— Ви бачили?

— Підіть, подивіться.

Грінштейн стиснув руку Марка:

— Завше віривем в вас більш ніж в себе... завше.

Бліде, ніжне лице його з визначно семітськими рисами, в рамі чорного волосся було повне такої глибокої меланхолії, з цим блідим усміхом, що Марко крізь хвилину не міг від нього відірватись.

— Ви найчистіший поет і таким будете до кінця, — хоч не сотворите нічого як і я... І так може краще.

Трутилися чарками і рівночасно вчули у собі виповзуючу з глибин мовчазну розпач.

Свентицький встав і почав прощатись. Марко відвів його до дверей.

— Так, мій добродію, благословіть минути страждань своїх та болю і творіть. Прямуєте дорогою до найвищої краси, йдіть-же! — сказав йому, задержуючись біля дверей, Свентицький з цим своїм властивим висловом.

— Е, добродію, — я заслабий на це.

— Imperativ!..

— Га, га!.. не розуміємось з вами, але я вас люблю за вашу культуру. Бувайте здорові.

— Imperativ!.. — сказав Свентицький на прощання стискаючи долоню.

Марко вернувся до компанії.

— Хтівбем проникнуть в саму глиб цієї людини — обізвався сідаючи біля Жоржика — знаєш, він несе у собі щось, чого ні ти, ні я не знаєм.

— Він цілий труп, а ми лиш на половину.

— Ех ні, не це.

— Він цілий ідіот, а ми лиш порядно заавансовані.

— Ах, Жоржик! ти бо неможливий, — не буду сперечатись з тобою.

— Ну й гаразд, все одно не докажеш моєї брехні ніякою правдою. От, пий краще.

З білярдного залу увійшло скількох знайомих.

Присілись до компанії. Розповідали про гру і сміючись докоряли один одному.

Було між ними кількох студентів, капітан Бає, контужений в ногу на сході і надміру нудний.

Оповідав у ніс недотепні анекдоти і сам з них сміявся. Таким хронічним як хвороба сміхом.

Увійшов тоже властник одного з більших гандльових бюро. Марко органічно не переносив його.

Були у всіх відносинах людьми з антиподів, обидва не любилися і почували це взаємно. Цього вечора поздоровались надміру ввічливо. Чильський пробував навіть гратись в любкливість.

— Добродій Марко! го, го! такий рідкий гість, справжня несподіванка!

— Для мене теж.

— Чом же це?

— Не зустрічаєм вас раніш тутки.

Чильський сів за стіл проти Марка і велів подать вечерю.

В кожному слові, в кожному жесті його почувавсь філістер. Така сита самовдоволенна людина. Атлетична будова його домінувала в тім залі. Лице мав гарне, самовпевнене, кучеряве волосся і білі як алябастер зуби. Розстібнув сурдут і сидів в запотілій сорочці, не звертаючи ні на кого уваги.

— Ви кудись виїздили мабуть?.. — заговорив простягаючи Маркові порт-сігар.

— Мавем багато роботи.

— Ах, правда! малюєте. А я до вас все збиравсь, але так якось...

Марко підніс на його здивовані очі.

— Що я з ним спільного можу мати — думав цідячи крізь затислені губи вино — чого він від мене хоче?

Нагло, як це бува у нервових людей, вчув що якийсь сліпий фатум поставив його на одну стежку з цим чоловіком, що щось неминучого спутало їх життя якимось невидимим вузлом. І чув як в ньому росте ненависть до цього чоловіка.

Жоржик заговорив щось з капітаном Бое про гецу балканську. Скількох політикоманів пристало до них, почалась суперечка.

— Ах, коли б тікти як найшвидче, коли б тікти. І цей, дурний Жоржик, галасує там, наче йому справді залежить щось на Сербях, чи Турках.

Оглянувся нагло на зал, шукаючи чогось відрухово. Дівчини з лицем рафаелівського янгола і чоловіки в пенсне вже не було. Помітив останки неперебраної вечері і пару зівялих гвоздиків покинутих на мраморі стола.

І вчув у собі шелест ніби — суму, ніби — туги за чимось, чого не було.

— І що у мене скрізь та завше мусять родитись якісь фікції ідеалів... — може вона пройшла вже огонь і воду, а я втілив у нюю білість рафаелівських постатів... Так само як ця пальма... звичайна фушерська імітація.

Встав нагло і пішов в тамтой кінець зали сам не знаючи нащо. І не здав собі справи, коли задержавсь посередіні кімнати і став обмацувати листе пальми і якого невисказаного дізнав вражіння, коли вчув в пальцях живу, соковиту рослину.

— Така чудова пальма нештучна і тут?..

Вдало йому це чимсь надзвичайним.

— І тамта мусіла бути теж така; була такою конче.. Ця пальма тут швидко згине в тій атмосфері, без сонця, швидко.

Вперся на вікні і потер чоло.

— Справді, стаю якийсь напів-нормальний, — помалу заміняюсь в апарат, відбиваючий всі зовнішні дрібниці...

Може не помиливсь Жоржик називаючи мене гістериком... Може справді... Там на морським березі відійду. Оживу під сонцем.

Побачив, що Чильський кличе його жестом і майже несвідомо пішов.

— Слухайте, ви маєте на збуті картину?

— Чому питаєте?

— Куплю у вас, — може ви кофе з лікйором, що?

Марко звалився на крісло.

Продати йому цей образ, такому ситому філістрові з душею звозчика? Ні, ні, обкравбим себе самого. — А одночасно перспектива швидкого од'їзду, жаданного бату з Ганкою, спочинку. Він заплатити може, така золота малпа.

— Ну, що ж ви думаєте? — спитав Чильський.

— Хтївбем це продать з вистави, — зрештою не знаю, чи, взагалі, продам.

— Бачте, маю страшену охоту. Знаю де-які ваші річі і ваш жанр мені шалено подобається.

Ах, як йому це продать, таку річ вигойдану на хвилях моїх снів?..

— Справді, не порішивем ще сам нічого з цею картиною.

— Що ж ви тратите? плачу зараз готовими на стіл. Ех, не надумуйтеся. Чувем як цей ваш анемічний приятель розхвалював... страшено хочу цієї картини.

— Так, навгад?

— Знаю, що не обмануся. Ну скільки ж, пане артисте?

Виняв портфель з жестом недбалости і затарабанив пальцями по столі.

Нагло в Маркові шарпнувся якийсь німий протест, ненависть, погорда до Чильського, всеї його мизерної, ситої постаті. І уявив собі свою коринтську елегію вплетену в буржуазне, одерте зі смаку життя Чильського.

— Ні, добродію, не продам тієї картини.

— — — — —
Дві жінщини перейшли залу. З блискучими очима, шумлячи шовком. Заняли місця при одному столі проти бесідників.

Чильський з усміхом послав їм уклін. Потім запропонував партію білярда. Марко згодився.

Так йому якось було байдуже, аби як найбільш наркотіку.

Алкоголь, нікотин, чи газард...

На хвилину віддався грі, — взяв першу партію.

— Бачилисьте ту, в капелюсі à la шантеклер? — питав його Чильський — соержжанка того старого, що грає при тамтім білярді — он бачите? Кажу вам цікава жєнщина, чхає собі на того старого болвана, — хоче, познайомлю вас.

— Ех, мене так мало корять чужі соержжанки.

— Та що ви? інтересний тип.

— Со-дер-жан-ка.

— Дайте ж покій, не гірша від інших.

— По вашому?..

— Го, го, добродію! — вистудіювавєм жєнщину як отсю чарку. Всі, всі однакові, кажу вам, і ті найпорядніші, а — якже, га, га, га!

— Бачу, ви цілком вдоволені цим поняттєм о жєнщинах, що?

— А мені ж що?.. маю їх скілько хочу, та котру хочу. Чи це трудно, мій добродію? Га, га, га! Може закурите? кажу вам, роскішна гаванна, по рублику штука!

Марко почав нудитись та програвати.

— От, що ви скажете, приміром, про таку Н—ську — тягнув Чильський — така строга дама, що?

Прицілївся до болю жмурачи праве око і з тим ціничним висловом випростувавсь:

— Мавєм з нею два роки роман, — поки не докучила... га, га, га!

Марко кинув йому погляд повен невисказаної іронії.

— В такій людині немає ні одної граючої струни — думав зятягаючись димом — така собі людська інфузорія.

— Оскільки знаю, тамта вас кохала.

— Дайте ж спокій!

— Рація, ті цікавіші, à la шантеклер! га, га!

Давивсь цигаром та іронією:

— Що це влізвем в моралістику, га, га, га! Справжня форса!

Знов віддав йому одну партію.

— Знаєте — пропонував Чильський — або я вам тисячку, або ви мені цей образ, згода? Остання партія.

— Згода.

Чув, що цю партію гратиме всіма нервами і тому згодився.

Промайнула йому можливість виграної, берег моря, Ганка... як мла...

Чуть доторкнувся тієї думки і більш інстинктом ніж свідомістю.

І чудово, одночасно, почував, що програє Чильському свій образ.

Що це така логічна конечність подій. Инакше скоїтись не може, як два і два чотири...

Вчув огонь на лицях, танець всіх нервів і це дало йому якусь предивну розкіш.

Програв йому образ... — повторяв усе в думці на мотив „Хризантемів“ і з цілою свідомістю програв.

Сів, закупив цигару, і вчув якусь полегкість. Омліне після великого напруження нервів. І ні одно виразніше почуття не доторкнуло його грудей. Всі, взагалі, вартости зредукувались нагло до мінімуму. Цигара йому смакувала і в ногах мав якийсь солодкий скурч утоми.

Чильський щось говорив, сміявся.

— Ну, що ж, пане артисте, таки судилось вашій картині моєю бути, що? Завтра конче пришлю забрати.

— Будь ласка.

Слідив очима розтоплюючись в повітрі дим цигари і думав: чи в ньому вже таки справді не поворушиться ніяке виразніше почуття, хоч би злоби до себе самого.

Встав і пішов шукаючи Грінштейна.

(Далі буде).

Галина Журба.

ЛІТЕРАТУРНА ХВИЛЯ¹⁾.

(Погляд на літературу українську р. 1912).

Подих старих традицій чути в більшості оповідань М. Чернявського, що видані в збірці „Богові Невідомому“. Опріч талановитого „*Vae victis*“ і цікавого „Богові Невідомому“ інші не звертають на себе уваги, належучи до так званих „описів життя“.

Гарний ліричний поет (видно по віршах хоч би минулого року) М. Чернявський безсилий в оповіданнях: довго, нудно пише вступи, докладно спиняється на зайвих дрібницях і не цікавих діалогах, а самого важного — нерву життя в цьому не чути. Не далеко від цього стоїть В. Леонтович („Заповіт і смерть пана Івана Гречки“ — видко, давньої роботи), Б. Лазаревський „Початок життя“ (хоч тема дуже сучасна, з цікю екстравагантної еротики), Дніпрова Чайка („На Солоному“ — це зовсім уже слабо — тенденція визирає з кожного слова), але А. Тесленко („3 книги життя“ — збірник оповідань) — це вже щось інше: без болю не можна читати його пречудовою мовою написаних оповідань. Море любови хвилями ходить в тих розкішних картинах українських злиднів. Таке серце велике чути скрізь, ніжність надзвичайну і тонкість в почуваннях. Над усім витає смерть. Чув її нещасний автор в собі, думав, бачив що-хвилини, але й вона не змогла приглушити його безмірної любови і поетичного патосу. Щось подібного, як оповідання А. Тесленка, давно вже не було в нашому письменстві, але картини погрому святости любови — страшніші того горя, що сповняло наш край раніше. „Страчене життя“ — лейт-мотив усієї книги, що віє страшенним чаром страждання, любови, ніжності, екстазу. В особі Тесленка ми втратили живу людину і дійсного художника. Прегарне оповідання Г. Журби „Коняка“ і нарис „Асирійська легенда“; художні, блискучі „Гірські Акварелі“ Гн'ата Хот-

¹⁾ Див. „Укр. Хата“, кн. № 1.

кевича (Д'горі, Черемош, Трембіта, Гуцул, Повінь, Житте, Злочин природи, Кішня), ліричні, повні щирого чистого патосу і пориву оповідання П. Богацького („В обіймах минулого“, „Етюд“, „Тільки правду дай“), цікавий драм. етюд В. Євтимовича („По той бік казки“), літературні цілком щікці М. Могилянського („Стріл“, „Недоля“, „З темних джерел життя“), — разом піднімають той загальний рівень літератури нашої, котрий з писань окремих авторів представляє вже національну літературу. І лише вчитавшись в торішню белетристику можна помітити інтересніший факт: *як* високо сягнула наша словесність рівняючи хоч би з літературою перед кількома роками — і мова гнучкіша, і образи кращі, думки глибші, серйозніші, розумінне задач літературного мистецтва досконаліше і головне — глибше розумінне дійсного життя, а не патріотичні схеми.

До кращої літератури належать і сімпатичні оповідання Надії Кибальчич („В старих палатах“, „Малий Ніно“, „Ганнине кохання“), чисто гамсуновський малюнок з-під руки Ю. Будяка „Над Алмою“: одно з кращих оповідань торік в літературі.

Варті доброго слова збірки поезій Х. Алчевської „Вишневий цвіт“ і М. Жука „Співи землі“, дуже близькі внутрішньо з собою, з доброю мовою і формою поезій. На окремі збірки поезій мунулий рік був дуже бідний: oprіч згаданих ще вийшла Гр. Чупринки „Контрасти“, що з художнього боку стоїть зовсім не вище попередніх збірок того-ж автора. За те маємо багацько віршів, розсипаних по часописах, що свідчать про загально вищий рівень нашої поезії. Гарні вірші виходили з-під руки таких молодчих письменників: М. Рильського (його ж цікаве оповідання „Тишина“), Ол. Неприцького-Грановського (і гарне опов. „Таємна постать“), Ф. Петруненка, М. Коваленка, В. Алешка, Я. Мамонтова, які заявили себе дійсними поетами і до певної міри майстрами віршового слова. З відомих поетів мало що-дали, але гарного М. Філянський („Ad maiorem Dei gloriam“), М. Вороний („Гротески“), О. Олесь („Тихого вечора“ лірична мініатюра середньої вартости), Христя Алчевська „З кримських пісень“, Л. Українка „Королівна“.

Ліквідаційні мотиви життя переходять в глибокий песімізм, в зневіру: ідеали вже здаються „ідеалами“, люде — звичайними звірями, нездатними розвиватись і переходити на вищі щаблі моральної культури. Просто здається, що основа світу така: природа веде „свою лінію“ і бореться проти „царства Божого на землі“, космос має свою тенденцію, яка суперечить в корні ідеалістичній течії людського життя. І всякі „рухи“ здаються безцільними навіть, не то що тяжкими.

Ви можете почути цей болісний крик зневіри:

„Скажи, чи від приливу і відливу моря ніщо не лишається на берегах крім розбитих мушлів, поламаних коралів? Чи до покинутих пристанів нема ніколи доріг повороту? І все змиває хвиля океану? Ах, скажи! де-ж кінчається вічна туга людська? Чи єсть її пристань“. (Г. Журба).

Індивідуалістична думка, що не позбудеться егоцентризму романтики, починає світ і кінчає його з собою, обезцінюючи вже й своє власне життя:

„Так лине ще рік, другий,	Завалиться блакитне небо,
А може день, хвилина,	Обірвуться з повітря зорі,
І я впаду як се зотліле дерево.	Погасне сонце,
І враз зо мною	І все зіллється з мороком навіки“.

(О. Олесь).

Теж саме у людини, що обдарована великою любовю і почуттями спільности:

„Так. Гине... усе, все. Гинуть квіточки, листячко, гинуть бджілки, гине й... людина“ (А. Тесленко).

А ще так недавно життя здавалось чарівною казкою! Так вірилось, бажалось, сподівалось! Навіть думка не могла сумніватись: людина безсмертна! Творчість її не має кінця, а через те нема смерті... Вічне життя духа наповняло людину, яка не думала про смерть тіла, а коли й думала, то як про „перехід в інший світ“, а тепер...

Хто сказав, що ми безсмертні? —
Всі ми згинем на землі!
Тільки те, що ми інертні,
Нерухливі,
Боязливі —
Певний знак і доказ тлі.

(Гр. Чупринка).

Але що ж таке це життя? Невже в йому нема ніякого змісту, неville ніякої мети? Власне, зміст конкретний є, але зміст... без мети...

„...сей світ — се лиш творчість, сон, а по-за ним нічого нема“. (М. Яцків).

Так... щож тоді лишається? Може зміст? Але поганого змісту ніхто прийняти не хоче, а гарного... нема.

„Блага без знання, ні зі знанням нема, лише в забутті“.
(М. Яцків).

Забуття? але знов: в чому і як можна забути?

Може в людях? Але:

„...Я розумію і відчуваю у людей кождий найлекший віддих на дні душі і те розуміння дає мені змогу жити між ними, оскільки сього вимагає конечна комедія сірого дня, але ціле те людське життя довкола мене, суспільне, семейне, товариське, все що людське, чи зле воно, чи добре — все для мене чуже й я безвихідно чуюся самотній на кождім кроці, в кождій стрічі з всяким чоловіком“.

„...Я не можу уявити себе в звязи з якимсь гуртом, а навіть з одним чоловіком. Такого я не стрічав і здається мені, що його зовсім нема на світі“. (М. Яцків „Блискавиці“).

Або ще:

„...Як тяжко злучатися в одну душу“.

„...Віки караюся серед юрби, моя туга випружила слух і ніколи не зачуваю акордів, які трапляли би до моєї душі. Живу серед погани без слуху, серед самих фальшивих звуків“.

(М. Яцків „Adagio consolante“).

От вам „найвища цінність“ — людина. Що вона варта? Навіть вище вказане втікання на „лоно природи“ обумовлюється тим, щоб не було людей:

„Я розумію і відчуваю природу, але люблю бути серед неї лише сам. Найлюбіша людина в хаті була б для мене завадою серед лісових думок“ —

каже той же герой з „Блискавиць“ М. Яцкова.

„Самотність“ і „лоно природи“ — ось душа сучасного інтелігента, розчарованого, нігілістичного і тужливого.

Розчарування в усьому — це життя інтелігентної одиниці після бурі 1904—5 р., після вибуху любовної енергії

в повітря. Зморений, знесилений, ядовитий іноді навіть зловбий, він ховається в нетри самотности, в пущі лісові, пустині безлюдні. Тут він знаходить те, чого йому треба: тишину і спокій. Вслухується в тишину, спочиває і навіки ховає свою душу од людей.

Коли ж йому доводиться здібатись з ними, то вже не рахується з нічим — так, тільки стежить за своїми бажаннями, хвиливими настроями, шукає всяких вражінь аби забути засосливу журбу. Він не цікавиться ні політикою, ні проблемами, ні задачами, ні почуваннями людей. Аполітичний, аморальний, отруений в кожній клітині тіла і мозку, сновигає по-світі, тонко думає, сам глибоко відчуває кожний звук і фальш кожного звуку.

Власне, М. Яцків змалював цей тип нігіліста українського в своїй розкішній повісті „Блискавиці“. М. Яцків чудово розуміє і знає душу українського нігіліста і малює остільки майстерно, що його психопатологічна аналіза являється видатною роботою над „разоблаченнями“ сучасної інтелігентної душі. Ту-ж пильну працю дослідувача цієї душі веде Яцків з самого початку своєї літературної діяльності (прим. його „Огні горять“) до останнього часу: „Блискавиці“ і більша частина прекрасної нової збірки „Adagio consolante“ (тут пр. „Орликівна“, „Псярня“) присвячені власне розробленню української психопатології.

З цього погляду М. Яцків між правдолюбними письменниками нашими займає одно з чільних місць.

Чи може минути коли в житті нігілізм, пружини котрого у нас так добре викриває М. Яцків, Гр. Чупринка, В. Винниченко? Чи може цей нігілізм відродитись в щось світліше, як кажуть — культурне? І власне: в чому некультурність нігілізму?

Я знаю, що так зв. „культурники“ скажуть: в тому, що нігілізм не хоче служити ближньому своєму, прим. „меншому братові“ і т. п., але це не відповідь.

Чому нігіліст мусить служити комусь, а чому не навпаки? Взагалі — чому хтось повинен служити комусь? Во ім'я чого? Або за яку дяку?

Коли Вищий Розум допустив зло — він допустив і добро: як український патріотизм так і нігілізм. Два боки однієї медалі, двоє обличь однієї суті. Нігілізм потрібний в житті так, як і все інше, як для дров огонь, для шлунку — їжа, для покути — гріх, для спасення — злочинство і т. д. і навпаки.

Є сила ствердження і є сила — отрицання. Вони потрібні одна другій, щоб було життя.

Є ще течія в українському письменстві, яка стоїть по-за всякими антитезами життя: істиною культурна творчість, що йде як по щаблях за синтезом вищого типу людини, не займаючись злободневними справами, не одбираючи хліба у репортёрів.

Думка тут спиняється на творчості Ольги Кобилянської. Ми цілий рік стежили за її романом „Через кладку“ і по правді мусимо признати, що це твір широкого розмаху. Виступає перед нами нова постать жінки, що рішає свою життєву задачу цілком инакше ніж наша сучасна жінка. Де ви можете зустріти таку Маню Обринську, щоб вона, помимо своєї глибокої любови до „мужика“ (в переносному розумінні) і його сильної любови до неї, могла би так твердо держати керму свого серця в напрямку до вибраної мети, а не кохання. Опріч того: що це за така тонкість в почуттях, шляхетність в думанні і поступуванні і така відпорність супроти життя, при котрій... ні одного вульгарного вчинку, ні одного грубого слова, жеста. Витриманість, знадвірня рівновага, принципіальна чесність, широкий погляд на річи, і головне — усвідомлення свого становища і задач в житті.

Такий твір, як „Через кладку“ не переказати в словах — треба його читати. Типи Мані і Нестора Обринських — коли вони вже утворені в літературі, пройшли через свідомість нашої великої письменниці, що є найбільшою реальністю української культури, — вже з'являються в житті, хоч при тім нема сумніву, що це типи будучности, а для сучасности — це лише індивідуальности. Тим більше, що Маня Обринська сама рішучо настоює, що вона не тип, а індивідуальність. В цьому вся вага цього тезису: тип, який би він не був,

є вже щось вульгарне, міщанська одноманітність... Принципові закінченої індивідуальної культури, котрий служить життю як даючий, а не просящий, присвятила Кобилянська всю свою творчу силу духа і в „Через кладку“ дала такий високий синтез його. Творча любов, повна взаємної м'якості досягнення верховин стоїть перед нами в кращій, величнішій постаті ніж Гамсуновська любов мука—гра. Ми стежимо за любовю „мужика“, котрий великою працею над собою поборов своє інтелігентське мужицтво, перейшовши в вищий клас культурних істот. На періпетіях тонкої боротьби, змальованої з незвичайним у нас артизмом, можна простежити процес формування нової душі, що з пасивної інтелігентської мужичости переходить в стан активного означування життя. І ще характерне в цьому для розуміння громадської еволюції нашої, це те, що позитивний тип нового мужчини О. Кобилянська показала на українцях: Несторі Обринському і Богдані Олесеві, тоді як в усіх попередніх творах кращий мужчина був тільки чужинець (румун в „Царівні“, німець в „Ніобі“, німець в „Він і вона“): тут те ж появився культурний німець, але спізнився, бо... позиція вже була захоплена...

В цьому творі О. Кобилянська дійшла апогея творчости: така кристально ясна думка, таке соковите письмо, така прониклива поезія, така могутність творчого процесу в душі героїв (без усякого крику сенсаційности), — во-істину нова література духа, а не хроніка зовнішніх фактів.

І Кобилянська дала повну експресію життя без подій, але зате життя з життям.

І коли в „Через кладку“ ми бачили боротьбу з нижчим типом во ім'я вищої індивідуальности, то в творчости другої великої українки Лесі Українки помічаємо об'єктивну (не українську) картину занепадання лицарської буйности духа в море сучасної типовости. Інтерпретація постаті Дон-Жуана в „Камінному Господареві“ показує це з рельєфною мальовничістю. І тут, як і в „Через кладку“, любов була формуючим ферментом. Там любов чистої жінки вивела „мужика“ в лицаря, а тут любов гордої (і продажної) самиці скрутила гордість войовника і змусила його заграти роль комедіянта в одязі командора. Прекрасний твір Лесі Українки — ніби другий бік проблеми людини вищого типу.

І так, дві сучасні українки дали твори епохального значіння, підносячи вгору прапор дійсної культури нового типу людини, виявили свої далекосяглі сподіванки...

І потомки українського лицарства лишилися позад...

„Лісова квітка“ Л. Українки — архитвір міфологічної української символістики. Такої описово-природної поезії мало в нашому письменстві, але культурна тенденція твору — єдина в своєму роді. Це те, що зветься вже українським світо-розумінням, національно-поетичною філософією. Боротьба чотирьох доб року символізує зріст і зміну чотирьох стадій органічного і творчого життя: народження пісні, а потім смерть. Можемо простежити цей процес зросту життя (сопілка і Мавка), апогей його (перетворення мрії — Мавки в реальність), занепад (зріст фізіологічності і змарніння духа — Мавка в дранті) і смерть життя (смерть верби — Мавки)... Ця філософична концепція життя розроблена Л. Українкою сильніше „Чотирьох доб“ Олеся і лірики чотирьох доб („Calendarium“) Філянського.

Українська філософія культури в „Через кладку“ О. Кобилянської і філософія життя Л. Українки в „Лісовій квітці“ — це найбільші здобутки нашої літературної думки за 1912 р.

Час зробити висновки з висновків.

Наша література торік хоч не піднялась в кількості книжок, але високо піднялась в якості думок. Якийсь твердий ґрунт чується тут: ніби знайдено основу для будування...

Це взагалі, а окремо...

Ми бачимо, що „традиційна“ література вірно служить своїй традиції — не давати нічого літературного. Ми не можемо назвати ні одного автора і ні одного твору, щоб вийшов з табору патріотизму хуторської марки і обивательщини галушкової культури. Там щось ворухиться, але лишімо мертвих ховати своїх мертвяків.

Далі...

Обновлений реалізм в писанні і народницька ідеологія шукає „ґрунту“: покликали вернутись „до ґрунту“ на село (тенденції Г. Васильківського), працювати в області шляхет-

них „малих діл“ (Т. Осадчий), органічної роботи на ґрунті кооперації і меліорації, підогріваючи народницький ідеалізм описами селянських злиднів (гарна лірика А. Тесленка та й годі). Загалом всі спроби мобілізації народництва випали торік слабо, але по кількості досить помітно.

Тут-же...

Розчарування „ґрунтом“ життя і власної душі після погрому ілюзій знаходить собі вдячний „ґрунт“ в рішенні проблем (В. Винниченко), пиятуванні органічного життя громадянства (Винниченко, дрібніші оповідання М. Коцюбинського) і одно зітхання до тіней колишньої простоти, коли люде були аморальні як сосни й дуби, чисті в грубих вчинках, як хмари й берези, що жили поезією фізіологічної природи життя (М. Коцюбинський „Тіні забутих предків“ і т. д.).

Зрештою маємо картину повного отрицання всякого змісту в гуртовому житті, аналізу нігілістичного обтрусування пороку колективізму з ніг у людей, нашої таки породи, що побачили всю безґрунтовність і фальш віри в реформи громадського життя, цілком ліквідуючи сучасність, ставлячись до неї цілком аморально, без усякої пошани до матеріального поступу (творчість М. Яцкова, В. Винниченка, Гр. Чупринки).

І лише в синтетичній верховині сучасного думання викрешується огонь нових ідеалів, віра в людину, а не людськість; йде підбирання кращого типу для будучини в культурі окремих індивідів сучасності. Тут весь патос культурної творчості, віри, сили (О. Кобилянська, Л. Українка).

Між цими чотирма основами літературної піраміди, зверху до низу, знаходиться і утворює літературний матеріал, творчий загал; ферментує факти життя і думання, виготовлює запаси ідей, образів і стремлінь для використання їх в роботі генія. Тут працюють багато художників з тонким смаком, темпераментом, завзяттем, іноді навіть з натяками на свій культурно-творчий напрям. Тут ми можемо помітити зріст загального рівня нашої літератури, що виходить вже з стадії напівнародної словесности.

Вся різноманітність літературної роботи, бажань і стремлінь згання тривогу з нашого обличчя, розбиває пута однобокості, і в вірі суперечностей обточує нове самоцвітне каміння.

Якесь прискоренне дихання чути в нашій літературі торік. Літературна хвиля зрештою стала високо і — чи вона вдарить в скелю життя і розпорошиться, чи одкотиться назад, щоб з новим розгоном вдарити дужче — ми тільки з радістю стежимо за її досяганнями, без усякого бажання давати їй свої напрями, поради і цілі.

Література має свою мету, яку ми й констатуємо, і пізнаємо по її досягненнях. Хай хвилюється, хай вишукує сама собі богів, хай розбиває старих і нових — аби жила і тремтіла трепетом творчих стремлінь і досягань. В цьому і буде багатство нашого життя.

Для нас тепер досить того, що література сама собі знайшла теми і цілі, визволилась од ролі залиганої в політичному „господарстві“ наймички, скинула з себе дрантине вбранне Мавки і у власній пожежі знайшла вихід в своє дійсне існування...

Що ж можна побажати письменникам? Щоб не думали, що їх книжки мають якесь „значіння“, „вагу“ і т. п. Щоб мали більше самоповаги і продавали тільки свої книжки, а не думки і щоб знали, що творчість є те, чого ще нема в житті, таке слово, якого нема ще, котре людські уста не вимовляли ще і таке, що його громада містить в словарь незрозумілих слів.

М. Сріблянський.

ЕСТЕТИКА В ЖИТТІ УКРАЇН- СЬКОГО ГРОМАДЯНСТВА ¹⁾.

Під час танців видаються призи за кращі стильові українські народні убрання. Трохи незрозумілим здається, чому тільки за народне убрання, а не і за стилізоване? Правда, видержаний в стилі народний костюм жіночий — дуже гарний. Він чарує око своєю барвистою красою але тільки, коли видержаний, без зайвих витребеньків і не зіпсований міщанським присмаком. Все ж, треба згодитись, що інтелігенція ним не користується в щоденному житті і навіть соромиться виїхати в ньому на не українські вечорі, а зодягає лиш в ряди-годи, мов на маскарад, або якесь дивовисько. Через те й незрозумілі заходи худож.-етногр. комісії, бо панночка, котра й говорити не вміє по українськи, до українського убрання ставиться вороже, тільки зацікавлена призом нап'ялить на себе українське убрання, за чиеюсь допомогою видержане в стилі, одержує приз. Яка користь від цього укр. справі? Вона ж його ніколи більш не носитеме, вона його й немає, бо в когось позичала, або взяла напрокат. Очевидно ніякої. А таж сама панночка і інші тратять чимало грошей на всякі модні костюми. Ось тут то й слід було б комісії подбати про те, щоб в загально-європейські костюми вносились ознаки українства. Чудовий укр. орнамент, дивні мережки, як найкраще могли б знайти місце для прегарної прикраси на жіночому убранні самого останнього крою і моди. Тут укр. мистецтво виграло б далеко більше. Треба ініціативи! Така стилізація необхідна. Коли ви придивитесь до убрання польської пані — ви помітите щось спіцефічно польське. Інший народ цінить своє мистецтво, розуміє красу і єдність та созвучність колірів і виробами такими оточує себе в своїй хаті, надає по можливості більше національних прикмет. Стиль відграє велику роль в нашому житті та впливає на розвиток естетичного почування. А в нас зовсім

¹⁾ Див. „Укр. Хата“ кн. № 1.

не те. Ні стилю, ні видержаности. Подивіться тільки на що подібні ці костюми, в яких поприходять панночки з претензіями на приз. Нетреба бути етнографом і знавцем укр. одягу, щоби сказати що в них стільки українського, скільки й циганського, чи хто його зна якого. Що ж тоді має сказати етнограф? Тут не то що не видержаність в стилі, а просто такий несмак, негармонійність з подібенством до тих опудалів, що в коноплях ставлять. Нерідко здибаєш покоївку більш до смаку вдягнену в укр. убрання, ніж на конкурс прийде „виды издавшая“ курсистка. Чи не дивно?! Панночки, що годинами просиджують перед верцадлом, наводячи красу, що десять раз відсилають швачці переправляти модне убрання, що на кожній „соперницѣ“ замітять найдрібніші деталі її костюму, самі без смаку вдягають такий укр. одяг, що просто сором стає за їх смак та розуміння краси. Чи може вони гадають що в укр. убранні так і треба, що для українців все зійде? Очевидно, бо комбінація рябоцабенської спідниці з чорною корсеткою, на ній жовті відлоги, гора дешевеньких бусів, за десятку вінок з папірових квіток, лакові туфлі останнього фасону й ажурні панчохи. Чи не картина? Про вишивку вже й не говоритиму. — Це народний укр. стильовий одяг. Зодягнеться таким опудалом і витанцювує цілу ніч, а врешті шей ремствує, що приза не дали. Чи не краще залишити народові його препишний утвір для краси тільки його жіноцтва.

На кожному кроці сучасна інтелігенція не розуміючи ніякої краси, затроєна штампом, трафаретом, та фабричними виробами несвідомо сміється з дійсної краси мистецького утвору. Такі кумедні виходи два, три рази в рік єсть глум — не більше. Базарний смак опанував цілком поняттями інтелігента; він не може утворити з елементів національної творчости щось нового, щоби задовольнило сучасним вимогам мистецтва. Навпаки, він ще профанує, засмічує вже признану красу народню і хоч сам бездарний, а з народа що дня сміється й брідиться його. Це характерний тип українського інтелігента — демократа, котрий яскраво виявляє свої естетичні погляди.

З тих загальних малюнків видно, як українська інтелігенція провадить час в українському клубі. Так було в тепер вже закритому клубі, так він провадиться і в новому клубі

„Родина“, котрий являється, як видно зі всього, достойним спадкоємцем старого свого колеги. Ніякої зміни в програмі концертів та інших вечірок не зроблено, все зостається по старому в зашкорузлому вигляді. Нема й надій на поліпшення справи.

Українське громадянство, правда, мало спромогу зрідка почути в клубі й серйозну музику на так званих вечорах „камерної музики“. Вечорі ці улаштовувались дотепними заходами блаженної пам'яті покійного М. В. Лисенка і, дійсно, були самі найкращі з маси вечірок упоряджених в клубі. На жаль вони відбувались дуже рідко, а тепер можливо українське громадянство й не почує в клубі такої музики. Тут виконувались твори відомих композиторів. А така музика без сумніву має виховуюче значіння, тим більше при добре зложеній програмі. Яка доля чекає ці вечорі в будучині — побачимо. Душа „вечорів камерної музики“ полетіла від нас, лишивши нам тільки танцювальні вечірки з гопакками.

До більш менш вдалий з художнього боку вечорів треба зарахувати „вечір кобзи“ улаштований д. Гн. Хоткевичем. Своєю артистичною грою на кобзі він виявив глибоке розуміння краси виконуючої пісні, передаючи своєрідний характер її. З любов'ю й тонким смаком виконані пісні й думи лишили відповідне вражіння. Почувши таку гру, зовсім инакше розумієш і відносишся до забутого музичного струмента, бо вступи сліпих кобзарів у клубі інтелігентного слухача не задовольняли, хоч де які з них орудують доброю технікою, але виконання їхнє всетаки примитивне, грубе, незадовольняюче. Вуха інтелігента вимагає більш тонкої й складної вібрації звуків.

Одним з самих кращих вечорів у клубі був безумовно вечір вистави „Nocturno“ муз. М. Лисенка. Послухати серйозну музику прийшло багато людей, котрих рідко зустрінеш в клубі. Це живий доказ любові до М. Лисенка. Артисти виконали цю мініатюру старанно, але не бездоганно. Таку річ виставляти в клубі непрактично, вона багато тратить від непридатного для того помешкання.

Ось і все, що мало хоч де-які ознаки артизму й сумлінної праці. З того безконечного списку всяких розваг у клубі

залишилось в пам'яті кілька вечорів, де інтелігент міг здобути крихотки насолоди й радості, радості переживання від художнього виконання музичних та інших творів. Решта ж не інтересне, безцвітне, бездарне.

Щоби не відстати від людей і моди впоряджувались ще й мініатюри, маскаради, кабаре та вечір „модерн“. Мініатюри що разу проходили з художнього боку більш чим без успіху. Без сцени в тісній хаті нічого й не зробиш. Вибачаючи через те скромну постановку, не можна не згадати про специфічну тенденцію керманичів вихвалити собі любе й покепкувати з немилого. Так робиться в мініатюрах, кабаре та маскарадах. „Дужі клубу сього“ знають, що гостям його дуже до вподоби кпини, смішки і „всякое такое“ з чого можна було б пореготатись. Щоб прислужитися своїм одвідувачам, старшина клубу на зразок базарних перекупок займається побрехуньками та сплітками. Користуючись такою широкою аудиторією, як не вихвалити напр. єдину „Раду“. І вона вихвалюється на маскарадах, в мініатюрах, кабаре. Щоби зберегти рівновагу треба ж когось і вилаяти. Кого ж, як не „Укр. Хату“! Пишуться спеціальні нудні, недотепні мініатюри де виводять з десятків, другий „громадських діячів“ з „Ради“ та інше. Тут під гримом ви зустрінетесь з паном видавцем „Ради“ її редактором та співробітниками. Довго вони щось говорять, ратоборствують, а вам нудно і спати хочеться од такої гри. Малюється, звичайно, в трагічному становищі справа, де видавець, мовляв, позбувся всього, а підмоги не має, так що висновок сам на розум надходить: „дайте не минайте“. Нудні речення комбінуються так, щоб виявити „патріотизм“ свій до подробиць, а героїв п'єси, себ то співробітників „Ради“ заставляють хвалити газету, видавця її, редактора й себе. Всі вони сами себе хвалять і нарікають на обставини, на передплатників на конкурентів. Все навкруги погань, тільки вони, герої п'єси єсть величні герої відродження України. Таким примитивним шаржем розжалоблюють публіку, годуючи її плитками не літературними, безмістовними мініатюрами.

Подібне зустрінете на маскарадах. Щоб зацікавити хоч чим небудь, за два тижні попереду вигукують про грандіозний маскарад-баль з призами за оригінальні маскарадні костюми;

ще мало цього, на маскарадї вийде спеціальний маскарадний журнал з карікатурами, гуморесками т. ин. Літуча почта, бой конфеті та серпентін...

Прочитаєш таку оповістку й подумаєш: зовсім по європейському! Баль-маскарад, призи, бальна газета і всякі там забави... як не кажіть, а ми українці культурна нація. — Думаєш таке й спокійний, і рахуєш своїм обов'язком піти на „свій“ маскарад, піддержати своїх, щось побачити, повеселитись. На маскарадї повинно-ж бути багато цікавого — художньо виконані оригінальні костюми, широта думки, багато всяких витівок.

Прийдеш, подивишся... Боже мій! Соромно робиться за те убожество, за тупість, які тут зустрінеш. Ні думки, ні смілости, ні смаку, ні дотепу... Ось вам „художньо виконані оригінальні“ костюми: русалка, циганка, доміно, одаліска. Ці костюми ви завжди зустрінете на кожному маскарадї; одні й ті самі, завжди взяті на прокат. Але це ще хоч пристойні, коли не оригінальні, а ось вам маски з претензією на оригінальність. Забереться людина в куль соломи і без всякої церемонії вештається, смітить соломою залю. Друга обгорнеться рогожою, третя простісіньким простирадлом, або загімірується пара босяками, босячками і обов'язково п'яними в неможливих костюмах. Я ні крихитки не прибільшую, це все факти. Стає бридко після такого маскараду! Тут не можуть витерпіти й дротяні нерви. Невже ж нічого кращого не можна видумати? Хіба не ображають такі соломені кулі й подібні костюми естетичного чуття людини? Треба бути диким в буквальному розумінні слова щоб не відчути цього. От вам грандіозний маскарадебаль! Це маски з публіки, ну, а їй ціна відома. А ось новонароджена улюблена дитина старшини клубу — бальний журнал.

Розповів би я історію назви цього журналу, та щоби не ремствували — краще змовчу. Це була прекрасна сценка, варта пензля художника, коли відомі імена потіли, думаючи, як би то назвати свій гумористичний журнал. З цієї сценки можна собі вже уявити який то гумористичний зміст має бути самого журналу. Після довгого думання назвали „Смішки-сплітки“. Сміло, гостро і красиво!?

Коли нема гумору, дотепу, то єсть вихвалюванне „Раді“, і її великого значіння. Вихвалюється видавець, як безпремірний громадянин, що ради справи національної запродав „хуторі свої і села“. Вихвалюється Садовський, Вільшанський, а цебер повний виливається, звичайно, на „Укр. Хату“ що вона, мовляв, остогидла „Раді“ „гірш ніж сто двадцять девята“ (себто стаття). Це знаменито! „Невідоме доміно“, — автор фелетону, ненароком висловило думку певного кола громадянства, чи скорше його провадаторів. „Українська Хата“ згадується в тому журналі в трьох місцях і кожен раз подібно до наведеного. Це характерно, що навіть в маскарадних листках не забувають згадати про неї, голосно вичитуючи перед публікою, особливо підчеркуючи ці місця інтонацією голосу. Ростанцьована публіка сміється, не в голові їй розбіратися критично в тих справах, коли треба чесать гопака. Ніколи! А тим часом під звуки роялю та вибивання обчасами плетється безсоромна, чорна робота спліток найнищого сорту. Чисто як баби-сидухи. Дарма, що приховуються маскарадною поволокою.

На тлі цього убожества та обмеженности сподівались ми, що оповіщений вечір „модерн“ дасть щось нове. Назва вечора давала право принаймі думати, що матимемо змогу почути композиції молодих авторів, декламації з творів молодих поетів. Гірко прийшлося розчаруватись. Замість цікавих композицій талановитих Сениці та Стеценка було виконано кілька старих творів Лисенка і хоч де що Степового і більш нічого, а з декламації по віршеві Філянського, Чернявського, Чупринки, Неприцького-Грановського, хоч поетів і молодих, але в такому виконанню, що автори не подякують за таку декламацію. Був ще й квартет кобзарів, грали меж иншим звичайнісенького гопака. Мабудь модернізованого! Чи не сміх?... Нігде без гопака не обійдеться. На вечорі „модерн“ замість того, щоби представити сучасну модерну поезію і пісню частують гопаками. А публіці все одно — ляскає в долоні тай годі!

Мабудь зрозуміла старшина клубу, що врешті люде будуть сміятися з такої одноманітної програми з повсякчасними „Ой казала мені мати“, „Ковбасою“, та гопаками і щоби вийти з такого прикрого становища, звалити вину на когось иншого, і... вмити руки, задумала улаштувати „кабаре“. Тут постара-

лася добре посміятися з огидного багна, а заразом значить і з самого себе. Заходилась старшина висміювать тих виконавців, яких радо в себе витала і витатиме за їхні нечислимі послуги, що своїми раменами так старанно підтримували заплеснівіле болото несмаку. Це як найкраща форма ніби поглузувати і либонь зробити жартівливий комплімент, а людям в вічі диму пустити, — що мовляв дивиться і ми це ганемо зі всієї ширости нашого фарисейського серця. Але і тут їм не везе. Горе бідолашним! Які жалкі, нікчемні дотепи, яка плиткість думки?! І як це все валиться на їхню же голову?! Бігме соромно висидіти якусь там годину; соромно за них, червоніше перед чужими людьми і з одчаю немаєш де очей діти. Мимохить надходять думки: та чим же вся та чудасія відрізняється від першого-другого дійсного клубського концерту? Та-ж кожний з них і без цих зайвих заходів єсть „кабаре“! Висміяли по товариськи Вільшанського за те що він завжди деклямує „У тієї Катерини“ і „Ковбасу“. Хіба це допомогло? А ні на макове зерно. Що-ж він більше буде деклямувати, коли нічого иншого не знає і не хоче знати. Кабаре відбулось, потішились старі люде — треба-ж і їм побавитись, а клубські концерти пішли по старій заїздженій дорозі, всі артисти виведені в кабаре, навіть і уваги не звернули щоби збогатити свій репертуар, де що відновити. Ось вам приклад! Через тиждень, чи що після кабаре мені довелось чути Вільшанського на кількох вечірках, і що раз у я чув ту саму „Ковбасу“ і „У тієї Катерини“. Сотню раз я чув Вільшанського і сотню раз те саме. А це-ж „славетний“ наш артист! І так всі „славетні“... Але коли у них немає тонкого чуття, немає естетичного смаку, то вони єсть у слухачів, а до того в них ще й нерви єсть...

По за клубом теж саме. Студентські громади і земляцтва що року впоряджують свої традиційні балі. Концерти їхні нічим від клубських не відрізняються, хіба що замість укр. кобзи почуєте балалайку та гітару (!) як це було 14 Листопада м. р. на вечорі Полтавського Земляцтва ст. К. Ком. Інст. Та ж воля нравів, рознузданість більшости „своєї“ публіки. Всі ці вечорі упоряджуються цілком по європейському тільки звичайно на національний копил. Напр. у людей продається шампанське з срібної вази, а тут вистроють в фойе коршму

з солом'яним накриттям і торгують запіканкою, варенухою та інше. Публіка ходить смиче соломі і... з пристойної залі зроблять хлів, свинушник. Правда — маленька ріжничка! І це все інтелігенти котрі живуть культурним життям, будують дійсну культуру гідну українського інтелігента!

Безмежний сум обгортає за синів свого народу коли підеш на вечір неукраїнський, а якого небудь товариства на території України, вірменів, чи латишів, чи саратівського там земляцтва. Тут зовсім що інше. На концерті виступають першорядні оперні й драматичні сили. Скрізь порядок, охайність. Кожен почуває себе добре, наскрізь помітно артизм, високі, витончені вимоги, поведження інтелігентне, — просто любов! Вони на чужині і вміють все горазд улаштувати, вміють викликати до себе пошану й любов, а з нас і в дома сміються, не рахуються з нами. Пригадуєш мимохіть прислів'я: що з дурня й в церкві сміються.

Укр. громадянство чомусь не хоче зрозуміти, що треба безперестанно працювати над собою, довести свій смак до найвищої тонкості, до артизму, щоби стати аристократом духа. В повсякчасній боротьбі з собою, з диким чуттям інстинкту за красу нових образів, вищих і тонших вимог, щоби раз на завжди стати дужим і зріктись хамства, балаганщини, того прикрого смаку міщанства. Тоді й нас шануватимуть. Здорові зерна єсть в нашій літературі, єсть і в іншому мистецтві, найдуться вони й для театру. Поважаючи себе, само собою знищиться той огидно-низький культурний рівень укр. інтелігенції. Тоді не буде страшних фактів, котрих і замовчувати не можливо теж, хоч як не соромно признаватись. Укр. громадянство з легкої руки якого небудь блазня може з неописаною насолодою болотом каляти чесне ім'я тихого працівника, котрий йому недовподобі за свої отверті думки й переконання. Чого варта одна історія з художником Ів. Северином? Мало того, що на його виставку картин укр. інтелігенція не звернула ніякої уваги, а ще й обвинувачує в неможливій формі його декаденство, приписуючи йому такі діла, за котрі прилюдно світять на обличчі ліхтарі. Безумовно цікавий і талановитий артист-маляр здобув у свого громадянства тільки лайку і зневагу, а чужинці, розуміючи мистецтво инакше, дають йому

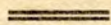
можливість розвивати свій хист. Це характерно! На його виставці ні один майже „патріот“ не купив ні одної картини і навіть зовсім не ходили на неї, а на першій укр. виставці картин—багато художників здобуло собі незаслуженої похвали. Так у нас розуміється мистецтво. А подивіться як публіка поводить в театрі, як вона розуміє театральну штуку. Кожна дика виходка на сцені вкривається реготом не тільки гальорки, а й партеру навіть перших рядів. Коли ви хочете уважно слухати, то під боком сусіда буде весь час шамотіти на своєму стільці, або розмовлятиме з другим, а слухати вам не дасть.

Сумно. Гнетючі враження робить укр. інтелігенція своєю естетичною некультурністю. Так буде доти, поки не утвориться новий тип укр. інтелігента свідомого себе, своєї гідности. Поки не поширить свій світогляд, не поглибить свою душу, не збагатить її барвистими огнями, котрі заграють принадним сяйвом удосконалення й вищої культурности. Буденщину життя не змінить на вимоги більш тонших переживань і стане гордим, достойним назвища інтелігента. Тоді в щоденному житті він знайде художні елементи проияті наскрізь красою та артизмом і уживатиме їх з смаком дійсно інтелігентної людини.

Така робота необхідна. Робота над самим собою, над своїм духом дасть нам силу і змогу боротися з нашими противниками національного відродження і тільки при такій праці можливо поступитись наперед і стати в ряди інших культурних націй достойним членом.

Але перше відродім свою душу!

Ол. Аврагинський.

ПРИЯТЕЛІ І ВОРОГИ НАРОДА.

„На світі є любов, що ненавистю дише“.

М. Шаповал.

За чотири роки нашого існування за нами, хатянами, встановилась репутація ворогів України, і ще недавно „Рада“, в новорічному огляді української преси, найвлучнішу оцінку „Української Хати“ побачила в тому, що її статті знайшли відгомін в спеціально ворожому українству органі. Мовляв, Савенко — ворог українського народу, а коли він підписується під вашими статтями, то значить і ви вороги українського народу. Нехай і так. Хай будемо ми ворогами народу, бо ми й справді „не любимо“ його. Ми любимо квіти рожеві, а не корінне, хоч і добре знаємо, що квіти годуються з коріння, і не було б коріння, — не було б і квітів. В мою задачу не входить сповідатись перед читачем, за кого ми, хатяне, визнаємо себе, чи за приятелів, чи за ворогів народу. Мене цікавить питання про приятелів і ворогів народу взагалі і про наших українських приятелів народу зокрема. Кого треба вважати ворогом народнім, а кого приятелем? І оскільки радян (не співробітників і читачів „Ради“, а людей радянського типу) можна назвати приятелями народу?

Питання ці дуже важні, і розв'язка їх не так легка, як то може видатись з першого погляду.

В наш „демократичний“ час попасти під категорію ворога народнього дуже легко, особливо у нас, українців, як поневоленої нації. Треба тільки не піти на панахиду по Шевченкові, або не повірити в істину старого речення „голос народа — голос Божій“, або забалакати в українській крамниці по польськи, або зрештою просто не визнати мужичого чобота елгантним, щоб тебе уже по всіх усядах ославили ворогом України. Мовляв, дьоготь дуже люблять „щирі“ українці, а коли він тобі не подобається, коли ти не любиш його духу, то значить ти не українець, ти ворог українства, ergo — українського народу, ergo — України.

Так само легко попасти і в приятелі народа. Коли ти любиш борщ, заточений салом, хвалиш українські галушки (хоч може вони зроду не були у тебе на столі), носиш вишивану сорочку — то ти вже приятель народній. А коли ти до того ще випишуєш яку-небудь українську часопись, береш на розпродаж популярні книжки, збираєш гроші на пам'ятник Шевченкові і улаштуєш вечірки і вистави, то ти вже великий діяч народній, тебе вже шанують, поважають, величають Іваном Федоровичом, а не просто Іваном, і коли ти, боронь Боже, нагло вмиєш, то знайдеться якийсь щирий прихильник твій, узброїться словничком Дубровського і мало того, що складе тобі українську епітафію, а ще напише довші чи коротші (в залежності від знання мови) спогади до „Ради“, і про тебе, хоч і запізно, визнає „ціла Україна“. А як що ти при своїм українолюбстві (або хоч борщолубстві) та ще був при грошах і не поскупився принести свою лепту „вдовиці Україні“, то добрі патріоти роздбудуть твій портрет, твою біографію, і вмістять в календарі львівської „Просвіти“. „Най, мовляв, читає наше селянство, та знає, яких то воно приятелів собі має!

Демократизм на все наложив свою марку, всіх постриг під один гребінець. Вороги здрібніли, приятелі те ж, так що вороги стали не страшними, а приятелі непотрібними, і коли тебе хто звизає ворогом України, то ти вже не дивиєшся і не лякаєшся. Ворог так ворог — голови за це ніякий приятель народний не посміє відтяти. Обезцінілись, змішались до купи поняття приятеля і ворога народнього так, що тяжко тепер і кінців відшукати.

Про те шукати кінців треба. Для нас, для нашого часу всі поняття спорожніли, в тім числі і поняття приятеля і ворога народнього, але це не значить, щоб ці поняття були взагалі зайвими, порожніми. В них втілені вічні цінності суспільного життя. Від правильності їх розуміння залежить бути чи не бути українству. Так. Бо коли воно напустить собі в пазуху гадюк в добрій надії, що то все його приятелі, коли воно буде побивати камінням своїх дійсних приятелів, вождів і пророків, і прийматиме під свою стріху тільки безси-
лих слимаків, що далі борщу і запіканки не можуть рушити, коли всякі добродії з більш ніж непевним минулим, з гадючим

серцем і медоточивими устами, з горобиним розумом і заgreбущими довгими руками малпи — будуть вважатись за патріотів, за стовпів українства, тоді що ж буде з українством? Яку культурну цінність буде воно з себе уявляти? Умінне розпізнати приятеля свідчить про високу ступень самосвідомости як в індивідуальному житті, так і в соціальному.

Отже про приятелів.

Звичайно не розрізняють приятеля народнього від звичайного приятеля, якого має кожен з нас, думають, що і в першому, і в другому випадку одні й ті самі складники входять в поняття приятеля. Але ж це велика помилка. Складники, скажимо, і ті самі, але в обох випадках не один і той самий складник грає домінуючу роль. Два складники входять в поняття приятеля: суб'єктивний — приязнь до певного суб'єкта, певної особи, і об'єктивний — певна діяльність на користь об'єкта приязні. Третій складник — обов'язковий тільки при quasi-приятельських відносинах і його можна було б поминути, коли б він в громадському житті не відігравав такої значної ролі: це так би сказати плата за приязнь, визнання заслуг приятеля і визнання об'єктом суб'єкта приязні за приятеля. Оскільки мова йде про приятелювання одної конкретної, індивідуальної особи з другою, остільки можна сказати, що найголовний момент в приятельських відносинах, завдяки якому і самі ці відносини можна назвати приятельськими, є певного рода приязнь, любов одної особи до другої. Другий момент, — докази приятельства, може і зовсім не бути. Від доброго приятеля вимагається тільки одного — любові, а любов по своїй істоті, — пасивна. Найглибша любов виявляється в „созерцанні“, в тім стані коли істота любячого потопає в предметі любові. Добрий приятель нічого не вимагає від об'єкта своєї приязні. Йому треба тільки дивитись на нього, слухати його голосу, відчувати його істоту. І тільки зовнішні неприємливі обставини можуть змусити приятеля до певного чину на користь об'єкта приязні. Ця діяльність очевидно буде витікати з приятельських відносин, але вона не становить самої суті цих відносин, як, скажимо, піклування матері про долю своєї дитини не становить суті материнства. Охорона певного об'єкта не є сам об'єкт. І коли хто-небудь вимагає від свого приятеля, аби той

пішов за нього „в огонь і воду“ і заявляє при тім, що коли той не послухає його, то цим найліпше докаже, що він йому ніколи не був приятелем — така заява свідчить тільки про нерозумінне суті приятельства з боку того, хто робить таку заяву. Ми занадто мало живемо по-людськи, занадто мало у нас внутрішньої сили, щоб заповнити своє життя своїм власним змістом. Нам обов'язково треба з кимсь змагатись, когось поборювати; нам треба голосу, крику, брязкоту, щоб заглушити внутрішній голос, який невпинно нагадує нам про недосконалість, убогість, творчу нікчемність нашого ества, щоб заповнити ту пустку, яку завше носимо в душі, а яку від часу до часу закриваємо тоненьким серпанком дійсного життя. Часом гадаю собі: щоб було, коли б нараз зняли всі перепони, які люде стараються усунути з своєї дороги? Що б було, коли б людям ні за що було змагатись, ні з ким воювати, нікого поборювати? Величезна більшість людей не знала би, що робити з собою, куди подіти себе і кинулась би в прірву небуття. Во ми трохи не всі — надміру вбогодухи. Ми не живемо — ми тільки реагуємо на зовнішні для нас явища. І чи багато знайдеться між людьми таких, що можуть непохилити сумно голову, коли до їх буде звернене огненне, до божевілля страшне запитання Заратустри: „Чи ти з тих, що дійсно мають право скинути ярмо? Є люди, котрі позбуваються своєї останньої цінности, позбувшись покори своєї“. І коли б з нашої дороги усунені були всі перепони, чи мали би ми тоді приятелів? Чи могли б бути приятелями? Коли б нам непотрібно було давати очевидних доказів своєї приязні, чи не було б тоді приятельство порожньою формою без змісту? Так, для багатьох, і це тільки свідчить, що навіть така звичайна річ, як приятельство, не кожному може бути дозволене. Це свідчить, що навіть найбільш демократичні цінности є по своїй суті аристократичними. Стадність, яку я ладен що-дня проклинати на всіх перехрестках, звульгаризувала всі цінности, в тім числі і приятельство. Вона вбиває в людях найбільше шляхотне чуття — благоговіння, подив перед великим, а тим самим вбиває і всяку можливість ушляхотнювання людської природи.

Пасивний характер приязні, який становить основу приятельства між двома конкретними особами, цілком не вистар-

чаючий, коли мова йде про приятеля народнього. Народ занадто конкретна особа для абстрактної любови і занадто абстрактна — для конкретної любови. Народ можна любити тільки здалека, коли він в мріях перетворюється в щось ціле, та й тоді людина любить не народ у властивім того слова значінню, а свою мрію. Память — велика чарівниця. Вона оповиває серпанком поезії найбільш прозаїчні річі. Так поетизує вона і народ, і завдяки цьому людина думає, що любить його (а часом таки й дійсно любить). Недурно Тургенєв тікав до Парижу, щоб мати змогу боротись з крпацтвом. Не полохливість, а великий художній інстинкт підказував йому, що справжнього народа, такого, як він єсть, не можна любити; можна любити — і любити до самозабуття, до саможертви — художній синтез народа, а не сам народ, а щоб зробити цей синтез, треба бути далеко від народа, бо тільки тоді окремі сімпатичні риси народа складуться в один художній образ. І власне художній синтез народа, а не сам народ, підтримували і Тургенєва і тих небагатьох щирих мучеників за народ, що своїми муками возвели Шлісельбуржський острог в святиню. Треба мати внутрішню силу, щоб безконечно любити вимріяний образ. Менші художники, ніж Тургенєв, за межами одчизни швидко „теряють гумор“ (напр. Горький). Може ще більшої сили треба, щоб не стратити з очей цього образу при зустрічі з конкретним, живим народом, щоб утотожнити вимріяний образ, художній синтез, з несінтезованим народом. Франко витримав на позиції люблячого народ, а більшість швидко „розчаровується“, щиро любить народ і навіть ціле людство, а ненавидить кожному окрему індивідуальність з народа. Тільки мало хто признається в цьому. „Демократизм“ стоїть на перешкоді, та ще дурна полохливість, страх виявить себе перед другими непослідовним. І людина свідомо одурює і себе і інших, вимахує папіровим мечем, ніби побиває ворогів народніх, кричить про любов до народа, надміру кричить, щоб заглушити протестуючий голос своєї душі, а коли б вона була цілком щира, то сказала би як той доктор, що про його оповідає старець Зосім в „Братяхъ Карамазовыхъ“: „я, каже, люблю людство, але дивуюсь сам собі: чим більше я люблю людство взагалі, тим менше я люблю людей зокрема, то значить по одинцю, як окремих осіб.

В мріях, каже, я нераз доходив до чудних думок про служенне людству, і може дійсно пішов би на хрест за людей, як би ж раптом як-небудь треба було, а про те я двох днів не можу вижити ні з ким в одній хаті — це я знаю з досвіду. Як тільки він близько мене — вже його особа давить мое самолюбство і тіснить мою свободу. За одну добу я можу навіть ліпшу людину зненавидіти: одного за те, що він довго обідає, другого за те, що в його нежить і він безперестанку сякається. Я, каже, стаю ворогом людей, коли вони до мене тільки хоть ледві-ледві торкнуться. Зате завше так було, що чим більше я ненавидів людей зокрема, тим палкішою ставала моя любов до людства взагалі¹⁾.

Я навмисне навів без скорочень це місце з роману Достоевського, бо воно як найліпше характеризує приятельські відносини між одиницею і народом. Я не кажу, щоб ці відносини були завше такими нещирими. Перш над усе народ любить сам себе через своїх одиниць. Недавно в „Раді“, в листі Шимановської-Драгоманової, я вичитав про такий факт: авторка в лазареті сказала раненим болгарам, що румини хочуть взяти у них Сілістрію. „Стояла я, пише авторка, коло раненого у праву руку. Він показав мені здорову руку і зирнувши на мене огнем запаленими очима, сказав: бачите оцю ліву руку? З нею одною піду проти руминів. А сусід його тупнув здоровою ногою і крикнув: „З одною ногою підемо! Не дамо Сілістрії руминам!“ Очевидно, в цім факті виявилась щира любов до народа, але... „це були прості мужики з південної Болгарії“, пояснює авторка. Їхня любов не була приятельською любовю. В особі цих мужиків народ виявив любов до самого себе, а сам собі ніхто не може бути приятелем, хоч і кажуть часто: чоловік сам собі найліпший приятель. Приятельські відносини, оскільки говоримо про приятеля народнього, можуть бути тільки між „я“ і „ми“, це б то між аморфною масою — народом, і зкристалізованою одиницею — так зв. інтелігентом. Пишучи про приятелів народніх, я власне маю на меті відносини між народом (точніше — „мужиком“), і інтелігенцією (точніше — тими, хто не вважає себе за „мужиків“), і кажу, що ці відно-

¹⁾ Ф. М. Достоевский: „Братья Карамазовы“, СПб., 1895 г., ст. 68.

сини, оскільки вони ґрунтуються на любови до народу, не є щирі, не можуть бути щирими. Щирі приятелі народні — великі мрійники, але тут виявляється не любов інтелігентної одиниці до народу, а любов одиниці до власної мрії, власного, виношеного в душі, художнього образу.

Після всього сказаного читач зрозуміє моє відношення до тих, що при кожній нагоді (найбільше за чаркою) сповідаються в своїй любови до народу. Я не вважаю їх за приятелів народніх, бо у них нема власне того, на чому вони хочуть уґрунтуватись — любови до народу. Всій величезній армії людей радянського типу (їх дуже багато загалом, хоч у нас — навіть радян не так уже багато), всім оцім безвиразним любителям „всього українського“, крикливим проповідникам (більше в запічку) ідей дешевого демократизму, я би сказав: будьте великими мрійниками, і тоді вас можна буде назвати народніми приятелями. А коли ваша думка не підноситься по-над українські крамниці, коли ви крім ширення популярних книжечок, нічого не можете придумати, коли ви нічого кращого, як потворний ідеал „общеруської культури“, продукт хамської обмежености розуму, не вимріяли, коли ви інакше не можете жити, як під чіими небудь крильми, то як можете називати себе приятелями народніми? Як можете говорити про любов до народу? Як можете, як смієте закидати комусь, що він ворог України, коли у вас самих нема синтези ворожого чуття — любови? Не топчіть в грязь, не демократизуйте поняття приятеля народнього! Не кожний може (а значить і має право) бути приятелем народнім. Аристократизація цінностей, а не демократизація їх потрібні для справжнього людського життя.

Не можна сказати, щоб „приятелі“ самі не відчували, на якій хисткій позиції вони стоять. Не маючи внутрішньої санкції для своєї діяльности — з одного боку, а з другого — почуваючи в собі брак творчих сил, „приятелі“ починають шукати зовнішньої санкції свого приятелювання з народом, починають вдаватись до того третього складника, який в приятельських відносинах повинен би виникати з двох попередніх, а не кластись „во главу угла“ — до визнання об'єктом суб'

екта приятні своїм приятелем, починають, словом, перти до того, щоб сам народ признав їх приятелями.

Що для цього треба? Передовсім зрезигнувати з усіх „високих“ завдань, пристосуватись до народа, навіть більше — підлабузитись до нього. Безсила утворити щось самостійне, більше за мужицькі примитиви, людина ніби прислухується до народнього голосу, випитує у народа, чого він хоче, щоб відтак йти в контакт з ним. Відтепер quasi-народні потреби, погляди, смак стають верховною інстанцією, у якій шукають оправдання всякої громадської діяльності, верховним критерієм істинности громадського світогляду; відтепер фраза „так хоче народ“ стає домінуючою. Починається огидна оргія (огидна — бо наскрізь фальшива) „кажденія фиміамомъ“ перед народом, і замісто фиміама яких тільки мерзостей не кидають в кадильницю! Самолюбство — замість любови, егоїзм замість щирого віддання народній справі, фрази про саможертву замість саможертви, неможливість перед закидами в „недемократичности“ — замість творчого пориву — все це можна стрінати між так званими приятелями народними. Час навязав людям демократичну форму громадської діяльності, а змісту для цієї форми не дав — і не міг дати: зміст дається природою, а не часом. Люде й заповняють навязану ним форму чим Бог послав: один користає з своїх „демократичних“ поглядів, щоб вигідніше оженитись, другий — щоб пожитись якимсь грошем, третій — щоб заслужити пошану у людей, четвертий — щоб дістати якусь посаду, а більшість — просто для того, щоб задовольнити своє дрібненьке самолюбство. Отак собі людина крутиться між людьми, там промову скаже, там книжечку продасть, там, як уміє, Стецька на сцені „ізобразить“, там продекламує якийсь гнівний вірш Шевченка — і їй добре, і людям добре. Нудьга ж, нудьга проклятуша! Та через одну неї можна полюбити не то що українство, а що завгодно, хоч чорта з пекла, аби він був хоч трохи смішний!

Ще щастє наше (під певним зглядом, розуміється), що нас не пускають в Думу і що взагалі ми багаті тільки на лати, як той казав, а то яке б широке поле було для прелюдної, нахабної, безсоромної брехні! О, скільки б зубастих вовків вийшло з поміж смирних, як овечки українців, коли б їм по-

казали „гроші та ще й славу, тее диво“! Згадайте лишень поруйнні часи, що зробилось з нашими „передовими людьми“, коли вони почули запах земельки і хлопського поту!

Полишаючи на боці зловживання, що заховуються під наміткою широї любови до народа, вернемось до принципіального обговорення зачепленого питання. Коли народ називає кого-небудь своїм приятелем, шанує за його заслуги, чи значить це, що той, кого народ називає своїм приятелем, є дійсно приятель йому? Чи можна в данному випадку діймати віри народів? Я не кажу про можливі помилки з боку народа, не кажу про те, що простий селянський розум міг не доглянути хитро замаскованих розбішацьких плянів народнього „приятеля“ — я беру справу чисто принципіально: чи є приятель народній той, кого народ називає своїм приятелем? На це питання я можу дати тільки негативну відповідь. Коли хто-небудь, з любовю, од щирого серця, дає хорому приятелеві їжу, якої йому заборонив вживати лікар (напр. квашені яблука після тифу), то такого вчинку не можна назвати приятельським, і такий приятель заслуговує на титул хіба нерозумного приятеля. Власне в становищі хронично хорого завше перебуває і народ. Коли інтелігенція хоче допомогти народові досягти того, чого він сам собі бажає, тоді її поміч зайва: свої бажання народ зуміє краще задовольнити, ніж то може зробити мало ознайомлений з життям сільства інтелігент. Поміч інтелігенції потрібна тільки в таких річах, які потрібні народові, а яких сам народ не усвідомив собі. Або треба прийняти народ таким, який він є, і тоді йому ніякі приятелі непотрібні, або треба признати народ аморфною масою, якій треба нав'язати певні цілі, з якої треба щось утворити, і тоді очевидно з його бажаннями доведеться рахуватись остільки, оскільки з ними треба буде боротись.

Тут підходимо до розв'язання зачепленого питання:

Дійсним приятелем народа є не той, хто його любить (це психологічно неможливо) і не той для кого найвищим законом являється „так народ хоче“, а той, хто становить перед народом найдалші цілі. Не в міру прихильности певного суб'єкта до народа і не в міру пошани народа до нього можна назвати

данного суб'єкта приятелем народнім, а в міру його внутрішніх сил і в залежності від тих цілей, які він становить перед народом, і тої діяльності, яку він розвиває для досягнення цих цілей. А які при тім будуть його власні почуття до народа, як він буде відноситись не до абстрактного людства, а до конкретних людей — це річ другорядна. Він може любити народ здалека, як Тургенев або Гоголь, може любити його зблизька, як Франко або Шевченко, може й зовсім не знати його, як великі художники епохи Відродження — це залежить і від часу, і від обставин, і від суб'єктивних прикмет. Для народа найбільше зробили ті, для кого народ був засобом, а не метою, хто не рахувався з його бажаннями — і треба сказати, що перед такими народ найбільше вклонявся, оскільки розуміється, знав їх.

Великі вожді, як Наполеон, великі пророки, як Христос, Будда, Магомет — заслужили найбільшого признання з боку широких мас, а хто знає, які чуття заховувались в їх грудях? Для народа це зовсім не важно. Може Магомет проповідував свою науку з ненависти до темних арабів, які поклонялись руками створеним ідолам — яке діло було до цього арабам? Магомет показав арабам шлях, високу мету, — і араби поклонились йому, не допитуючись, які мотиви керували Магометом в його діяльності. Людина може навіть ненавидіти народ, але коли її діяльність високо користна народові, вона заслуговує повні на титул приятеля народнього. Фальшивий приятель народній каже: так треба, бо так хоче народ; дійсний приятель каже: хочу, щоб народ оттак хотів, в противнім разі — к чорту народ!

Є щось більше за український народ — це українство. Можливо, що як політична сила ми, українці, ніколи не підіймемось вище нуля. З цього боку справа наша майже програна. Патріотичні чуття у нас вигоріли, чутте національної єдності і окремішності у нас нема. Одімуть у нас право писати українською мовою, позакривають останні „Просвіти“, порозганяють студентські „Громади“, позачиняють клуби, забороняють говорити не то що українською, а навіть російською мовою і звелять говорити по китайськи, бо цього, мовляв, вимагає політика на Далекому Сході — зроблять це все —

і між нами мало знайдеться таких, як той болгарин, що з цілої душі крикнеть: „Не дамо Сілістрії руминам!“ — хоч ми всі маємо не-ушкоджені руки і ноги. От як би треба було „матушку Расею“ спасать — о! тоді б ми й без ніг доплентались хоч на край світа!

Становище українців, як повноправної нації, майже безнадійне. Ми ніколи не станемо комусь сусідами — все будемо підсусідками. Самі, власними силами ми не зуміємо здобути собі права на самостійність — нам можуть хіба дати його, але... тоді, коли вже самостійність в сучаснім розумінні нікому не буде потрібна, коли прийде царство інтернаціонала.

Тим більш дорогим повинно бути для нас українство. Коли для нас нема надії на національну незалежність, то лишається одна дорога: зберігти своє існування як культурно-національного комплексу. Ми можемо бути тільки новітньою нацією, — гуртом людей, спаяних до купи не етнографічними прикметами, не спільністю походження, не спільними традиціями, а — культурою. Спогади про Рось і Жовті Води нам нічого не скажуть, за те багато можуть сказати Шевченко, Франко, Кобилянська, Чупринка... І коли в звичайних умовах служення народу в такій формі, як напр. великоруське „хождение въ народъ“ не може бути оправданим, то у нас тим більше. Нам, українцям, потрібно розбуджувати національну свідомість народу тільки для того, щоб була змога явитись новому Шевченкові, і коли б було доказано, що українці не дадуть нового генія, що вони не будуть існувати, як культурний комплекс, тоді... хай би собі наш народ переймав на здоров'є хоч китайську мову. Сумма його щастя від цього не зменшилась би, аби тільки він по добрій волі зрікся своєї матерньої мови.

Чи треба для утворення культурно-національного комплексу питати згоди народу? Ні! Народ нічого не хоче з того, про що йому торочить інтелігенція. В масі своїй він не потребує ні шкіл, ні „Просвіт“, ні українських крамниць, ні спілок. Йому не скоро потрібен буде Шевченко, а тим більше Кобилянська, і коли б книжки видавались за згодою народу і на його кошт, то можна бути певним, що добрі люде скоріше купили б бочку горілки та розпили її „миром-громадою“, а ніж

видали „Кобзаря“. Отже для українства приятелем буде не той, хто йтиме за конкретними бажаннями народа, а той, хто сміливо піде проти народа, хто скаже: „хочу, щоб народ оттак хотів“ — і зробить те, чого хоче. А через те, що корінем для квітки-українства все таки буде народ, такий ворог народові буде zarazом і найбільшим приятелем йому. Дійсний приятель народа з погляду народа неминуче буде конкретним ворогом йому, як для нерозсудливого хворого являється ворогом лікар, що тримає його на діті. І чим більше людина прагне щастя народові, чим далші її цілі, чим ясніше вона бачить свій шлях і чим дужчі в неї бажання йти по цьому шляху, тим більше перепон зустріне вона з боку народа, тим більш ворожими будуть відносини між нею і народом. В відношенні дійсного приятеля народнього до народа завше мусить бути елемент ворожнечі і навіть ненависті, бо підкладом великої любови завше являється велика ненависть. Глибоко любити вміє тільки той, хто вміє глибоко ненавидіти.

Вертаючись до питання про приятелів, приходимо до парадоксального (на перший погляд) висновку: найбільшим приятелем народові може бути тільки його найбільший ворог. Ворог не завше буває приятелем, але приятель мусить бути ворогом народові.

Що ж сказати тепер про тих „приятелів народніх“, для яких найвищим законом являється „так народ хоче“? Що сказати про всіх отих любителів „всього українського“, що вічно грають Стецька, в житті і на сцені? Що сказати про цілі кадри позіхаючих українофілів, які нічого, крім вечорниць, не можуть вигадати, вся діяльність яких вичерпується підтримуванням тих „національних“ гуртків, до яких вони належать, немов би ці гуртки були метою самою в собі, а не засобом до іншої мети. Лишаючи за собою право поговорити на цю тему іншим разом, тепер скажу просто, що я думаю: ці приятелі народа — дійсні вороги народа, і не через свої злі наміри, а власне через відсутність всяких намірів, через свою бездарність і фальш. Власне про таких приятелів зложена приповідка: „Боронь мене, Боже, від приятелів, а з ворогами я й сам упораюсь“.

А. Товкачевський.

З ГРОМАДСЬКОГО ЖИТТЯ.

„Чесність стала казкою минувшини“...

Торік ще в-літку промайнула чутка, що в „Селянській Касі“ на Буковині велика рострата грошей. Трохи згодом був одбой: „нічого подібного“. Але ось вже настигли конкретні відомости: справді в „Селянській Касі“ величезна рострата. Буковинська спілка — грандіозна фінансова інституція — обіймає „сбереження“ майже всього українського народу на Буковині: переважно трудові копійки селян і інтелігенції. Оскільки там зібралось було фінансової сили — показує розмір марнотрацтва: в українській спілці рострачено 3363738 корон (біля 1345495 карбов.!). Марнотрацтво посіло й руминську спілку — 1516412 корон (606564 карбов.) і німецьку — 478056 корон (191222 карб.), а разом сума марнотрацтва досягає 5358206 корон (2143281 карб.)!

Рівняючи наведені цифри, бачимо: найбільше вкрадено грошей з української каси, грошей бідного українського селянства. Як той казав: з багатого і взяти не гріх. Найбільший винуватець за марнотрацтво — директор каси д-р Лев Когут, український діяч, що був колись редактором української газети „Гасло“. Д-ій Когут „робив фінансові операції на шкоду касі, окрім того фальшував ощадні книжки і оперував ними, як хотів“. Помішником і спілником Когута в шахрайствах був жид-мільйонер Айзинкрафт та урядовець Огородник¹⁾.

Як бачите, малюнок вартий пензля... російського інтенданта! Розмах великий!

І от, як собі хочете, а цей факт має величезне симптоматичне значіння: прецедент уже є. Українські народодлюбці, діячі і т. п., роспинаючись за „меншого брата“, чудово здерли з його шкуру, „як жиди з телиці“, кажучи словами П. Куліша.

¹⁾ „Рада“, 15 янв. ц. р., № 12.

Певне було тієї агітації по селах, галасу „свій до свого“, критики „панів“, чужинців на користь заснування спілки українських ощадних кас, для „двигнення рідного народу“ до світла і інших утопій, а ось прийшов „діяч“, народолюбець вищої марки Л. Когут, присмоктався до народних копійок і пустив в оборот ощадні книжечки, та так добре, що встиг спустити більше трьох мільйонів корон! Тепер його арештували з товаришами — і зтерлась всяка різниця між революційним редактором, жидом-гешефтмахером, російським ославленим інтендантом і бандитом... Український інтелігент вже має марку злодія: тільки прилагодивсь до підняття добробуту народнього та й прокрився. Хто? український соціялист, ні хто инший.

Українські філістери будуть побожно зітхати: дай Боже, щоб це був останній факт такого господарювання в селянській кешені... а ми кажемо: це лише початок! Гроші — велике діло, в усякому разі більше, ніж ідеали... Ось поставте туди иншого і — 99 шансів за те, що він крастиме! Бо що таке сучасний український інтелігент в масі? Це той, що не розцурався ні з одним словом старого світу, це той, що тепер турбується принатурити своє народолюбство до всієї суми старого світу, що займається українізацією всього складу стервозного життя дрібно-міщанських хижаків і буржуйчиків... Чим більше розростається українське життя, тим більше він наповнює його атмосферою лихварства, пошлости, малоросіяинства і нечесности.

Власне, про це й поговоримо трохи.

Кажу нечесність і думаю: що-ж таке чесність? Коли взяти на увагу слова самих „найновіших“ людей, то нечесністю на „старій“ мові зветься порушення права приватної власности і брехливість. Власне вся сума нечесности висловлюється одним словом неправда. Скажи правду, зроби правду і це буде вже чесно. Але що таке правда? На „старій“ мові це зветься: не користуватися чужою працею, не робити того иншим, чого не бажаєш собі, не казати того, що суперечить твоїм думкам. От і все. Але, по-новому, що таке правда? Невже не може бути правдою в новому світі те, що є правдою в старому? Очевидно, що не може. Але правда в старому світі подвійна: одна та, що сидить в науці моралі і друга — проти-

лежна їй, що реально живе в житті. Правда гуманної моралі і правда конкретного зла: ось старий світ. Здавалось би, що нові люди мусіли б мати щось інше? Ні... вони мають те саме, що й старі: говорять про ідеали, любов до меншого брата чи пролетаріята, а рукою нишпорять в братній кешені, моторненько вирізують гаманці, з запомогою ідеалів намагаються копійки і зручними престижизитаторськими рухами роблять операції...

Може через те, що вони вороги приватної власності? І тому не почувають гризлі сумління? Може й це бути, але... не треба нам бути наївними, щоб не розуміти мотивів і підкладу „ідейної експропріації“ жульницькими способами.

Ми кажемо: обман на старій і новій мовах є неправда, нечесність. І от, власне, нова атмосфера щиро-українського життя є стара: обман. Дурисвітство принатурює до себе українство, котре сліпо називає це з'явище показником свого росту. Крамарі друкують цінники і лубочні малюнки для реклями (на мило, сірники, тютюн, пастилу, грамофони, машини і т. д.) — рахуються з нашими потребами — каже український філістер. Іде українізація реклями і українофіл тішиться, аж під стелю стрибає од почуття „зростаючої національної сили“¹⁾. Ми ж добре знаємо, що національна сила це національна культура, як запевняє кожний українофіл. Досить йому побачити українську вивіску над крамницею, де продається „шмат гнилої ковбаси“ — він уже страшенно тішиться, абсолютно не вглиблюючи думки в „сутність вещей“. Рекляма, як відомо, це поезія обману, шарлатанства, дурисвітства. І от вона українізується на наших очах! Не то що вона стоїть осторонь од „ідейного“ українства, а навпаки: вона навіть виростає з його. Ви чуєте рекляму свого товару в усяких рецензіях, критиках, оглядах. Напр., якийсь орган, що має дуже благочестиві напями, містить оповістки тільки про свої вироби; коли ж дають гроші, то реклямує навіть чорносотенні видання. Другий хоче дати огляд наших журналів. З святобжною метою пише: „Наші журнали“. Становить римську цифру І і називає якийсь журнал. Хвалить, хвалить його, аж

¹⁾ „Рада“, 13 февраля ц. р., № 36.

захекається. Напише в скобках адресу любимчика, розпишеться і становить точку. Ви ждете огляду і оцінки інших журналів — нема! аж до нових віників. Тоді ви догадуєтесь: то була рекляма. Далі зустрінете рекляму якоїсь інституції: у нас продаються книжки всіх видавництв (імя-рек), але... названі тільки „свої“ видавництва, ніби книжок інших видавництв нема зовсім. Або гляньте у вітрину: стоять книжечки з карткою „новина!“, що вийшла таки давненько, а справді нових, але не „своїх“, нема.

Нечесністю пройняте все життя. У відносинах родинних, товаришських і т. д. Ідеаліст розпинається за моральність (єдиновірність) подружнього життя, а нишком лазить на „Фонарную“. Або редакує оповідання і нищить „реалістичні“ описи: бо це читатимуть гімназисти! а сам лазить нишком по вертепах. Пускає до друку тенденційну дурницю, з якої кепкує „приватно“, а містить благочестиво — це дуже здається для народу.

Коли прийде до редакції жалкий, невідомий „письменник“, то йому в-вічі будуть брехати: працюйте! можете виробитись (!), форма поки-що у вас не дуже добра (!), але щось є... працюйте, працюйте. А зачиняться двері за бідолашним „творцем“: кепкування аж лящить в фабриці ідеалів. Коли хтось свій ляпає дурниці. — їх містять на передньому місці і хвалять без сорому казкою: наш відомий і т. п. (а про його ніхто не чув!). Коли треба комусь пошкодити, то не жаліється сили: листами йде така агітація, що аж!.. а в-вічі усмішки, прихильне випитування „секретів“, для по-за хатніх коментаріїв.

Позичити гроші і забути борг — річ звичайна, а вже взяти книжку і „зачитати“ її — звичайнісінька. Дати обіцянку прийти на збори в призначену годину і не прийти, або прийти на розбір шапок — свого роду вже етикет. Обіцяти посаду, без кінця кажучи про трудність цього, і водити за ніс прохача — не вважається за нечесність. Обіцяти статтю в журнал і не дати її в призначений час або й зовсім забути — це вже літературний бон-тон.

Приятелювати з кимсь, а по-за кутком голосувати проти свого приятеля, знаючи що він невинуватий ні в чім — це ви зустрінете часто.

Пускатись на патріотичну роботу, закликаючи про підтримку „нашої преси“, і разом з тим зробити нечесний виверт проти „колеги“ — це вже стає звичаєм в житті преси, котра напружує вже всі сили, щоб вигадати кращий жест перед передплатниками.

Спеціалісти в крузі своєї діяльності „працюють“ супроти своєї етики: лікарі і лікарки часто стоять на одному рівні з душогубами, архітектори будують дома для розвалу. Катастрофи будівничі — ніби битове з'явище.

Адвокати часто беруться захищати явних злочинців — тяжко собі уявити як тут можна захищати, але що дивне — тут захист двохбічний. Захищає один адвокат злочинця, а другий — жертву...

З порушень слова честі складається діяльність сучасної людини „з суспільства“. І це все інтелігенція! Тут звичайна інтелігенція і незвичайна — стоять на одній дошці. Рекляма, дурисвіцтво, нахабство, шарлатанство — синоніми одного поняття нечесності, якою просякло сучасне „культурне“ життя, як рілля в дощ водою, і котра в суспільності грає ролю животворного елемента, як та-ж вода в сухій ріллі. Чим більше дурисвіцтва — тим більше руху, життя!

Де тільки запахне „інтересом“, там зразу піднімається метушня, „творчість“! Неначе кожному мало, треба хапатись, щоб не втікло „щастя“ з рук, щоб не вислизнуло крізь пальці: всякий цупко держиться за хвостик інтересу, як правовірний за мутузочку од святині...

Словом, людська биржа, на якій іде гра в щастя... Так і на биржі ідеалів: рекляма й тут являється основною формою творчої енергії, а слідком уже й інші спутники: спекуляція, крик, дурисвіцтво і фальшування.

Ті-ж самі звичаї, етика. Вся обстановка старого життя вноситься й сюди: той же кислий запах тютюну, горілчаного перегару, словесної крутні, метушні, брехні, ті-ж котурни, щоб далеко було видно реклямиста, той же хрипливий гомін торгівлі і міндування, ті-ж туалети, жести, прикраси, розваги і художній дріб'язок.

Коли хочете: нечесні всі концепції сучасних „ученій“, теорій і політичних стремлінь. В ідеології українського відрод-

ження зустрінете стару колоду, що стоїть впоперек його шляху — триединство і пишання великоруською культурою, в котрій і „ми“ багато рук доложили. В октябризмі зустрінете безправне служення нехтуванню „основ 17 октябрю“. В кадетизмі зустрінете ті-ж самі тенденції гніту і нехтування прав людини.

І так скрізь.

Нечесністю пройняте все життя.

І той же Л. Когут і К^о являються символом діячів відродження з його гешефтарською атмосферою, з усім апаратом дурисвітства і гніту.

І ви хочете вільно дихати тут? І ви можете бути спокійні, задоволено потирати руки од свідомости виконаного культурного обов'язку? Ви будете говорити про поступ, розвиток? А може ще й про любов до меншого брата? Це абсолютно неможливе: навіть „свята брехня“ не має оправдання, а у нас поставлена навіть проблема брехні, як джерела радості...

І проблему цю рішили люди практично на користь брехні. Але...

„Життєва здатність народу залежить від любови його до правдивости. Коли народ буде складатись з купців-дурисвітів, недобросовісних учених, що будуть підлажувати науку до своїх висновків; з загонистих мислителів, з політиків, для котрих всякий засіб добрий аби здолати супротивника, з людей, здатних зрадити і продати, — то такий народ присуджений на погибель“.

А наше суспільство складається власне з таких елементів.

Очевидно не всі такі, але через те особливо рельєфно видно чесних. Досить було Л. Толстому заговорити про чесність, як він виріс на постать апостола правди і якось різко малювалась його фігура на тлі сучасного облудного життя. І головне: філістри найбільше гукали: він наша загальна совість! Підкреслювали його повну протилежність до сучасности, підписуючи цим смертний присуд всій сучасности.

І чим більше помітно чесну людину, тим гірше стоїть справа суспільної культури. У нас власне почалася емансипація чесних людей од суспільства, — цей факт вже кидається

в-вічі — і тому... з всеукраїнським громадянством діло стоїть зле. Буржуазний дух стає паном і повертає українством собі на послуги. Тут вже йде культура приобітателів, збирачів, господарів. Культ приватної власності, повне розмежування світа по-між кількома дужими і дужчими. З цього джерела тече нечесність, що обертається в житті в постійну, тверду психологічну формулу існування.

І що сумне в цьому, то те, що цього процесу спинити а-ні знищити не можна, аж поки він сам не переживе своєї молодости, зрілости і смерти. Страх компромітації й очам народу не спинить всіх Когутів в їх стремлінні до „певного життя“. Хіба їм важно, щоб народ вірив їм? Хіба їх турбує, що зневірений народ одхилиться од інтелігентних кол і покладе тавро недовірря на все, щод інтелігентське (навіть добре)? Хіба їм жахно, що українська справа загальмується на довгий час?

І страшно жити в такій атмосфері. Жахно, огидно...

Кожний вчинок, слово, рух, думка, почуття, і все, все — пройняте нечесністю... І ні мільйони шкіл а-ні мільярди книжок тут нічого не вдіють.

М. Сріблянський.

ЖУРНАЛ ЖУРНАЛІВ.

Микола Лисенко — *Олена Пчілка*, спогади і думки („Літ.-Наук. Віст.", кн. 1 і 2 та „Рідний Край", ч. 16—17).

У нас, власне, ні один письменник, чи діяч, крім Т. Г. Шевченка, не має добре зладженої біографії, ширшого опису його життя й праці. Є постаті всесвітньої цікавості, а рідний народ нічого не знає про їх, бо нічого не зроблено для того. А про багатьох і матеріялу зібрано чимало. Таку потребу у перший час, відносно знайомства з нещодавно помершим Мик. Лисенком, може задовольнити праця ш. Ол. Пчілки. Написана живо, літературно складена ся коротка біографійка покійного композитора дає багато знання про життя і працю його. Авторка, яко друг покійного, дає багато епізодів з життя, котрі так рельєфно змальовують і постать музики і той час, коли то діялось... Ось, напр. перший музичний виступ М. Лисенко:

„До перших студентських років належать і перші прилюдні виступи його — на інструментальних концертах, таки-ж в Харкові. М. Лисенко виступав там яко піанист; грав звичайні концертні пьєси європейського репертуару. На одному такому студентському концерті М. Л.—ко так счарував одну харківську аристократку виконанням творів Шопена та пьєси Контського „Reveil du Lion“, що по скінченню концерту тая пані одпьяла з себе коштовну золоту брошку з самоцвітом і припьяла її молодому піаністові на груди, наче „орденъ“ — (хоч була зовсім не знайома з ним). Ту брошку М. Віт. пустив потім у лотерею на користь убогих товаришів“.

А ось про постановку оперети „Різдвяна Ніч“...

„Світлим, безмірно-милим спогадом про події з життя й праці Мик. Віт-ча за 70-ті роки встає в мой думці „Різдвяна Ніч“, ще яко оперета, у її першій постанові. Що то за мила річ була! Думаю я, що в таких виконаннях, як її ставлено тоді у Києві, в 1873 році, навряд чи швидко побачать „Різдвяну Ніч“! Виконавці були — „любителі“, але які любителі! Голоси мали добрі, а при тім скільки думки й серця вкладали вони в своє виконання! Габель (Пацюк), Ол. Ол. Русов (Вакула), О. Ол. Лисенкова (Оксана), Іванова (Солоха), Матвіїв (Дяк), — всі вони були мов-би якоюсь чарівною рукою підібрані для виконання їх ролей: Оксана — вродливиця на-прочуд, така чарівлива у співі, в розмові; здавалося, що власне така Оксана мала вживатися Гоголеві, як він малював ту постать у своєму оповіданні „Ночь передъ Рождествомъ“. Пацюк-запорожець був не такий, як у Гоголя, бо в Гоголя він—балаганна постать, що, роззявивши рота, лише глитає вареники; Михайло-ж Старицький, автор тексту тієї оперети, зробив Пацюка-запорожця ідейним печальником за долю України, (під час уже близького зруйнування Січі). І який вдатний був той старий

козарлюга-запорожець! Яке вражіння, — при гарному співові, робили його докори закоханому Вакулі! Голос Вакулів лунав теж так повно, таким глибоким почуттям. Що до Дяка-Матвієва, то се була найкраща комічна постать, яку мені приходилось бачити з гурту всяких „дяків“ на українській сцені“.

А ось і фінал його праці...

„Вертаючись, по скінченню засідання, до-дому, вдвох з Миколою Віт. одним візником (се траплялось часто, бо ми-ж були найближчі сусіди), я сказала: — Ну, Мик. Віт., оце-ж ми вже поклали свої „булави“: Ви — „гетьманську“, яко Голова Клубу, а ми, члени Ради — „полковницькі“!..

— Так!.. поклали булави! — відповів Мик. Віт., покивавши головою.

Щоб змінити розмову, — в кождім разі не дуже втішну — я спитала його, що він тепер пише? — М. Віт. одразу оживився, сказав, що пише музику „до Людіної пьеси“, се-б-то до пьеси пані Людмили Старицької-Черняхівської, його племінниці, і почав за-любки розповідати зміст „Нокторно“, — того твору, що музика до його зосталась „лебединою“, остаточною піснею нашого Кобзаря“!

Варт було би сю працю випустити книжечкою для знайомства з М. Л.—ком ширшому колу читачів...

Літературні замітки — М. Євшан („Л.-Н.В.“, Лютий).

З новим роком з'явилося скільки нових органів преси. Настрій значно піднявся. Було раніше „тісно“ для всієї української пишучої братії, тепер стало просторніше. Тепер знайдуть місце всі наші таланти і їх твори. Але встає друге питання: де публіка-читач тих нових органів?

„В чужих літературах має кождий, менше чи більше відомий автор, чи який-небудь літ. орган свою публіку. Се сталий круг читачів, які не лише купують книжку і передплачують журнал, — але перше всього інтересуються ними, ждуть їх, читають, і горячо дискутують, зживаються з ними, беруть до певної міри участь в літер. життю, тріумфують удачею свого автора, чи свого органу, солідаризуються з ними, навіть беруть на своє сумлінне їх помилки. Там, де єсть така публіка — можна говорити про літ. як вислів духа часу, там єсть власне оте Wechselwirkung поміж літературою і життям, і ті зерна, які посіяла літ. в житє громади вертаються їй стократно“.

Може се єсть ідеальна публіка, але „тільки говорене до такої публіки має ціль“. Такої публіки в нас немає і се доказують прикрі факти, що серед нашої інтелігенції немає гурту який би міг удержати передплатою орган, який би міг розкупити книжку в 1000 прим.

„Немає, і тут нічого не вдієш. Але за те, як часто почути можна слова: у нас нема що читати, нема добрих письменників, те все, що є, то дрантє... А далі в розмові переконатиш, що такий добродій „не знає того дрантє“ навіть з імени, книжки у себе ніякої не має, а як має то нерозрізану, а як щось читав, то під примусом, ще за часів своїх „студій“. Такі добродії — се не виїмок, а тип — се наша публіка“...

І тому наша література, наші органи літерат. життя майже не мають публіки, не мають з ким говорити. І винна в цьому друга „публіка“, що творить літературу.

„Здавна письменник любить балакати з читачем „інтимно“, рег ти, удавав простака перед читачем, просто „дурненького“... Се мало зблизити їх обох, але вишло так: „демагогія автора стала певного рода corditis sine qua non, читач взяв верх, став передувати, кермуючись своїм здоровим розумом почав установляти всякі закони для літератури і для письменників, — забув, що він тільки читач“...

Звідси пішло те, що публіка вчить писати кращих письменників, а коли вони її не слухають, то вона зрікається передплачувати журнали, купувати книжки... Публіка претендує на своє право вищої критики, але треба вернути її на своє відповідне місце, а органам поставити себе так, щоби дійсно виховати собі ідеальну публику-читача.

БІБЛЮГРАФІЯ.

Михайло Жук. *Співи Землі*. Чернігів, 1912, стор. 125, ц. 50 к.

Колись д. Товкачевський, розбираючи книжку п. Понятенка сказав: невдячна праця писати рецензії на такі книжки; напишеш назву книжки, ціну, число сторінок, потім хоч сядь та й плач, — далі писати нічого. В такому становищі перебуваю зараз і я. Ну, уявіть собі: гарно видана книжка без всяких дефектів, ціна дешева, шріфт, папір — все, як слідує, навіть всі вірші такі, що гостро гудити їх не можна. Але ж поезія бліда, безбарвна, туманна, хоч і з явно визначеними претензіями на дійсну і оригінальну поезію. Се така поезія, яка характеризується словами „так собі“. Духа вона нікому не піднесе і не притупить. Такі книжки у нас часто рекомендують громадянству „критики“, але причина сьому: рецензентська quasi-чемність, одсутність літературного смаку і критичної правди-чести. Коли б автор зміг сю саму книжку збризнути живущою водою, то вона не була б зайвим баластом. Тепер ми вимагаєм не аматорської поезії, а дійсної художньої і артистичної. „Співи Землі“ видані сумлінно; праці покладено багато, через що автор викликає до себе поважання, але що ж ви зробите з натхненням, коли воно не приходить та й не приходить.

Д-ій Жук — поет-аматор.

Гр. Чупринна.

Під прапором свободи. Вибір патріотичних деклямацій, стор. 94. Scranton, Pa.

Ся збірка патріотичних віршів різних авторів складена для юнацтва. Книжка видана в Америці, де серед емігрантського переселенського люду особливо гостро почувається туга за рідних краєм. З художнього, літературного боку книжку охарактеризувати труднотаво. Єсть в ній вірші гарні, єсть середні, єсть слабенькі, єсть і зовсім негодящі. Але ж мета книжки така симпатична, що ми од щирого серця бажаємо їй розійтись, яко мога швидче, щоб вийти другим, більш добірним, кращим і в поетичному розумінні грамотнішим виданням. *Гр. Чупринна.*

Данило Коломійцев. *Така доля.* Українська поема. Видання п'яте. Сімферополь, 1912, стор. 7, ц. 8 к.

Власне кажучи на брошуру п. Коломійцева рецензії писати не годиться. Скільки тут безграмотности, нісенітниць в самій „поемі“ і скільки нахабства і брехні в передмові!.. Приводити дефекти цієї „арунди“ (не хочучи ображати слів „книжка“, „поема“) і взагалі розбірати її гидко. Книжку сю видав якийсь літературний „ловкач“ і видав очевидно із-за оповісток, яких тут безліч: шустовський коньяк, барські квартири, „движеніє поїздов“, дарові поради, венеричні хвороби, краса, п'янство etc., etc. І от дивно! до цієї літератури п. Коломійцев додав свою картку і факсиміле. Одним словом — росписався! В передмові п. Коломійцев безсоромно заявляє, що його „поема“ така сама, як і в Шевченка. Та ще увага: з обгортки узнаєм, що се видання п'яте, а в передмові читаєм, що окремо поема друкується вперше. Єсть же на світі чудаци!..

Р. С. На другій сторінці своєї „поєми“ п. Коломійцев робить примітку по російськи: „известно, что влюбленные строят глупости“. Підозріваемо, що п. Коломійцев весь час дуже закоханий. *Гр. Чупринна.*

Микола Чернявський. *Богові невідомому.* Оповідання. Київ, 1913, стор. 190, ц. 70 коп.

З усієї збірки звертає на себе увагу художністю „Vae victis“ і цікавим сюжетом „Богові невідомому“. „Vae victis“ було одзначене премією на літературному конкурсі — сказано в примітці. І справді, оповідання написано з натхненням: рельєфно, соковито, з темпераментом. В йому представлено долю двох попів, зісланих в монастир на пошту. Що призвело їх до каригідних вчинків і як вони вивязались з монастиря (один самогубством, другий — втік до дому) — такий зміст цікавого оповідання. В „Богові невідомому“ розказано про Севрюка, опрошеного інтелігента, який після мандрівок за кордоном повернувся до дому, осівся на хуторі, живучи по-простому, і під кінець життя на степу висипав величезну могилу, як подвиг свого життя, на знак, що Бог єсть. Щоб могла була символом стремління вгору, поривання од прози життя в небо. Оповідання цікаве своїм сюжетом, але обробка його примітивна, як тако-ж і всі інші. Ще з деякою цікавістю можна читати „Темряву“ і „На волю“, але що інші — не уявляють з себе нічого інтересного.

Стиль автора — старинний: описування зайвих дрібниць, довгі, нудні і зайві балачки (напр. розмови Сашка з ділом в „Темряві“), накупичування зовсім немотивованих пояснень до з'явищ природи, напр. „Здавалось, що вітер не дув, не віяв, а справді йшов — невпинно і владно, і кликав за собою все, мимо чого проходив в инший незнаний край. Він кликав на простір, закликав на волю, на святу, нічим необмежену волю. Він кликав за собою усіх і все“. Щоб цей уступ здавався не зайвим в оповіданні, треба не всовувати вітрові ні чим немотивованих замірів. „Він кликав на волю“ — це літературне самоправство, бо відкидь оте „здавалось“? І таких „уступів“ багато в цій книжці. Нудно, одноманітно, з неширою лірикою. Рефлекторний якийсь стиль: в душі автора ніби лиши-

лись дійсні, живі слова, а на папір попали лише марні тіні тих слів. Чути дуже сумно, розчаровану душу, іноді ніжну, добру, самотню, що переживає все в собі а не на папері. І через те писання блідне, сухе.

У автора чути художній інстинкт, але писання цілком шкодить його виявленню. Побутові малюнки, оповідання про „горе“, „лихо“, „злидні“ самі по собі не цікаві, і коли про їх говорити „реально“ — те-ж виходить нецікаво. М. Чернявський, як лірик, краще виступає в віршах, а од оповідань його заносить мертвечиною, не живим чимсь, просто — нехудожнім, особливо там, де йде про „народне горе“.

М. С.

В. Товстонос. *Вічна пісня.* П'єса на 3 дії. Київ, 1913, стор. 72 in 16°, Ц. 35 коп.

Сім'я залізничного машиніста, Захарчука. Стара мати, жінка — колишня прачка, купа дітей: Микола і Леся — школярі в I дії, а в II — вже виключені з школи стають — перший просто лодарем, а друга білетною повією. Сашка — ще раніше вигнаний і зараз ганяє голубів, читає Пінкертона та всім допікає своїм злим язиком. Маруся — курсістка, котра вчиться на гроші свого улюбленця і годованця батьків — Павла. Павло — робітник. Між М. і П. роман, самий звичайний, плиткий, не цікавий. Вони, звичайно, маріють по скінченню школи Марусею побратися, але П. викидають з роботи і все руйнується. Тим часом на М. давно „мав віди“ машиніста Гусака, котрого всі цінності полягають в тім, що він побирає на службі сто карбованців. М. без особливих страждань згоджується вийти заміж за Гусака...

До такого кінця сей міщанський роман допроваджує ще одна річ. Діло в тому, що в цій сем'ї ще був брат Захарчука, Максим, котрий „блукав по царстві волі, набірався розуму“, хоча його й „не доніс, порозгубив у дорозі“. Сей Максим, „безпутний пройдисвіт“, ала босяк Горького, користується великим кредитом у М. та П. Він перекоонує їх, що їм братися не варт, бо „бідності не треба паруватися“, щоби „не занাপастити один другого“. Він умовляє П. йти з ним „куди й що, там побачимо“. Сім'йові обставини, службові пригоди та переконання Максима і привела до того, що П. кидає М. і йде кудись, Маруся ж згоджується стати жінкою Гусака...

В ту хвилину, коли ціла історія має скінчитися так просто — шлюбом М. з Гусаком та мандрівкою П. з Максимом, Сашко пропонує мамі і др. глянуть на Лесю, котру підколов ножом у номерах її полюбовник. Всі приносять Лесю до дому. Леся всіх гоне „до чорта“, обзиває паскудними і заявляє, що „нікого не хоче“. Але ці звичайні слова пораненої перетворюють М. Леся їй здається „могутня й велика своїм лихом... своїм життям“ (?). Вона винувє всіх в цій оказії і бачить, що Л. зборола життя, хоча була така слаба. А вона сама хотіла сховатися за чужу спину... „О, ні! Я тепер ні! Не скорюся! Буду битися з життям! Воно ломить. А як його зламати і з ним поборотися!“... „Не злякаюся нічого. Піду на все, знайду діло, робитиму“... „Я хочу жити так, як сама хочу“... Максим також переконаний сим признає свою помилку: „Ми з тобою (батьком) банкрути. Життя те робить, що йому потрібно“... Він винить перед М. і П., що ради в зле і зо словами: „я тепер все виправлю“, оддає себе на боротьбу з життям „гуртом“. Все буде тепер гаразд: „Павло буде тобі, ти будеш далі вчитися і Леся буде з нами... А будеш матір'ю, тоді будеш по новому вчити своїх дітей. Будеш вчити нових птах, нових пісень“...

Сюжет не претендує на цікавість і оригінальність. Але всетаки „оригінальною“ є ціла п'єса, бо такого накопичування пустих, нелюгичних і заялозаних вже вигуків, розказів і мудрувань, не легко й уявити собі. Всі говорять сьогодні одне, завтра друге; навіть, не завтра, а тільки всього на др. сторінці і нічого не роблять. Особливо центральні фігури, яким є у автора Максим, Павло і Маруся. Що за убожество думки у

всіх, а видно й того всі вони нахпались десь з боку, та торочуть дурниці. Ні одна постать, ні один характер не є живий — отако всі з ярличками ходять. Дивно, що автор так сміло пише такі „драми“, друкує ці „твори“ і ще одважується присвячувати людям. Ну, але, правда, до вистави й таке дозволено і рацію автора ми розуміємо. Що ж, попитати дурників можна!..

П. Оль.

ЛІТЕРАТУРНА ХРОНІКА (нові книжки).

- Іван Франко. *Причинки до історії України-Руси*. Часть перша. Накладом автора. Львів, 912, стор. 196. Ц. 2 корони.
- Taras Szevczenko. *Wiersze wybrane z ukraińskiego przełożył Sydir Twerdochlib. Z autoportretem i odbitkami sześciu dzieł malarskich Szevczenki*, Lwów, 913, стор. 78. Ц. 3 коп.
- Д. Дорошенко. *З минулою Катеринославщини*. Вид. „Просвіта“ у Катеринославі. № 2. Ц. 10 коп.
- Опис рідного краю. Вид. „Всеукраїнська Бібліотека“, ч. 6. Ц. 40 сот.
- Проф. Д. И. Багал'їй. *Очерки из Русской истории*. Т. II. Монографії и статті по історії Слободської України. Харків, 913, стр. 374. Ц. 1 р. 80 к.
- Собраніє сочиненій Г. С. Сковороди. Томъ I. Съ біографією Г. С. Сковороди М. И. Ковалинскаго, съ замѣтками и примѣчаніями В. Бонч-Бруевича. Портретъ и факсимиле автора. С.-П.-Б., 912, стр. 544. Ц. 4 руб.
- В. Эрнъ. Г. С. Сковорода. Жизнь и учение. Издательство „Путь“. Москва. 912, 342+5 стр. Портретъ. Ц. 2 руб.
- Ол. Потєбня. „Мысль и языкъ“ з додатком статтів „Языкъ и народность“ і „О націоналізмъ“. Харків, Ц. 2 руб.
- Д-ра Франца Мочніка пята рахункова книжка для народних шкіл. Обробив Конрад Кравс, переложив Омелян Попович. Відень. Ц. в оправі 1 кор. 10 сот.
- І. Ярославенко. *Пісні на мужеський хор*. II випуск: Пісня геніїв н о ч и (партитура). Торбан. Музична накладня. Львів. Ц. 80 сот.

Приймається передплата
на 1913 рік

(РІК ВИДАННЯ ПЯТИЙ).

4 руб. на рік
і
2 р. 50 к. піврічно.

Українська хата

літературно-критичний,

громадський

український місячник

Завданням журналу „Українська Хата“ є — по можливості повне освітлювання процесу ідейного, духового життя України, беручи його під розвагу національності. Література, як головний виразник його, розкриваючи се життя в його основі, займе перше і найповажніше місце на сторінках журналу. „Українська Хата“ обслуговуючи інтереси української інтелігенції, буде відкликатися на всі важливіші громадські події українського і світового життя, а також на розвій мистецтва в різних його проявах.

Журнал „Українська Хата“ буде мати відділи: а) художньо-літературний (поезії, нариси, малюнки, оповідання, новели, повісти, романи, драми і т. и. оригінальні і перекладні); б) критичний (критичні статті, літературні огляди, характеристики письменників); в) науковий (теорія, історія і філософія літератури, психологія творчості та ин.); г) публіцистичний (статті, в котрих обговорюватимуться різні події українського і світового життя); д) мистецький (статті про музику, театр, малярство, архітектуру та инше) і е) широко поставлена бібліографія.

Крім того з 1913 року при журналі „Українська Хата“ вводяться слідуєчі нові відділи: а) Журнал журналів. З маси друкованого в українській пресі буде вибиратись все, що найбільше цікавого для інтелігентного читача, таким чином наш журнал поставить його в курсі біжучих літературних і громадських справ; б) Літературна хроніка буде занотовувати всі новини українських видань.

Виходитиме журнал в кінці кожного місяця чепурними, розміром не менше 64 сторінок набору, міцно зброшюваними книжками в стильові обгортці.

Працюють в журналі кращі сили. До сеї пори містили свої твори:

О. Аврагинський, Христя Алчевська, Юр. Будяк, Ганна Барвінок, Л. Будай, П. Богацький, В. Винниченко, М. Вороний, В. Гришинський, А. Діброва, М. Євшан, Ол. Журлива, Михайло Жук, Г. Журба, П. Карманський, Н. Кибальчич, Гр. Коваленко, Ольга Кобилянська, І. Кончіц, М. Коваленко, Богдан Лепкий, Іван Липа, Іван Личко, Я. Мамонтов, Майорський, Ол. Неприцький-Грановський, О. Олесь, М. Підгірянка, Л. Пахаревський, С. Просвітянин, О. Плющ, С. Павленко, С. Русова, Одарка Романович, М. Рильський, В. Самійленко, М. Сріблянський, Юр. Сірий, Евг. Стебновський, Я. Стоколос, С. Твердохліб, В. Тарноградський, Ан. Товкачевський, М. Філянський, Гнат Хоткевич, А. Худоба, М. Чернявський, Гр. Чупринка, М. Шаповал, Гордій Юрич, Михайло Яцків і багато инш.

Передплата річна на „УКРАЇНСЬКУ ХАТУ“ 4 руб. (за кордон 12 корон),
півроку 2 руб. 50 коп., окрема книжка 35 коп. (з перес. 40 коп.).

(див. на друг. боці).

Хто пришле цілорічну передплату до 15-го жовтня 1913 р.

той одержить БЕЗПЛАТНИЙ ДОДАТОК

великий юбілейний портрет

ІВАНА ФРАНКА.

Передплата на журнал з додатками і окремо приймається:

В головній конторі редакції журналу — Київ, Ділова, 4;
в „Українській Книгарні“ — Безаківська, 8;
в книгарні „Л.-Н. Вістника“ — В.-Володимирська, 28;
в крамниці „Час“ — В.-Володимирська, 58;
в Харькові: „Українська Книгарня“ — Петровський проул. 18.

Добувати книжки журналу без додатку можна в крім вище згаданих книгарнях ще:

в Петербурзі: Васіл. Острів 3 лінія, 24;
в Полтаві: книг. Г. Маркевича, Бульвар Котляревського та „Українська Книгарня“, Петровська пл.;
в Катеринославі: книг. Є. Лозинської, Проспект, д. Вебера;
в Кам.-Подільську: Т-во „Просвіта“;
в Армавірі: Куб. Обл. Книж.-газет. торговля Варвари П. Ченулової.
в Одесі: книжн. маг. „Труд“, Дерібасовська, 25; книг. „Діло“, Преображенська, 11 —
та по всіх кращих книгарнях г. Києва.

За кордоном: Львів, „Книгарня Наук. Т-ва ім. Шевченка“, Ринок, ч. 10;
в Станіславові: в „Народнім Базарі“;
в Чернівцях: Равх і Лебединський, Ратушева, 4, Пасаж „Бек“.

Комплекти „Української Хати“ за минулі роки (1910, 1911, 1912) продаються в конторі журналу по 4 карб. кожний з пересилкою.

Книгарні за продаж книжок журналу мають 30% опусту.

Пробний № висилається тільки за три 7-коп. марки.

Адреса контори і редакції журналу: Київ, Ділова, 4.

Редактор-видавець *Павло Богацький.*

ЦІНА 35 КОП. З пересилкою 40 коп.

Друкарня Ак. Т-ва „Петро Барський у Києві“, Хрещатик 40.

Українська хата

Зміст № 3:

Мак. Рильський. Тишина ІІІ. Побережникова дочка	145
Гр. Чупринка. Дві душі	149
Гнат. Хоткевич. Берестечко (уривок з роману)	150
Мак. Рильський. Зграя чорних ворін	157
Вас. Алешко. Нащо погляд свій пекучий	„
Галина Журба. Гістерія (новеля)	158
А. Товкачевський. Г. С. Сковорода	170
Н. Трикулевська-Дубровська. Нові надії	186
М. Євшан. Листи з Галичини	189
М. Сріблянський. Наші ворогі і ми	199
Бібліографія	205
Літературна хроніка	208
Листування редакції	„
Оголошення.	

Новим передплатникам всі попередні числа. „Української Хати“ висилаються одночасно з черговою книжкою журналу.

Шан. передплатників, котрі внесли тільки 1 карб. просимо ласкаво поновити передплату завчасу, щоби не було задержки з розсилкою журналу:

При зміні адреси просимо зазначати свою стару адресу і надсилати 30 коп. марками. Листуватися редакція і контора буде тільки при оплаті листів завчасу. Доплатних листів редакція не приймає.

Приймається передплата на 1913 рік.

(див. останню сторінку).

ТИШИНА.

III. ПОБЕРЕЖНИКОВА ДОЧКА.

За плечима рушниця, а кругом — простір.

І дарма, що поля ніби замикаються синюватим оддалеки лісом: думка має де ширяти, і мрія кружляє без перепон.

Ми з дідом Ігнатом ідем на засідку, — а по дорозі маємо зайти до побережника: спитать, де вибігають на вруна зайці, то що. До того ж він і сам з нами має піти на полювання. Побережник — Аврам. Вони з Ігнатом приятелі, а з цього є багато користі й мені, бо мій ментор, таким чином, має можливість водити мене у найкращі місця без всякого страху. А то...

Холодно в ліве ухо: ростираю, а нічого не допомагає. Мороз невеликий, та ущіпливий, — як розум газетного критика. Там десь далеко є газетні критики, є театри, є „культура“.

А тут — за плечима рушниця, а кругом простір.

Ось побережникова хата, на зіму обставлена очеретом. Стоїть собі смирно по-між дубами і слухає шум. Весною над нею пролітають слумки.

Балакаю з Ігнатом.

— Авже й вечір близько...

— Еге... саме добре вийшли — сонце буде заходить, як прийдемо.

— Ну, а як же цієї зими... охотились добре?

— Та де там... мало їх було... Але таки одного разу аж два зайці за один вистріл убив...

— Як же це?

— А вони вдвох собі бігають, — а я сижучу... та жду, думаю: може зійдеться... І от — вони разом підійшли до кущика зіньоваті, — а я бух!... — дивлюсь, лежать обидва... А це якось лиса бачив... Я собі, знаєте, сижучу вночі там коло врун, що під графським лісом... Щось нема нічого

¹⁾ Див. „Укр. Хата“, р. 1912, кн. 7—8, 9—10.

(а там як часом то їх сила буває)... Дай, думаю, закурю. Скоро вийняв капшука — дивлюсь: вибіг лис, стоїть, а хвіст довгий — ще не бачив такого, а я ж їх не мало за свій вік перестріляв... (Дідові літ до вісімдесяти). Я кинув капшука, до рушниці — еге! його як і не було!

Павза. Пролетіло з писком кілька маленьких пташок. Шукають притулку наніч. Яке тут таємниче, велике життя пливе. Наче річка, — а кожна хвилька, кожна крапля — окремий світ. Притулись і вслухайся — як воно іде, кероване невідомою силою, як воно шумить зеленим шумом, як воно мовчить білою тишиною.

Знов Ігнат заговорив:

— Було колись тут вовків дуже багато. Тепер не те. Колись пройдеш, бувало, десять ступнів, і вовк. Якось жали женці, а дитина під копою у колиці лежала. Там на неї й не дуже дивляться, то й не примітили, як вовк дитину вхопив з колискою. Біжать, кричать — дє там! Але хтось таки зловив вовка — дивиться, а дитя лежить у колиці і всміхається — не злякалось. А то ще дід ваш покійний — він сам не любив полювання — колись захтів, щоб льокай його постріляв вовків, що вивелись зовсім таки од дому близько. Той ходить бувало з собаками, ходить — ніяк тих вовків не може не то, що вбить — побачить. Хоч би одного. Кажуть тоді панові люди: ніхто тих вовків не вб'є, як не Ігнат із Чернявочки. А я ще хоч тоді молодий був, та вже таки... То кличе тоді пан мене та: кажуть, ти стрілець добрий. Та якось стріляю — кажу. Ну, то пішли ми в ліс — і оттут на цій самій дорозі, що це ми йдемо, стали, а собак у ліс пустили. Чую, женуть собаки вовка — й просто на мене. Біжить — здоровенний старий вовк... скоро я вистрілив, тут вовчиця — я й на неї. Тільки що зарядив я свою рушницю — знов вовк. Знов вистрілив я — летить і третій. Зараз таки й четвертого вбив. Тоді пан мені: бачу я, правду мені люди казали. Добре ти стріляєш — та й дав мені...

Я вже не слухаю: десь молодий дівочий голос. І не боїться співать на морозі! Переливається пісня по остріблених снігом гілочках.

Виявляється, щось Ігнат питав мене — я не чув.

— Ага, так... авже ж...

Побережникова хата. Перелазимо через перелаз. Ігнат каже:

— Зайдем у хату, чи гукнемо?

Але це зайве питання: рипнули двері, виходить Аврам.

— Я думав, може чого не прийдете... Ну, що ж, підемо — я хтів уже сам.

— Та воно спішить нема чого: ночі місяшні.

Ігнат правду каже: ночі такі місяшні, що як посидиш на засідці, і вернешся до дому, то здається, що ніч вщерть тебе наповнила своїм промінням. І засипаєш, не падаючи вниз у темну прирву, як стомлений городом, а підлітаючи в вишину і пливаючи в якомусь ефірі, як напоений тишиною.

Прибігла побережникова дочка. Її звуть Людьою, у неї чорні вії, чорні очі і чорні коси. Лукаво блиснула зубами, зирнула як білочка з гілки на дитину, що бавиться під дубом — з страхом, цікавістю і несвідомим кокетством — і щезла в хаті. Білочка! Зросла між дубами та березами, тільки що жолудів не їсть. А горіхи майбуть як гризуть ті білі зубки!

У вікні стоять „вазони“: герань і „гречечка“ (бегонія): то білочка так прикрашає своє бідне гніздо.

Ще кілька професіональних міркувань — і вирушаємо. Людя вибігла, ніби їй щось на горіщі треба взяти. Знаєм ми...

Стрункі ніжки лізуть по щаблях, і пасмо чорного волосся вибив закоханий вітер з під білої хусточки. Оглянулась — блись оком, як зірниця.

— Тату! Ідїть-но сюди!

Щось має сказати. А ми собі тим часом ідемо помаленьку: Аврам дожене.

Вже має вечорїть. Довшають тіні.

Ігнат щось розказує: як Горбатий якийсь-то колись у його підпалив хату, і як він його ловив. Я слухаю уважно, а якже. Аврам іде старечою чудною ходою: ноги зігнулись, спина теж, борідка трясеться. І хто б повірив, що цей чолові'яга може бути цілий день на ногах і — нічого. Тільки як дуже втомиться, то вважає за корисне перехилить „чвертку“. Його, як подивїться, слабе, хворе тіло — ніби з залїза. Ще кілька літ тому він був на все село забїяка; скільки й

його били, Боже мій! Бувало, так поб'ють, що місця живого нема, — а він через тиждень іде собі наче нічого й не було. Лічиться камforoю, п'є її розтворивши в горілці, і вважає ці ліки найкращими.

Знов котиться пісня: Людя співає. Дзень-дзень — дзвенить голосок і котиться в синю далечінь. Десь гавкають собаки, десь чуть крики. Значить, вечір іде: голоси розносяться далі, тіні снуються більше, пташечки з писком сіли на дуб.

Ідемо гайком. Чогось забалакали за літо чи за весну.

Аврам згадує:

— Гарно тут весною: зелено і густо... І квіток що весни багато... Часом собі сядеш та й думаєш... Тут соловейків багато буває...

Пісня оддаляється. Чи ми од неї — не все одно? А я сную свою думку, як павук, обгортаю нею всі закутки душі. Обгортаю срібною паутиною спокою і спогадів.

Так, в літку. Он, внизу, став. Якось ішов з перельоту качок, — а в ставу купались дівчата. Білили, бризкали, сміялись. Я йшов тихою ходою по березі, і вони мене не помітили. Раптом налетів табунець чирят зо свистом і шумом. Я вистрілив, качка впала на березі, а дівчата з криками побігли вдягаться швиденько.

Нічого, я пішов далі і полишив за собою дівочий сміх і рожевість.

От-тут. З одного боку ліс, що його глядить Аврам, кінчається, потім іде пшениця, куди виходять зайці, а з другого боку — графський ліс. Я сяду під цим дубом, Аврам трохи далі, а Ігнат аж з того боку.

Хочу вийнять закурить, виймаю випадково якогось листка. Ага, це лист, що я вчора отримав. К чорту!

Сідаю якомога зручніше; тут, під дубом, якийсь горбок і солома, що приніс позавчора ще Ігнат — просто, як гніздо...

Як скоро темніє!

На тім боці урун креше Ігнат огню — блискають іскри.

Людя майбуть скоро спать ляже, — тимчасом, здається, ще її пісня не зтихла і долітає сюди. Чи то не її?

Максим Рильський.

ДВІ ДУШІ.

Ти не визнаєш тих річей,
Що в душі я хороню;
Гострий блиск твоїх очей —
Лід і сонце без огню.
В мене вир огню і бід,
І любови і жалю,
Швидче ж я твій чистий лід
Палом серця розтоплю.
В мене є свої гріхи,
Тільки ж ти не визнаєш їх,
Бо живеш ти без жаги,
Бо тобі далекий гріх.
Єсть у мене й пал святий,
Тільки надто сильний він
І веде він до мети
Через довгий, довгий плін.
Ти, я знаю, маєш міць,
Міць зими, а не пожеж,
Так до літніх таємниць
Ти не найдеш стежок-меж.
Не шукай чужих гріхів
І чужої чистоти, —
Ти дитя степів-снігів
І німої красоти.
Лід і блиск твоїх очей
Знищу я в своїм огні;
Не вишукуй тих річей,
Що сховалися в мені.

ГР. ЧУПРИНКА.

БЕРЕСТЕЧКО¹⁾.

Уривок з роману.

...і недобре щось, страшне і погане почало діятися в козацькій таборі, властиво в тій його частині, яка складалася з черні. От уже півроку вимушеного безділля, півроку ситих днів, мокрих ночей, незвичайної обстанови. Війна, війна, — а се не була війна. Сиділи в таборі, без ясної сьогоднішньої мети, як барани, як вівці; десь там, в далекім гетьманським наметі рождаються суворі прикази, залізною силою, мов які чугунні вали, прокочуються табором, підхоплюють зі сну, велять кудись бігти, щось робити, — а потім знов безділле, знов вивертання догори червом, знов чекання нового якогось, так само незрозумілого приказу.

І чернь, вирвана зі свого оточення, узброєна кіями та вилами, поставлена в непривичні становища походу — тратила поняття добра і зла, потреби і зайвості. Кождий бачив доокола себе так само позбавлених норми людей, кождий чув якусь надзвичайну свободу, навіть так, що от міг заспівати собі та й піти пріч і ніхто тобі не скаже куди ти пішов; міг гаркати у товпі на полковників і старшину, міг... та все міг! І се оп'яняло. Як перед голодним би поставили стіл, наповнений яствами.

І єдиною силою, котра те все могла тримати в законних границях — було ім'я гетьмана. Здавалося самий звук сего імени прихилив перед собою все — і жичливе, і дрібно заздрістне, і вороже, й рівнодушне. „Гетьман хоче“ — се було законом; „гетьман сказав“ — і се було й початком і кінцем, в тім заключалося все. Протест проти волі гетьмана

---

¹⁾ До гетьмана в поході прийшла звістка, що жінка зрадила його, сплутавшись з годинникарем. Гетьман написав синові, щоб той покарав злочинницю разом з її коханком. Але видавши такий приказ, не міг подолати ваги свого горя і, замкнувшись, запив. Табор військовий, мов іудеї, що zostалися без Моїсея і казали тельця собі замість Бога улити, стратив голову і шаліє.

був немислимий та й не приходив і віддалеки ні до одної голови. Весь відвічний тягар своєї жажди щастя поклав нарід на свого гетьмана — і от ждав. Тому то й вірив так, тому то й не непокоївся.

А тепер от — нема його.

Військо, чутливе як діти, не знаючи ще нічого — в перший же день почуло щось в тих неспокійних рухах коло гетьманського намету, в тих заклопотаних обличчах полковників. З самого рана оступали товпами намет, жадними очима зазирали в лице кожному, від кого сподівалися почути яку-таку відповідь.

— Що там, пане писарю? Що з батьком? Хорий? Нездужає?

Але Виговський тільки нетерпеливо відмахувався рукою і, злобний, аж чорний від люті, біг кудись.

— Ну-ну-ну-ну-ну ну що ти будеш з ним робити? — скаржився перед Гуляницьким. — Тут діла, діла, аж голова тріщить, а він... Я підходжу до намету: „пане гетьмане“, кажу. Та ще не встиг і слова сказати, а він — „іди пріч, бо крізь намет стрілятиму“! А голос як з бочки. Пху, хай тобі чорт, думаю. Від тебе всього можна ждати. Відійди від зла й сотвори благо.

Гуляницький приймав то холоднокровніше ялось.

— Нічого. Нехай собі горілкою викурить злість. А? Хто би думав! Та ще з ким: з паном Юзефом. Ото не знайшла нікого кращого!

І старшина не непокоїлася спочатку. Зовсім не так як військо, що в одну хвилину відчуло, що за дверима гетьманського намету діються великі річі. І вже під кінець того ж самого дня почали курсувати по табору всякі легенди і дивні слухи, уже трівожилися люди й збиралися в купки. А як минув день, і другий, і третій — Боже!

Мов десь, не знати де, під землею горів огонь, а на небі горіло сонце — і все росло, все буяло, розкошувало в хвилях того і внутрішнього і зовнішнього тепла. І от нараз — погасло те видиме сонце, погас і внутрішній невидимий огонь і доокола стало холодно і темно. Що сталося — ніхто не знає, але кожному видно, що все в'яне доокола,

розсипається на части, нищиться всяка цілість. Мов повітре саме пересякло якоюсь отрутою, вода і хліб затруїлися, а туман ранішній, той що окутує табор перед сходом сонця, позаповняв душі людей і м'якими ланцюгами окував усе, заплутав, перемотав.

Ніхто не знає в чім річ, а кождий бачить, що всі погубили якось нараз голови. І крикливі новопоставлені отамани, і поважні сотники, і горді, як царі, полковники. Он ходить уся старшина облудом: то зберуться несподіваною купкою, розводять руками, то зіходяться мов на якусь нараду до одного намету, а то нараз зникають і цілими днями не вбачиш ні одної старшинської пики, не вздриш ні одного саетового жупана. І все те трівожило людей, непокоїло умисли, підливало масла в огонь. Родилися якісь безумні страхи, висувалися якісь жорстокі перспективи.

— Гей панове братя! Зле з нашим гетьманом! Полковники криють щось!

— Ляхи гетьмана отруїли!

— А чи нема тут на все те якої зради?

Все життя своє звикши когось боятися, люде боялися й тут. Боялися невідомого завтра, боялися самих себе, боялися козачества, отих єдино спокійних людей. Що їм? Вони звязані в міцну сім'ю, вони знаються, як лисі коні. Он лежать собі на возах, смокчуть люльки та лиш спльовують. А підійди, спитай що — вилає, сучий син, та ще й погано.

І почалися чорні ради. Безтолкові, безумні, після котрих ще темнійше ставало перед очима, ще страшнійше у грудях. Відбувалися в обозі, в полі, над рікою у-ночі. Всі кричали, ніхто не чув, що говорять другі, лише сам хотів викричати свій власний страх і підозрінне. І до пізньої півночі люде товклися, як стадо, і розіходилися люті, роздрані, нарікаючи на весь світ, кленучи в батька й матір.

А там уже раб кидав звідкилясь з-за вугла свої поклики. Одвічний раб, рожденний в ланцюгах, колисаний на гаєм, годований зубодробом. Раб нікчемний, як гадина, що проповзає як найскорше освітлену сонцем щілину між двома каміннями, аби шурхнути в тьму і слизоту. Раб з безцвітним лицем, яке уміє приймати на хвилю кольор оточення по

то лиш, щоб сховатися, щоб притаятися на хвилю і щоб потім вірнійше і скритобійчо нести свою рабську проповідь никлості, вічного поклону й цілування панської руки...

— Король прибув до обозу до польського... Сам король... Сам...

— Братця православні християне! Ми діти, а король — наш тато. Король ніц не винен — най так живий буду. Еге, коли б же то король усе знав! А то хіба йому до-несуть?

— То шлягуни усе, то пани! А король любить усіх однако. То правда, як є правда під Божим сонцем.

— Ми згодні битися проти шляхти, але хто сміє руку підняти на короля? То помазаник Божий, і рука тому всохне, і на тім світі тисячу літ прощення не заробиш.

— Не будемо битися з королем! Не будемо! Нехай гетьман робить угоду з королем! Шляхту будемо бити, а з королем воювати не будемо!

А потім викотив хтось першу бочку горілки... На неї накиннулися, розбили днище, хапали коряками, шапками, пригорщами... Хтось побачив, побіг сповістити старшину, але старшина вже також до кінця стратила голову, і кождий лиш відмахувався рукою. Богун вискочив був, без шапки, як сидів; підбіг до людей, просив — але його стріли такою лайкою, що він повернувся і, похиливши голову, пішов пріч. І того ж вечора зняв свій полк з обозовища і відвів у бік.

— Бійся Бога, — що ти робиш? — кричав Джеджалик і, сухий, довгий, вимахував кулаками перед самим лицем Богуна. — Чернь не знати що подумає! Вони готові з ножами на нас кинутися.

— От для того я й забираю своїх. Не втерпить який козак наруги, ударить-не-вдарить, — а з того готова біда бути.

І як не благав, як не молив Джеджалик — Богун зостався при своєму, і вивів свій полк у поле.

Чернь гукала у слід і кидала камінем.

— Ага, кармазинники! Не таким кулішем запахло? Чекайте, ми вас ще догонимо.

Пили цілу ніч. Розводили величезні огнища, от так собі, на збитки, кидали туди по цілій деревині і гацали потім доокола, як чорти, скрикуючи п'яними голосами. І далеко нісся сей крик чорними спустошеними полями, розбиваючися по кущах і знов єднаючися в просторах неораних, котився вниз балками, ліз на голі боки розмоклих ярів, долітав до самотньої заблуканої оселі... І старий дід, лягаючи спати, хрестився й поминав царя Давида і всю кротость його.

І пішло з тої пори...

На рано п'яна чернь уже літала, обезуміла, табором і нищила. Били людей, били коней, розбивали вози, розсипали муку, лізли з чобітьми в бочки з олієм. І ревли нелюдськими голосами, і знов бігли, бігли, не знаючи куди, не знаючи по що... Все ховалося перед ними, все тікало.

І пішов шал, до нестями, до упадку, до твердого важкого сну з запрокинутою назад головою, з мухами на запінених устах і по вуглах очей. А потім прокидалися, знесилені, розбиті і на тілі і на духу, ганялися гурма за гурмою, ішли лава на лаву, билися п'яні з тверезими, лилася кров. І в горільчанім чаду, в диму волових печень зірвані з ґрунту, кинені в історичну безурядицю люде не знали кому молитися, кого проклинати... Не правилися служби Божі, поховалися попи. Козаків геть-то поменшало в обозі... хана нема, не приходить хан. Може ріжуть там на Україні татари жінок, давлять дітей, палють села...

І починали тікати... Спочатку одиницями, потиху, викрадаючися серед ночі, а потім гурмами серед білого дня, з агітацією серед товаришів, з кпинами й глузуванням.

— Досидитеся ви тут з вашим гетьманом! Він вас вирахтує, пождіть лишень!..

А ті, що засиділися, збірались на ради, на ради, криваві, безумні, з верха до низу перейняті жахом і протестом.

— А де ж бісів син гетьман? Продав? Продав?

І погані слова їли душу, весь мозок виїдали. І бігли тоді товпи з ножами в зубах, з косами, сокирами, бігли й шукали — хто би був винуватий, кого би се зарубати аби зразу настало щастє і спокій і радість. Хто се вигнав нас

з наших теплих хат? Хто вирубав вишневі наші садки? Хто з мене, доброго й тихого, зробив отсього півдикого звіря? Де моя співуча доля? Де тихі лани, де казка і сміх моєї дитини? Ми були рабами, але сиділи доокола казанів повних мяса...

І шукали винуватця всьому тому, — а винуватця не було... Високо-високо він був. Сотворив зло на землі, дав одним панувати над другими, не поставив межі власти людини над людиною, огородив злочин лиш тином безсилового розуму, сеї квітки, що росте поволійше від всього на світі.

І тепер ніхто не жалів сих людей, бо вони самі себе не жаліли й ненавиділи. Він, сей добрий лагідний мужик, прекрасний і великодушний у себе, на своїй ріллі, мудрий носитель вічних правд, гуманних Божих істин, той, що умів так тонко відчути красу творення Господнього, той, що творив небесно-прекрасну пісню, той, що потребу громадську умів оплатити шматком хліба взятим з уст власної дитини — от був предметом ненависти й самоненависти тут, в якімсь таборі, в якімсь обозі, з вилами в руках, але приготовленими не для запашного сіна, що літає блідозеленими платками в хвилях пісень дівочих та соняшних мельодій кіс срібним ранком, але з вилами приготовленими на те, щоб тельбухи людям випускати, приштрикувати когось до землі. І не міг не чути він, сей мужик, що його вила здатні для сіна й тільки для сіна; він не міг не знати, що се не є жадна зброя, бо зброя — то шабля, рушниця, а до того кінь добрий, а куди ж він із своїми вилами годен? Він же бидло безроге, що ним будуть затикати діру, що будуть гнати на найпоганішу роботу, а під час битви випхають уперед, щоб утомити ворожу руку. Бачив, не міг не бачити, що двадцять добре узброєних козаків більшу мають ціну, як двіста отаких мужиків, як він, з отакими вилами в руках.

А до того — нема, нема землі під ногами, нема теплої ріллі, нема турбот про сонце і дощ, а єсть надмір глуповільного часу, брак моральних благословенних пут. В цім обозі все — і сім'я, і молитва ранішня, і добра наука старого діда-патріарха зимового вечора, і жіноча ласка, і боязнь Бога, боязнь совісти — тут все те змінилось

одним — приказом. Дома чоловік міг грішити проти одного, але був за те праведником в тисячах інших річей ; був несправедливий для сусіди — то був справедливий для рідних дітей ; не любив попа — то любив громаду. А тут, коли вся добродітель стала одним послухом, коли согрішивши непослухом, уже був нероскаяним грішником в усім — се перевертало весь стрій душі. І мимоволі хотілося тоді підняти таку веремію, щоб у полковників голови позлітали з плеч, щоб бігти табором ошалілому, з червоними, як у бика, очима і, розмахуючи вилами, сіяти пострах і смерть доокола. А з-за шатра буде цілити з рушниці козак, і бабахне і, виючи, будеш качатися по землі у власній крові...

...А гетьманський намет все замкнений, все самотний, стоїть мов зачумлений і аж чорний наче став. А в тім наметі мечеться від стіни до стіни зломаний чоловік, з полум'ям в грудях, з задушеним криком на сухих потрісканих устах. Прислухається до криків зовні, а потім шепоче : „все одно... все одно... все одно“. І боїться тільки одного — як би не прийшла хвиля свідомости, як би не скінчився сей лютий кошмар, щоб не треба було вже ніколи твердим розумом розсуджати над потребою дня і... памятати. Щоб не крикнув чийсь голос до вуха : „Ти! Зібрав єси сто тисяч людей, здвигнув Україну з місця, а тепер п'єш ? П'єш?..“

(Кінець буде).

Гнат Хоткевич.

* * *

Зграя чорних ворін надомною
Гру химерну якусь почала —
То мережкою тчеться чудною,
То як хмара на ліс налягла.

Крики, гомін. А сонце сміється,
Та у кузні десь молот співа...
Щось у груди блакитнее ллється,
І леліє вже перша трава...

Ах, ще більше, ще більше проміння! —
Ростоплю я в йому чорне зло
Ростоплю я в йому те каміння,
Що на душу мою налягло...

М. РИЛЬСЬКИЙ.

* * *

Нащо погляд свій пекучий
Ти в очах моїх втопила?
З ним впилася в душу сила,
Що здіймає рватись в кручі!

Вмить палким огнем кохання
Юне серце спалахнуло.
Ніжну музику зачуло
Першій зустрічі хвилювання!

І без згоди і без мови,
Скутий поглядом пекучим,
За тобою йду я в кручі,
Доки стане ще любови!..

Нащо погляд ніжний, ясний
Ти влила в юнацькі очі?
— Щоб злетіли срібні ночі,
Щоб воскреснув степ квітчастий!

ВАС. АЛЕШКО.

ГІСТЕРІЯ¹⁾.

Новеля.

Вже раз колись проживем цей „тікк“, властиво це почуттє безчуття. Коли?..

Був дитєм. Віддавали його з дому до першого класу. Обое з матер'ю не спали тоді всю ніч і тайком перед собою плакали. Потім попалив свої коні з дерева, а олюбленого „мішку“ подарував дівчинці сторожа. Тоді вперше пережив всі стадії найглибшого болю зі всією дитячою безпосередністю.

Посадили його до вагону, потяг рушив. Кинувсь тоді на лаву і запав у таку безодну безчуття.

Так йому це яскраво воскресло в пам'яті, наче б ще чув на лиці свіжий поцілунок матері. Потім, коли приїхав на Різдво до дому вже його не зворушили материні сльози. Жаль ніс на дні серця до всього, що йому силоміць видерто. Не овівав його вже чар байки. Перестав бути дитиною.

— Де ти бродяжиш, кінська душе? — задержав його Жоржик.

- А... шукаю тебе і Грінштейна.
- Власне йду, бувай здоров.
- Разом підемо.
- Коли, бачиш, я їду.
- Їдеш — куди Жорка?
- А... так, їду собі на Балкани.
- На війну? здурів!
- Що, хіба кепське?
- Так тобі залежить на визволенні Словян?
- Га, га!.. як на тій порожній пляшці.

---

¹⁾ Див. „Укр. Хата“ кн. №№ 1 і 2.

Жоржик почав сквапливо прощатись та розплачуваться з кельнірами. Марко дізнав дивного вражіння. Наче б самі неправдоподібності окупили його чередою хімер і водять в блудному колі.

— Проведу тебе, Жоржик, стривай.

Ціла підпила компанія висипалась у сні.

Бое заточуючись співав якусь драстичну французьку шансонетку. Решта реготалась.

— Всі, всі проведем Жоржика!

Марко продержав Грінштейна:

— Ні, він хіба жартує, що?

— Від нього надіятись цього можна було.

— Збожеволівесь, Жоржик?

— Ходімо.

Сіли обилва на підводу.

— Слухай, Жоржик, якимось не дуже розумію це все.

— Бо й нема що розуміти.

— Куди ж ти їдеш?

— Тож, на війну.

— Жартуєш.

— Га, га!.. Коли ти перестанеш бути наївним, Мара?!

Таким і здохнеш!

— Так нагло, нічого не казавесь мені.

— Що мавем казати?

— Ну, що їдеш.

— Га, га!.. Година тому не знавем про це сам.

— Ах, Жоржик! завше бувесь якісь чудний.

Закурили цигарки.

Було конче потрібне в цім місці мовчання. Потім Жоржик тихо і з павзами заговорив.

— Бачиш, життя доконало на мені найгіршої ампутації— відняло мені всього мене аж по горло. Лоб лишивсь на гіршу пагубу, га, га! Нічого немає вже в мені, що є життю потрібне, а тому і я цілий єсьм непотрібен. В житті немає теж нічого, що було б потрібне мені. І от розв'язанне загадки. А турецька пуля може буде якраз щасливіша від моєї. Зрештою, не варт говорити про це. Хтівем тобі щось сказати...

— Строївесь мене, Жоржик.

— Дай спокій.

Хвилину їхали мовчки. Ліхтарі розпливались в млі. Проволіклися ряди величезних шильдів на мості. Дрожка підскочила на трамвайових шинах.

— Слухай, може тобі переслати які річі? Ідеш як Ной.

— На дідька мені всі річі!..

Знову мовчання і знову кістяк якогось спогаду виволікся із мли. Ліс замертвілий в осінній печалі. Смерк. Мла. І дерева плачуть краплями холодних сліз. Величезний, чорний відліг поля.

Усе в цім лісі плаче, — мла, опадаюче листє, повзаючи між дерева тіні.

Розбита, перша величезна любов.

Без початку і кінця туга.

— Хтівем тобі щось сказати... ага!.. щож, думаєш ліквідувати свої діла з Ганкою?

— Ліквідувать?.. звідки тобі це в голову прийшло?

— Так, питаю.

— Починаю цілком не розуміти тебе.

— Ну, так, гадаю, щосьте вже не потрібні собі.

— Я й Ганка?

— Ну так.

— Жоржик, ти впився?

— Так гадаю.

— Слухай, вона стала хлібом і водою моєї душі. Барвою й запахом цілого життя мого. Без неї вже зовсім не міг бим бути.

— А!.. а не прийшло тобі ніколи в думку увійти в круг Ганчиної псіхіки. Чи й ти для неї те-ж цим-самим?

— Ах, про це не думавем, але це непотрібне.

— Га, га!.. бач, може не говоривбем про це з тобою, коли б не те, що за хвилину відійду геть звідсіль.

Марко став нервово стискать руки Жоржика.

— Милий, сердешний, Жоржик! ти не домовив чогось. Слухай, слухай, знаєш щось, чого не хочеш сказати. Ах, Жоржик! як мене це мучить... Прецінь ми з тобою якісь приятелі, що? Га, га, га!.. Ти знаєш щось...

— Нічого особливого. Здається лиш, що знаю Ганку краще ніж ти.

— Приміром.

— Приміром, не відійшовбим від неї ніколи для якоїсь картини, ані для нічого в світі. Вона є кращим образом від усіх — які витворить людська фантазія. Бо єсть сама з себе красою і життєм. Нащо мавбим шукать цього в абстракціях.

— Га, бачиш, Ганка одно, — а тамте цілком друге.

— Га, га! Ну, от і такий можливий інцидент. Вона кохає тебе, але... починаєш мучить її. Любов тріває, вона єсть, але згодом стає одною втомою. Такий як ти гістерик...

— Дай же спокій з тією гістерією твоєю!

— Ну, такий як ти ідійот... Ганка вже втомлена, дуже вже знуджена хоч може боїться сказать це сама перед собою. Відірватись від тієї любови, хоч її вже чуть, чуть лиш держиться.

— Ну, ну, щож далі?

— Ну, і в такий психологичний момент появляється хтось третій, — от хоч би такий Чильський.

— Га, га, га! Комік з тебе, Жорка!

— Кожен з нас має у собі щось з циркового блазня, найбільш коли грає трагічні ролі.

— Ну, але який же з того вивід для мене і для Ганки?

— От вдає мені, що між вами коли що єсть то лиш таке одно превелике „*nihil*“.

— Або Чильський, що?

— Або Чильський, — це все одно.

Марко вчув дивний неспокій. Іронічна нотка нагло обірвалась. Прецінь не міг допустить небезпеки з боку Чильського, а однак стало йому раптом душно.

— Щож, тобі здається, що вона могла б звернуть увагу на такого Чильського.

— Не знаю, може.

— Глузує з нього.

— Можливо. Знаю лиш, що Чильський там постійний гість. З Ганкою в театрі, на скетінгу, автомобілем.

— Звідки ти знаєш?

— Чом не маю знати.

— І ніколи мені не казавесь..

— Нащо?..

— Жоржик, як ти міг?

— Що, власне?

— Колись знав..

— Ах! дай же спокій, виступивбись допіру тоді в ролі приємного. Що?.. Тоді набрала б для тебе вартости вона... Бач, вважаю всі забігання вперед надто смішними й ниціми. Все в житті так станесь — як статись мусить. Зрештою, мігбись для неї инчим бути і без того. Не бувесь значить, так мусіло бути як єсть і як буде.

— Ах, нудний ти зі своєю філософією разом!

— Можливо.

— Мовчи, мовчи вже раз!

Розцібнув комір пальта, було йому душно і горло чавив якийсь залізний обруч. Вилізли з дροжки і пішли по східцях до зали першого класу.

Жоржик побіг вперед купить квиток. Потяг стояв вже.

— Гльобус гістерикус якийсь душить мене. Чи цей Жоржик збожеволів чи я?

Велів подать собі чаю. Увійшла решта компанії і появивсь Жоржик. Лице йому нервово корчилось. Мняв у руці квиток та гроші.

— За 15 хвилин відійде.

— А, так... від'їзжаєш Жорка.

Механічно колотив чай і ковтав очима кожен рух, кожне слово Чильського.

— Він і Ганка, він і Ганка... — повторяв усе в якійсь горячці думок.

Чильський був веселий, нахабний, широкий в рухах.

— Щож ви так впали на температурі — звернувсь до Марка — що цей собі їде?

— Не можу так легко вдовольнитись як ви.

Другий дзвінок. Вийшли на перон.

Брудна калюжа ночі, сколоченої зі світлом бангофу. Гомін. Порозкидані жмені людей.

Зачароване, блудне коло людське.

— Ет, Мара, так як стоїш, гайда!.. Хвицнеш на все обома копитами.

— Мабуть сам вже повалений лежу.

— Їдь, а на це все плюнь.

Хвилину мовчали стояче біля себе і обидва незмірно бажали того третього, як найшвидче.

Хтось побіч кепкував з війни та Жоржика.

— Їхавбим з тобою, коли б... — обізвався тихо Марко — коли б не...

— Га, га, га!

— Ах, як би я сьогодні поїхав!

— Кажу тобі, краще розірвать зразу те, що само помаленьку рветься.

— !..

— Боже, скільки я порвав.

Дзвінок. Обнялися.

— Не маєш поняття який тріумф — відійти.

Помалу, помаленьку пересунулись вагони. Якось дивно тихесенько мов сонні. Щось з маркових грудей виповзло півсвідомого, безформого і за цим потягом поволоклося.

Вчув удруге це дивне почуття у горлі.

— Ходімо, і так вже без пам'яті пізно, — взяв його під руку Грінштейн.

— Якийсь кацен-ямер, що?

Не було близько ні одної підводи тому пішли шматок дороги пішки.

— Чудний тип, цей ваш приятель. Все шукає кінця, — мабуть колись стрілявся — це правда?

— А... так.

— Робите стократ більше вражіння самогубця ніж він.

— Е, бо хто, добродію, може знати, хто з нас ближче стоїть до того.

Нагло спинився стискаюче Грінштейна за руку. Чильський з натиском говорив, йдучи з компаніонами позад трохи.

— Він бо вклепався у Ганку по горло, кажу вам, до безпам'яті. Війна... — звичайно в таких разях пориви донкіхотерії. Га, га, га!

Марко простяг руку, мов би ловлячи щось. Вдало йому, що мозок його нагло перекинувся днем до гори.

— Себ-то, Жоржик... про нього кажете? — спитав набряклим іронією голосом.

— Ну, очевидно.

— Га, га! — як бачу, знаєте більш ніж він сам.

— Що більш ніж ви, то певне.

— Себ-то?..

Нагло Чильський похилився до Марка своїм розгорілим, набряклим лицем і на все горло, протяжно засміявся.

— Цукрова лялечка з вас, га, га, га!

— Що, що?

— Цукрова ляля ви, бачуча лиш те, на що її очі наведуть... Нічого ви не тямите крім своїх химерних нісенітниць! Га, га, га! Артист!..

Останнє слово викинув погордливым тоном прозатишнені губи. Хтось пробував мітигувати його, але був уже цілком без рівноваги і некультурний елемент його натури взяв верх над усім.

— Вам вдає, що ви великий артист! Га, га!.. блазень ви більше нічого. І на біса ви такій жінчині як Ганка?!..

— Мовчіть, мовчіть! — затремтів перед ним блідий мовполотно Марко — чуєте, мовчіть! Ви п-я-н-и-й...

— А... болюча сторінка, що? артизм і... Ганка, — я знаю, га, га, га!

Марко заволодів собою висилком нервів і заняв позицію вибачливо-погордливу.

— Раджу вам облишити цю тему і поквипитись до дому. — єдина для вас вихідна точка.

— Що?.. але я вас питаю нащо, ви Ганці? Такий півгістерик, слабуючий на артиста? Жінчини на це липнуть, — артист, вінець терновий, меланхолія... Знаю їх! Але Ганка, Ганка... це темперамент!

— Ви смієте... — шарпнувся Марко з якимсь жестом фурії, але Грінштейн спинив його.

— Плюньте, він напів паний.

— Ха, ха! — хрипів сміх Чильського пустий, цинічний. Сміх звияжського самця. — Бачте, як жінчину легко здобуть і втеряти, що? А моя Ганка, це сфінкс, правда?..

— Ваша... Ганка ?..

— Моя.

Ніч була каламутна і при газовій ліхтарні вся сцена набрала спеціальної барви. Мов би викликана гашишем анемічна пів-дійсність, пів-химера.

— Ви гадаєте, що від вас ніколи жінщина не відійде перша, що ? ви такий певний. А тут...

— Що, що ?..

— А тут, раз-два, і... га, га, га! який ви зараз страшенно комічний! не можу вас, навіть, вважати за свого суперника.

— Божевілле !..

— Лишіть його, охота вам, ідімо, — пробував Марка відтянуть Грінштейн, — тремтите весь, нерви розгулялися вам, — ідімо... Завтра нахолодно порухуетесь.

— Божевілле !.. — заточивсь мов п'яний Марко.

— Моя, — повторив з натиском Чильський, — схочу оженюсь... схочу... бо моя, пане артисте!

Здійняв шапку студяче голову і засвистів на підводі відходячи звільна певною ходою.

Марко втеряв остаток рівноваги і сталося з ним щось невисказаного.

Шалений тріск в мозкові наче б розполовились величезні якісь гряди гранітів і рвануло у них море червоночорної мли.

Вдало йому, що із землі піднялось щось величезного як сам гліоб, непроглядно чорного і звалилось йому у горло і груди.

Нічого перед собою не бачив. Летів. Відтрутив мов божевільний біжучого за ним Грінштейна. Скочив до джогі, шарпнув сплячого звозчика і запав у якийсь омут.

Вдавало йому, що стоїть на одному місті і підводи з ним скаче до бруку в якійсь гістерії. Потім розгін. Холод ударив у лице, в чоло. Опритомнів.

Зразу не міг уявити собі чи це витягнуто його допіро з під колес автомобіля, чи впав з якоїсь високости, чи просто п'яний був. З горла лиш рвалось йому якесь хрипінне, голосу не мав і цей превеликий чорний тягар на мозкові і легнях.

Нагло загудів як однозвучний дзвін, — упертий, одноманітний протест.

— Неправда, неправда, неправда! Одна нікчемна брехня! Ганка, Ганка?.. Страшенна, безмірна брехня! Іти, летіти до неї і почути це одно, непохитне слово: неправда!.. і цей її щирий, відповідаючий завше на всі марности нехтуючий сміх. Гануся! Потім розвалить лоб з револьвера тамтому, — без поєдинку, — не єсть йому навіть суперником. Така безмірна марність! Потім колихаючі, пресолодкі хвилі моря та сонця. Він і вона...

Тихість як перед початком світа.

Затримались. Вискочив і летів на свій третій поверх мов крильми.

— Неправда, неправда, неправда!.. Дня, дня дочекатись! Вирвать її звідсіль, винести далеко, від всього того, геть!

Така нікчемна, безмірна марність.

Зробив світло. Ах, вже сам!..

Що це було?..

Перед ним тихі, меланхолійні фарби розливаються на полотні в чудову мелодію промінів і листя диких виноградів.

Конає день якийсь... день гірський... один, єдиний у всій вічності. Конає в обіймі двох сплєтених з собою єств.

Пресолодкий день Коринтський.

— Боже, яка це чудова картина!

Вириває перед ним вся превелика краса візії зіллятої з тонами фарб. Його твір! Втілення його туги.

Кров його, — його біль. Цілісенький, цілісенький він...

Цей самий образ, що йому так скільки годин тому не подобавсь.

Образ Чильського... Так, програна річ.

Такому Чильському...

Чи це можливе?..

Пришле завтра й забере як свою власність.

Ніколи, ніколи!

Чого цей чоловік став на його дорозі? Якийсь фатальний, аж до апогея ненависний. Чого від нього хоче?

Прийшов з протилежних доріг і сягає по його добро. Яким правом?..

По його найглибші скарби, по душу його.

І має ж йому віддати і це? Цю свою тугу туг? Цю зачаровану склянку гору, на яку ніхто ще не входив... Елегію найчудовіших мрій... Віддати добровільно?..

Продать себе самого?..

Дно нікчемности!..

Ні, ні! Ніколи! Ні-ко-ли!

Схопивсь мов божевільний і з якоюсь дикою радістю пересунув долонями по не висохлих ще фарбах. Вчув як під пальцями розмазуються груди красок, колотяться в брудну мозаїку.

Терають лінії.. І вхопив його дикий шал, фурія розпачи й тріумфу...

Сміявся дитячим реготом... але це не був сміх... і мов дитина граючись розмазував з посміхом обома долонями свою коринтську елегію.

Руйнував, бурив тугу цілих років.

Аж побачив перед собою якусь безформу химеру на полотні.

— Ось мій твір!.. Га, га, га!.. Дурний Жоржик коли б побачив... як би це охрестив?.. Га, га? Гістерія!..

Кинувсь у крісло в безмірній утомі.

— Нащо він пережив це все, для кого і пощо? Таку агонію, муку таку?

Коли б тепер міг взяти Ганку на руки і колихати її. Її руки на чолі вчувати. Бути з нею тепер.

Гануся!..

Ах, як в ньому щось відродилось після тієї муки! Прокинувсь нагло хлопчик втиснений в куток купе вагону зі своєю трагедією попалених деревляних коней і видертою легендою. Солодке, безгрішне хлоп'я. Не мав енергії роздягтися і лягти в постель.

— Дня, дня як найшвидче!..

Сягнув по склянку з водою. Взяв лежучи на конторці газети. Хоч не міг ні читати, ні думати, але чомусь зі звички взяв та став розкладати.

Нагло з поміж журналів висунувсь лист і впав на долівку.

Відчув, що від неї, — конче від неї. Підняв з гарячкою. Мала рожева коперта, запах туберози.

Довго не міг розірвати.

Заперечення цілої нікчемності брехні — лист цей, — думав з насолодою і розірвав коперту. Написано було три слова:

„Не приходь більше — Ганка“.

Лист знову впав на долівку.

Счинилась престрашенна темність. Погасли всі вогники та іскри і спогади дня.

Счезли.

Лише ця одна превеличя темність. І все стало безшесесно та помалу зсовуватись в якусь безодню, пропасну глиб. І все з такою смертною тихістю, без голосу, без шелесту немов би згук нагло вмер на землі.

Тільки по жилах плила мертва, мов затруїна кров, але не червона, лиш як смола чорна і вся вливалась в мозок цією широкою пустою нічю.

Смерть світла і згуку.

Раптом червона блискавиця, пронизуюча аж до нетрів усе на землі.

Значить, це правда!!!

Червоно-сині горіють простори. Ллються в якийсь океан вогнений. Землі й неба немає. Тихо безмірно. Все єсть умерле. Все єсть в пра-початкові. В потоці огню. А з глибин океану виниряє тварюка. Зад та лапи пантери, груди має набряклу жіночу. Мідяне волосся волоче по червонім океані хвиль. Блюзкає рожево-крівавою піною. Пливе к йому. Розкидає волохаті хижацькі лапи і відкриває лице своє звернене до його.

Лице Ганки.

Ганка!

Все счезає в якійсь безодні. Марко сидить на кріслі з головою повислою взад. Руки має вчеплені в груди. На лиці безкровну агонію. Ніяка сила не зможе розчепить губ його.

Мліє прогоріле світло електричне. Тихесенько виповза з кутку щось безлице, мале і повзе до нього. Руки ви-

тягає любіжно, ласиться... Вповзає на груди, до горла, губами впивається в ковтавку.

Пріч!!!.. Відтручує в фурії. Пріч!!! Тихо, коротко хтось хіхоче. Відскакує на серед кімнати й танцює. Якийсь вакхантський, голий танок. Серпантіно мигоче. Різнобарвиста райдуга каламутних і застихлих вогнів. І знов ціле семибарвне лице Ганки.

Ганка à la шантеклер.

Набрякла, червона тварь Чильського, його порослі рижоватим волоссям руки. Пружаться, хапають Ганку в обійми і знов тумани серпатіно.

Ганка!..

Ганка!..

На сорочку Маркову з-під панігців виступили краплини крові. Піна на губах.

Прозорі фіолетові руки лягають на його чоло. Прозоре всміхнене личко в рамі пурпурних диких виноградів.

Чуть, чуть доторкає його губ губами.

— Вмерлисьмо... вмерли так замолоду... — шепче.

Пресолодке полудне Коринтське.

Голівку в листях осінніх тримає у долонях.

Притягає до себе.

— Ти, ти, одвічна моя любов!.. Туго моя ти!

Валиться на долівку, шарпається в безпритомнім болю. Немає ані краплі повітря. Рве сорочку... груди роздerti!.. серце, легені... вирвать... Вже нічого немає, вже немає нічого тільки необмірена, страшена яма в грудях. І цей захований ранком лист, що починається від слів:

— Мій, дорогий, коханий Марку!..

Галина Журба.

ГРИГОРІЙ САВИЧ СКОВОРОДА.

1. Світогляд Сковороди.

Мало кого з сучасних людей зачарує філософія Сковороди; я певен, що навіть ім'я філософа буде залишене за Сковородою тільки по традиції, тільки через те, що так уже звикли всі звать його філософом. Справді, кого може привабити, крім фахових дослідників, мертва російсько-словянська, з домішкою української, мова, якою написані твори Сковороди? Кого зачарують нечисленні цитати з святого письма, яких повно на кожній сторінці, написаній Сковородою, — цитати, якими автор немов грається перед читачем, пересипаючи їх та милуючись ними, мов дорогоцінним камінням, — цитати, в які він не раз вкладає увесь патос своєї душі, так що одірвані частини зовсім іншої цілості набирають нового значіння, нового патосу — не біблійного, а сквородинського? Але не одна форма викладу і цитати з святого письма, які „освіченому“ читачеві нічого не говорять, відбирають надію на те, що твори Сковороди знайдуть дорогу до серця сучасного читача — сам характер філософії Сковороди і психологія сучасного читача знаходяться між собою в антагонізмі. Сучасний читач не зуміє перетравити філософії Сковороди, і не через те, що вона дуже тяжка до зрозуміння, а власне через те, що дуже проста, прямолінійна, самозрозуміла.

З йменням філософа у нас неминуче вяжеться довгий ряд довгих і складних філософських систем, „великі“ (товсті) твори, спеціальний філософський жаргон, головоломні докази, карколомні проблеми і т. д. Від філософа ми вимагаємо системи, опертої на „наукових“ даних, — і то не аби якої системи. Ми знаємо всі філософські системи, які з'явилися від часів Адама, і нас трудно аби-чим здивувати. Як не умудряється автор надати своїм поглядам вигляд оригінальності, в яку тогу не вбирається, ми все відшукаємо в його щось такого, що вже було говорено раніш, — відшукаємо — і дове-

демо цитатами з точними вказівками, де, коли, ким, в якій книжці і на котрій сторінці говориться те, що й у данного автора. А коли річ не цілком оригінальна — чим же тоді вона може викликати в нас чуттє подиву?

І по-за тим всім, помимо всіх вимог „науковости“ від філософії, ми все таки в глибині душі не діймаємо віри науковій філософії. „Наукова“ філософія, не дивлячись на точність її методів і безсумнівність її даних, не зворушує нас, не захоплює в такій мірі, як часом захоплює одно слово, що вивирається з глибин душі поета, — одно слово або фраза, без фактів, без доказів, без системи! Коли який-небудь фаховий філософ довго і складно доводить нам, що в світі нема винуватих, що надо всім панує детермінізм, причинова залежність одного явища від другого, то ми неначе й віримо йому, але нам самим від нашої віри не тепло; душа не протестує, бо зістається не зворушеною, розум мовчить — бо немає логічних аргументів, якими тільки й можна боротись з логикою. Ми подивляємо тонкість логічної аргументації філософа, захоплюємось його стилем, формально подивляємо глибину його „ідеї“, але самі зістаємось такими ж, як і були, нової цінности не набуваємо. Зовсім инше вражіння робить на нас та сама ідея детермінізму, коли ми чуємо її з уст Шекспіра, напр. Коли напівбожевільний Лір вигукує:

„Виновныхъ нѣтъ! ты слышалъ?
Виновныхъ нѣтъ! я такъ сказалъ! ихъ нѣтъ!“

— то цей вигук потрясає нас до глибини душі, ми цілим своїм єством відчуваємо, що це так, що винних — однаково, в добрі чи злі — у всьому всесвіті не знайдеш, і не тільки це відчуваємо, — а відчуваємо також і всю страшну вагу і значіння тієї правди, яку геніяльний безумець Лір вихопив з самого серця природи. Одна фраза, одно голе запевнення: „Виновныхъ нѣтъ!“ відразу переконує нас, і ми, не зважаючи на застарілу звичку, не вимагаємо від Шекспіра ні „наукових“ доказів, ні філософської системи: ми й без них знаємо, що Шекспір говорить правду.

Через що це так? Через що ми не віримо систематизованим фактам — фактам, не забувайте, — а віримо одному слову Шекспіра? Через те, ще є філософія — і „філософія“, філософи — і „філософи“.

Філософ пізнається не з того, про що він говорить, а з того як він говорить. З філософського патосу пізнається філософ. Ми розучились просто дивитись на світ Божий. Час привчив нас до наукових доказів навіть в таких річах, які по суті не потребують ніяких аргументів, і тільки інстинкт підказує нам, що наукові системи філософії не роблять їх авторів філософами. Йдучи за вимогами часу, ми зовемо Гартмана і багатьох інших філософами песимістами, але в глибині душі у нас ховається переконання, що правдивого філософського песимізму у них нема; ми зовемо їх філософами, але при цім не почуваємо в собі пошани до них, органічно не відчуваємо, — що вони справді філософи, помимо своїх систем, доказів і страшних слів про вбогість і нікчемність світу. Ця затаєна від нас самих думка, це укрите поняття про правдивого філософа помимо нашої волі виходить на верх тільки тоді, коли чуємо слово правдивого філософа. Ми розуміємо суть і значіння песимізму, коли чуємо від Макбета:

„Вся наша жизнь —
Пустая тѣнь! актеръ, что корчить рожи
На гаерскихъ подмосткахъ! Минетъ часъ
И нѣтъ его! Жизнь — сказка, что бормочетъ
Глупецъ другимъ глупцамъ!“

Це — те ж песимізм, але остільки неподібний до звичайного песимізму, обґрунтованого фактами і логічними аргументами, що нам якось ніяково назвати його песимізмом, а Шекспіра — філософом, хоч ми душею чуємо, що Шекспір — правдивий філософ, і його песимізм — правдивий песимізм.

Філософія — не в системі і не в доказах, а в тому погляді, який кидає людина в саме серце природи. Філософ не доводить: він тільки читає в природі, як в розкритій книзі, те, що там бачить, він тільки молотом свого духа вистукує кожную річ і своїм незвичайним ухом підслухує правдивий дзвін кожної річі. Не той філософ, хто визнає єдину сутність у всіх річах, а той, хто сам, власною душею відчув цю єдність в річах, кого думка про єдиний творчий задум пройняла божественним огнем. Бути віч-на-віч з самим серцем природи — це значить бути філософом, рівно ж як і поетом, і святим, і пророком. Правдива філософія, поезія і релігія — все це різні ймення для одної й тієї самої річі.

Така філософія дуже різниться від наукової філософії — остільки різниться, що навіть не можна цих двох родів філософії підводити під одно поняття. „Созерцательная“ філософія не шукає причин, не систематизує фактів, не доводить своїх твержень; „созерцательная“ філософія — це життя душі. Тут життя = філософії, а філософія = життю. Ця життєфілософія може вміститись в двох-трьох сентенціях, які треба приймати на віру або зовсім не приймати; в ній нема ніяких доказів, крім аналогій, але й аналогії в устах правдивого філософа звучать не так, як звичайно: аналогія для філософа означає не подібність, а тотожність. Коли Сковорода розрізняє в світі видимість і істоту матерії і для більшої зрозумілості наводить приклад яблуні і її тіні, то для нього самого ця аналогія так виглядає: видима матерія є тінею невидимої сутності, і як тінь від яблуні не є яблунею, так само (а не подібно до того) видимий світ не є дійсним світом.

Таким філософом-„созерцателем“ був і Сковорода.

Для Сковороди філософія була головною, найбільшою метою життя людського. „Філософія, или любу мудріе — казав він — устремляеть весь кругъ дѣлъ своихъ на тотъ конецъ, чтобъ дать жизньъ духу нашему, благородство сердцу, свѣтлость мыслямъ, яко главѣ всего“. Бути філософом — значить „прозрѣть сверхъ пустоти, сверхъ стихійной бражды, нѣчто новое, нестарѣющее, чудное и вѣчное и сіе возвѣщать“. Дати лад, спокій серцю, напоїти себе кріпким медом-вічністю, безконечно насолоджуватись спогляданнем невмирущих цінностей — от що значить для Сковороди жити філософом. І він жив так: не орав, не сів, а ціле своє життя „глушився в заповідях Вічного“. Для нього існувала єдина „пекуча“ проблема — проблема блаженства душі: божественна радість, ясність духа, гармонія душі — це вінець філософського життя.

„Я почю на холмахъ вѣчнаго
Обрѣтши вѣтву блаженства“ —

ці слова можна поставити як мотто до цілого життя Сковороди. Зійти на „холми вѣчнаго“, щоб дістати гілку блаженства — от куди стремів дух Сковороди, от на яку ціль показує нам Сковорода, як філософ. Процес життя його душі на горах вічності — це і є його філософія.

Філософія Сковороди, як і всяка філософія життя, незвичайно проста. „Знай себе“ — в цьому вся мудрість єгиптян і греків. „Любіте ворогів ваших“ — в цих словах вся наука Христа. „Діти! любіте одно 'дного“ — тут цілий Іван Богослов. Так і філософія Сковороди вся міститься в кількох реченнях. „Весь муръ состоитъ изъ двоихъ натуръ: одна видима, другая невидима. Видима называется тварь, а невидима Богъ. Сія невидима натура или Богъ всю тварь проникаетъ и содержитъ, вездѣ и всегда былъ, есть и будетъ“. Тут і всі тайни, які знайшов Сковорода в природі. Перечитайте всі його твори — і скрізь знайдете, з невеличкими варіаціями, тлумачення цієї одної істини, що світ складається з двох натур. Істина не нова і не Сковородою відкрита. Через що ж все таки Сковорода великий філософ? Через те, що він жив цією істиною, зробив з неї консеквентні висновки і консеквентно перевів їх в життя. Те саме, що говорив Сковорода, знають мільйони, але по-філософському прийняв цю істину тільки Сковорода.

Етика Сковороди так само вміщається в одному реченні: „Благодареніе блаженному Богу о томъ, что нужное здѣлалъ не труднымъ, а трудное не нужнымъ“. В цих словах — все, чому учив Сковорода, вся філософія його життя, увесь патос і блаженство його душі. Мало не всі його статті написані на тему, що „блаженнымъ быть легко“ або що в кожній річі треба розрізняти „істу“ і матерію, гній, соломі, непотреб. Щоб мати поняття про Сковороду, досить прочитати один його твір, бо коли будемо читати більше, то не зустрінемо нічого нового. І власне незвичайна простота філософії Сковороди робить її тяжкою і для зрозуміння і для викладу. Передати складно думки Сковороди, щоб його філософія мала вигляд системи, майже неможливо, бо власне системи у Сковороди і не було. Спробуем вказати принаймні головні точки світогляду Сковороди, попереджуючи, що Сковорода, як філософ, не в тих убогих кришках, які попали на люде, які випадково були висловлені і випадково зберіглись, а по-за ними Сковорода, як філософ, сам в собі заховався, і ми зможемо зрозуміти його тільки тоді, коли будемо шукати його не в його оформлених думках і творах, а через них і по-за ними.

Коли будемо шукати Сковороди, як філософа, тільки в його творах, тоді ми ніколи не відшукаємо його: його „духовне наслідство“ остільки нікчемне по кількості і неоригінальне з формального боку, що можна сказати: Сковорода не залишив по собі філософії; філософія Сковороди — сам Сковорода.

А. Бог. Світ, по науці Сковороди, складається з двох натур: одна видима, друга невидима.

Видима натура — матерія, земля, плоть і т. д. Вона нетрівка, і Сковорода, дух якого стремів до вічного, непорушного, не знаходить просто ймення, щоб висловити всю нікчемність видимого. „Вся тварь, — пише він, — есть рухлядь, смѣсь, сволочь, сѣчь, ломъ, крушь, стечь, вздоръ, сплочь и плоть и плетки“. Видимість — це солодкозвучні сірени, які заманюють недосвідчених моряків на гострі скелі буденщини; це пісчаний фундамент, на якому короткозорі люде закладають будинок свого щастя; солома, яка годиться тільки на гній, коли в ній нема зерна; тінь, яка то родиться, то щезає, то довшає, то короччає, посувається раз направо, другий раз наліво, яка вчора була одна, а сьогодні друга, але ніколи не буває ділом, ніколи не буває довготривалою, ніколи не являється самостійною, а тільки непотрібним додатком до чогось. „Всяка видимость есть плоть, а всяка плоть есть пѣсокъ, хотя-бъ она въ поднебесной родилась, все то идолъ, что видимо“. Видимість сама по собі, коли за нею не ховається щось невидиме, вічне, є ніщо, як цегла і цемент для будинка, коли нема плану, як фарба і пензлі без художника, як колос без зерна. Зневага до видимости, до того, що можна в руки взяти, не була у Сковороди тільки теоретичною: він в своїм власнім житті втілював цю зневагу. Розумний, освічений, шанований від сильних мира сього, Сковорода не полестився ні на гроші, ні на кам'яні палати, і ціле своє життя прожив бідаком. „Не люблю жизни, печатлѣемая смертью“ — отверто признався він. „Если бы ты мнѣ Все-вселенну дарилъ по плоти, я бы отказался. И малыя сторонки моей матери Малороссіи и одной ея горы не взялъ бы. Гдѣ мнѣ ее дѣвать? Тѣлишко мое есть маленькая кучка, но и та мнѣ скучна“. І своїх приятелів і знайомих він з особливою упертістю відвертав від види-

мого, доводячи, що видиме — це рів безумства, прірва, в якій звили своє кубло лукавство, лицемірство, хижацтво, безум, всі потворні страхіття душі людської. За видимим Скворода скрізь і у всьому шукав невидимого.

Присутність невидимого вічного в нетривкій видимій матерії відчували всі віки і народи, даючи йому різні ймення і присвячуючи йому будівлі для прилюдних служб. Невидиме чується в кожній річі. Зерно ховає в собі колос з соломою, жолудь — цілого дуба з листем, гіллям і корінням; маленька миша змушує коней бігти навзаводи і цим знесилює їх; невеличкий компас показує путь величезному кораблеві; маленька іскра руйнує цілі будинки; нікчемний папірчик з законами утримує єдність держав; батьківська старість усмиряє буйну силу синів; десятихунтова машинка ворочає стопудову вагу; слабкий здоров'єм державця тримає у своїй владі тисячі підданих і т. д. Кожна річ, яка б вона не була на погляд нікчемна, ховає в собі невидиму силу, вказує на існування чогось, що живе в кожній річі і само не є річчю. Кожна річ таким чином має подвійне існування; всього маємо по двоє: дві води, дві землі, два світи. Один світ існує поруч другого, як тінь поруч яблуні: яблуня простяглася в-гору, а тінь розіслалась по землі, однак і тінь і яблуня мають спільний початок і одна другій не заважає.

Те невидіме, що ховається за всіма річами, є Бог. Бог „всю тварь проникает и содержит“, завше був, є і буде. Не можна знайти річі, в котрій би його не було. Без нього ніщо не має буття: він в дереві є правдивим деревом, в траві — травою, в домі — домом, в музиці — музикою, в тілі нашому — головою, серцем, думками. Його невидима сила тайно розлита по всій Вселеній, всім кермує, порядкує, як „машинистова хитрость“; вона є душею і красою всіх наших річей і вчинків, а без неї все „мертво и гнусно“. Бог один існує в усіх річах, без кінця й початку, а решта тільки риза його, тінь, тлінь, п'ята, підніжок.

Бога знали всі віки і народи і давали йому різні ймення: фортуна, доля, необхідність, всесвітній розум і т. д. Найвлучніше ймення Богів дали „Божественные Мистагоги или Тайноводители“—вони називали його Початком („Началом“).

Бог є правдивий Початок всьому. Початком зовемо те, що перед собою нічого не мало, а позаяк все родиться і вмирає, то ніщо не може бути Початком. Початок і Кінець єсть те саме, що Бог або Вічність. Вічністю зовемо те, що, подібно до кільця, в кожній своїй точці має початок і кінець; Вічність — безконечний кінець і безпочатковий початок, тому справедливо вживати її як титул Бога.

Бог є Правда, бо правда — вічне в річах, „пречистое, нетлѣнное и Единое“. Бог є — Природа („Natura“), бо цим йменням означаємо все, що родиться і існує в світовій машині, і крім того ту прісносущну силу, яка все животворить, яка подібно до кулі, має свій центр, а кола — нігде. Бог є Любов, бо в понятті любови ми вкладаємо понятті єдності: любов і єдність — одно, Бог і любов — одно.

Хто зміг відшукати в тлінному — нетлінне; в хаосі — єдність, в безконечному — кінець і початок, того Жиди звали пророком, греки філософом, ієрофантом, а інде таких людей звали магами, волхвами, халдеями, гимнософистами. Сам Сковорода зове Платона Боговидцем.

Б. Людина. Як в цілому світі, так зокрема і в людині Сковорода розрізняв два ества, два початки — видимий і невидимий. Хто бачить в людині тільки видимий її образ, руки, ноги і т. д., той бачить тільки тінь правдивої людини, тільки п'яту, хвіст, крайню частину людини, а не цілу людину. І як з одної п'яти людини не можна пізнати всього тіла, так з одної крайньої плоти людини, з тіні правдивої людини не можна пізнати цілої людини. Щоб пізнати людину, треба дивитись не на її п'яту, не на її хвіст, а на голову.

Головою тіла є серце, душа. Душа наша є *Mobile perpetuum* — рухливість безперервна. Вона міркує, радить, кермує руками, очима, ушима, ногами, всім нашим тілом. Вона бажає і бажаючи любить, або не бажає і відвертає. Серце все вміщає і само ні в чому не вміщається. „О сердце! Бездно всѣхъ водъ и небесъ ширшая! Коль ты глубока! Все объемлешь и содержишь, а тебе ничто не вмѣщается!“ Як сонце пізнається з свого проміння, з тієї животворної сили, яка живе в йому, так людину можна пізнати тільки по її серцю. „Во что кто влюбилсѣ, въ то преобразилсѣ. Всякъ єсть тѣмъ, чіе

сердце въ немъ. Всякъ есть тамъ, гдѣ сердцемъ самъ". В кого вовче сердце, той правдивий вовк, хоч би мав обличче людини.

Крила душі суть думки наші. Їх невидно, але тим вони й сильні, що їх бачити не можна: не видиме для ока кермує всім видимим. І повітря не видно, про те воно твердіше землі, сильніше води: ломить дерева, ганяє кораблі по морю, руйнує будинки. І іскра маленька, — про те може спричинитись до великої пожежи. Так і думка наша; від неї залежить ціле наше життє: добра думка доведе до доброго, а зла думка запровадить у прірву беззаконства. „Мысль есть языкъ не молчный, неослабая пружина, подвижность непрерывная, движущая и носящая на себѣ, будто обветшающую ризу, тлѣнную тѣлесную грязь, прильнувшую и исчезающую, какъ тѣнь при яблонѣ". Наше тіло — те саме, що стіни в храмі, а сердце і думки — жертвоприношеніє в храмі. Як стіни храма дешевші від жертви, бо не жертва для стін, а стіни для жертви, так душа наша, сердце і думки, є липшою, дорожчою від всього нашого тіла.

Без думки очі не бачать, ноги не носять, руки не піднімаються. А що ж то за око, коли воно не бачить? Що за нога, коли нею ступати не можна? Що за рука, коли вона до праці не здатна? Таке око тільки тінь справжнього ока; така нога тільки чобіт на правдивій нозі; така рука тільки рукавичка, надіта на справжню руку. Наші правдиві очі, руки і ноги, правдиве тіло — єсть наші думка, сердце наше.

Таким чином ми маємо всього по двоє: очі духовні — і очі тілесні, руки духовні — і руки тілесні, тіло духовне — і тіло земляне, сердце духовне — і сердце плотське. Земляний чоловік — фальшивий, тьма, прах, сон, тлінь. „Бренный кумиръ ограниченъ, заключаемъ тѣсною. Духовный же Человѣкъ, есть свободъ. Въ высоту, въ глубину, въ широту лѣтаєтъ безпредѣльно. Не мѣшають ему ни горы, ни рѣки, ни моря, ни пустыни. Провидитъ отдаленное, призираетъ сокровенное, заглядаетъ въ преждебывшее, проникаетъ въ будущее, шествуетъ по лицу окіана, входитъ дверемъ заключеннымъ". Сього то Чоловіка і любив Сковорода, тужив за ним, кликав з цілої глибини своєї великої душі: „Гдѣ ты, о, челодѣче-человѣче? Яви мнѣ зракъ твой, и услышанъ сотвори мнѣ гласъ твой,

яко уязвленна есмь любовію чистою, нетлѣною, цѣломудреною. Изведи изъ темниці содомскія“.

Не всі носять в собі образ правдивої людини, як не кожен оріх носить в собі зерно. Ми родимось на світ без цього образу. Людина, щоб придбати собі правдивий образ Божий, мусить родитись в друге, мусить прийняти в свою душу насінне нової природи і нових людей, виносити його в собі, зростити, щоб з купи гною, яку уявляє її тіло, заблищав діамант, щоб від піщаної гори її плоті одкотився новий краєугольний каменъ. Це друге народження людини є першим творенням правдивої Людини. Ця друга людина — є вічне в людині, правда її ества, божествений початок, ніколи не вмираючий. Правдива Людина — Вічність, Істина, Бог. Пізнати Людину — значить пізнати Бога.

В. Щастє. Світогляд Сковороди, як можна бачити й з того, що вже сказано тут про нього, наскрізь релігійний, навіть біблійний. Можна було б сподіватись, що Сковорода, виходячи з основних своїх поглядів на світ, почне проповідувати християнський аскетизм, доводити, що наша юдоль земна є юдолю плачу і т. д. — однак нічого подібного з Сковородою не трапилось. Замість понурого темного християнського аскетизму ми знаходимо у Сковороди світлий радісний епікуреїзм, з'єднаний з мудрим стоїцизмом. Не дурно ж Сковорода виховувався на Біблії — і на грецькій філософії! Навіть свою улюблену молитву, яку так часто з патосом і благоговінням повторяв, Сковорода взяв з уст Епікура: „Благодареніє блаженному Богу, что нужно сдѣлалъ не труднымъ, а трудное — ненужнымъ!“

Як і Епікур, Сковорода не дуже високо ставив насолоди тіла. Життя — це не значить тільки їсти й пити; жити — значить бути веселим і „куражнимъ“. „Утѣшеніє и куражъ, куражъ и сладость, сладость и жизнь есть тоже“. Ситність тілесна не звеселить серця; прах, тлінъ не може нагодувати духа людського, цієї безодні, глибшої від моря і ширшої від неба. „Бездна духъ есть въ человѣкѣ, водъ всѣхъ ширшій и небесъ; не насытишь тѣмъ во вѣки, чѣмъ плѣняеть міръ сей весь“. Душу можна вдоволити тільки властивою їй духовною їжою, — істиною, напоїти тільки єдиним напитком, що може

припасти їй до вподоби — Вічністю. „Изъясняетъ Боговидецъ Платонъ: „Нѣсть сладчае истини“. А намъ можно сказати, що въ одной истинѣ живеть истинная сладость и что одна она животворить владѣющее тѣломъ сердце наше“. Вишукувати поплутані доріжки, якими ходить істина, дивитись в світлі очі Вічного і радуватись і торжествувати, у всьому відкриваючи його присутність, зустрічаючи в найдрібнішій річі, в маленькому зернятку, в сухій травиці, — його зрак — це є „жизнь“, а родитись, годуватись, рости, старітись і вмирати — значить животіти, а не жити.

Буть веселим і „куражнимъ“ — значить бути щасливим. Шасте для всіх „пренужнѣйшее“ і „прелюбезнѣйшее“; воно ціль, вінець людського життя. Не всі живуть щасливо; багато таких, що послухались звабливого голосу сірен і направили свій життєвий караван на піски та на камінні і там засіли на віки, замість того, щоб гуляти по безмежному окіану, однак природа всім відкрила путь до щастя.

„Мы родились къ истинному счастью и путешествуемъ къ нему, а жизнь наша есть путь, какъ река, текущій“. В чому ж власне шасте? Як знайти його? Як розпізнати те, що може дати шасте, від того, що спричиниться до тяжких мук? Адже кожна людина не є сама собі свідомим ворогом. Ганяючись за шастем, вона сподівається його від кожного свого вчинку, від кожного діла, яке розпочинає. Кожна ціль, яку становить перед собою людина, має привести її до щастя, і однак як часто люде помиляються! Як мало таких цілей, здійснення яких дає насолоду душі людині! А ще менше таких, які потягають за собою довготривале шасте, а не хвиливе, тимчасове задоволення, зітхання полегкості, що от зрештою справа скінчена, мета досягнена, можна йти вперед, до нових цілей, до дальших горизонтів. Де ж критерій, щоб відрізнити правдиве шасте від його видимості? В чому воно, те правдиве шасте? „Премилосердная мать наша натура и отецъ всякія утѣхи всякому безъ wyboru дыханію открылъ путь къ счастью“ — це теза, з якої виходить Сковорода, шукаючи правдивого щастя, камінь, об який він ударає кожную життєву цінність, щоб по її дзвону взнати, яка справдішня її цінність. Безгранична віра в мудрість і благодать природи кермувала

Сковородою як в його практичному житті, так і в його творах-проповідях. „Премилосердная и премудрая мать наша природа лучше знаетъ о томъ, что намъ полезно“ — казав він. Вона дала все нам, що потрібно для нашого щастя. Кертція не має очей — на що вони їй? Птахи не вміють будувати кораблів — їм і не потрібне це знання. Лілія не знає фарбрику — вона і без них гарна. Коли б кертції потрібні були очі, певне, що мудра природа не була скупа і дала би їй очі.

Щоб добратись до „істи“ щастя, Сковорода радить, виходячи з вищенаведеної тези, перепробувати, в чому його нема, щоб таким чином обшукати всі порожні заковулки і, впевнившись, що вони справді порожні, більше в них не заглядати.

Щастя не прип'яла природа ні до почесного роду, ні до високого чину, ні до великих здібностей, ні до багатства, не поставила його в залежність ні від часу, ні від просторіні, ні від багатства, не замкнула його в високі палати, не обмежила Америкою або Канарськими островами. Чи всі можуть бути поетами, музиками, архітекторами? Не всі — значить не тут щастє. Чи всі можуть займати високі посади, мати великі будинки, їздити по Америках та інших землях? Не всі — значить не тут щастє. Чи можна всім родитись в одному віці або в одній країні? Не можна — значить, щастє не залежить ні від часу, ні від місця. Щастє ні від неба, ні від землі не залежить, а виключно від нас самих. Хочеш бути щасливим? Не шукай щастє за морем, не проси його у людей, не плазуй по кулі земній, не тягайся по Єрусалимах. Щастє близько біля тебе, воно в тобі самому, в серці твоєму.

Щоб дерево було здоровим і добре розвивалося, треба, щоб у його корінь був здоровий. Так і з людиною: щоб вона була щаслива, треба здорового коріння. А позаяк корінь людини — серце, то й щастє залежить від нього. Здорове серце — здорова людина. В чому ж виявляється здоров'є душі? В спокою. Душа здорова, коли вона спокійна. Душевний мир дорожчий над усю плотську видимість. Все тлінне — зємлі, багатства, чини — знаходиться по-за нами. Без шляхетського достоїнства можна бути щасливим. Шляхетство без мира ніщо, а мир без нього є щось, без чого не можна бути щасливим і в са-

мому едемському раю. „Вседражайший сердечный миръ подобенъ самымъ драгоценнымъ камушкамъ: одна крошечка цѣну свою имѣетъ“. Спокій душі, ясність духа — в цім щасті наше, сюди мусимо направляти свої зусилля. „Чего хочешь ищи, но не потеряй мира“, радить і благає Сковорода.

Для Сковороди, людини гармонійної, щасливої, здавалось справою дуже легкою — досягти щастя, щаб-то душевного спокою. Хто запевняв, що щастя досягти тяжко, того Сковорода вважав трохи не богохульником. Говорити, що дорога до „всенужнійшого“ і „вселюбезнійшого“ щастя утруднена — значить не розуміти законів природи, щаб-то законів вічного, щаб-то Бога. Сковорода навпаки — доводив, що „блаженнымъ быть легко“. Природа дала нам все, що потрібне для нашого щастя. Все потрібне — легко. Що нам потрібно більше, як повітря? І ми маємо його скрізь задурно. Коли б повітря було не потрібне нам, природа подбала би про те, щоб його тяжко було дістати. „Все ненужное — трудно“. Для щастя не потрібні ні багатство, ні слава, ні високий чин — і як тяжко їх добувати! Легке — значить користне і можливе; тяжке — значить неможливе і не користне. „Что есть для тебе нужное? То, что самое легкое. А что же есть легкое? О другъ мой! все трудное и тяжелое, и горькое, и злое, и лживое есть. Однако, что есть легкое? Тое, другъ мой, что нужное. Что есть нужное? Одно только для тебя нужное, одно же только и благое и легкое, а прочее все трудъ и болѣзнь. Что же есть оное едино? Богъ“. Як колись всі дороги вели до Риму, так у Сковороди всі дороги ведуть до Бога. Від нього Сковорода виходить, і про щоб не говорив — до нього приходить. Правдива людина — Бог. Щасте — Бог. Властивість („сродность“) — Бог. Любов — Бог. Природа — Бог. Закон — Бог. Істина — Бог. Вічність — Бог. Хто усвідомив собі цей основний пункт в світогляді Сковороди, це боготворення цілої природи, релігійне почитування невидимого, присутнього в річах, духа, тому легко конструвати погляди Сковороди на різні проблеми людського існування, навіть не будучи в деталях знайомим безпосередньо з творами Сковороди.

Будемо однак слідувати далі за думками Сковороди.

Щастє — в душевному спокою; його легко досягти, але як саме? Відповідь наведена уже раніш: єдине легке і потрібне для людини — Бог. Людина може бути щасливою тільки в вічності, бо її „голова“, її сутність — духовна, вічна. То не щастє, що родить нещастє. Не можна назвати щастєм і такого щастя, яке раніш чи пізніш мусить скінчитись. Коли смерть є нещастєм, — то однаково вмерти чи через 30 чи через 300 літ. То не є правдиві солодоші, після яких робиться гірко.

„Не то орелъ, что лѣтаеть,
Но то, что легко сѣдаеть.
Не то око, что яснаеть,
Но то, что не отемнѣть“.

„Престолы, палаты, колесницы, серебро и злато... все сіе есть плоть, гора, трудъ и горестъ. Не прикасайся сему. Восходящее, высокое въ немъ и божественное: оное да будетъ твое. Сіе то есть истинное единство, и тождество, и легкость, и нужность, быть причастникомъ не плоти, но духа. Протчее же все, есть тѣнь, вода и бѣда“.

Щастє — в серці, але від нього ж походить і нещастє. В серці відпечатується закон вічного, в ньому ж живуть і пристрасти. Пристрасть є „безпутное желаніє видимостей“. Найголовніша з пристрастей — заздрість; від неї родяться ненависть, гордість, нудьга, суєсловіє і інші. Від пристрастей родяться бажання, цей негасимий огонь, що день і ніч горить в душі. Коли будемо йти на зустріч кожному нашому суєтному бажанню, коли будемо потурати кожній пристрасти, тоді не досягнемо вічного і значить не будемо щасливими, не матимемо душевного спокою. Пристрасть бурхлива по своїй істоті, мінлива, як море.

Не що інше як пристрасти змушують нас до невластивого нам чину, противно законам природи. Любов до невластивого („несродного“) — це корінний гріх людини, джерело її нещастя.

„А. Входить въ несродную статъ;

Б. Нести должность, природѣ противну;

В. Обучаться, къ чему не рождень;

Г. Дружить съ тѣми, къ коимъ не рождень“ —

це азбука щастя і нещастя. Будеш її триматись — підеш про-

стою дорогою в ад душевний, не будеш — уникнеш тяжких мук душевних. Бути щасливим — значить пізнати себе, свою природу, пізнати свою долю і відповідно до цього жити. Найліпша людина буває неспокійною, нещасливою, коли робить те до чого не є вродженою. Від природи матері наука легесенько спіє сама собою. Ніяка праця не буде спорою, коли виконується без любови, без охоти, а любов і охоту до праці може дати тільки природа. „Мертва совсѣмъ душа человѣческая, не отрѣшенная къ природному своему дѣлу, подобна мутной и смердящей водѣ, въ тѣснотѣ заключенной“.

Праця легка і солодка, коли вона властива організму. З якою насолодою собака женеться за зайцем, або бджола збирає мед! Невластива ж праця викликає в людини огиду до всього, нудьгу невимому, незадоволення всім і всіми, а це останнє — є дверима для всіх пристрастей. „Лучше умереть, нежели всю жизнь тосковать въ несродностяхъ“. „Лучше быть натуральнымъ котомъ, нежели съ ослиною природою львомъ“.

Невластивий чин шкодить не лишень самому чоловікові — він губить і ту справу, за яку чоловік береться. „Кто безобразитъ и растлѣваетъ всякую должность? Несродность. Кто умерщвляетъ науки и художества? Несродность. Кто обезчестилъ чинъ священнической и монашеской? Несродность. Она каждому званію внутреннійшій ядъ и убійца“.

Отже, щоб бути щасливою, людина мусить уникати невластивого їй чину. Властиве, легке і потрібне — одно; невластиве, — значить тим самим і тяжке, й непотрібне. „Все то для тебя худая пища, что не сродная, хотя бы она и царская“.

Тут Сковорода приходить до того, з чого виходив — до Бога, тут сходяться всі нитки його думок. Робити властиве, — значить жити згідно з законом природи; закон природи — закон Вічного. Закон Вічного — Бог. Жити в згоді з природою — значить жити в згоді з Богом. Властиве, легке, потрібне, вічне, — Боже — це ймення для одної річі. Людина щаслива остільки, оскільки вона живе в згоді з Богом. У кого згоди з Богом три золотники, у того й блаженства стільки ж, а в кого 100, у того і щастя 100 золотників.

Щастє „зависить отъ сердца, сердце отъ мира, миръ отъ званія, званіе отъ Бога. Тутъ конецъ: не ходи далѣе.

Сей есть источникъ всякія утѣхи и царствію его не будетъ конца“.

Г. „Знай себе“. Тепер ми знаємо, в чому Сковорода бачив щастє і нещастє людини. Яку ж дорогу до щастя проказав щасливий філософ? Найлегшу і найпростішу для таких, як він, і найтяжчу для звичайних людей: „Знай себе“. Пізнання себе Сковорода ставив „во главу угла“ всього життя людини, як основну й найголовнішу чесноту, без якої не можна ні пізнати Бога, ні бути щасливим, щō для Сковороди було однаково. Коли щастє залежить від того, оскільки людина вибирає властиву собі діяльність, то як можемо бути щасливими, не пізнавши себе, не визнавши наперед, що нам властиве, а що невластиве? В світі так багато нещасливих через те, що люде не звертають уваги на своє внутрішнє життє, через те, що люде не розуміють, в чому їх щастє, а через те не бажають і бажати не можуть. „Главное дѣло то, чтобъ знать, отсюда родится желаніе, отъ желанія искъ, потомъ полученіе, что для тебе благо“.

Не пізнавши себе, ми і нічого не можемо пізнати. Як можемо виміряти Коперникові світи, не змірявши наперед власної душі, не знайшовши міри в самих собі? Адже всі річі утворені по одному плану, і коли ми не знаємо плану свого власного ества, то як можемо взнати план Коперникових світів? Подібнє пізнається тільки подібним, голова міряється головою, а сила — силою. Пізнати властиве нам, пізнати план, образ Вічного в нашій душі — значить другий раз родитись, наново сотворити себе, знайти в собі Людину і тим самим знайти Бога. Тут ще раз сходяться до купи нитки думок Сковороди. Пізнати себе, бути щасливим, жити з природою, бути в згоді з Богом — одно й те саме. Бог — всьому джерело. Від нього все виходить і в ньому все щезає.

„О седце морское! Чистая бездна, источникъ святой. Тебе единаго люблю. Исщезаю въ тебе и преображаюся“.

А Товначевський.

НОВІ НАДІЇ.

Красі пропорцій, легальности умовній, обмежености прийшла на переміну краса характеру, сміливість і воля в виборі виявних засобів, як протест. Рямця зовнішности розсунулись і мистецтво поринуло вглиб, дійшло тих меж, за якими неосяжні можливості абстрактного світу, дізнало тієї таємної мови душі, яка єднає творця з тими, що прагнуть правди, яка зливає їх спільні бажання в один порив до вищої духовної творчости, споріднює артиста з натовпом в потягах до ідеалу, в тих творчих переживаннях, в тому недомовленому, що так хвилює і будить думку й уяву. В тому, чого позбавлено було мистецтво попередньої стадії, коли воно тільки красувалось, тільки вихваляло себе, показуючись в своїй викінченности, деталізоване до краю так, що „воспринимающий“ його міг прикласти свою участь до творчої праці, хіба одкидаючи зайві дрібниці та удосконалення, а не додаючи, не доповняючи те, про що натякнув артист. Певна річ, що не в такій пасивній роботі можна знайти моральне задоволення, вбіраючи красу й ідею художнього твору, і не в такому напрямкові можна шукати інтимного. Вірне незмінним законам часу прийшло мистецтво нове, з теплим подувом, потроху виплило на поверхню життя, проведене саможертвою ретельних адептів.

Що саме до музики, то в ній між иншим нові течії відбилися так, що некрита, чутлива краса мелодії, — ради неї самої, одступила на задній план, їй надано ролю другорядну, помічну, а висунулась на перші позиції внутрішня експресія музичного вислову, вища природність переказу та найбільша воля в комбінуванні згуків; тих, що реалізують складні переживання сучасної ускладненої душі людської, і які не впливають безпосередньо й часом виключно на чутливість, а зачіпають й інтелект, торкаючись не тільки органів чуття, викликаючи не тільки примітивні враження нижчого порядку, але проймають до живого, доходять до найтаємніших глибин духовної істоти і промовляють до них влучно й різко, дивовижно знов виказуючи їх найбільші таємниці в світі зовнішнього чуття. Та тонка й виразна й складна сучасна музика, що гнітить незвичного слухача „дісонансами“, дратує й обурює „незрозу-

мілою“ різкістю, монотонністю, чи „непотрібною“ компактністю, та взагалі всяковими контрастами й несподіваними зворотами.

Про те той, хто вміє відчувати красу, хто вміє серйозно любити мистецтво в різних виявленнях, той завжди знайде прекрасне під усякою формою і зрозуміє його не практичним розумом, не з міркою життєвого досвіду: чи такий, мовляв, ракурс, як в живої моделі, чи такого кольору море, як бачено, чи там яка *cadenza* в межах дозволеного, або даний акорд чи правильно розв'язаний, — а найшвидше інстинктом тонкої психічної організації, інстинктом, що як намагнічена стрілка непомильно вказує полюс краси, інстинктом, який в більшій-меншій мірі не мусить бути чужим ні одній культурній людині. Такими людьми й живе сучасне мистецтво — Родена, Коненкова, Дебюссі, Рахманінова. Воно шириться, захоплює великі обшири, принажує нові сили та молоді хисти.

Сталось так, що й українська музика, в особі де-яких молодих своїх представників почала висуватись по-за межі етнографізму. Може воно подекуди передчасно, може ще не досить досліджено коштовні розсипи народньої творчості, але факт той, що не всім дано офірувати свої здібности невдячній ролі дослідувача і вони воліють присвячувати їх більш самостійній творчості. Про одного з таких артистів маю я сказати кілька слів: це — П. Сениця.

Але робити характеристику його як композитора-творця було б чи не занадто рано — для цього мало підстав в тому незначному числі творів, які він досі видав, а головне, як мініатюри здебільшого, і матеріялу дають вони для певної оцінки небагато. Загалом це досить витворні романси, головна зручність яких з практичного боку в не важкій для виконання тесітурі, а з боку художнього вони не позбавлені ознак справжнього хисту, мовляв, тієї „искри Божої“.

Найбільш стильовими та оригінальними по своїй музичній концепції, з тих річей, що оце маю перед очима¹⁾ здаються мені: „Пісня сліпих“ де характерний заспів дуету й кінець в децимі, та „Нащо мені врода“ з аккомпаніментом „ліри“ і *tempo* в $\frac{2}{4}$

---

¹⁾ Романси: „Душа моя пуста“, „Листи коханої“, „Вітер в гаї нагинає лозу“, „Щастя“, „Шукаю“, „Чого мені тяжко“, „Нащо мені врода“, „Погасло сонце“, „Було колись в Україні“; дуети: „Пісня сліпих“, „Бажання“ та хоровий спів „Згасає день“.

Andante, а так само „Було колись в Україні“, в якому видно до того й мальовничість художньої фантазії автора. З річей настрєєвих гарні: зворушлива „Душа моя пуста“ й інтимна „Погасло сонце“. Цікавими созгуччями двох голосів, влучно інтерпретовано в дуеті вірш Коваленка „Бажання“. „Листи коханої“ з сентиментальною сугою, трохи безбарвне зразу, а далі оте третоло в акомпаніменті згучить хоч і солодко, але досить банально, так само натругливе воно й в співі „Вітер в гаї нагинає лозу“. Адже ж у освіченого артиста в руках так багато засобів до змалювання тих зовнішніх ефектів! Про те мелюдію останнього романсу написано проникливо. Взагалі треба сказати, що в автора помітна інтелігентна думка й художній смак, що виявляється й в виборі тексту. Але не поминула банальщина в гармонізації й хорівий спів „Згасає день“, який я вважаю слабшим, так само як „Щастя“, „Шукаю“ та „Чого мені тяжко“.

І все ж таки слід зазначити як плюси композиторської техніки П. Сениці, його, сказати б, музичної зовнішності, — ясність, дзвінкість мелюдії, простоту трактовки, природність інтонацій, подекуди оригінальність темпо й малюнку, прозорість гармонізації, та до всього того цілком не афішований, тонкий і витворний національний дух.

Але цікавлять мене не ці свіжі наслідки молодого творчости самі по собі, — цікавлять в ній ті зарідки, натяки на не аби яку музичну індивідуальність. Автор наче молодий маляр, який ще не дійшов способу малювати фарбами і все робить ескізи білим та чорним, ескізи один по одному, шукаючи себе; сміливі контури, глибокі змістом ідеї, сильний захований темперамент, легкість первісного начерку — але все те однотонно — біле і чорне з півтінями. Автор тільки передчуває всю принаду чарівних кольорів, він їх угадує, але ще не володіє ними; він наближається до їх, виробляючи свій світогляд, і по певному часі мусить покинути численні ескізи і зупинитись на мить в своїй творчости, дослухаючи того внутрішнього голосу, який родить дозрілий талан, і розкриє всю свою потенціальну силу в річах серйозних, складних, коштовних. Так мусить бути з недоторканим і сильним хистом. Автор весь в майбутньому і майбутнє покаже, чи справедливі ті надії, які громадянство може покладати на одного з менших сичів.

Н. Трикулевська-Дубровська.

ЛИСТИ З ГАЛИЧИНИ.

З історії галицького кольтунства¹⁾.

Чим можуть бути „спомини з життя“ показали накресле св. Августин, Руссо, Гете. Се стовпи чисто літературної мемуаристики, які дали твори цінні не лише для одного покоління але для століть, твори цінніші навіть від їх романів. „Wahrheit und Dichtung“ Гете затьмила його роман про Вільгельма Майстера і хіба тільки „Faust“ нарівні голосним останеться в дальших століттях. Цілий життєвий механізм відкривається нам в тих споминах, бачимо формованне і наростання людської душі, — і ці документи можуть для нас бути дійсно більше цікавими і вартими як „біллетристика“, оперта на штучних конструкціях, далека нераз від всяких переживань і лакома на ефекти. Людина така як Руссо, пройшовши більшу частину свого життєвого шляху дійсно мусить відчувати потребу висказати себе до дна, отворити свою „нагу душу“, всі її криївки, навіть найбільший свій упадок, — і тут глибока етична ratio мемуарів. Дарма, що ми бачимо одну тільки душу, відірвану від всіх інших, — вона сповідається перед нами і за ближнього свого, до всіх, хто не може або не уміє висловити свого змісту і почувань „перед широким світом“...

Що хотів сказати своїми споминами Олександр Барвінський і яка рація їх написання?

Пан радник двора — Hofrat — Олександр Барвінський індивідуальність майже ніяка, а бодай не така, щоб могла бути „откровенієм“ для поколінь. Щира „сповідь“ з життя йому непотрібна і навіть небезпечна, всі тайни його можуть поміститися в передсмертній сповіді перед попом, як прийде час

¹⁾ Олександр Барвінський. *Спомини з життя*. Перша часть. Образки з громадянського і письменського розвитку Русинів в 60 рр. XIX ст. з додатком переписки Ст. Новаковича, М. Лисенка і П. Куліша (з 10 портретами і двома картинами). Львів, 1912, стор. 336, 16°.

на те... А кому буде цікаво знати докладну історію його життя по його смерті? Одним словом: чому і для кого писав свої спомини О. Барвінський?

В переднім слові маємо таку рацію їх писання: „На моєму віку довелось мені пережити не одно, зустрінутися і по-знакомитися з визначними людьми, приглядатися розвиткови і поступови культурних народів і самому бути учасником змагань нашого народу українсько-руського до витворення умовин для его самостійного естования, розвитку і поступу. Житє посеред тих обставин було для мене школою, в котрій я чимало дізнався, багато научився як-би можна і наш нарід двигнути з занепаду, пособити его розвиткови і поступови, та довести его до становища поруч иньших культурних народів. „Хощу добра руській землі“ — бажане Володимира Мономаха, стало моім бажанем, а слабї сили свої звертав я на потреби свого народу і *quid potui, feci*, — лишаючи иньшим, *faciant meliora potentes*.

„Досвїд зібраний протягом мого віку, помічення, які я поробив в тій школі житя, бажаю полишити нащадкам, щоби користувались ними, оскільки они добрі, а обминали їх оскільки они хибні. Треба нам учитись від культурних народів, переймати від них все красше, користуватись досвїдом старших людей і на підвалинах ними положених класти дальші цеголки народної будівлі.

„Мое жите обіймає спору частину в історії нашого народного розвитку, а спомини, які починаю списувати, можуть пояснити в де-чїм не одну сторінку не зовсім виявленого нашого народного розвою, бо сі стрічки не мають иньшої мети, як щиро і правдиво зобразити ті відносини, яких я *parva pars fui*“.

Köstlich — was?!

Така скромність, смирність. А разом з тим таке святе переконання, що великий досвїд життєвий обовязково потрібний для будучих поколінь. „Хощу добра руській землі“—пише пан Барвінський. Він трудився для культури свого народу, для витворення умовин його самостійности. І ще на початку споминів дає мотто з посланія апостола Павла: „Подвигом добрим подвизахся“... Але чи лише турбота за добро народне і будучі покоління каже писати йому спомини? Здається, ні. Скромність пана Барвінського, який пише *feci*,

quod potui — стає зараз на початку якась підозріла. Підозрілою власне робить цілу справу друге мотто на початку споминів, сим разом по-німецькі:

Wenn einst nach vielen Jahren
Mein Name wird genannt,
Dann wird man erst erfahren:
„Den haben wir verkannt“ ¹⁾.

Що се? Чому се мотто тут стоїть. Діяч, який прожив свій довгий вік для добра руської землі скаржитесь? Його нерозуміли, ображували, не пізнали в ньому батька вітчизни? Він відкликається на суд історії? В будучности його ім'я і слава мають „возсіяти“, молоді покоління мають направити помилку старого? То тому писані спомини — сповідь для будучих українців, які мають реабілітувати пам'ять і подвиги пана радника двора?! Хі-хі...

Як кумедно „зловився“ чоловік і зрадив себе. Такий скромний і благочестивий, розпочав від Володимира Мономаха і цитатів із св. письма, а скінчив так... смішно. Амбіція чоловіка їсть, не дає йому спокою, рот мусів би роздертися, поки він скінчив би говорити про себе і свої подвиги для руської землі, — а він мусить говорити цитатами з письма святого про свою благочестивість та скромність. Таке строге виховання, що до старости літ чоловік не забув про педагогічні максими всіх старих тіток: будь все чемний і скромний! Але з другого боку: які услуги віддає не раз чоловікові хитра скромність. Він стає перед гуртом людей і каже: я смирний раб Божий, маленький атом; але я знав багато визначних людей, жив довго і бачив неодноразово, — я маленька, скромна частина історії нашого народу; послухайте, що я вам розкажу... І так пан Барвінський знайшов хитру рацію і почав писати свої спомини. Він з гори заповідає: я ніби не про себе хочу писати, я маю важніші справи. Мої спомини — се „образки з громадянського і письменського розвитку Русинів в 60-х рр. XIX ст.“. Я переписувався з С. Новаковичем, професором університету і пізніше навіть сербським міністром, з М. Лисенком та П. Кулішем!

Отже послухаймо, що має нам сказати пан Барвінський.

¹⁾ Коли хоч один раз по довгих літах моє ім'я буде згадано, тоді тільки переконаються, хто раніше не був признаний.

Caput 1. Моє родинне село. Тут довідуємося про Шляхтинці, де уродився 8 червня 1847 року пан Барвінський. Далі йде вичислення членів цілої родини і їх становищ, словом — ціла родословня. 2. Моя початкова наука. Наперед, очевидно, в сільській, т. зв. тривіальній школі. Учителем був Яким Гамуляк. „З шкільних приборів — читаємо — остала мені в тямці невелика, чорно закрашена дощина, на котрій з одного боку був намальований осел, а коло него купка калу, з другого свиня, що заїдала якусь нечисть. Отсю табличку, як мені говорено, давніші веліли учителі цілувати ученикам за кару, але наш учитель Гамуляк не уживав сеї таблички в тій ціли. Мабуть отець мій забрав її, бо опісля она опинилась в пивниці моєї мами, яко покришка горшків з молоком“. Дальшої судьби тої дошки не знаємо¹⁾ — і довідуємося далі про переїзд до школи народної в Тернополі, і докладно про патріярхальний характер директора Сьмішкевича. І ще про „совітника Хоминського, що був дуже скупий і що до одягу свого доволі занедбаний“. Впрочім на настоювання товаришів справив собі шубу, в якій пан Барвінський бачив його ще в 80 pp. у Львові. 3. Гімназійні науки. Мотто: Non scholae sed vitae discimus. Далі оповідання про поміщення в Тернополі і „криву Гандзю“, яку родичі вислали з Шляхтинця, щоби пильнувала „паничів“. Вона уміла безліч казок, розкрила отже „багату скарбницю народної словесности“. 4. Мої гімназійні учителі. 5. Тодішня наука рускої мови в гімназії. Глава надзвичайно-sprannend. Ефект збільшується ще оповіданням про жартовливого ученика Слоневського, „який написав одному товаришови-жидкови на шкільну задачу молитву „Достойно есть“. 6. Житє рускої шкільної молодіжи в 50-х роках XIX ст. Crescendo... „Літом ходили ученики у вільних від науки порах купатися в Сереті, недалеко Петрикова. В суботу по полудні приходило там до купели також чимало жидів з міста. Ученики, наспівши на той час над Серет, кидали нераз у воду одіж і шмате жидів,

---

¹⁾ Жаль, що не заховалась вона в „родиннім архіві“ Барвінських, — президія християнсько-суспільної партії повинна її відшукати і умістити в своїх актах. — *Прим. зецфера.*

що сиділи в купели, бо ученики уважали се місце купели своїм станом посідання, набутиим протягом тижня. З того доходило до суперечки, а нераз до бою. Ученики ставали в боеві ряди і напірали на переважно численішу товпу жидів, котрі тимчасом поодягалися і намагалися ударити на учеників, узброєних звичайно в палестри. Особливо визначалися в тих геройських подвигах пятаки, а їх проводиром був Гіцькевич, і гнали жидів з над Серета т. зв. широкою улицею аж до міста, де відтак ученики розходилися домів, нагнавши страху синам Ізраїля, котрі тоді були смирніші і боязливіші як тепер. Ті часи називали ученики *Heldenzeitalter* "... 7. Січневе повстане польське і вплив на руске жите. Руский баль. Богослужене за митрополита Яхимовича. Тут все ясне. Поляки програли повстанне, розпочалися дні жалоби, а спровоковані тим ученики-Русини в Тернополі (пан радник був тоді в VI класі) справили „руский баль“ — „перший прояв розбудженого на Поділю серед рускої освіченої верстви життя“, — а відтак задемонстрували свій „патріотичний настрій“ поминальним богослуженням за помершого тоді Яхимовича. 8. Засновини „Громади“ між рускими гімназіястами. Гімназісти перестали бити жидів і заложили „Громаду“, аби „заправитися до народної роботи в будучині“. Часи були небезпечні, отже громадяне уважають, „щоби себе чим небудь не зрадити“. 9. „Громада“ була рідною школою — „рідної мови (?!), літератури й історії“. Громадяни читають Д. Зубрицького „*Kronika miasta Lwowa*“, аби відслонити „*das verschleierte Bild zu Sais*“ — рідну минувшину. Минувшина будить очевидно романтичний настрій і всі дуже радо люблять співати пісні Тимка Падури „Козак пана не знав з віку“. Питомець духовного семинара у Львові д. Танячкевич піддержує духа громади своїми „пламенними“ листами. 10. Рускій Народний Театр. Іспит зрілості. Вакаційні приїздки. 1865 року приїздить до Тарнополя „руский народний театр“, і своїми виставами — „Наталка Полтавка“, „Щира любов“, „Гаркуша“, „Верховинці“ — будить „одушевлене і народну свідомість“. 19 липня 1865 р. О. Барвінський здає іспит зрілості в гімназії і тут „почин нової в моїм житю доби“.

Отже починаю далі а capite. Caput 11. Виїзд до Львова на університетські науки. Пан радник їде до Львова на філософію. Дорога з Тернополя до Львова тяжка, везе його жидівська „балагула“, візник кличе до пасажирів „*chap dich beim druczek*“. Якось доїздить нарешті до Львова, церков св. Юра робить велике вражіння. 12. Розбитки львівської „Громади“. „Вечерничники“ і „Метники“. Пан Барвінський бажає „познакомитися з людьми, що стояли у Львові на чолі нашого літературного і умового життя“. Пізнає гурт людей, що групувалися коло двох органів: „Вечерниці“ і „Мета“ — отже Климковича, Горбала, В. Машкевича, Заревича, О. Левицького, Л. Лукашевича. Але лише Лукашевич „був між ними виїмково точний і систематик, а в своїх звичках до певного ступня аристократичної вдачі“. „Раз якось — оповідає пан Барвінський — зайшов я до Горбала і застав там Лукашевича, як кури в дороге цигаро (він був урядником асекурації і як сам мені говорив, видавав річно около 400 кор. на тютюн і цигари — кури в найліпші сорти). Коло бюрка сидів Климкович а був також Шашкевич та при сій нагоді йшла розмова про всякі справи. Лукашевич докурив цигаро до половини, кинув його в кут, на землю, а Климкович в сій хвилі піднявся з місця, підніс недокурене цигаро, застромив у цигарницю і докурив до кінця“. Тут кінець розділу. 13. Віднова львівської „Громади“. Довідуємося тут про товаришів пана Барвінського і про їх найвисший щабель карієри, а також, що його вибрала „Громада“ — війтом. 14. Приїзд Олександра Кониського до Львова. Перше моє з ним знакомство. Се діялося в осени 1865 року. Кониський приїхав „з молодю жінкою і товаришкою Курляндкою і жив тут кілька місяців в Європейськй готелі. Майже щодня заходив я з Горбалем, Лукашевичем і Львом Лопатинським до его гостинного двору“. 15. Засновини часописи „Правда“. Житє академічної молодєжи. Редактором став Лукашевич, пан Барвінський помагав. „Лукашевич дістав за свій щирй безкорисний труд від нас на памятку в день імянин срібний годинник та, урадований нашою прихильністю і вдякою для него, угостив всю „Громаду“ перекускою, спровадженою з реставрації Матульової, котра була

на долині в камениці, де містилась редакція „Правди“ в ринку на III поверсі ч. 19, коло камениці М. Димета, та може й більше видав на се, як стояв наш подарок“. В дальшій частині про „жите академічної молодіж“ маємо докладні звістки, як вона харчувалась і де. Отже пільзнерів, окоцімів або Munchner-Spatenbräu — вони не знали, так само вина і горівки, хіба в свято. Їсти ходили до славного тоді „ojca Tomasia“, при ул. Баторого, який за 27 крейцарів давав поливку, кусень мяса і мучну страву. В році 1867 прибули до Львова два брати пана Барвінського і від тоді стали ходити на підвечірок до каварні Юза, „а за ошаджені гроші передплачували ми нове тоді повне видане творів Шіллера і Гетого, котре й до нині знаходиться у мене в родинній нашій бібліотеці“. 16. Взаємини з Сербіями, з Україною і Буковиною. Тут єсть такий цікавий уступ: „В ранці був я усе вже в редакції („Правди“). Бував звичайно також Желехівський, котрий мав там зложену в торбі чвертку гречаних круп, які привіз собі від вітчизни з Кудобинець і з них варив собі смоляками в череп'янім горнятку кашу, а зівши з т. зв. корибротом за 2 кр. ішов на виклади на університет. Остап Левицький помітив сей щоденний звичай Желехівського, і зайшов уже перед 8-ю год., мабуть голодний і безгрішний, в редакцію. Коли Желехівський вийшов на долину купити в склепику, що й до нині там є, кориброт і там чогось довше забавився, виняв Левицький з печі горнятко з кашею, може ще й недовареною, посолив, замішав і без омасти зів, поки ще Желехівський вернувся“. 17. Знакомство з Воробкевичами. Дуже сердечне воно було з початку, відтак, коли оден Воробкевич помер, а другий переселився до Черновець, приязнь удержувалася листами. 18. Університетські науки. „Побіч історії — пише пан Барвінський — займався я головню славянською фільольогією і письменством і дбав про вивчене московської, чеської і сербської мови, щоби читати твори в тих мовах списані, а все те осягнув я власною пильністю і працею“. Не-диво, що за працю і пильність професори любили пана Барвінського, а проф. Малецький навіть не питав його при кольоквіяльнім іспиті, а відразу дав знамените свідоцтво. 19. Робота по бібліотеках. Наші змагання до розповсюдження Шевчен-

кових творів. Сам титул розділу говорить за себе. Наслідком „наших змагань“ появилися у Львові 1867 року поезії Шевченка в двох томах. 20. „Правда“ головним осередком змагань народовців. Тут маємо оборону тодішніх визначних галичан, які по словам „д-ра Франка, запуталися у грошових обрахунках“, особливо з Кулішем. Пан Барвінський присягається і за свого брата, пок. Володимира і за Партицького, що нічого подібного не могло статись, а слова д-ра Франка се тільки „безосновний підзор“. „Правда“ стала тоді огнищем українсько-руського письменства всієї України — сам пан Барвінський писав до неї свої перші праці, на які звернув увагу тодішній краєвий інспектор д-р Евзебій Черкавський, якому відтак пан Барвінський, разом і редактор „Правди“, заносив до бюро кожне нове число „Правди“ (власне як передплатникові), при чім оба вели учені розмови. Накінець довідуємося в тім розділі, що рада шкільна краєва на засіданню 30 серпня 1868 р. заіменувала пана Барвінського заступником учителя в бережанській гімназії. 21. Освічена верства рускої суспільности в 60 рр. XIX ст. — духовенство. Житє руского духовенства і єго відносини до українсько-руської народної ідеї. Як ми несли народний прапор у сі круги суспільности? Тарасові поминки у львівській „Громаді“. „Для мене і моїх братів — розказує автор — розкривалося поле для розповсюдження нашої народної ідеї на північнім Поділю. Тут мало що не переривним пасмом розкинені були числені парафії в Тернопольщині, майже прямо сумежні з собою, а в части також в Збаражчині і Золочівщині, на котрих сиділи наші вуйки з родини Білинських або й дальші свояки“. Тодішнє духовенство одинокє оберегало в 60 рр. XIX ст. народне життє. Але що не було тоді ще „Руских Бесід“ як тепер, то те народне життє скупчувалося по празниках, весілях та іменинах, де збиралося по 50—60 люда свояків, сусідів, офіціалістів та польських попів і тревало „нераз два і три дні“. 22. Моя перша учительська посада в Бережанах. Цікаво знати, очевидно, що таке було тоді Бережани. Отже автор інформує, що вони були тоді відомі „як вельми дешеве місто (т. напр. $\frac{1}{2}$ кильо воловини стояло 7 кр., бара-

нини, якої там задля відпустів у оо. Бернадинів було подостатком, стояло 3 кр., а стіс грабового дерева з лісів гр. Йосифа Потоцького 5 р.), то я хату з харчем платив місячно 22 з.р., так, що на всі інші видатки оставало мені 14 р. 75 кр. Тим-то я був приневолений глядіти ще побічного зарібку і учив географії і німецької мови в женському конвікті пані Пшестшельської за 12 з.р. місячно". Скоро автор ввійшов в свою педагогічну працю, сьогодні багато його учеників є радниками, він почав працювати коло виготовлення підручників шкільних — одним словом дбати про народні справи. Але треба було готовитися до учительського іспиту, Бережани для того були зовсім невідповідні і він старається о перенесенне до Львова, хоч директор заявив, що без нього не може обійтися. Скінчилося тим, що 29 серпня 1871 р. перенесено його на його власну просьбу до учительського семинара до Тернополя. Тут кінчиться перша частина споминів пана Барвінського.

Отсе зміст тих споминів? Читач думає, що я сміявся весь час, переповідаючи зміст, що з гори завзявся викпиту автора. Але я скажу: як по дорозі трапилось багато смішного, то я тому не винен, я реферував тільки, найчастіше віддавав навіть слово самому панови радникови двора. Я нарочно вибирав смішні уступи? Так, але що я винен, що вони там є і аж просяться, щоб їх пустити в курс. Я обіцяв показати те, що має нам сказати в своїх споминах пан Барвінський. І я тої обіцянки додержав — виписав все найцікавіше, чого ми були б абсолютно не знали без тих споминів. Не перечу, що я поминув свідомо багато уступів, які характеризують наше життя в Галичині в 60 рр. XIX ст., але нащо було підносити і повторувати ще раз те, що пересічний інтелігент знає й так з історії літератури, факти, про які розказали нам вже другі люди, а ще більше нам розкажуть. Ні — те все не цікаве і не оригінальне і тому я се поминув. Але не міг поминути самого пана Барвінського. Те все, їй-богу, таке інтересне, таке оригінальне, а що найважніше: показує як розвивалася психіка, що так скажу, „барвінщини“. Тепер я вже наприклад знаю, чому витворилася нарешті християнсько-супільна партія, чому мусів виходити такий орган як „Руслан“, чому пан Барвінський єсть таким, яким єсть. Хто з українських мужів був би

так ревно дбав про народне добро, хто був би жидів стримував в їх руйнуючій для нашого народа роботі. Хто заступав би інтереси українського шкільництва в раді шкільній краєвій, хто дописував би до „Reichspost“, хто, нарешті, носив би титул Радника Двора?

Остаточо: треба було таки тих споминів. Не був би сам Барвінській дав доказів своєї плиткості ума, доказів, що одиноким метою його життя була кар'єра, — не був би сам виявив всієї своєї глупости, — треба би було її доказувати, шукати за фактами, наражуватися на закид інсинуації, злоби, зависти. А так він сам себе змалював, як не треба красше. Маємо чудовий тип, змальований у всіх подробицях. Хто уміє сю книжку читати — знайде багато поучаючого матеріалу. Довідається передовсім: як і чим жили наші люди, хто накидувався нашому громадянству на проводирів. Знати се — се значить пізнати оден розділ з історії нашого громадсько-культурного життя, що так скажу. Так — і пан радник має до певної міри слушність, називаючи свої спомини „образками з громадянського-письменського розвитку Русинів в 60-х рр. XIX ст.“, — вони дійсно дають ефектовну картину того життя.

Ждемо на заповіджені дальші спомини — знов будемо мати свіжі образки. В свій час я їх зреферу для заінтересованих „Галичиною“.

Р. S. Половину книжки (ст. 165—336) займають „додатки“, власне листи Ст. Новаковича, М. Лисенка і Куліша. Про ті додатки я тут не говорю — се дійсно цінні в неодному документі, особливо численні листи П. Куліша. Видрукувані в час, коли були писані, вони могли викликати живий фермент і рух літературно-критичний, дискусію, — в них повно темпераменту і сміливих оригінальних думок про українську літературу і українських письменників. І варто було би їх використати для наукової праці або бодай зреферувати, аби не пропадали тут, в нещасних „Споминах“ пана Барвінського.

М. Євшан.

НАШІ ВОРОГИ І МИ.

Найбільш прямолінійні люди, що рахуються тільки з своєю логикою, найбільш „чесні з собою“ — дикуни, божевільні, діти, а з російських обивателів — націоналісти (тип Струве, Савенко, Пуришкевич, Щоголів і т. п.). Їх принцип — „я так хочу“, а на цьому ґрунті росте і їхня логика, що не має нічого спільного з логикою фактів або логикою досвіду, чи логикою клясичного думання, умозрительної спекуляції. Їхня логика має в собі характер обивательської спекуляції, самого таки дешевенького сорту: спекуляція „на інтересах“. Тут девиз „не одуриш — не продаси“ (чисто русская філософія), що розвивається імпульсивно од „я так хочу“ — „мені це вигодно“. Прямолінійність російських націоналістів (а найбільше завязі з їх — ренегати, з инородців) по своїй енергії не менша, а навіть більша од прямолінійности буйно-божевільних. Нічим не можна переконати „патріота“, всяка система виховання тут цілком безсила і смішна. Як можна виховати на людину того, хто живе під владою залізної логіки божевілья? Що можна зробити з ідіота? Тут кінець інтелектуальної роботи, смерть мислительних (аналітичних і синтетичних) функцій мозку, а тільки царство фізіологічних імпульсів, цеб-то діяльність первобутних інстинктів. І щож тут зможе сила звичайної логіки, переконавчі аргументи — коли у суб'єкта сугубого патріотизму бракує звязуючої здатности в голові, бракує свідомости законів аргументації?

І через те всякі ідейні суперечки, боротьба словом, аргументами з людьми патріотичними — без користи. Хотів би я почути ті аргументи, якими можна переконати Савенка або Щоголева, Пуришкевича, Маркова чи кого подібного! Ті люди, що живуть логикою „так мій чобіт хоче“ змінюють своє обличчя тільки під впливом чудес, грому і блискавок з неба, або коли їхні боги викидають їх з передньої за ухо. Тоді вони ображуються і настає просвітління: кидаються з зубами на нового ворога, не маючи і не знаючи нового бога.

Через те всяка боротьба словесною логикою з тим спеціальним народом, що представляє російський патріотизм, цілком безплідна і непотрібна. Це відноситься не тільки до патріотів, що орудують стихійною силою, як Савенко, Щоголів і т. п., а й до більш нечистих в книжках, як Струве, Пихно, Соболевський. Навіть і до тих, що стоять на лівому фланзі — „борців за будучу соціяльну справедливість“, що живуть логикою „я так хочу“ — „мені це вигодно“. Сюди належить віднести всяку громадську більшість, котра вже має якісь традиції, цеб-то мертві форми свого існування.

Російський націоналізм, той, що росте на кошти українства („мазепинства“), має найбільш завязятих співробітників між українськими ренегатами. Ренегат — це така істота, що страшенно ненавидить логику фактів, котрі наносять смертельні удари тим взагалі любителям абстрактної користи, до яких власне належать ренегати. Вони до десятого поту силкуються служити якійсь обширній користі, прим. „общеруській культурі“, великій державности. Факти їм — смерть. Вкажіть їм кілька мільйонів фактів, що російська мова незрозуміла українським дітям, шкодлива в науці і житті (яко не зрозуміла в своїх глибинах) на Україні — то хіба це зробить на Струве або Савенка вражінне? Ні крихти. Савенкові зрозуміла ця мова — і він буде горло драть до хрипоті — що всім українцям зрозуміла, а коли й незрозуміла, то треба навчити всіх навіть живосилом. І далі цього він кроку не зробить. І Струве не зробить. Навіть Горький не зробить! Бо... гіпноз єдності і „пользы русской культуры“ являється змістом їх душі, цілого життя. І різниця між цими людьми в цьому питанні та, що одні наполягають більше на „пользу“, а другі — на „выгоду“, а разом воно виходить те саме.

Коли ви вкажете на авторитет Академії Наук, що визнає українську мову окремою — це їм не доказ. Вони обвинувачують Академію за „преступную поддержку преступныхъ притязаній“ українців і рішучо ігнорують всі вчені аргументи. Як би вони на той час були академіками, коли рішалося питання про українську мову, то напевне постанова була б цілком протилежна тій, що висловлена в „Объ отмѣнѣ стѣсненій малорусскаго печатнаго слова“. Де ж тут місце для признання

об'єктивної ваги аргументів і логіки фактів? І ми можемо дочекатись, що Академія при іншому складі учених займеться переглядом питання про українську мову і приєднається до висновків Савенка, Щоголева, Пихна, Флоринського і т. п. філологів. Ну, і що з того, що ви вкажете на авторитет Академії Наук? А вам якийсь хорольський філолог вкаже на авторитет своєї куховарки Кулини, якій він в мільйон раз більше вірить в справах філологічних (спеціально що-до української мови).

Може ви нагадаєте історію, минувшину, культурну традицію? А той же Струве дасть такий „перегляд“ історії, що ви тільки плечима здвигнете. Він на підставі ярмарків буде доводити вам економічний занепад України і годування її з центру, як протизвагу вашим аргументам про визиск України центром. Він буде доказувати, що які-то українці з призвищем на „ів“, „ов“, а сам битиме кулаками в груди, що він найчистіший, справжній, істинний „руський“.

А може нагадаєте йому факти з сучасного життя? То він полізе з аналогіями в стару Грецію та Німеччину і з серйозністю божевільного буде говорити: „адже в Німеччині говорять всі німці по-німецькому, *то* чому українці не говорять по-руськи?“

Логіка фактів цілком недоступна „патріотам“. В їхній діяльності бачимо лише вияв волі, бажання, вияв стихийного стремління, яке ні з чим не рахується, опріч фізично-дужчих перепон: вітер дме просто і коли вдарить в стару перепону — перекине, строщить її, і полетить просто далі, а коли дужчу — з виттям і свистом обійде кругом і зверне на нову стежку, котру визначить йому сильна перепона.

Імпульс волі — основний, перший і єдиний двигач життя творців російського заборчого націоналізму.

Що-ж нам треба поставити супроти дикого вітру російського чорносотенного націоналізму?

Очевидно — волевий імпульс і більш ніщо.

Ми мусимо цуратись в стосунках з російськими ушкунниками всякої логіки фактів, забути всяку святість аргументів, а видвинути рівнозначний фактор руху — воління.

Струве і К⁰ вірять в „творимую“ російську національність, ми те ж повинні видвигнути на перед поняття творимої нації. Він хоче творити „общерусскую“ націю, а ми хочемо творити українську. І ні в якому разі ми не повинні говорити, що українська нація є! Боронь Боже! Він каже — хочу, ми кажемо — хочу, він каже — творити, ми кажемо — творити. Він вірить в якусь містичну національність російську, ми розглядаємо містичну українську силу.

Ідея творимої нації сидить в головах російських творців — тут їх запал, творчість, насолода. Не менш сильно нас тішить та ж сама ідея. Російський націоналіст хоче утворити єдину трьохличну націю. Він, як бачите, переніс візантійську концепцію трьохличности в російську громадську дійсність і в цьому пункті являється вірним своєму старомодньому тезісові „православія, самодержавія і народности“.

Ми знаємо, що ніхто з порядних людей не похвалить двулличности, не то-що трьохличности, на котрій представляємо практикуватись трубадурам триєдиної суті „русского народа“.

Таким побитом стосунки російсько-українські ми ставимо, як вияв двох національних воль, двох стихій. Стихії, як відомо, борються без усякого огляду на формальну логику. Стосунки ці оформлюються тільки логикою фактів реальної сили.

Очевидно, на таке „руський патріотъ“ зараз гукне на українців: де-ж ваша сила? і поставить зараз до порівняння факти: коли проти російської літератури українці ставлять одного Шевченка, проти музики — одного Лисенка, проти культурно-політичних творців — одного Драгоманова, проти учених — одного Грушевського — то що ж вони робитимуть? Куди, мовляв, їм...

І чудесно... Живе ж на світі той, що має тисячу рублів і той, що має одного карбованця та ще має своїх радощів на мільйон. Живе — хто має двадцять кімнат, і хто має — одну веселу маленьку хатину. То чому ж би нам гірше з одним Шевченком, ніж москалям з одним Пушкіним, одним Толстим, одним Белінським, одним Пурішкевичем і т. д. Ні один нарід на світі не має, нічого однакового великого в двох екземплярах. Різноманітність неподібного — це ба-

гацтво. Але чи у нас його менше? Чи у нас не блакитне небо, не гаряче сонце, не срібна вода, не зелений ліс, не широкий степ? Чи не відчуваємо ми необмеженого щастя, чуючи мотив простої-простої, але щирої пісеньки? Чи не тріпоче наше серце, коли вчує кілька звуків, прим. „Ой, не шу-у-ми, лу-у-же“!

Чи є у „обрусителів“ Шевченко? Драгоманов? Лисенко? Грушевський? Винниченко? Кобилянська? Леся Українка?

Дивом дивуєшся, як ото пузатий чоловігач почне пишатися своєю культурою: у мене й те, у мене й он-яке!

— „А я в попа обідала“ — сирітка сказала.

Хіба можна порівнювати такі річи, як радощі? Ти радієш тому, що маєш отару овець, а я не менш радий і щасливий, що бачу, як однісеньке маленьке кошіня грається з папірчиком! Ти радієш тим, що в тебе є багато всячини, а я радію тим, що не маю нічого! І зрештою, я тобі кажу:

Ти мені нагадуєш осла з балабончиком.

Ти пишаєшся своїм багацтвом, а я не менш багатий, тішучись твоєю непроходимою глупістю.

Бо, як що ти й багатий, то власне тільки цим.

Добре: я розумію, що Пушкін є Пушкін, але я не розумію чим пишається Струве. Що він має? талант Пушкіна? Ні. А тим, що — Пушкін має таланта. Але це не краще того, як тішитись чужим добром. Таку звичку мають лакеї: у мого пана є те, є й те, є й он-те, а що в твого пана?!

А по нашому, хай кожний тішиться тим, що сам має. І справді може тішити кожний своїм багацтвом-талантом, якого вже ніхто не одбере, окрім смерті, і ніхто не дасть, окрім власної природи.

І коли смерть являється суддею долі, то що-ж нам з завзятости лицарів „общерускої“ культури, вроді Струве, Щоголева і инш.?

Нащо нам їх аргументація? що вони можуть доказати нам, а що ми — їм? Нічого.

Тут боротьба двох стихій.

І коли москалі та москаленята підстрибнуть з радощів, що їхня стихія дужча і, значить, переборе нашу, то нам ляка-

тись нема чого: хай дме страшений вітер, а на зустріч йому стоятиме стихія упертости малої рослини, котрою розріже себе вітер і помчиться далі. Рослина стоятиме, листя її — прийде час — зеленітиме.

Вітер сам собі, а вона сама собі.

Яка стихія переборе — цього ніхто не вгадає. Це річі, яких порівнювати не можна.

Що проти нас — те й ми. Буде Струве сичати про ідейну боротьбу „безъ двусмысленностей и поблажекъ“ — хай сичить.

Наш обов'язок лише ненавидіти, а не пускатись в балачки і не пожимати руку при зустрічі з „ідейним ворогом“ Струве. Всякий ворог є ворог, а коли він зве себе ще ідейним, то це ще гірший ворог, і тому ненависть до його мусить бути ще більшою.

Однаковісенько — ми ніколи не порозуміємось.

Боротьба стихій не має логіки (опріч логіки насилля). а тому порозуміння тут не можливе.

Немає ні однієї точки спільности!

І через те ми не розуміємо тих українців, що наївно лементують і що-дня плачуть: а сьогодні Савенко сказав те, а ось тепер сказав те, а знову сказав ось що! Ну, й хай собі говорить! Наче-б то Савенка можна перебалакати і сльозами зацитькати. Не плакати треба — ненавидіти на-суху. Те ж саме й Щоголева, й Струве і К⁰. Не змагатись з „невм'яняемыми“, а творити свої культурні цінності, котрі чудесно будуть боротись і за нас і за наших нащадків.

Проти Шевченка ніхто, з рештою, нічого не вдіє і не вдіє ніколи. Власне, таланта перемогти не можна. І замість сліз і зітхання мертвими словами про справедливість треба виставити тланти. Тільки талант і творчість справедливі, а все останнє — „жалкія слова“ і носителі їх — несправедливі „жалкіє люди“.

М. Сріблянський.

БІБЛІОГРАФІЯ.

Я. Жарко. *Байки*. Вид. друге. Київ, 1912 р., стор. 48, ц. 12 коп.

Хоч ці „Байки“ і вийшли другим виданням, але це ні крихти не показує на їх вартість, котра в мистецтві стоїть без ніякого зв'язку з „попитом“ на ринку. Літературна вартість — це щось зовсім инше, ніж попит. Один з краших творів Ф. Достоевського за рік розійшовся по всій Росії в кількості 400 прим., але це не показник вартості. Взагалі, то продукт суспільного життя, а не літератури. От і „Байки“ Я. Жарка. Нічого цікавого нема в тому що говорила „лисиця“ з „вовком“, що думала „вісь“ чи „драбина“, чи „горобці“ — цей наївний рід словесности не належить до літератури. Минули ті часи, коли моральні сентенції, висловлені „на здогад буяків“ (цеб-то в формі байки), були якимсь откровенієм, були актом сміливості, — і через те робили вражіння на громадянство. Тепер наука моральности виросла дуже вгору по-над примітивні поучительні розмови пташок, звірів і инш. публіки. І через те викладання різних моральних напучувань у байках може зацікавити хіба тільки тих, що не мають ніяких зв'язків з іншими формами бесіди і писаної словесности. Уже це одно вибиває ґрунт з-під байкарства, але коли ще ці байки виходять з руки не-таланта, то вже цілком недобре, нелітературно. Такі байки д. Я. Жарка: щось старе переживується, нецікавими, нудними словами, без усякого артизму. Моралізування — ніколи не було достоїнством, а неталановите моралізування робило тільки шкоду. „Байки“ д. Жарка належать до неталановитого моралізування. Артизму ні-крихти. Це не література.

М. Сріблянський.

В. Товстоног. *Червоний вононь*. П'єса-мініатюра на 1 дію. Київ, 1913 р., стор. 29, ц. 20 коп.

П'єса настроєва і симпатична. Безвихідний сум людини, що занепастила себе на віки. Коли вона згадає щось і в душі ворухнеться жваво бажанне — тоді почуває безвихідний сум свій, серце якось тужливо дуже заболить і вирвуться сльози безсилля. Такий зміст п'єски. Автор майже справився з своєю задачею. П'єска робить вражіння і належить до річей літературних, хоч „мораль“ її стара: жертвування особи здорової людини на користь ідіота. Такий вже порив нашої гуманної інтелігенції: вона під тягарем спомину буде ще довго панькатись з хворими, забуваючи, що жити те належить здоровим.

М. Сріблянський.

Гаврило Левченко. *На межі*. Жарт в 1-ій дії; видання друге. Васильків, 1912 р., стор. 16, ціна 20 к.

Сумно читати українські „жарти“ і „веселі комедії“. У „батьків“ ще іноді (дуже рідко) пробивався вогник справжнього гумору (напр. „По ревизії“, а „дітям“-драматургам, здається, нічого більше й непотрібно, як чадити і нівечити здоровля тим довірчивим людям, які зважилися дихати чадом їхньої „творчости“. Крім безглузвих лайок та бійок нічого не розгортають перед нами ці новітні літературні „паливоди XX ст.“.

Ми знаємо, що бійки, вбивства мають поважне місце в житті села, тепер вони стали там явищем звичайним, але це не є теми для жартів. Українська драматургія помилково підійшла так легковажно до цієї болючої теми і почала глузувати там, де треба плакати. Гаврило Левченко позаздрів на лаври батьків (навіть без кавичок) і на протязі кількох хвилин дав нам таку силу лайок, погроз, навіть, бійку (не обійшлося без горілки, співу, танцю), що для читача ясно без слів оскільки коштовний

цей „жарт в 1-й дії“ та ще в „другому виданні“. Приємно тільки було прочитати на обгортці „ціна 20 коп.“: може хоч це врятує людину від цих 16 стоїрнок друкованого „жарту“.

І. Нончіц.

Д. Дорошенко. *З минулого Катеринославщини.* Коротка історія краю і його заселення. Вид. Т-ва „Просвіта“ у Катеринославі, 1913 р., стор. 66, ц. 10 коп.

Історія землі „Вільностей Запорозьких“ дуже багата, щоб її викласти в брошурі: вона захоплює життя України протягом кількох століть і складає самі бурхливі його сторінки. І тяжко оповідати про неї так, щоб оповідання вхопило за серце, і досягло тієї мети, котру мають всі наші видання: щоб розбудилась душа і загорілась бажанням нового, цілком иншого життя, ніж те, що маємо. Для цього треба багато-багато ліризму, багато життя душі, а не лише знання фактів. Друге автор має, а першого — ні. Факти без поезії — не організуючі факти, не живі, а тому перечислювання їх — безплідна робота, що міряється лише кількістю. Коли відродження України бачити в кількості книжок — то брошура Д. Дорошенка служить цій меті, а коли відродження наше має на меті і формування нової душі — то брошура ця непотрібна нікому. Писати популярно і щоб це була література — неймовірно тяжко. І це не під силу д. Д. Дорошенкові.

М. Сріблянський.

Д-р Василь Щурат. *Літературні начерки.* Львів, 1913, ст. 105—8°.

Зміст сеї книжки такий: Богословська драма (про драму Кальдерона „Великий театр світа“); Поет науки (Сюллі Прюдом); Шевченків „Іван Підкова“; Шевченкове послання Гоголю; Пояснення деяких Шевченкових висловів; Найближші жерела творчости М. Шашкевича; До української пісні про жидів; З Гуцульщини до Слова о полку Ігоревім; Найстарша українська лірика; Шевченко—Желиговський—Чечот; Шевченків „Буквар“; Варшавський учитель Шевченка. — Я подав той зміст, щоби самим зіставленням титулів праць показати, який всесторонній учений і дослідник д-р Щурат. Сі праці впрочім — се мала частина з того, що він написав в своїм житті. Бібліографія з праць Щурата заняли би багато сторінок друку і показала би наглядно, який широкий се ум. Від початку 90-х рр. він перейшов далеку дорогу: був поетом, перекладчиком, ученим, писав праці з різних областей науки, був редактором не раз, співробітником всяких журналів, почавши від москвофільських аж до чисто клерикальних, писав рецензії, критичні замітки, молитвенники віршовані — скажім радше: чого він не робив і чим не займався!?

Широка сфера наукових та літературних інтересів Щурата — безперечний факт. Так само його талант. Учені люблять звичайно залізти в якусь одну епоху, одно століття або й десятиліття і там ритися в шпалгалах аж до обридження; се називається бути спеціалістом. А тут чоловік обіймає думкою не раз найдальші від себе предмети, по-за працю над Данилом Заточником не забуває старофранцузького епосу, по-за Богосласником не забуває про нову європейську поезію, — пише спеціальну студію про пісню „Bogurodica“ але потрафить таксамо написати спеціальну розвідку про Вундта, від Кальдерона перейде до Слова о полку Ігоревім, тимчасом видасть збірку оригінальних поезій — і в тім всім він однаково певний себе, у всім спеціаліст; скрізь знайде якийсь дефект, щось додати, поправити, заперечити, відкрити, кине нове світло, здемаскує когось. Мимоволі насувається думка: що як би той чоловік з його талантом сів накінець до чогось одного, до одної праці взявся, які капітальні праці повиходили б! Отже ні: рухливість та непосидючість не дає сконцентруватися на чомусь одному, чоловік хотів би захватити все, поїсти, як каже народна приказка, всі розуми. І людям не раз вдається се, вдається поїсти декілька розумів.

Тільки не Щуратови. Він ніби розбиває собою вже ряд років, вічно скаче, трудиться, шукає, — але якось не має благословення його праця, все виходить шпичка замість корита, „причинок“, а не праця. Навіть не причинок, а латка. Щурат нічого нового не пошив, він все латав лише, перелицьовував; він біг все туди, де йшла робота і летіли тріски, хапав тріску і біг з нею до свого кабінету, аби мікроскопом відкрити на ній якісь „помилки“ та скази. Те все записувалося на рахунок тих, що трудилися при роботі, відтак вибігалося з лабораторії на вулицю і кричалося на весь голос: які промахи роблять учені авторітети! Та „метода з-за плота“ була дуже вигідна для наукової кар'єри Щурата: вона йому робила опінію підкованого на всі чотири ноги спеціаліста, здібного у всіх фахах та наукових дисциплінах, поки... Поки така метода не почала мститися на нім самим. Показується тепер, по літах, що властиво той чоловік крім „причинків“ та латання нічого не дав, свого знання і таланту не використав в дійсно солідніших працях, що й сам талант вищербився тим вибируванням побитих черепків, що відлітають в наукових робітнях. Прикро тепер навіть бути свідком, як той шербатий талант форсує, таки обов'язково хоче удержати на верху себе з своїми черепками.

Такі думки насуваються при поновнім перечитуванні друкованих вже давніше по журналах, а тепер зібраних разом праць Щурата, які я вгорі вичислив. Зміст їх занадто спеціальний, і, з виїмком кількох всього праць, для ширшого образованого загалу не цікавий, тому й не варто його тут реферувати. Але варто було виволікти те все, що міститься поміж стрічками тих праць, а що знищило Щурата в опінії галицьких літературно-наукових кіл, аби ті самі кіла на Україні російській, заінтриговані титулом: „Літературні начерки“, не були занадто цікаві. Остергті їх — се значить заощадити їм розчарування.

Впрочім д-р Щурат як „учений“ — се майже типична поява. Се не одиниця сама для себе, а, до певної міри, репрезентант чисто галицької „учености“, яка проявляється в „бессервіссерстві“. Іван Франко підмітив той тип давно, пишучи свою сатиру про „Доктора Бессервіссера“, того, що все л і п ше знає.

„...Він подібний до вітру, бо шуму много, а конкретного в руку не зловиш нічого... Він подібний до моря, бо повно в нім води, а нема щораз напитися... Він подібний до сірничка, бо конче мусить окогось потертися, щоб заблищати.

Він може гордо і сміло глядіти в будущину; такі як він не скоро переведуться на Руси“...

М. Євшан.

Віктор Гіго. Ватерльо, з франц. переклав Іван Франко. Вид. Т-ва „Просвіта“ у Львові, ч. 339. 1912. Ц. 40 сот.

„В ряді дуже числених писань Віктора Гіго, віршами і прозою, визначне місце займає величезна осьмитома повість „Les Miserables“ (Нуждарі), якої частиною, а власне першою книгою третього тому є отсе оповідання про битву під Вартерльо“...

Видавничу діяльність Т-ва „Просвіта“ у Львові заслуговує на велику подяку тим більше, що так критично відноситься до матеріялу, який видає. В даннім разі воно дає твір знаменитого автора і в перекладі людини, якій можемо сміло довіритись. І се вважаємо єдино правдивою дорогою, якою можна дійти до своєї мети — просвіти народа.

До тексту додано коротенькі біографічні дані про Гіго і Наполеона, а також в кінці книжки „деякі пояснення“. Все це цілком озброєсю книжку для доступу широкому колові читача з народа. А такої книжки як раз йому необхідно.

П. Оль.

ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВИЙ ВІСНИК

Приймається передплата на рік 1913 на український місячник літератури, науки й громадського життя, що виходитиме книжками по 12—15 аркушів. Містить белетристику оригінальну й переклади — повісті, оповідання, драми, поезії, статті з української історії, літератури, суспільної економії й інших областей знання: огляди літератури, науки й суспільно-політичного життя, критику й бібліографію. Редакція і головна контора: Київ, В. Підвальна, 14. Передплата на р. 1913 для Росії: на рік 8 руб., на пів-року 4 руб. 50 коп. Передплата на „Літ.-Наук. Вісник“ в р. 1913 для незаможних учнів, студентів, сільських учителів і учительок, низших службачих, робітників і селян знижена на 6 рублів (коли вони передплачують журнал просто з контори). Кому трудно відразу, нехай присилає на перше число кожного місяця по 1 руб., поки збереться повна передплата, а журнал посилатиметься зараз. Книгарням і всяким посередникам від передплати 5%, але тільки в тім разі, коли передплата виплачується повна (8 руб.) і вся відразу.

МАЯК

Приймається передплата на новий Український літературний і громадський тижневик „Маяк“ виходитиме що-четверга з Києва й буде освітлювати всі головніші події в нашому політичному, культурному й економічному житті. „Маяк“ містить твори з красеного письменства, статті публіцистичні й науково-популярні. Подаючи багато новинок з того, що діється на Україні й по-за нею, „Маяк“ найбільшу увагу звертає на добрий виклад, на мову й задоволення потреб, численної сільської та робітничої української інтелігенції. Богато в тижневику малюнків, дописів, звісток та справочних відомостей. „Маяк“ призначається для незаможної української інтелігенції котра тільки що шукає стежок до самоосвіти й хоче придбати знання про свій край та народ. Ціна за „Маяк“ з пересилкою: на рік 3 карб. на пів-року 1 карб. 75 к. Адреса редакції: Київ, Тургенівська, 9.

ІЛЮСТРОВАНА УКРАЇНА

Приймається передплата на 1913 р. На велику двотижневу газету. „Ілюстрована Україна“ буде виходити від 1. січня 1913 р. що другої субботи у Львові на візір великих європейських ілюстрованих журналів. Часопись присвячена найважливішим справам української літератури, штуки, театрови, музики, науки, культурним інституціям. Ілюстрації з солідним викінченням будуть давати всесторонній образ життя цілої України. Крім анімок з України будуть також ілюстрації до всіх важливіших подій в світі. Напряв безпартійний всеукраїнський. Всіх Українців просимо прислати вже тепер фотографії з українського життя як: знімки з артистичних творів, краєвидів, українських домів, театральних вистав і дружин, з січового та сокільського життя, всяких курсів, фестнів, прогульок і т. д. Передплата виносить річно: в Австрії 8 кар., Росії 5 карб., Німеччині 8 марок, Америці 3 долари. Поодинокое число коштує у Львові 32 сот. Адрес редакції і адміністрації: „Ілюстрована Україна“ у Львові, ул. Сербська ч. 15. II. поверх.

Діло

Приймається предплата на 1913 рік на щоденну часопись. Напряв газети національно-демократичний. Як єдина велика українська газета, що виходить без цензури, має „Діло“ можливість свobodно займати становище до всіх національно-політичних питань України без огляду на кордони. — В газеті ведуться постійно огляди економічного, суспільного, літературного, наукового і артистичного життя. Як безплатний додаток діставатимуть в 1913 всі предплатники:

Бібліотеку Діла

яка дасть читачам ряд книжок з обему белетристики та літератури описової і соціально-політичної. Предплата „Діла“ в Австрії 23 К., в Росії 18 рублів річно. Адреса редакції: Львів. Ринок 10.

Рідний Край і Молода Україна

Приймається передплата на 1913 р. „Рідний Край“ часопись літературно-громадська з малюнками. Виходить двічі на місяць. „Молода Україна“ — дитяча часопись — додаток до „Рідного Краю“ — виходить раз на місяць. Умови передплати: на рік — 4 рублі, на пів-року 2 рублі. Адреса: Київ, М.-Благовіщенська, 101.

Український Студент

1-го березня 1913 р. має вийти № 1 неперіодичного органу. Програм його слідуєчий: I. Історія укр. студ. руху; II. Сучасне життя I. Укр. студ. молоді та укр. громадянство; IV. Укр. студ. молоді та її наукові потреби; V. Бібліографія. (Редакція прохає авторів і видавців надсилати за для рецензій книжки). Красне письменство не міститься. Замовляти завчасу можна в конторі. Рукописи приймаються написані на однім боці. Редакція залишає за собою право робити в них зміни. На відповідь треба прикладати марки. Адреса редакції: СПбург. Лівоний. 2-й Мушинський пр. 53, кв. 9. Адреса контори: СПб. Лівоний. Лівоний ул. 11, кв. 14.

ДЗВІН

Приймається передплата на новий літературно-науково-арт. ітичний журнал-місячник що виходить з январа 1913 року. Дзвін буде журналом демократичним і обстоюватиме інтереси робітничих верств. Дзвін буде містити твори красного письменства, статті наукового змісту з історії, літератури і природничих наук, критику і бібліографію, огляди наукового, літературного і громадського життя в Росії і за кордоном, хроніку і переписку редакції. Дзвін буде при нагоді містити ілюстрації і на окремих листах і в тексті. Дзвін буде виходити при участі таких співробітників: Г. Алексинський, Х. Алчевська, Д. Антонович, Ю. Бачинський, О. Безпалко, М. Богун, П. Бувший, В. Винниченко, М. Вороний, С. Гадячанин, І. Гилька, Дніпрова Чайка, Д. Донцов, В. Дорошенко, П. Дятлов, М. Коцюбинський, В. Лазаревський, В. Левинський, Леся Українка, Д. Личко, К. Лозенко, А. Луначарський, К. Миргородський, О. Назарів, С. Петлюра, П. Понятенко, Н. Романович, В. Садовський, Д. Сергієнко, Юр. Сірий, О. Скоропис, В. Степанюк, М. Хвиля, С. Черкасенко, В. Чумак, Г. Чупринка, Л. Юркевич і инш. Передплата на „Дзвін“ коштує: на рік 3 карб., на півроку—1 карб. 75 коп., на чверть року—1 карб. Передплата приймається: в книгарні „Літературно-Наукового Вістника“—В. Володимирська 28; в „Українській Книгарні“ (бувш. „Київської Старини“) —Безаківська 8; в Крамниці „Час“—В. Володимирська 53 і в Харкові в „Українській Книгарні“—Петровський пер. 18. Для Галичини, Буковини, Америки і Німеччини передплата приймається в ред. часоп. „Добра Новина“ Львів, Різбярська 5. Австрія—Oesterreich. Рукописи надсилати і в справах редакційних просять тимчасово звертатись по такій адресі: Київ, Жилянська № 20, редакція журналу „Дзвін“.

ДНІПРОВІ ХВИЛІ

Приймається передплата на 1913 рік. Українська часопись виходить у Катеринославі двічі на місяць. Умови передплати: На рік — 2 руб. 40 коп., на пів-року — 1 руб. 20 коп. Окреме число 10 коп. Гроші треба надсилати виключно на адресу: Катеринослав, Проспект, Книгарня М. Лозинської для редакції „Дніпрових Хвиль“.

РІЛЛЯ

Ще можна підписуватись на третій рік (з 1 ноября 1912 року по 1 ноября 1913 року) на український хліборобський і кооперативний часопис з малюнками. (Рік видання третій). Виходить книжками що 1-го й 15-го числа кожного місяця і подає багато практичних статей і новинок українському хліборобові. Завданням своїм має „Рілля“ — ставати у поміч українським хліборобам, давати їм агрономичні поради, еднати до купи й виясняти потреби окремих людей і селянських товариств. В програму часопису входить: хліборобство, скотарство, садівництво, пасішництво, ветеринарія, судові справи, кооперація і инше. Багато звісток з практики і відповідей читачам. В „Ріллі“ пишуть багато агрономів, спеціалістів і практиків хліборобів та кооператорів. Року 1912—13-го передплатникам буде розіслано: 24 №№ часопису з малюнками; 1 Хліборобського Порадника-Календаря на 1913-й рік; 1 Метелика пораду видавництва „Рілля“. Ціна „Ріллі“ на рік — 2 карб., на пів-року 1 карб. В Галичину річно — 5 корон. Окреме число — 15 к. Одно число на пробу — 7 к. Адреса редакції: Київ, Тургенівська, 9.

НОВИЙ КРАЙ

Орган „Товариства руських фармерів в Канаді“ є одинокою хліборобською часописею в Канаді. Виходить три рази на місяць. Коштує 1.50 річно. За границю — 2.00. Поодинокое число 5 цт. Передплату треба посилати на адресу: Nowy Kraj, Rosthern, Sask. CANADA.

УЧИТЕЛЬ

Приймається передплата на 1912—1913 шкільний рік на український педагогічно-науковий місячний журнал враз з науковим додатком. Орган „Українського Педагогічного Товариства“. Двацять п'ятий рік видання. Журнал признається для родини і школи. Програма журналу: 1) передовиці; 2) науково-популярні статті; 3) статті про домашнє й шкільне виховання; 4) значінне штуки й розвитку науки в справі виховання і освіти; 5) сучасне становище народньої освіти, школи і народнього учительства в усіх українських землях; 6) сучасний стан освіти, школи й виховання в других культурних народів; 7) хроніка; 8) огляд найновішої педагогічно-наукової літератури; 9) огляд українських і заграничних педагогічних журналів; 10) критика й рецензії на твори красного письменства української літератури; 11) огляд суспільного, культурного й просвітно-політичного життя україн. народа; 12) бібліографія. Передплата вносить річно 6 кор., пів-річно 3 к. 20 с., а на чверть року 1 к. 60 с. Адміністратійний рік „Учителя“ з „Науковим Додатком“ зачинається з початком кожного шкільного року. Передплата приймається в Адміністрації „Учителя“ у Львові (Австрія — Галичина), ул. Мохнацького, 12.

Україна

демократична часопись. Виходить що тижня, в четвер. Передплага вносить на рік 6 к. для селян 4 к. Поодинокое число без пересилки коштує 10 сотиків. Редакция і Адміністрация: Чернівці, улица Паньська, число 22.

Громадський Голос

орган української радикальної партії. Виходить у Львові що середи. Громадський Голос містить статі всіх найвишнійших діячів укр. радикальної партії. Постійно дописують до Громадського

Голосу: Др. Іван Макух, посол до краєвого сейму, Др. Микола Лагодинський, посол до державної ради у Відні, Др. Лев Бачинський, Др. Кирило Трильовський, Др. Северин Данилович, Др. Осип Назарук і інші. Громадський Голос містить в фейлетонах найновіші твори письменників. Василя Стефаника, Михайла Яцькова, Леся Мартовича, Івана Семанюка. Передплата вносить 3 р: на рік 1 1/2 р. на пів року. Адрес: Австрія, Галичина, Львів, Громадський Голос.

ДЗВІНОК

Ілюстрована часопись для дітей і молодіжи. Виходить 10 і 25 кожного місяця. „Дзвінок“ се одинока в Галичині українська часопись для молодіжи і обов'язком кожного українця є передплачувати її для своїх дітей. „Дзвінок“ містить в кожному числі одно або два оповідання для молодіжи, розділ більшої повісти або комедійки, одну або дві поезії патріотичного змісту, веселі віршки, сміховинки і приповідки, наукову статтю з історії, літературу або природних наук, забави для молодіжи, загадки, крутиголовки і переписку редакції. Для молодших читачів дає „Дзвінок“ в кожному числі окремих Додаток, де знаходяться короткі оповідання, казки, байки, віршки і загадки для молодших. За розв'язку загадок дає „Дзвінок“ своїм передплатникам нагороди в книжках, які розсылюються двічі на місяць. Кожне число „Дзвінка“ обіймає 20 сторін, а цілий річник творить книжку об'єму понад 500 сторін. „Дзвінок“ виходить вже 24 рік, виховав вже кілька поколінь і з'єднав собі велике число друзів і прихильників між молодіжю і батьками. Адміністративний рік „Дзвінка“ починається з вереснем, але передплату можна складати в кожному часі; на бажання посилаються безплатно оказові числа „Дзвінка“. Передплата: для Австрії річно 6 корон, піврічно 3 кор, 20 сотиків, квартално 1 кор. 60 сот., для Америки річно 2 долари, для Німеччини річно 6 марок, для Франції річно 7 франків, для Росії 3 рублі. Одно число 40 сотиків. Адреса Редакції і Адміністрації: Львів, ул. Мохнацького, ч. 12.

КАНЕВСКАЯ НЕДѢЛЯ

Приймається записування на рік 1913-й на що-тижневу місясько-українську газету-журнал, присвячену питанням громадського, земського, кооперативного та сільсько-господарського життя. Виходить в м. Каніві, розміром од 8 до 12 сторінок книжного формату. Умови записування: на цілий рік 2 р. 50 коп., на пів року 1 р. 50 к., на три місяці 85 коп. Адреса Контори і Редакції: гор. Каневъ, Київской губ., типографія Ш. Х. Голинського. Гроші за газету треба посилати виключно по такій адресі: гор. Каневъ, Київской губ., Алексію Петровичу Вараввѣ. За гроші, послані по другій адресі, контора редакції не відповідає.

Маладая Беларусь

Приймається передплата на навучно-літературні зборник у беларуской мові. Кожны сшытак у 160 стр. тексту. Меціме аддзель: 1) грамадзянскі, адданы важным для Беларусі питанням; 2) навучны, з асаблівай увагою на навучнае пазнаньне Беларусі; 3) прыгожого пісьменства. У зборніку будуць супрацоўнікамі без мала усе беларускіе літературныя сілы. Ціна передплати за 1-ую сэрью (4 сшыткі) с пересылкай 3 рублі, кожны сшытак па сабе 1 рубель. Выйшшу ужэ другі сшытак. Сулолка: „Загляне сонцэ і у нашэ ваконцэ“. Пецярбург, В. О. 4-я л. № 45, кр. 16.

НАША НІВА

Приймається падписка на першую беларускую газету. 8-ы год выдання. У 1913 гаду „Наша Ніва“ пойдзе па тэй дарозе, па якой ішла сем гадоу, і будзе далей живым люстрам жаданнёу і патрэб беларускаго народу. „Наша Ніва“ будзе працаваць над адрадженьнем нацыянальным, грамадзянскім і людзькім беларусоу, шануючы правы другіх націй нашого краю і цвѣрда показываючы граніцы, перахадзіць каторыя непаважна ні адна нація, каб небыло шкоды іншым. Гадавым падписчыкам і поугадавым высылаецца дарма „Беларускі календар“ на 1913 г. Падписка на 1 год — 2 руб. 50 кап., на 6 мес. — 1 руб. 25 кап., на 3 мпс. — 65 кап.

ОГНИ

Приймається подписка на еженедельный иллюстрированный журнал. Редакторъ-издательница О. П. Прохаско. Журналъ, давая белетристическій матеріалъ, даетъ въ то же время и недѣльные обзоры того, что происходитъ какъ у насъ въ Россіи, такъ и за границей, (Русская жизнь, Еврейская жизнь, Украинская жизнь, Польская жизнь, Заграничная жизнь), а также статьи по вопросамъ политическимъ, экономическимъ, научнымъ, литературнымъ, статьи по кооперации, земскому дѣлу и проч. Письма изъ провинціи, изъ деревни, изъ заграницы. Особое вниманіе обращено на жизнь рабочихъ, массъ, которую освѣщаютъ, какъ отдѣлъ „Въ мірѣ труда“, такъ и статьи. Цѣна съ дост. и перес. въ Россію: по 1-е янв. 1914 г. — 2 р., по 1-е іюля 1913 г. — 1 р., по 1-е апр. 1913 г. — 50 коп., цѣна отдѣльн. № 3 коп. Адресъ редакціи и конторы: Кіевъ, Фувдуклеевская, 26.

ХУТОРЯНИНЪ

Открыта подписка на 1913 годъ. Еженедѣльный иллюстрированный журналъ, посвященный интересамъ сельск. хозяйства, коопераціи, промышленности и торговли. Издается Полтавскимъ Обществомъ Сел. Хозяйства съ 1896 года. Годовая подписка съ пересылкой и доставкой 2 р. 20 к. Въ теченіе года подписчики получаютъ: 52 номера (Отъ 2 до 3 листовъ каждый, что за годъ составляетъ томъ свыше 2200 стран. текста съ иллюстраціями). Сборникъ с.-х. статей. Календарь „Хуторянинъ“ на 1913 г. рисунокъ и чертежей. Цѣна въ отдѣльной продажѣ 25 коп. „Бѣсѣды по полководству съ крестьянами Юга Россіи“. Сочиненіе А. Г. Мотисена, свыше 125 стран., со многими рисунками. Въ отдѣльной продажѣ 20 коп. 10 сортовъ сѣмянъ. Редакціи журнала въ теченіе послѣднихъ лѣтъ присуждены двѣ золотыя медали, одна на Ростовской на Дону выставкѣ садоводства въ 1909 году и другая на Южно-Русской областной выставкѣ въ Екатеринославѣ въ 1910 г. На послѣдней были выставлены многіе сельско-хозяйственные журналы и только редакція журнала „Хуторянинъ“ получила золотую медаль. Журналъ „Хуторянинъ“ допущенъ въ бесплатныя бібліотеки-читальни и въ бібліотеки сельско-хозяйственныхъ учебныхъ заведеній Главнаго Управленія Землеустройства и Земледѣлія. Требуйте бесплатно проспекты, номера и смѣты на объявленія. Адресъ: Полтава, Пушкинская ул., домъ Полт. о-ва с.-х., ред. „Хуторянинъ“.

Южная Заря

Большая политическая, общественная и литературная газета основана П. Г. Гезе. Вступая въ восьмой годъ изданія, газета будетъ выходить по прежней программѣ, съ прежнимъ политическимъ и общественнымъ направленіемъ, ставившимъ ее неизмѣнно въ ряду прогрессивныхъ органовъ печати. Условія подписки съ доставкой и пересылкой: на 1 годъ—6 р., на 11 мѣс.—5 р. 50 к., на 10 мѣс.—5 р., на 9 мѣс.—4 р. 50 к., на 8 мѣс.—4 р., на 7 мѣс.—3 р. 50 к., на 6 мѣс.—3 р., на 5 мѣс.—2 р. 60 к., на 4 мѣс.—2 р. 10 к., на 3 мѣс.—1 р. 70 к., на 2 мѣс.—1 р. 20 к., на 1 мѣс.—70 к. Для народныхъ учителей 20 проц. уступки. Екатеринославъ, Упорная ул., д. Шабада, 10. Редакторъ А. Я. Ефимовичъ.

УТРО

Открыта подписка на 1913 г. на ежедневную (и по понедѣльникамъ) политическую, общественную, литературную и экономическую газету (7-й годъ изд.) издающуюся въ г. Харьковѣ. Большія телеграммы отъ собственныхъ корреспондентовъ. Еженедѣльно бесплатныя иллюстрированныя приложенія. Подписная цѣна на 1913 г. понижена — вмѣсто 9 р. въ годъ 7 р. Условія подписки съ доставкой и пересылкой: на годъ 7 р., на 11 мѣс.—6 р. 50 к., на 10 мѣс.—6 р., на 9 мѣс.—5 р. 50 к., на 8 мѣс.—5 р., на 7 мѣс.—4 р. 50 к., на 6 мѣс.—4 р., на 5 мѣс.—3 р. 40 к., на 4 мѣс.—2 р. 80 к., на 3 мѣс.—2 р. 20 к., на 2 мѣс.—1 р. 50 к., на 1 мѣс.—75 к. За границу вдвое. Учащимся въ высш. учебн. зав., фельдшерамъ, фельдшерикамъ и акушеркамъ, а также рабочимъ, подписавшимся на газету черезъ свои организаціи, подписная цѣна въ городѣ 60 к. въ мѣсяцъ. Подписка принимается съ 1 и 15 числа мѣсяца и только по 1-е число (по 15 число подписка не принимается). Годовые подписчикамъ дѣляется разсрочка платежа (при подпискѣ съ 1 января) при подпискѣ 4 р., 1 июля 3 р.; б) при подпискѣ 3 р., 1 мая 2 р. и 1 августа 2 р.; в) при подпискѣ 1 р. и ежемѣс. съ 1 февраля по 1 р. При не уплатѣ въ срокъ высылка газеты прекращается. Адресъ: Николаевская площ.

РУССКАЯ МОЛВА

Открыта подписка на 1913 годъ на большую новую ежедневную, прогрессивную безпартійную газету. Въ газетѣ принимаютъ ближайшее участіе: З. Д. Авиловъ, С. А. Адріановъ, С. В. Аникинъ, С. Я. Арефинъ, К. К. Арсеньевъ, А. А. Блогъ, А. Н. Врянчаниновъ, С. Н. Булгаковъ, Л. А. Велиховъ, Н. М. Волковскій, Д. Д. Гриммъ, Э. Д. Гриммъ, Н. А. Гредескулъ, П. П. Гронскій, Любовь Гуревичъ, В. Ф. Гефдингъ, И. Н. Ефремовъ, И. В. Жилкинъ, М. М. Ковалевскій, С. А. Котляревскій, кн. Г. Е. Львовъ, Н. Н. Львовъ, А. Любимовъ, В. А. Маклаковъ, В. В. Муйжель, М. М. Новиковъ, В. П. Обнинскій, кн. В. А. Оболенскій, С. Ф. Ольденбургъ, Т. И. Полверъ, А. С. Посениковъ, А. Е. Прѣсняковъ, Д. Д. Протопоповъ, А. М. Ремизовъ, А. Н. Ф.-Рутценъ, А. М. Рыкачевъ, Борисъ Садовскій, М. А. Славинскій, А. А. Стаховичъ, П. В. Струве, кн. Евг. Трубецкой, А. В. Тыркова (Вергезскій), М. В. Челюковъ, С. П. Яремичъ, Г. Н. Штильманъ, А. А. Шахматовъ, С. Л. Франкъ и др. Подписная цѣна съ дост. и перес. на 12 мѣс.—12 руб., на 6 мѣс.—5 р. 50 коп., на 4 мѣс.—4 р. 50 коп., на 1 мѣс.—1 р. 20 коп. Адресъ Главной Конторы и Редакціи: С.-Петербургъ, Троицкая, 15—17.

Провинціальный голосъ

Открыта подписка на 1913 годъ. 3-й годъ изд. на ежедневную, общественно-политическую и литературную газ. „П. Г.“ органъ прогрессивно-демократическій, освѣщаетъ всесторонне какъ мѣстную такъ и областную жизнь и издается по расширенной программѣ и при увеличенномъ составѣ сотрудниковъ. Въ „Пр. Г.“ будутъ помѣщаться телеграммы С.-П.-Б. Тел. Аг., а также корресп. изъ Петербурга, Москвы, Кіева и др. городовъ. „Пр. Г.“ имѣетъ отдѣлы: Обзоръ печати, Русская жизнь, По Россіи, За рубежомъ, Еврейская жизнь, Польская жизнь, Украинская жизнь, Театральные и музыкальные обзоры, Рефераты, Судъ, Общества и Союзы, Жизнь мѣстныхъ учебныхъ заведеній, Городская, административная и убѣдная хроника. Пріосищенствія, Виржавая хроника, Справки и т. п. Подробные отчеты о дѣятельности Государственной Думы и Государственного Совета. Условія подписки на 1 г.—5 р., 6 мѣс.—2 р. 75 к., 3 мѣс.—1 р. 40 к., 2 мѣс.—1 р. и 1 мѣс.—50 к. Редакція и контора: Умань, ул., д. Лившица.

Украинская Жизнь

до сих пор; но въ журналъ рѣшено ввести нѣкоторыя улучшенія, а размѣръ книжекъ его установить въ 7—8 печатныхъ листовъ вмѣсто 5—6. Въ зависимости отъ этого годовая подписная цѣна изданія повышается на одинъ рубль.

Программа журнала: Руководящія статьи по національнымъ вопросамъ.—Обзоръ событій текущей жизни на Украинѣ.—Сужденія печати, преимущественно русской и польской, объ украинскомъ вопросе.—Письма изъ русской Украины и изъ Галиціи.—Критическія статьи и литературныя обзорнія; Библиографія.—Украинское искусство.—Разныя извѣстія и замѣтки.—Отвѣты редакціи на вопросы читателей, относящіеся къ программѣ журнала. Условія подписки. Съ достав. и перес. въ Россіи на годъ 6 р., на 6 мѣс. 3 р., на 3 мѣс. 1 р. 50 к., на 2 мѣс. 1 р. 10 к. и на 1 мѣс. 60 к. За границу на годъ 8 р., на 6 мѣс. 4 р., на 3 мѣс. 2 р., на 2 мѣс. 1 р. 50 к. и 1 мѣс. 75 к. Книжные магазины, принимающіе подписку, могутъ оставлять въ свою пользу 10%. Для народныхъ учителей, сельского духовенства, младшаго земскаго медицинскаго персонала, а также для учащихся, рабочихъ и крестьянъ допускается, при непосредственномъ обращеніи въ редакцію, льготная подписка: на годъ 5 руб., на 6 мѣс. 2 руб. 50 к. и на 3 мѣс. 1 р. 25 к. съ доставкою и пересылкою. Подписка принимается въ конторѣ „Украинской жизни“: Москва, Б. Дмитровка, 14.

Голосъ Минувшаго

Открыта подписка на 1913 годъ на новый ежемѣсячный журналъ исторіи и исторіи литературы, издаваемый при постоянномъ участіи въ редакціи А. К. Дживелегова, С. П. Мельгунова, П. Н. Сакулина и В. И. Семевскаго. Постоянные отдѣлы: I. статьи; II. воспоминанія; III. беллетристика; IV. матеріалы; V. критика и библиографія; VI. обзоръ журналовъ; VII. хроника. Журналъ будетъ иллюстрированъ картинками изъ прошлаго и портретами дѣятелей русскихъ и иностранныхъ и выходить ежемѣсячно книгами, размѣромъ около 20 лист., начиная съ января 1913 г. Условія подписки: на годъ 8 руб., на полгода 4 руб., на одинъ мѣсяць 1 руб. Адресъ редакціи: Москва, 3-я арсеналка, 15, кв. 15.

ПУТЬ

Открыта подписка на 1913 годъ на ежемѣсячный литературно-художественный и общественный журналъ подъ редакціей И. А. Бѣлоусова (2-й годъ изданія). Годовые подписчики получаютъ бесплатную премію: „Дорогія мѣста“ — альбомъ снимковъ и статей, посвященныхъ дорогимъ мѣстамъ русской литературы. Вступая во второй годъ изданія, журналъ значительно расширяетъ свою программу и помимо обычныхъ отдѣловъ вводитъ слѣдующіе новые: I. Изъ дневника (мысли и впечатлѣнія) — живой откликъ на всѣ выдающіяся явленія литературно-художественной и общественной жизни. II. Литературный архивъ: воспоминанія, замѣтки и сообщенія о жизни и дѣятельности литераторовъ, художниковъ, артистовъ и общественныхъ дѣятелей. Этотъ отдѣлъ будетъ иллюстрированъ портретами, снимками, съ картинъ изъ жизни писателей и артистовъ, снимками съ автографовъ — писемъ, рукописей и пр. Отдѣлы — общественный (обзоры русской и заграничной жизни) и научный будутъ значительно расширены. Въ распоряженіи редакціи для ближайшихъ №№ журнала имѣются произведенія слѣдующихъ авторовъ: И. А. Бунина, А. Федорова, Марка Криницкаго, И. Бѣлоусова, И. И. Попова, Н. В. Некрасова, Л. И. Гальберштадта, И. Шмелева, Н. Телешова, С. С. Мамонова, Н. Тимковскаго, С. Гусева-Оренбургскаго, И. Новикова, Н. Мѣшкова, Л. Зилова, Юрія Соболева и др. Подписная цѣна: На годъ — 3 р., на полгода — 1 р. 50 коп., на 4 мѣс. — 1 р. съ перес. и дост. За границу — вдвое. Цѣна отдѣльн. № — 35 коп. За пересылку и въ провинціи — 40 коп. Адресъ редакціи: Москва, Соколинская ул., 22.

За 7 дней

Издательство Т-ва „Хроносъ“. Открыта подписка на 1913 годъ (3-й годъ изданія) на еженедѣльный общественно-политическій, литературно-художественный и научный, богато-иллюстрированный журналъ, единственны въ Россіи еженедѣльникъ, издаваемый по программѣ „толстыхъ журналовъ“. Выходитъ при ближайшемъ участіи Льва Мовича. Культурныя цѣли, преслѣдуемыя журналомъ „За 7 дней“, и его выдержанное демократическое направленіе достаточно выяснились за истекшіе два года нашей дѣятельности и признаны какъ читателями, такъ и всей прогрессивной прессой; согласно своей программѣ „За 7 дней“ содержитъ въ каждомъ № слѣдующ. постоянн. отдѣлы: 1. Календарь текущей исторіи. 2. За 7 дней. 3. Литература и критика. 4. Общественный отдѣлъ. 5. Отдѣлъ искусства. 6. Научный отдѣлъ. Въ 1913 году подписчики получаютъ 52 №№ роскошно-иллюстрированнаго и художественно-отпечатаннаго журнала „За 7 дней“, 12 репродукцій съ картинъ великихъ мастеровъ, отпечатано на отдѣльныхъ листахъ въ 4 краски. 52 выпуска „Библиотеки Хроносъ“ — содерж. новѣйшія произвед. русск. и иностр. авт. 26 книгъ въ составъ которыхъ войдутъ 7 книгъ „Мировая муза“ сост. Серг. Городецкимъ. 3 книги „Аполлонъ“ — Всеобщая исторія искусствъ. 5 кн. „Орфей“ — Всеобщая исторія религій акад. С. Рейнакъ. перев. подъ ред. графа И. И. Толстого. 5 кн. Философія жизни. — „Энергетическій императивъ“ Вильгельма Оствальда. 2 книги „Современныя русскіе писатели“ М. Невѣдомскаго. 4 книги „До прихода врача“. Подписная цѣна журн. „За 7 дней“ со всѣми прилож. на годъ 7 р. съ дост. и перес., 6 р. безъ перес. Разсрочка въ 3 ср. при подп. 3 р. къ 1-му апр. 2 р. къ 1-му іюля 2 р., въ 4 ср. при подп. 2 р. къ 1-му марту 2 р., къ 1-му мая 2 р., къ іюля 1 р., Адресовать: Гл. конт. „За 7 дней“. СПб., Колокольная, 9/.

Дошкольное Воспитаніе

дѣтскихъ садовъ, и сближеніе послѣднихъ со школой; 2) психологія дѣтства и экспериментальная педагогика; 3) теорія и практика дѣтскаго сада: образцы уроковъ, бесѣдъ, игръ, работъ, пѣсенъ и т. д.; 4) гигиена дѣтскаго возраста и физическое воспитаніе дѣтей; 5) критика и бібліографія; 6) педагогическая хроника; 7) письма въ редакцію; 8) объявленія. Журналъ выходитъ 9 разъ въ годъ. Подписная цѣна: 2 р. 50 к., на полгода — 1 р. 50 к. Цѣна отдѣльнаго № 30 к. Подписка принимается: Кіевъ, Стрѣлецкая, 4, кв. 3; въ магазинѣ „Дошкольное Воспитаніе“, Кіевъ. Прорѣзная, 4.

Для Народнаго Учителя

Открыта подписка на 1913 годъ на журналъ (изданія годъ 7-й). Редакція Н. В. Тулупова и П. М. Шестакова. Выходитъ два раза въ мѣсяцъ, кромѣ іюня и іюля, всего 20 разъ въ годъ книжками отъ 3-хъ до 4-хъ листовъ. Журналъ ставитъ своей задачей: 1) Содѣйствовать обновленію нашей школы на началахъ диктуемыхъ современной научной педагогикой и запросами русской жизни. 2) Содѣйствовать объединенію работниковъ по народному образованію для достиженія наибольшей успѣшности въ ихъ работѣ. Постоянные отдѣлы въ журналѣ: „Изъ школьной жизни за границей“, „Школьная практика“, „Библіотечная практика“, „Бібліографія“, „Хроника учительскихъ организацій и просвѣтительныхъ обществъ“, „Хроника земской дѣятельности по народному оязованію“, „Изъ писемъ учителя“ и „Правительственные распоряженія“. Подписная цѣна на годъ съ доставкой и пересылкой 2 р. (вмѣстѣ съ „Практической Школьною Энциклопедіей“ — 8 руб.), на полгода 1 р. 50 к. Цѣна отдѣльнаго № журнала 20 коп. Подписчикамъ журнала на 1913 годъ предоставлены льготныя условія при приобретеніи новой книги: „Практическая Школьная Энциклопедія“. Годовые подписчики журнала получаютъ „Практическую Школьную Энциклопедію“ вмѣсто 3 р. 50 к. безъ пересылки, за 3 р. съ пересылкой. Подписка принимается въ конторѣ журнала: Москва, Б. Грузинская, д. 32.

ШКОЛА и ЖИЗНЬ

мѣсячными приложеніями. Задача газеты: тѣсное, единеніе школы съ жизнью и семьи со школою; свободное развитіе всѣхъ видовъ школы, отъ высшей до низшей. Въ число бесплатныхъ приложеній на 1913 г., не менѣе 80 печ. лист., входятъ, между прочимъ, трактатъ о воспитаніи Джона Локка, сборникъ статей, самаго выдающагося представителя эксперим. психологіи *Стэнли Холла* и другія классическія произведенія, необходимыя не только каждому педагогу, но и всѣмъ интересующимся школой и воспитаніемъ. Программа газеты: 1) Статьи по вопросамъ: а) организаціи школы и школьнаго законодательства, б) общепедагогической теории и практики, 2) Статьи по различнымъ вопросамъ образованія и воспитанія, 3) Фельетонъ, 4) Обзоръ печати, 5) Хроника образованія; дѣятельность законодательныхъ учрежденій, правительства и т. д. 6) Хроника школьной жизни въ Россіи и за границей, 7) Обзоръ спеціальной литературы, русской и иностранной, 8) Объявленія. Освѣщеніе всего, что касается умственнаго, нравственнаго и физическаго воспитанія, школьнаго и до школьнаго, какъ въ Россіи, такъ и за границей, обезпечивается сотрудничествомъ профессоровъ, преподавателей средней и низшей школы, земск. и город. дѣятелей, членовъ Г. Думы и Г. Совѣта, дѣятелей различныхъ обществъ и родительскихъ организацій. Въ газетѣ участвуютъ выдающіеся силы. Редакція газеты имѣетъ корреспондентовъ въ различныхъ городахъ Имперіи и за границей и спеціальныхъ корреспондентовъ въ Г. Совѣтѣ и Г. Думѣ. Подписная цѣна съ доставкой и пересылкой на годъ 6 р.; на полгода 3 р., на 3 мѣс. 2 р. Для учащихся въ начальныхъ училищахъ допускается разсрочка: при подп. 2 р. и къ 1 февралю, 1-му марту, 1-му апрѣлю и 1-му мая по 1 руб. Подписка принимается въ Главной Конторѣ, Петербургъ, Кабинетская, д. Губернскаго Земства, № 18.

НАРОДНЫЙ УЧИТЕЛЬ

Открыта подписка на 1913 г. (Москва, VIII годъ изданія на еженедѣльный профессиональный и общественно-педагогическій журналъ. 40 №№ въ годъ и 3 безпл. прил. Съ 1912 г. журналъ выходитъ еженедѣльно, кромѣ лѣтнихъ мѣсяцевъ. Въ журналѣ участвуютъ видные дѣятели по народному образованію. Всюду собственные корреспонденты. Живая связь съ народнымъ учительствомъ и земскими дѣятелями. Разнообразныя иллюстраціи. Постоянные отдѣлы журнала: 1. Вопросы народнаго образованія въ Государственной Думѣ. 2. Въ учительскихъ обществахъ. 3. Хроника народнаго образованія. 4. Изъ жизни заграничной школы. 5. Народное образованіе въ земствахъ и городахъ. 6. Внешкольное образованіе. 7. Педагогическое обозрѣніе. 8. Сообщенія съ мѣстъ. 9. Новости педагогической, учебной, дѣтской и народной литературы. 10. Справочныя свѣдѣнія по народному образованію. 11. Въ помощь самообразованію. 12. Среди книгъ (бібліографія). 13. Школьная практика. 14. Письма въ редакцію. 15. Почтовый ящикъ. Въ 1913 г. въ годовые подписчики получаютъ безплатно 3 приложенія: 1) 20 лекцій Н. Е. Румянцева по педагогической психологіи, 2) календарь-справочникъ, 3) альбомъ портретовъ знаменитыхъ педагоговъ. Подписная цѣна—3 р.—со всѣми прилож. Допускается разсрочка: при под. 2 р. и 1 р. къ 1 апр. Адресъ ред. Москва. Тверская застава, Царскій, д. 4.

МАЯКЪ

принимается подписка на 1913 г. на иллюстрированный журналъ 5-й годъ изданія. 12 книгъ, до 1200 стр. 12 приложений, до 500 иллюстрацій. 4 рубля въ годъ съ пересылкой для дѣтей старшаго и средняго возраста съ отдѣломъ для маленюхъ. Подъ редакціей И. Горбунова-Посадова. Редакція „Маяка“ стремится дать дѣтямъ здоровое, полезное и интересное чтеніе и способствовать развитію въ дѣтяхъ самостоятельности, творчества, равной любви къ умственному и физическому труду и дѣятельной симпатіи ко всему живому. Въ журналѣ помѣщаются: 1) Разказы, повѣсти и стихотворенія. 2) Географическіе очерки и путешествія. 3) Историческіе очерки и біографіи. 4) Бесѣды по естествознанію и наблюденіямъ природы. 5) Объ изобрѣтеніяхъ и открытіяхъ. 6) Переписка читателей и редакціи. 7) Смѣсь (задачи, игры, шутки и т. д.). Въ числѣ 12 приложений даются руководства о томъ, какъ дѣтямъ самимъ дѣлать интересныя для нихъ приборы, машины, какъ дѣлать опыты и наблюденія, какъ рисовать и лѣпить, вообще руководства къ разнымъ занятіямъ, работамъ и играмъ въ комнатѣ и на открытомъ воздухѣ и т. д. Въ текствѣ журнала и приложений помѣщается множество иллюстрацій. Подписная плата съ пересылкой въ годъ 4 р., за полгода 2 р. За границу 6 р. Въ Москвѣ безъ доставки на домъ въ годъ 3 р. 50 к., на полгода 1 р. 75 к. Подписка принимается въ конторѣ редакціи журнала „Маякъ“: Москва, Дѣвичье поле, Трубецкой пер., д. № 8.

НАРОДНЫЙ ЖУРНАЛЪ

Открыта подписка на 1913 годъ на еженедѣльный, иллюстрированный, общедоступный, годъ изд. II издаваемый Т-вомъ „Общественная польза“. Подписная цѣна: 4 руб. въ годъ 2 руб. за полгода съ доставкой и пересылкой. Въ первыхъ номерахъ „Народнаго Журнала“ на 1913 годъ будутъ напечатаны, между прочимъ, новыя написанныя для „Нар. Жур.“ разказы: С. Я. Елпатьевскаго, В. Н. Ладыженскаго, А. Свирическаго, Н. Сурожскаго; Вл. Тана, Е. Н. Чирикова и др. Въ 1913 году подписчики получаютъ: 52 №№ по программѣ: беллетристика, поэзія, наука, культура, религія, русская и иностранная жизнь, народн. образованіе, сельское хозяйство и домоводство, кооперація, родная старина, критика, сатира и юморъ, рисунки и карикатура. 28 №№ приложений и премій. I. Полное собраніе сочиненій Н. Г. Помяловскаго. Желавшіе могутъ замѣнить собр. избр. соч. Н. В. Гоголя. Лица, желающія получить и Помяловскаго и Гоголя доплачиваютъ 75 к. II. Хрестоматія по сельскому хозяйству или иллюстрированная исторія искусствъ. Проф. С. Рейзака. Болѣе 600 рис. (12 выпусковъ). (Желавшіе получить и Хрестоматію по сельск. хоз. и Исторію искусствъ доплачиваютъ 1 р. 25 к.). III. Новая поэзія, сборникъ лучшихъ стихотвореній новѣйшихъ поэтовъ. Подъ редакціей В. С. Елпатьевскаго (2 выпуска). IV 2 обзора новыхъ книгъ и журналовъ. V. 6 стѣнныхъ портретовъ извѣстныхъ русскихъ писателей: 1) Некрасова, 2) Надсона 3) Глѣба Успенскаго, 4) Чехова, 5) Короленко, 6) Горькаго. VI. Народный календарь на 1913 годъ. VII. Отрывной календарь на 1913 г. съ 365 рис. Сверхъ того годовые подписчики получаютъ художественную премію. VIII. Девятый валъ. Роскошная картина въ краскахъ знаменит. худож. Айвазовскаго исполн. въ лучшихъ въ Россіи худож. мастер. Голикъ и Вильборгъ. Подписка принимается во всѣхъ почт.-тел. учрежденіяхъ Россіи и въ главн. конторѣ „Народнаго Журнала“: Петербургъ, Б. Подъячская, 39, с. д.

Духовная Бесѣда

Изданіе годъ 5-й. Весьма полезный для семьи, школы, войскъ и народа, религіозно-нравственный журналъ, который будетъ выходить въ 1913 году ежемѣсячно, книжками большаго формата, въ 5—6 печатныхъ листовъ каждая, по такой программѣ: 1) Бесѣды на воскресные, праздничные дни и разные случаи изъ жизни христіанина. 2) Живое слово, или сборникъ текстовъ св. писанія, мыслей и изреченій великихъ людей, примѣровъ и назидательныхъ разказовъ изъ прошлой и современной жизни благочестивыхъ людей. 3) Вѣра, Надежда и Любовь христіанская. 4) За трезвость и противъ пьянства. 5) Назидательное чтеніе войнамъ, инокамъ и заключеннымъ въ темницѣ. 6) Братская помощь, или приходская и общественная жизнь на новыхъ началахъ, при помощи устройства братствъ, попечительствъ обществъ трезвости и потребительскихъ товариществъ, пожарныхъ дружинъ, ссудо-сберегательныхъ, мелкаго кредита и т. д. 7) Врачебныя бесѣды и совѣты. 8) Извѣстія и замѣтки. Шесть бесплатныхъ приложений: 1) Календарь-справочникъ на 1913 г. 2) Благотѣльничекъ. 3) „Покаянія отверзѣ ми двери“. 4) Азбука добродѣтели. 5) Другъ трезвости. 6) Христолюбивому воину. Подписная цѣна: въ Россіи 2 р., за границу 3 р. въ годъ. На другіе сроки и наложеннымъ платежомъ журналъ не высылается. Адресъ редакціи: Павлолъ, Кіевской губ.

БИРЖА

Открыта подписка на 1913 годъ (4-й годъ изданія) на еженедѣльный финансовый и биржевой журналъ выходить по воскресеньямъ, съ приложеніемъ отдѣльнаго изданія „Биржевой Ежемѣсячникъ“. Журналъ „Биржа“ является единственнымъ органомъ печати, освѣщающимъ всесторонне и съ возможной точностью все проявленія биржевой жизни страны, и потому необходимымъ каждому капиталисту и лицу, оперирующему на биржѣ, а также кредитнымъ учрежденіямъ. Подписная цѣна: на годъ—12 руб., $\frac{1}{2}$ года—7 р., $\frac{1}{4}$ года—4 руб., 1 мѣс.—1 р. 50 к. Отд. №—15 коп. Пробный номеръ высылается за 10-коп. марку, кредитнымъ же учрежденіямъ и конторамъ бесплатно. Комплекты экземпляровъ журнала „Биржевой Ежемѣсячникъ“ продаются за 1910 г. по 6 р., за 1911 г. по 5 р. и за 1912 г. по 4 р. Подписка принимается въ редакціи: С. Петербургъ, мойка, 12. Редакторъ-Издатель Авг. Ив. Зейдманъ.

Новая Жизнь

Четвертый год издания. Въ 1913 году будутъ печататься романы: Ан. Крандievской, фантастическій романъ Ник. Березина, романы новѣйшихъ англійск., франц. и нѣмецкихъ авторовъ. — 12 книгъ полнаго собранія сочиненій Джэка Лондона, перев. I. А. Маевского. 24 книги въ годъ, что въ общемъ составитъ за годъ около 380 листовъ печатнаго материала. На годъ (съ прилож.) 7 р. 20 коп., на полгода — 4 р. Разср.: 3 р. при под., 2 р. 20 к. 1 марта и 2 р. 20 к. 1 июля. На 1 годъ (безъ прилож.): 4 р. Разср.: 3 р. при подп., 2 р. 1 июля. Подписавш. совмѣстно на „Новый журналъ для всѣхъ“ и „Новую Жизнь“ платятъ: на 1 годъ (съ прилож.) 9 руб. Разср.: 4 р. при подп., 3 р. — 1 марта и 2 р. 20 к. — 1 июля. На 1 годъ (безъ прилож.) — 6 р. 60 к. Разср.: 3 р. — при подп., 2 р. — 1 марта и 2 р. — 1 июля. Адресъ: С.-Петербургъ, Владимірскій пр., 19.

Открыта подписка на 1913 годъ. Самый дешевый изъ толстыхъ ежемѣсячныхъ журналовъ, до 300 страницъ убо- ристаго шрифта, при участіи лучшихъ литературныхъ силъ.

40 книгъ „СБОРНИКА НИВЫ“ 40 книгъ

СОДЕРЖАТЪ

ЧЕТЫРЕ ПОЛНЫХЪ СОБРАНІЯ СОЧИНЕНІЙ

(стоящая въ отд. продажахъ свыше 35 р. безъ перес.),

которые подп. получаютъ полностью въ теченіе одного 1913 г.:

ПОЛНОЕ СОБРАНІЕ
СОЧИНЕНІЙ
В. И. ТЮТЧЕВА.

Младшій сверстникъ и ученикъ Пушкина, старшій товарищъ и учитель поэтовъ послѣднѣйшаго періода, Тютчевъ внесъ въ поэзію то стиховое начало, которое отличало его дѣхъ. „Тютчевъ“, — говорятъ по Тургеневъ: — стоило рѣшительно выше всѣхъ своихъ собратьевъ по поэзіи. Онъ — одинъ изъ самыхъ замѣчательныхъ русскихъ поэтовъ, на немъ, однако, нежить печатъ той великой эпохи, къ которой онъ принадлежитъ и которая такъ ярко и сильно выразилась въ Пушкинѣ. Чеповскій тончайшаго чутія — Тургеневъ находилъ въ стихѣ Тютчева почти пушкинскую красоту обора.

ПОЛНОЕ СОБРАНІЕ
СОЧИНЕНІЙ
Леоида Андреева.

Андреевъ — сынъ своего вѣка, много пережившій, способный глубоко задумываться и не находящій покоя, пока не придетъ отвѣтъ на замучившее его „проклятое“ вопросъ. По всѣмъ линіямъ жуткихъ вопросовъ — религиозныхъ, политическихъ, общественныхъ, прошелъ Андреевъ и каждый вопросъ изучилъ его, наполнилъ противорѣчіями, поразилъ тою своей стороной, мимо которой иные проходятъ съ равнодушнымъ взглядомъ.

ПОЛНОЕ СОБРАНІЕ
СОЧИНЕНІЙ
В. ВЕРЕСАЕВА.

Широкая известность пришла къ этому писателю съ момента напечатанія его знаменитыхъ „Записокъ врача“. Въ современной беллетристикѣ Вересаевъ является пивомъ русской идейной интеллигенціи, той, что не ушла съ головою въ провинціальную тину, но еще рвется къ лучшей жизни. Длинная вереница мужскихъ и женскихъ образовъ, мечтающихъ объ идейной работѣ, благородно идущихъ въ рукопашный бой съ пошлостями и кракобѣсами, проходящихъ черезъ главныя его повѣсти: „Безъ дороги“, „Повѣтри“, „На поворотѣ“ и „Къ жизни“.

ПОЛНОЕ СОБРАНІЕ
СОЧИНЕНІЙ
МОЛЬЕРА.

Комедіи Мольера — неистощимый родникъ смѣха на праздничномъ и грустномъ, но мѣтко-сатирическаго, исполненнаго глубокой психологической правды, поучающаго глупцовъ и сбрасывающаго съ pedestalsъ ничтожество и пороки. Вся литературная сокровищница Мольера — огненный протестъ смѣлаго человѣка, одареннаго великими запасами честности и зрѣлаго смысла рѣшительно противъ всѣхъ общественныхъ и личныя пороковъ.

ОТКРЫТА
ПОДПИСКА
НА
НИВА
1913 г.
(44-й годъ
изданія).

Ежедневный иллюстриров. журналъ со многими приложеніями.

Подписчики „НИВЫ“ получаютъ въ теченіе 1913 года:

52 №№ еженедѣльн. художеств. литер. журн. „НИВА“, романы, повѣсти и рассказы, критика, популярно-научн. очерки, биографіи, обзоры дѣятельности Госуд. Думы и политик. обзорья; рис. въ красн., снимки съ картинъ, рисунки, фототипы и иллюстраціи соврем. событій. Рядъ очерковъ и рисунк. будетъ посвященъ 300-лѣтію Дома Романовыхъ.

52 КНИГИ (при каждомъ № „НИВЫ“ одна компактная, четкимъ шрифтомъ, въ составѣ которыхъ войдетъ:

40 книгъ „Литерат. и популярно-научныхъ приложеній“ (романы, повѣсти, рассказы. Отдѣлы: библиограф., смѣсь, шахматы и задачи).

12 МАХ Новѣйшихъ рукодѣльных и вышивальн. работъ и для выжиганія и до 300 чертежей выкроекъ.

1 ОТРЫВОКЪ (ежемѣсячныхъ) КАЛЕНДАРЬ на 1913 г.

ПОДПИСНАЯ ЦѢНА „НИВЫ“ со всѣми прилож. на годъ: въ С.-Петербургѣ — 6 р. 50 к. (съ перес. 80 к.) безъ доставки — 7 р. 50 к. Въ Москвѣ, въ конторѣ И. Печовской — 7 р. 25 к.; 2) въ Одессѣ, въ Россійск. магаз. „Образованіе“ — 7 р. 50 к. За границу — 12 р. ДОПУСКАЕТСЯ РАЗСРОЧКА ПЛАТЕЖА въ 2, 3 и 4 срока. Иллюстрированное объявленіе о подпискѣ высылается бесплатно. Адресъ: С.-Петербургъ, въ Контору журн. „НИВА“, ул. Гоголя, 22.

Современный Мир

ставить своей задачей освещеніе современной жизни съ точки зрѣнія политическаго и социальнаго демократизма. Наряду съ вопросами общественной и политической жизни, журналъ удѣляетъ серьезное вниманіе вопросамъ литературы, искусства, исторіи естествознанія. На 1913 годъ, въ числѣ другихъ, намѣчены къ печати: I. Въ отдѣлѣ беллетристики: „Онъ“, разсказъ Леониды Андреева; „Марина и Петро“, разсказъ Д. Айзмана; разсказъ Ив. Бунина; „Вслѣдъ разбойникамъ“ (Изъ впечатлѣній адвоката) Влад. Беренштама; „Диспутъ“, разсказъ А. Добронравова; „Слова“, разсказъ Марка Криничкаго; „Дома“, очерки Вл. Ладыженскаго; „Преосвященный Лавертій“, разсказъ Г. Младова; „На развалинахъ“, повѣсть В. Муйжеля; „Неровенъ часъ“, разсказъ Н. Матвѣева; „На морѣ“, разсказъ Н. Морева; „Продавецъ звѣздъ“, разсказъ М. Моравской; разсказъ Н. Никандрова; „Передъ свѣтомъ“, разсказъ Н. Олигера; „Вѣчная Ева“, разсказъ С. Патрашкина; „Исповѣдь рабочаго“, Ив. Рогаткина; „Очерки изъ жизни Тарновщины“, А. Соловьева-Семикина; „Странный случай“, Вѣра, Надежда, Любовь“, изъ романа „Красота“, С. Сергѣя-Ценскаго; „Мельница“, разсказъ И. Сургучева; разсказъ В. Срошевскаго; „Сигналъ“, разсказъ В. Табурина; „Его глаза“, повѣсть А. Феодорова; „Волчій перекатъ“, разсказъ Ив. Шмелева и др. Въ этомъ же отдѣлѣ „Совр. Миръ“ даетъ своимъ читателямъ выдающіяся новѣйшія произведенія иностранной художественной литературы. II. Въ отдѣлѣ публицистическихъ и научныхъ статей: „Послѣдняя ступень въ эволюціи капитализма“, проф. М. Бернацкаго; „Александръ и Наполеонъ въ сектантской литературѣ“, „Среди сектантовъ“, Вл. Бончъ-Бруевича; „Большой поэтъ маленькаго поколѣнія“ (А. Шницлеръ), П. Звѣздича; „Изъ рабочей жизни въ Европѣ“, очерки А. Коллонтай; „Творчество еврейскихъ писателей“, В. Львова-Рогачевскаго; „Славянофильство и западничество“, Философскіе взгляды А. Хомякова, Г. Плеханова; „А. Герценъ и К. Марксъ“ (по неопубликованнымъ матеріаламъ), Н. Рязанова; „Возрожденіе монархическаго движенія“, Ю. Стеклова; „Искусство народное и искусство для народа“, Я. Тугендхольда; „Мода“, „Современный спортъ“, Г. Цыперовича и мн. друг. Въ числѣ историческихъ матеріаловъ по литературѣ и общественному движенію на 1913 годъ намѣчены: „Письма К. Маркса и Энгельса“. Кромѣ того, редакціей „Современнаго Мира“ приобретена отъ „Общества Толстовскаго Музея“ съ правомъ исключительнаго печатанія въ теченіе 1913 года неизданная переписка Л. Н. ТОЛСТОГО съ Н. Н. Стаховымъ, подъ редакціей, со вступительной статьей и примѣчаніями Б. Л. Модзалевскаго, „Переписка“ будетъ печататься въ „Современномъ Мирѣ“, сверхъ обычнаго журнальнаго матеріала, въ концѣ каждой книги. — Постоянные отдѣлы: Историко-литературныя и критическія статьи: Вл. Кранихфельдъ (Литературные отклики) и В. Львовъ-Рогачевскій; политическое обозрѣніе: Ник. Юрданскій; на родинѣ: Вл. Вольскій; общественный фельетонъ: І. Ларскій, Д. Заславскій и Демьянъ Вѣднй; за рубежомъ (Иностранное обозрѣніе): К. Вейдемюллеръ; научное обозрѣніе: І. Лукашевичъ; корреспонденціи изъ за-границы: В. Антоновъ, Ѳ. Капелюшъ, В. Майскій, Spectator, Н. Тасинъ; письма изъ провинціи; искусство. Статьи по исторіи искусства и критическая оцѣнка современныхъ явленій въ области искусства: Ѳ. Батшковъ, А. Левинсонъ, Я. Тугендхольдъ и др. Библиографія. Обзоры новѣйшей литературы по отдѣльнымъ отраслямъ знанія и отзывы о новыхъ книгахъ. Условія подписки: на годъ 9 р., на полгода 4 р. 50 коп., на треть года 3 р., на 1 мѣсяцъ (для иног.) 75 коп. За границу на годъ 12 р., на полгода 6 р. Безъ доставки въ Спб. 8 р., на полгода 4 р. Подписка принимается: въ Главной конторѣ: С.-Петербургъ, Надеждинская, 33.

Бюллетени Литературы и Жизни

Открыта подписка на 1912—13 г. (4-й г. изд.), двухнедѣльный журналъ новаго типа. Задача журнала—всесторонне отражать картину идейной, духовной жизни страны. Журналъ печатаетъ только то, что имѣетъ длительный интересъ, такъ сказать, вѣчности, что раскрываетъ жизнь въ ея основѣ, что углубляетъ душу читателя и расширяетъ его умственный кругозоръ. Библиогр. отдѣлъ представленъ въ такомъ исчерпывающемъ видѣ, какъ ни въ одномъ изъ существующихъ журн. Библиографія, какъ она ведется въ „Бюллет.“, необходима для самаго широкаго круга читателей. О такомъ типѣ изданія мечтали Г. Успенскій (см. „Русск. Бог.“, 1912 г., III кн. „Изъ переписки Успенскаго“) и Ѳ. Достоевскій (см. бесѣду Дроздовой съ Шатовымъ въ „Бѣсахъ“). За истекшій годъ въ журн. напечатано 350 статей и около 1,000 отзывовъ о кн., данъ перечень 2,500 новыхъ кн. и приведено содерж. 40 журн. за весь годъ. Отзывы печати: „Утро Россіи“: „Журн. заслуживаетъ особаго вниманія, какъ період. органъ дѣйствительно, новаго типа, потребность въ которомъ ощущалась давно. Въ журн. сообщается все наиболѣе интересное, что дано текущей печатью“. „Русск. Вѣдом.“: „Бюллетени“ довольно хорошо справляются со своею задачею. Они знакомятъ болѣе или менѣе обстоятельно съ выдающимися явленіями современной жизни. „Русск. Сл.“: Въ журн. запечатлѣна вся литературная жизнь года. Ему также „нельзя отказать въ значеніи хорошаго справочника, пользование котор. облегчается соотвѣств. указателями“. „Совр. Сл.“: „Бюллет.“ переплетены теперь въ два изящныхъ тома и представляютъ собой обзоръ минувшаго года въ литератур.-художеств. и идейномъ отношеніи... Задача журн. имѣетъ несомнѣнно культурное значеніе“. Проспектъ по требованію высылается бесплатно. Подписная цѣна: на годъ—3 р. за 24 книги. Разсрочка: 1 р.—при подп., 1 р.—къ 1-му янв., 1 р.—къ 1-му мая. Для сельск. учит. на годъ—2 р. 50 коп. Подписной годъ начинается съ 1-го сентября. Можно подписываться съ 1-го числа кажд. мѣс. Подписка принимается во всѣхъ книжн. магаз. и почт. учрежд. Контора и ред.: Москва, Хлѣбный, д. 1.

Живое Слово

журнала „Живое слово“; 20 книг произведений Л. Н. Толстого; 6 книг Джэка Лондона; 1 художественный портрет Л. Н. Толстого; 1 стѣнной календарь. Подписная цѣна: на годъ — 5 руб., на полгода — 3 руб. Адресъ: Москва, Леонтьевскій, 26.

ЕСЛИ ВЫ ЗА НЕБОЛЬШІЯ ДЕНЬГИ ХОТИТЕ ИМѢТЬ

для себя или Вашихъ дѣтей много хорошихъ книгъ, дающихъ возможность пополнить образованіе и способствовать саморазвитію, знакомящихъ со всѣми новинками науки, литературы и современной цивилизации, дающихъ серьезныя и полезныя на практикѣ свѣдѣнія; если Вы хотите знать все, чѣмъ интересуется міръ, правду о русской жизни и политикѣ, то выпишите известныя, всегда выполняющія свои обязатель-ства (издается одиннадцатый годъ) журналъ

съ перес-
9 р. въ годъ
8 р. перес.
(Редакторъ-издатель В. В. БИТНЕРЪ)

Въ 1913 году под-
писчики „Вѣстн.
Зн.“ получаютъ:

52 №№

еженед. иллюстр.
газеты-журнала

НЕГЮЛЯ

12 книгъ „Вѣстн. Знанія“

наля, въ общедоступной формѣ знакомящаго съ прогрессомъ человѣчества.

Отдѣлы:

естественно-научный, историко-географическій, социально-экономическій, философіи, математики, психологій, педагогическій, литературно-художественный (съ отдѣльными цѣтными картинками), критическій, сельско-хозяйственный, новыхъ изобрѣтеній, юридическій, медицинскій, познанія Россіи, популярно-научный, одинаково интересныя взрослымъ и дѣтямъ старшаго возраста. Сотрудники журнала и приложений—профессора и известные литераторы—дѣлаютъ „Вѣстникъ Знанія“ единственнымъ действительно научнымъ, но популярнымъ журналомъ.

Въ приложеніяхъ

„ДЕСЯТЬ ЛѢТЪ КУЛЬТУРНОЙ РАБОТЫ“. Альбомъ портретовъ и картинъ, выданный въ 1912 г. (Этотъ приложеніе получаютъ только подписавшіеся не позже января). ИЛЛЮСТРИР. ИСТОРИЯ УКРАИНЫ, проф. Грушевскаго, въ 4 выпускахъ. ЛЕКЦІИ ПО ЕСТЕСТВОЗНАНИЮ И ФИЛОСОФІИ, проф. Генкеля.

ОБЩЕСТВЕННО-ЭКОНОМИЧЕСКІЕ ИДЕАЛЫ НАШЕГО ВРЕМЕНИ, проф. М. И. Туганъ-Барановскаго.

ГИГИЕНА ДУХА. Физиологія мозга. Гигиена ребенка, мужчины, женщины. Половой вопросъ и проч., проф. Клементона съ дополненіями проф. Фореля, въ 2 вып.

ЭКСПЕРИМЕНТАЛЬНАЯ ФИЗИКА, проф. Бернштейна. ПСИХОЛОГІЯ И УЧИТЕЛЬ, д-ра Мюнстерберга или др. СОЧИНЕНІЯ ЛОПЕ-ДЕ-ВЕГА: „Доро-тея“, „Любовь и честь“. Кавказскій литературный альманахъ. Латвійскій литературный альманахъ.

Сверхъ того, подписчики, въ зависимости отъ избраннаго ими абонемена (при подпискѣ указывать № абонемена), получаютъ слѣдующія капитальныя сочиненія:

1-й абонементъ: 12 выпускъ иллюстрированной биографической бібліотеки

ВЕЛИКІЕ ЛЮДИ,

жизнеописанія знамен. людей всѣхъ временъ и народовъ со статьями по экономикѣ, политикѣ и пр. проф. М. Ковалевскаго, проф. Туганъ-Барановскаго и др. Много рисунковъ и отдѣльных цѣтныхъ картинъ.

Сочиненія Ч. ДАРВИНА:

Кругосвѣтное путешествіе на кораблѣ Бигль. Въ 4 выпускахъ, съ рисунками.

3-й абонементъ: въ 16 выпускахъ

КНИГА ПРИРОДЫ

и ЧЕЛОВѢЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ.

Солдны, трудъ въ 9 част.: ч. I и II. Пространство и время, бар. Швейгеръ-Лерхенфельда; ч. III. Мелница жизни, проф. Оствальда; ч. IV. Колеблѣ жизни, проф. Шенихена; ч. V. Обитаемые міры, проф. Мейера; ч. VI—IX. Психологическ. эволюція человѣчества, проф. Вундта. Роскошн. изд., около 600 рис. и 60 отд. картинъ и хромотипій. (Въ книжн. магаз. будетъ стоить 15 руб.).

5-й абонементъ: въ 16 выпускахъ

ИЛЛЮСТРИРОВАННАЯ

ИСТОРИЯ РЕЛИГІЙ,

с древнѣйш. временъ до нашихъ дней, проф. Шантепье-ля-Сосей. Роскошное изданіе, около 600 рис. и 60 отдѣльных картинъ и хромотипій. (2 большихъ тома).

ПОДПИСНАЯ ЦѢНА на „Вѣстн. Зн.“ съ газетою „Недѣля“ и всѣми прилож. (необходимо точно указывать, какой абонементъ) въ годъ 8 р., съ перес. 9 р., за гран. (черезъ загранич. почтамы) 12 р. Разсрочка: при подп. 3 р., 10 марта, 10 июня, 10 августа—по 2 р. ПОДРОБНОЕ ОБЪЯВЛЕНІЕ БЕЗПЛАТНО.

Адресъ: С.-Петербургъ, Невскій пр., 40, Контора „ВѢСТНИКА ЗНАНІЯ“

2-й абонементъ:

въ 16 выпускахъ

МІРОВАЯ ЛИТЕРАТУРА,

соч. д-ра К. БУССЕ.

Литература китайцевъ, японцевъ, египтянъ, индусовъ, персовъ, евреевъ, арабовъ, грековъ, римлянъ, кельтовъ, германцевъ, возрожденія Италіи, Англіи, Франціи, Испаніи и др. Литература славянъ: чеховъ, поляковъ, русскихъ, болгаръ и др. Роскошное изданіе со многими рисунк. и около 60 отдѣльных картинъ и хромотипій.

4-й абонементъ: 12 выпусковъ

СВОДЪ ЗАКОНОВЪ.

4 вып. ПРАКТИЧЕСКОЙ ЭНЦИКЛОПЕДИИ (руководство по ремесламъ, хозяйству, домоводству, полезные рецепты и проч.). Въ 1913 г. въ этомъ изданіи будетъ дана книга

ПРАВА РУССКАГО ГРАЖДАНИНА,

какъ ихъ опредѣлять, какъ ихъ осуществлять, какъ ихъ отстаивать. Съ образц. прошен. и пр. Сост. прис. пов. П. А. Брионелли.

ПРЕМИА: Вносяще всѣ деньги до января имѣютъ право на премію книгами на 2 руб. (по особому каталогу), улачивая лишь за пересылку. Каждый подписчикъ, доплачивая 4 р. 50 к. (за гран. 6 р.) можетъ получить сочиненія, входящія въ любой изъ абонементовъ, сверхъ того, который онъ выбралъ.

ЛІТЕРАТУРНА ХРОНІКА (нові книжки).

- Петро Шкєрин-Доників. На дні озера.* Оповідання з давнього гуцульського переказу про Татар. Видавництво „Всеукраїнська Бібліотека“, ч. 4, Ц. 20 сот.
- Богданко. Козак Войнаровський на Сібірі.* Історичне оповід. Ц. 20 сот.
- Гр. Гетьманець. Хто такий Тарас Шевченко.* З малюнками, портретом і автографом Т. Ш-ка. Київ, 913. Ц. 4 і 8 коп.
- Жінка в давній Україні.* Книжка про ролю жінки в визвольних боях нашого народу. Ц. 6 сот.
- М. Лободовський. Святитель Іосафз Горленко, єпископз Білгородській.* Харків, Ц. 20 к.
- М. Лисенко. Тарас Бульба.* Опера в 5 діях і 7 картинах. 913. Ц. 10 карб.
- Ф. Крижановський. Як настановляти опікуна над селянином за марно-трацтво. Як взяти шлюбний жінці особного од чоловіка нашпорта.* Київ, 913. Ц. 3 коп.
- Д. Боронило. Грядка при хаті. Практичні поради по господарству.* Київ. Ц. 8 коп.
- Звіт з діяльності Т-ва „Взаїмна поміч галицьких і буковинських учителів і учительок“ за 1912 р.* Львів, 913.

 ЛИСТУВАННЄ РЕДАКЦІЇ.

„Передплатникові з Туапсе“.

Дарма Ви випикуєте наш журнал — Ви його не розумієте. В редакцію тібі часописи, яку Ви вважаєте винуватою перед нами, Ви напевно не послали такого листа, як нам. Коли Ви „болієте рідною справою“, то чому вживаєте вирази, перед якими цілком блідне „вульгарно-кабацький“ тон? Цього Ви мабуть не помітили? Наші спіробітники підписують свої імена під своїми писаннями і через те „роблять імена“, коли це важно. Ви також маєте хист до писання, то треба й Вам зробити собі ймення у листі. Зайдіть до редакції погомоніти, коли не боїтесь.

С.Б. Олек. Ковалевському.

Сердечно дякуємо за листа. Ми шасливі, коли нас розуміють.

Продаються по всіх українських книгарнях книжки:

Видання О. Л. С.

два томи творів

ОЛЕКСИ ПЛЮЩА.

Повісті й оповідання з інтелігентного життя.

Ц. на за два томи і р. 35 к.

В-во ім. Бориса Грінченка.

№ 1. М. Плевако — „Життя та праця Б. Грінченка“. Ц. 12 коп.

№ 2. М. Плевако — „Про М. Шашкевича й відродження галицьких українців“. Ц. 7 коп.

№ 3. О. Синявський — „Про що співають кобзарі“. Ц. 10 коп.

НОВІТНЯ БІБЛІОТЕКА

Видав. „Н.Б.“ видає кращі твори світової літератури. Досі вийшли: 1. Г. Гауптман „Перед сходом сонця“; 2. Мопсан „Історія одної дівчини з ферми“; 3. Л. Андреев: „Чорні маски“; 4. М. Яцків: „Adagio consolante“; 5. Ст. Жеромський: „Табу“; 6. Ергар А. По: „Елеонора“; 7. М. Оришин: „Тяжка заповідь“; 8—9. П. Альтенберг: „Як я то бачу...“; 10. В. Бирчак: „1,000,000“ (опов.); 11. А. Франс: „Цезар Борджія“; 12. Е. Т. А. Гофман: „Дожа й догаресса“; 13—14. М. Яцків: „Смерть Бога“. В друку: „Ладі й Марені терновий огонь мій...“ лірична драма В. Пачовського з численними ілюстраціями. Передплата на 12 випусків 2 карб. 50 коп. Адміністр.: Львів, ул. св. Кінги 24. Редактор: Ф. Федорців, Видав. В. Боберський.

ИСКУССТВО ВЪ ЮЖНОЙ РОССИИ

Принимается подписка на 1913 годъ (пятый годъ изданія) на ежемѣсячный журналъ живописи, графики, художественной печати.

Подписная цѣна съ доставкой и пересылкой: на годъ — 8 руб. За границу — 10 руб. Редакция и контора: Киевъ, Пушкинская, 4. Отдѣленія Конторы: Киевъ, Крещатикъ, 29, Л. Идзиковскій; въ магазинъ краснаго креста: СПб., Морская, 38. Редакторъ издатель В. С. Кульженко.

Съверныя Записки

Открыта подписка на 1913 годъ на ежемѣсячный литературно-политический журналъ.

Въ журналъ будутъ участвовать: П. И. Бирю-

ковъ, І. М. Бикерманъ, Ал. Бискъ, Ал. Блокъ, Н. Я. Быховскій, Л. М. Брамсонъ, И. К. Брусиловскій, Ю. Блохъ, В. В. Водовозовъ, А. Г. Горнфельдъ, С. М. Городецкій, Любовь Гуревичъ, Н. Л. Геккеръ, А. Я. Гуревичъ, В. Я. Гуревичъ, В. И. Дзюбинскій, Л. С. Закъ, А. А. Ильинъ, И. И. Игнатовичъ, В. Г. Каратыгинъ, А. А. Килень, Д. М. Койгенъ, И. И. Крижановскій, А. Ѳ. Керенскій, С. А. Мельниковъ, Л. М. Камышниковъ, Г. А. Ландау, С. Мстиславскій, А. М. Муровъ, С. Т. Патрашкинъ, С. В. Познеръ, Г. Я. Полонскій, С. П. Постниковъ, М. Пришвинъ, А. Н. Римскій-Корсаковъ, А. М. Ренизовъ, Борисъ Садовскій, Я. Л. Сакеръ, С. И. Сергѣевъ-Ценскій, А. Серафимовичъ, В. Б. Станкевичъ, А. И. Гиняковъ, Н. Л. Шапиръ, В. К. Шмидтъ, П. Б. Шимановскій, А. П. Чапыгинъ, В. И. Чарнолуцскій, М. Шварцъ, Е. Н. Щелкинъ и др. Журналъ будетъ выходить книжками, не менѣе 10 печатныхъ листовъ. Подписная цѣна съ доставкой и пересылкой: на годъ — 4 руб.; на 6 мѣс. — 2 руб.; на 3 мѣс. — 1 руб. Подписка принимается: въ конторѣ журнала — С.-Петербургъ, Загородный, 21, и въ книжныхъ магазинахъ Вольфа и Попова.

МАСКИ

Открыта подписка на ежемѣсячный журналъ, посвященный искусству театра. Издаваемый при ближайшемъ участіи: Леонида Андреева, М. Бонча-Томашевского, Ал. Н. Вознесенскаго, Сергія Глаголя, Э. Гунста, Ѳ. Коммисаржевскаго, М. Ликиардопуло, А. Линкя, М. В. Орлова, Вас. Сахновскаго и В. С. Шмидтъ. Программа журнала: 1) статьи по общимъ вопросамъ театра, сценич. литературы, критики и жизни сцены; 2) статьи по вопр. театр. техники, декоратив. искусству, искусству пѣнія и танца; 3) статьи о выдающ. явл. текущей жизни театра въ Россіи и за границей; 4) обзоръ текущей сценич. литературы — русской и иностран.; 5) лѣтопись театр. жизни въ Россіи и за границей; 6) фельетонъ; 7) провинція; 8) мелочи; 9) иллюстраціи и портреты. Подписная цѣна: Восемь книгъ въ годъ съ дост. и перес. 4 р. 50 к.; на первые 3 №№ 1912 г. 1 р. 50 к. (съ дост. и пер.), отдѣльные №№ 75 коп. Подписка принимается: Москва, В. Молчановка, 18, и во всѣхъ книжныхъ магазинахъ.

ПРИЙМАЄТЬСЯ ПЕРЕДПЛАТА НА 1913 РІК

(РІК ВИДАННЯ П'ЯТИЙ)

Українська Хата

літературно-критичний громадський український місячник

Завданням журналу „Українська Хата“ є — по можливості повне освітлювання процесу ідейного, духового життя України, беручи його під розвагу національності. Журнал „Українська Хата“ буде мати відділи: а) художньо-літературний; б) критичний; в) науковий; г) публіцистичний; д) мистецький; е) журнал журналів; ж) бібліографія; з) літературна хроніка.

Працюють в журналі кращі сили.

Передплата річна на „УКРАЇНСЬКУ ХАТУ“ 4 руб. (за кордон 12 корон),
півроку 2 руб. 50 коп., окрема книжка 35 коп. (з перес. 40 коп.).

Хто приśle цілорічну передплату до 15-го жовтня 1913 р.
той одержить **БЕЗПЛАТНИЙ ДОДАТОК**
великий юбілейний портрет
ІВАНА ФРАНКА.

Передплата на журнал з додатком приймається виключно в Конторі
Редакції, а окремі книжки продаються:

В „Українській Книгарні“ — Безаківська, 8; в книгарні „Л.-Н. Вістника“ —
В.-Володимірска, 28; в крамниці „Час“ — В.-Володимірска, 53; в Харкові:
„Українська Книгарня“ — Петровський проул. 18. в Петербурзі: Васілевський
Острів 3 лінія, 24; в Полтаві: книгарня Г. Маркевича, Бульвар Котлярев-
ського та „Українська Книгарня“, Петровська пл.; в Катеринославі: книг.
Є. Лозинської, Проспект, д. Вебера; в Кам.-Подільську: Т-во „Просвіта“; в
Армавірі: Куб. Обл. Книж.-газет. торгівля Варвари П. Чекулової. в Одесі:
книг. „Діло“, Преображенська, 11 — та по всіх кращих книгарнях г. Києва.

За кордоном: Львів, „Книгарня Наук. Т-ва ім. Шевченка“, Ринок,
ч. 10; в Станіславові: в „Народнім Базарі“; в Чернівцях: Равх і Лебединсь-
кий, Ратушева, 4, Пасаж „Бек“.

Компленти „Української Хати“ за минулі роки (1910, 1911, 1912) продаються
в конторі журналу по 4 карб, кожний з пересилкою.

Пробний № висилається тільки за три 7-коп. марки.

Адреса контори і редакції журналу: Київ, Ділова, 4.

Редактор-видавець *Павло Богацький.*

ЦІНА 35 КОП. З пересилкою 40 коп.

Друкарня Акц. Т-ва „Петро Барський у Києві“, Хрещатик 40.